

***«В житті я не взяв жодної
фальшивої ноти»***

Укладач Юрій РОГОВИЙ

Полтава, 2020

Укладач Юрій РОГОВИЙ

«В ЖИТТІ Я НЕ ВЗЯВ ЖОДНОЇ ФАЛЬШИВОЇ НОТИ»

« За своє життя мене сто разів обходили, часто забували, іноді затискували і навіть переслідували - та це не моє вже діло, це діла Долі (Судьби) ; моє діло служити (Совісті) ревно, не розглядаючи по сторонах».

Феодосій Роговий

Від укладача

Бібліографічний покажчик творчої спадщини Феодосія Кириловича Рогового (1925-1992) «В житті я не взяв жодної фальшивої ноти» – знайомить читачів із багатогранною постаттю відомого письменника, нарисовця, журналіста, педагога з тридцятилітнім стажем роботи, лауреата премій імені Андрія Головка (1988) та імені Тараса Шевченка (1992).

Відкривається довідник вступними статтями академіка, письменника та літературознавця героя України Івана Михайловича Дзюби «Високо поцінований і мало прочитаний» та письменника-краєзнавця-літературознавця Петра Ротача «Про Феодосія – за спогадами і листами».

Довідник включає в себе декілька розділів : основні дати життя і творчості письменника; окремі видання (1973–2015); публікації у збірниках та періодичних виданнях; публікації про творчість Ф.Рогового; вірші-посвяти; автобіографії різних років; додаток із статтями М.Малахути «Молитва над словом Феодосія Рогового» та Ю.Рогового «Довга дорога до «Свята»; останні інтерв'ю та новели про Григора Тютюнника; іменний покажчик.

Довідник призначений для працівників бібліотек, читачів, студентів-філологів та всіх небайдужих громадян України.

Окрема подяка М. А. Федоровій – завідувачці відділу краєзнавства Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського та Підпалій Нілі Андріївни за надання консультацій.

Іван ДЗЮБА

ВИСОКО ПОЦІНОВАНИЙ І МАЛО ПРОЧИТАНИЙ

Житейську долю Феодосія Рогового можемо уявити з його романів, автобіографічних у розширювальному значенні слова (про людей, серед яких і з якими жив, отже, й про себе); у ній були великі радощі, але й тяжкі гіркоти. Щось суголосне було й у творчій долі: радощі буття в сокровенному слові – й страждання від поневіряннь цього слова в дорозі до людей. За життя він так і не діждався неспотвореної, в авторському варіанті, публікації своїх романів „Свято останнього млива”(1983) та „Поруки для батька”(1988). Власне, такої публікації немає й досі, бо й у виданні 1991 року (Феодосій Роговий. Свято останнього млива. – Вид-во „Дніпро”) авторську редакцію не в усьому враховано. Більше перевидань не було взагалі. Хоча Феодосій Роговий не тільки на них заслуговував, але – як лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка – мав, сказати б, і пряме право на них. Третій роман – „Великі поминки” – був опублікований у журналі „Вітчизна” (1990, № 9) і окремого видання так і не діждався, а останній роман – „Гріх без прощення” – не було закінчено: його опублікував син Феодосія Рогового Юрій у журналі „Київ” (1995, № 2-3). Були й інші публікації в журналах. Але й досі творчу спадщину письменника не репрезентовано цілісно. Якщо за радянських часів далися ознаки ідеологічно-цензурні чинники, то за пострадянських – загальна деградація видавничої справи, та й віддаленість письменника від столично-спілчанської еліти.

Феодосій Кирилович Роговий народився на хуторі Пугачівка Градизького району Полтавської області. Від 1932 року навчався спершу в Пугачівській початковій, потім у Морозівській семирічній, а 1941-го закінчив Жовнинську середню школу: такими були щаблі сільської науки. Потім – життя під німецькою окупацією. А в червні 1943-го потрапив у число насильно вивезених до Німеччини молоді. Довелося працювати на шахтах Рурського басейну. У лютому 1945-го визволений англо-американськими військами, у червні „був переданий на річці Ельба (в районі міста Мегдебург) радянським військам. Звідти направили в м.Електросталь Московської області”(так писав у

автобіографії 1965 року). Там працював до 1947 року на машинобудівному заводі. 1947-го повернувся до рідного села. Працював у колгоспі, у рибартілі, у сільраді. Від серпня 1950-го почалося його багатолітнє вчителювання в селі Устимівка Глобинського району Полтавської області. Тимчасом 1952-го закінчив Державні курси іноземних мов, а 1957-го – Харківський педагогічний інститут іноземних мов. Був якийсь час і власкором газети „Молодь Полтавщини”(„Комсомолец Полтавщини“ – Ю.Р.). Як бачимо, доля непроста, і життєвий досвід немалий. Та саме вчительство стало його покликанням і визначило творчу долю.

Утім, у першій книжці – невеличкій збірочці оповідань „Провідини”(вид-во „Молодь”, 1973) – учувається рука журналіста, який щойно доростає до художника. Пише про типові для сільської „глибинки” ситуації та про людей, яких знає. Пише з любов’ю, з помічальністю, але, сказати б, у межах „загальнолітературного” і „загальноприйнятого”.

Хіба що звертали вже на себе увагу природність селянської мови персонажів, смак до рідкісного, з тактом ужитого, слова („Пригадую, в ті жнива підкинулась до мене порикожа. Це така хвороба, коли на ногах шкіра тріскається...”; „поновини” – ремонт, латання хати тощо); часом картинність і уява в сприйнятті зрештою звичної природи; в оповіданні ж „Пастушка” – про Тетянку, дівчинку з пристрасстю до малювання, – це поєднувалося і з гарними психологічними штрихами до образу молоденької вдумливої малювальниці. Є вже й деякі предметні прикмети того краю, який стане місцем дії романів Рогового: згадується „похмура й древня, як таїна, Воїнська гребля”(назва від давньоруського міста Воїнь, спорудженого великим київським князем Володимиром Святославичем; залишки Воїня опинилися під водами „рукотворного” Кременчуцького моря), деякі персонажі озвуться в романах, а лагідна корівчина Каролінка радуватиме й там своїх дорослих і малих господарі

Усе це були далекі й обережні підступи до теми, яка дасть зміст його епічним творам. (Хоча треба зважити на те, що збірка вийшла далеко не такою, якою її подавав автор, - а що тоді виходило нескаліченим?) У листі до Григора

Тютюнника (27 грудня 1972 року) Феодосій Роговий писав: „Виходить моя „перша книга прозаїка”... Вона, як сам розумієш, на третину моя, а то – дядькове”(…) У книжку – „першу книгу прозаїка” – потрапило всього-навсього три уривки (!!) з моїх оповідань: „Поновини”, „Від ранку до вечора” (у книжці – „В об’їзд”) і уривок з „Пастушки” (…) Як я можу писати по-людському, коли зі мною поводяться, як з худобиною”. Серед вилючених редакцією було й чудове оповідання „Налигач”, мабуть, особливо дороге авторові, бо в ньому вже виразний мотив незмирення із затопленням предківського краю заради сумнівного блага „рукотворного моря”; колоритний образ дядька Антипа Лемішки засвідчував хист бачити й чути людину, вміння вслухатися в її душу; уже в цьому оповіданні можна було побачити, звідки письменник черпатиме свої мовні багатства: той же зазвичай мовчазний Антип Лемішка „коли вже пуститься в балачку – милуйся ладом його думок та запам’ятовуй добірні селянські простослови. І скільки не ловлю його на слові, кожного разу не повторюється, а ніби надточує попереднє чи до інших донизує свіжу намистину, від чого разок барвистіє, повніє...”(оповідання „Налигач,, син Феодосія Рогового Юрій публікував у журналах „Бахмутський шлях” та „Золота Пектораль”).

Уже тоді почався нерівний двобій письменника із цензурою, видавничою рутиною, перестраховництвом, естетичною і мовною глухотою – і він тривав усе його творче життя... Як це типово для цілих поколінь українських письменників – для найталановитіших з них, звісно, хто не сповідував кон’юктури, - і чи може хтось уявити, скільки було втрачено?!

” ЗРУШЕНІ ЛЮДИ – „НАЙДРЕВНІШІ З ДРЕВНІХ ПОРІЧКОВИКІВ

... У 1956 році на Дніпрі розпочалося будівництво Кременчуцької ГЕС. Воно велося ударними темпами, ударними ж темпами створено Кременчуцьке море – одне з низки тих, що змінили ландшафт Подніпров’я. Затоплено й знищено не просто сто тисяч гектарів родючих земель і розкішних луків, мальовничі плавні, - вигублено десятки стародавніх сіл серцевинної України, де дихала родова

пам'ять і національні традиції; завдано тяжкої кривди ста тисячам селян-виселенців.

Це була глуха, безмовна трагедія, похована за пропагандистською завісою гасел про дешеву електроенергію, піднесення економіки, поліпшення побуту селян, яких переселяють у кращі будинки і умовини... Цю трагедію, житейськими і духовними масштабами співмірну з Чорнобилем, було замовчано і забуто, забутою вона залишається й нині. Одним із небагатьох, хто намагався розповісти про неї Україні, був Феодосій Роговий.

Він глибоко відчував свій обов'язок перед рідним Посуллям і перед своїм родом. Усе бачив і все розумів. Але нелегко було протистояти майже загальній омані. Роман „Свято останнього млива” писано в 70-х роках, за часів рецидиву „м'якого сталінізму“, а вперше вийшов він, побувавши за десяток літ у багатьох редакціях, де автору „допомагали переосмислити хибну концепцію твору” (цитата з чергового видавничого висновку), після багатьох поневірянь, - у немилосердно спотвореній цензурним редагуванням формі 1982 року у видавництві „Радянський письменник”, а потім, 1983 року, - у серії „Романи й повісті” видавництва „Дніпро”. Листи Феодосія Рогового, опубліковані нещодавно сином Юрієм („Удосвіта, коли не спалось”. – Полтава: Дивосвіт, 2009), показують, що і скільки довелося пережити авторові... (Для прикладу – одна з найфантастичніших оцінок: „Дослівна відповідь з „Рад.Письм.”, датована 22 березня 1979 року: „Рукопис Ваш такий далекий від життя...”.)

Письменник не міг дозволити собі прямих оцінок того, що було скоєно на Посуллі, та, зрештою, й не це було його художнім задумом: він мав показати життя своїх земляків, „найдревніших з древніх порічковиків”, а вже вдумливий читач мав би уявити, що було втрачено, і пережити разом з автором біль утрат. Але й у цьому йому ставили перепони, часом нездоланні.

Роман складається з низки самодостатніх оповідей про окремих прикметних осіб села Мокловоди (назва не історична, умовно-символічна) та інших сіл або про якісь пам'ятні події в неписаному літописі краю. Не завжди вони пов'язані сюжетно, здебільшого поєднані самою ситуацією зміни життя – чеканням

переселення, самим переселенням, прощанням з корінням своєї долі. Усе це в тогочасній дійсності було осяяно бойовим гаслом: „Товариші гідробудівники! Достроково очистимо дно майбутнього моря!” Поки це ударне очищення відбувається, селяни кожен по-своєму обмірковують зміни. Тільки домашня живність не розуміє, що діється. „Скільки зором сягнути, лежала зблякла долина. У ній копошилися люди й машини, виселялися мокловодівці. Очі мої стомилися, бо довго й напружено дивилися на небаченість. Тепер мерехтіли валки підвід. З ними тяглася налігана худоба. Лопотів на пожежній вищці, мов накрохмалений, прапор. Сипало в обличчя холодним сизим попелом, і я ще дужче стуляв повіки. Ввижались здичавілі коти, яких не взяли з собою господарі. Собаки, що не хотіли розуміти приреченої неминучості, сиділи на печищах...”

Але люди мушили нести ще й тягар розуміння чи зусиль розуміння. „Мабуть, правду кажуть, що життя людини пронизане думками, як земля корінням”. Оця пронизаність думками, що особливо виявляється у важливі хвилини долі, й надає індивідуальної значущості нібито „етнографічним” постатям. Їх у романі багато, у кожній свій сюжет побуту у світі, докладно чи принагідно оповіданий, більш або менш цікавий, - а разом виходить своєрідний локальний літопис, у якому є і загальнозначущі сторінки, і випадкові, й такі, що здаються даниною часові. До останніх я б відніс риторично ідеалізовані характеристики „рульового Прокопа Лядовського-Більшовика”, колгоспного бригадира, „залізного у своєму обов’язку” щодо норм посівів тощо... Певно, письменник бачив перед своїми очима когось із земляків, про якого хотілося сказати таке: „Люди знають, хто чим відомий у селі чи в цілій окрузі: хто совістю, а хто багатством, думками, вдачею, званням чи простою силою. А Прокіп – то тільки правда, то тільки чисте, як сльоза, сумління. То вічно – сумніви і вічно – змагання з ними”. Такі виміри важко здобути й утримати в житейських стосунках, тим більше, що Прокіп, хоч і Більшовик з великої літери, діяв за умов конкретної колективізації та конкретного колгоспного ладу, і деякі гострі кути автор, здається, мусив оминати, а потім, у наступному романі, дещо коригувати. А інший персонаж цього плану, друг Прокопа-Більшовика по революції Ілько Петроградець, - і

зовсім умовна постать, попри виразні зусилля романтизувати її (і в першому, і в другому романах).

Та, зрештою, не вони становлять поважний художній здобуток роману. (Сам письменник у листі до Анатолія Дімарова від 30 листопада 1979 року зізнавався, що відповідні розділи „наслухані, писані навздогін „для порятунку”...”) А здобуток – у свого роду „системі” неідеалізованих, неідеологізованих, натуральних образів селян-порічковиків – різного роду занять, різної долі й способу життя, неоднакової особистої прикметності, - що загалом становлять картину емоційної та етичної насиченості селянського життя, „пронизаного думками, як земля корінням”.

Натомість спроби ідеологізувати розповідь не вдавалися Феодосієві Роговому: скажімо, розділи, присвячені пригодам Лавріна Німальса-Німенка, нащадка німецького роду Німальсів, у Німеччині часів війни позначені літературщиною, а картинки діяльності націоналістичної еміграції й геть карикатурні, а не сатиричні (можливо, далось взнаки бажання скинути з себе підозри щодо часів вимушеного „остарбайтерства”).

Певно, такими необов’язковими і неорганічними для роману сценками письменник сподівався приспати пильність цензури, показати себе ідейно несхибленим автором. Та дарма. Дарма і його Прокіп Лядовський-Більшовик (трохи ніби й ідеолог від автора) щедро дарує землякам (і радянським видавцям та літературним пильнувальникам) нібито оптимістичну версію переселення: „Люди!.. Товариші!.. Завтра ми полишаємо свої печища, свої колодязі, в яких найсмачніші води в світі, сходимо із натоптаних стежок і протоптів, тобто переселяємось на новинні землі шукати нові життєві орієнтири. Ми йдемо звідси не в порожні, а навантажені крім маєтності думками, бажаннями й звичаями, - не зречемося ж себе і своїх помислів! Тримаймося купи – не втомимось, люди, в дорозі, не знечулимось одне до одного, не розгубимось перед незнаністю, в яку ми рушаємо. Наші невідмовні руки збудують нове село з електрикою, з новим іменем. Поставимо хати з світлицями, розкішні, зручні. Втопчемо нові стежки,

простелимо дороги. Позначимо для дітей наших новинні напрями-протопти, але скрізь і довічно будемо шанувати наш покін і наші звичаї...”

Зрештою, і цей видимий оптимізм, у якому чулися трагічні нотки, не вводив в оману пильнувальників „правильності”, - головне ж, вони добре розуміли мову самої художньої „матерії” роману. Тож і почалося... „... Невдача спіткала Ф.Рогового тому, що він підійшов до будівництва ГЕС і проблем, які він породжує, не як сучасна людина, з властивою їй широтою мислення, а як відсталий хуторянин, кругозір якого не сягає далі власного тину. Він не приховує своєї зневаги і навіть ненависті до споруди, до людей, які її будують”. (Неправда!)

„Тих, хто здійснює переселення мокловодівців, автор представляє чомусь безжальними, бездушними погромниками, яких не зворушує краса того мальовничого куточка (явно ідеалізованого автором в його етнографічній патріархальності): оті „чумацькі левади”, „почорнілі тини, безкрилі вітряки, сволоки, дерев’яні ночви і вози”.

Серед авторів таких і схожих відгуків були, на жаль, і відомі письменники, колеги Феодосія Рогового... Хоча переважали все-таки – у літературній громаді – голоси солідарні, схвальні, а часом і захоплені рецензії: Б.Харчука, М.Шевченка, М.Наєнка, В.Брюховецького, М.Костенка. Підтримували його – крім побратима, Грирога Тютюнника, - А.Дімаров, П.Загребельний, О.Гончар, та навіть їхні дружні слова не завжди могли зарадити, бо ж річ була в державній політиці.

„КРИЧУ У СЕБЕ...”

Це слова з наступного роману Феодосія Рогового – „Поруки для батька”.

„На світі так воно й робиться: одне швидко, як пожежею, інше – ждане – так помалу, ніби вже ніколи кінця не дійде, як мої болі. Кричу у стелю, кричу у себе – хочу скричати їх з душі, з очей; зіслати присьбою, благанням, навіть примовою...”

Але його „кричання” – мовчазне, внутрішнє; для людей воно обертається розважливою бесідою про те в житті, що мало б до всіх стосуватися. Мало б...

У „Святі останнього млива” трагедію „рукотворності” й примусового виселення не наголошено (це було просто неможливо), - вона постає сама собою, ніби й мимоволі, з картин того життя, яке „рукотворність” нищить.

Більш зосереджується на цьому мотиві письменник у романі „Поруки для батька”(1988). Писано його вже на початку перебудови, і це уможливило більшу вільність думок та оцінок. Інакші акценти з’явилися й у творчому настановленні. Адже у „Святі останнього млива” маємо перший шок від ламання життя, у свідомості людей так-сяк злагоднений обіцяною перспективою оновлення. У „Поруках для батька” переселення вже відбулося, люд уростає в новий побут і може порівняти набуте з утраченим. Ілюзії розвіялися, ностальгія глибшає. Працюючи над новим романом замість переробляти перший, Феодосій Роговий так пояснював у листі до Анатолія Дімарова, у відповідь на його поради, власне настановлення: „Ви щиро правду кажете: сам я нічого путнього до „Свята...” не додаю, бо його „дзвони” гудуть у мені вже іншими тонами”... І народжується потреба „реабілітації” старого, його краси і етики, людей, які постраждали за любов до свого краю, за обстоювання правди і справедливості. Власне, „поруки” – це і є реабілітація: письменник вірний своїй звичці замінювати казенні терміни народним словом. А роман і є розлогою розповіддю про пошук автором (оповідачем) „порок” (реабілітаційних документів та насамперед людських свідчень) про свого батька й родичів, злочинно покараних за сваволі. Пошукувана правда про них має стати правдою про традиційне моральне добро українського селянина-трудівника, оббріханого різного роду цивілізаторами та ошасливлювальною владою.

Оповідач Феодосій Корнійович Окраїнець – це, звичайно ж, „маска” (точніше: інобуття, буття в літературному вимірі) самого автора, письменника Феодосія Кириловича Рогового. Прізвище Окраїнець – це дуже прозоре псевдо: адже „роговий” – це і є „окраїнний”, але не в розумінні загумінкового, а в розумінні межової основи. (Зрештою, Окраїнці асоціюватимуться і з

Українцями.) Рід Рогових був одним із найчисленніших на Посуллі. У Другій світовій війні загинуло 48 чоловік – Рогових, а в 1959 році виселено тільки з десяти сіл 2800 родин, з них 54 – Рогові. Це вже були родини, у яких господарювали жінки, вдови. „Це вони – виживши у голод 33-го, у світову війну, у голод 47-го – спромоглися відбудувати хати-мазанки, які перед тим спалили фашисти. Ці згорьовані оселі у 50-х знищили комуністи” (Юрій Роговий. Посульська Тризна. – Луганськ, 2009. – С.12; Юрій Роговий – син Феодосія Рогового, про нього буде далі). Тож легко зрозуміти вагу пам’яті й обов’язку, що лягли на сумління Феодосія Рогового.

Власне, він в образі Феодосія Окраїнця є головною особою роману, фабулу якого і становлять його пошуки „порук” для батька та родичів. Але і йому самому потрібні „поруки”: хоч земляки називають його незмінно Вчителем з великої літери, вірять йому і шанують майже побожно (прикмета патріархального села) як сказали б тогочасні, та й нинішні „вперёдсмотрящие”), - за ним числяться й немалі гріхи: то, як і батько, зберігав від руйнування якісь пам’ятки, зокрема й церковні, то збирав старі книжки, то висловлював сумнівні думки, - тож коли жінки згадали старий звичай і купали хворих дітей у джерелі, що звалося Святилище, місцевий політпильнувач Панько Полбог доніс куди слід про „опіум для народу”, який несе в маси учитель Окраїнець, син відомого „супостата”, тобто, офіційною мовою, „ворога народу”; у первісному авторському варіанті було: „севеушника”, тобто заарештованого у „справі СБУ”, але редактори згадувати про СБУ не хотіли); далі ж виявилось, що „син такого-то поширює ідейки, надто самостійні і здравомислячі ідейки, а також пише закличні гасла на зразок „Говори, що думаєш. Роби, що кажеш...”

Таких „ідейок”, що лякали полбогів, у Феодосія Окраїнця було чимало, але ще більше їх було в селян, до чийого життя він придивлявся й прислухався. І, звичайно, це було в нього і від батька-„супостата”, „своєумника”, якого сам Прокіп-Більшовик напоумлював (поки й до нього не дійшла черга): ти не роби так, а роби інак (перифраза: „По правді роби, по правді й очі повилазять”), або: „люби свою старину, своє козацтво-чумацтво, та не перелюблюй, межу знай”. Та

де межа в любові до духовного спадку свого роду? Корній Васильович відчуває себе відповідальним не лише за хату-читальню та сільську бібліотеку „на дев'ятсот тридцять книжок”, з якої відмовився викинути „шкідливі книжки”, а й за духовну гідність своїх земляків. „Не поспішайте, убогі! – розіп'явся хрестом зневажений Корній Васильович, щоб заступити собою скарби – книжки, вишивання, пісні... Та вони посміли... Недбало риються на полицях, длубаються в нашій писаній пам'яті – вишуковують шкідливе...” отож і вийшло: „Корній Васильович був надто чесний перед безчестям того переляканого часу і тому зник, як задмухана свічка”. Спіткала „покручена доля” і дядька - Дмитра Васильовича Окраїнця, „підкуркульника”, і багатьох земляків. (А хіба не „покручена доля” – хай по-інакшому - Полбога та всіляких пильнувачів „правильності”?)

Феодосій Окраїнець, „ревнивий збирач поручительських достоїнств свого порічкового роду”, звертається до колективної пам'яті своїх земляків, - це і є структурою роману, - але він, власне, не збирач, а слухач, він тільки збудник цієї пам'яті, йому не доводиться вдаватися до якоїсь мотивації: люди тільки й ждали, щоб комусь виповісти своє життя й свої думки, - а кому ж краще, як не Вчителю, та ще й синові незабутнього для них „себеумця”? Більше того, він має обов'язок пам'яті й гідності перед цими людьми, вони ждуть від нього зусиль для відновлення правди: „І якщо ти цього не зробиш, Учителю (так мене називали мокловодівські дідусі й прадідусі), і якщо ти цього не захочеш зробити з боязні чи з лінощів, застерігали прихильні люди, як тільки зачули про наш з дядиною намір, то, значить, визнаєш провину свою і всього окраїнського люду (Твій рід на срібло проміняв свободу і звичай дідівський, старосвітський”). І не тільки цим ти скараєшся, нам зраду нанісши. На всі повсюди розселені мокловодівські окраїнці дадуть тобі навек зневагу”.) Тому всі фабульні моменти пошуку „порук” обростають переповідками, різноголоссям, коментарями; думки оповідача перегукуються з думками персонажів, а все разом оповите серпанком багатющого народного притчового мислення, причому не деперсоналізованого, із фольклорних запасників, а ніби щойно в особах явленого. І часом думка самого

письменника „озвучується” голосом того або того колоритного персонажа і втрачає свою книжність, не стаючи й побутовою – підносячись до рівня картинно висловленої моральної максими. Такі пасажі часто мають ніби „олітературений” характер, але це виправдано – ситуативно й стилістично – тим, що мовлення персонажа подається не завжди „напрямую”, а в переказі оповідача, автора, та й сам мовець може відхилитися від власної думки й до когось долучатися. Ось дядина Катря розповідає про дядька Дмитра, а мимоволі його прикладом повчає і самого пошукувача „поруку”: „Людина ніколи не може бути в усіх вимірах правильною, як не буває таким життя, в якому вона живе. Головне – не кришитись. Бути цілою хлібиною (паляницею) до самого поминального столу... Життя має надто зваб і причин, щоб їх витримав кожен... Тебе, звичайно, будуть щипати обставини, події, ситуації, а найчастіше і найболючіше – люди. Ти будеш для них принадою, як гарно загничена хлібина. Неодмінно попробують уломити хоч окрасець, хоч крихту. Може втратиться форма від усього цього, але й тоді вона буде хлібом...”

Або ось „Марфин сюжет...”: „Ці річковики, як твій батько, як ваш рід, непохитні, й вірні люди... („Він був не такий м’який, щоб зійти з правди. На таких, Тосю, можна мур мурувати, - за це йому наші поруки“). Святе вони грудьми обороняють. Бо люди, мовляв, робляться стадом, якщо без святого...”

Через „багатооповідний” характер роману окремі персонажі до певної міри вносять у нього свою стилістичну ноту, тож є в нім і „приключка”, і „казка”, і „сміховина”, і „переповідка”, і „пісенне” та „думне”, але це не еkleктика, бо разом складається на багату картину житейського самопізнання народу, і це „житейське” на хвилі фольклорно-поетичної метафорики набирає притчовості, конкретне резонує із одвічним запасом народної мудрості: „...Були очі. Котрі бачили останні кроки Корнія Васильовича на волі („Ой годі тобі, чоловіче, вольнувати – жене тебе неволя від дому, і з рідним словом тулишся, мов злодій“); „Я іду до вас, люди, щоб вивестись, бо на наш рід набрехано („Соколе ясний, брате мій рідний, ти високо літаєш, далеко ти бачиш“). Каються грішники, а мій батько мре за людську ідею. За віщо ж Корнія Васильовича викрито? За

його вірність? За його любов до рідного? Хто посміє пояснити мої сумніви? („Хто вдовольняє потреби душі добром, той не творить гріха“). Коли б то знати світові лад, а не грати угадка („У мене два сини та обидва вгадки: один каже, що дощ буде, другий каже – ба, не буде; хоч той, хоч другий вгадає, всетаки сини правду кажуть“).

В оповідях самого автора на конкретні житейські подробиці повсякчас - мовби самі собою – накладаються свого роду філософемі в душі народнопоетичної метафорики, а часом і моральні максими літературного походження: „Відслонивши заслінку, я вигорнув з печі під комин вчорашню золу („З минулого візьми вогонь, не попіл“) і на її місці склав „хаткою“ свої дрова, що лежали зучора біля припічка, – товсті дубові колинці зверху і ламкі, бо пересохлі, навикручувані ще з мокловодівської ліси, насподі, на розпал („Дуже палка натура нашого люду, швидко він розпалюється високим полум'ям, та що ж, коли й малесенький дощик може погасити те полум'я“). Цікаво: щодо формули „з минулого візьми вогонь, не попіл“ Феодосій Роговий просив свого побратима літературознавця Петра Ротача допомогти йому з'ясувати її джерело, і той підказав: це перефраз із Жана Жореса.

Феодосій Роговий, може, найбільшу насолоду мав у тому, щоб слухати своїх земляків (як Григійр Тютюнник, як Василь Земляк, як Євген Гуцало, як Михайло Стельмах), - а серед них, як скрізь у старих українських селах, були справжні генії слова. Ось Марфа Личачка: „Не скажеш достоту, в чому саме таїлася та краса її розповідей („Давайте я розкажу вам випадки“), її мови, од яких без болю не можеш відірватися („Геній слова ніколи не знає своєї справжньої сили“). У Марфиних словах мені щоразу вчувається дихання доброго духу. У тому, що вона говорить, завжди є для серця поживне, для крові живильне – воно усміхнене і мудре. Усміхнене лукаво, з прищуром, як Людчині очі крізь густі вії, - і гірко буцімто, і весело водночас. Та ще, поза тим, звучання її слів розходиться, наче кола по воді. Якимсь особливим, кількадзвінним відлунням, якого не почувеш у мові інших. Воно мовби поволі тане в душі і від того чується ще довго-довго уже після того, як звук зовсім згасне. Далекі, тепер кожному здається, хто

щиро слухає Марфу, що її слово промовляє набагато більше, ніж воно означає („Слово, слово! Скільки в тобі мислі?“).

А ось „бабуся Варка“: „...Мене і в балачці, як і в житті, то сюди, то туди заносить, та все ж не поборонить („Не борони, батеньку, хоч за возом побігти“) хоч до казки своє добалакати...“

Комусь здасться, що цього „балакання“ в романі, може, й забагато, але за ним – людські вдачі й долі. Та й слово має власну принаду й силу. І владу над людьми.

У „багатих на слово Мокловодах“ на кожне незвичне поняття є своя приповідка, тут на слово не лише вигадливі, а й уразливі, й душею відлегливі. „Святе нащаддя – слово! Воно-бо скарбниця нашого духу... Почув його – радощі знаходять серце, і я же готов наругу прощати своїм насильникам („Ой заросло теє лихо травною, травною“).

З певною мірою умовності можна сказати, що самоцінне народне слово – головний герой, головна дійова сила романів Феодосія Рогового. Кому цього мало, хай згадає тезу сучасної філософії про Слово як дім буття...

„НА ВСЮ МІЦЬ СВОГО СЕРЦЯ“

Роман „Великі поминки“ надруковано в журналі „Вітчизна“ – у 8-му і 9-му числах 1990 року. Час був інший, і Феодосій Роговий міг висловитися вільніше й уникнути цензурного тиску. Він мовби вертається „на круги своя“, але вже з іншими можливостями і в новому діапазоні громадянського дихання.

„Той біль руйнації живе в мені й донині, та любов тривожить серце до мужнього терпіння“, - каже автор-оповідач.

Біль той – біль за понівечену землю, за погублені людські долі: і тих, кого у 50-х силоміць виселяли із споконвічних родовищ на велике розсіяння в новому, кращому житті; і тих, кого „куркулили“ наприкінці 20-х (слово „куркулили“ замість офіційного „розкуркулювали“, мабуть, не випадкове: справді ж, не розкуркулювали реальних куркулів, а наспіх *обліковували* куркулів, щоб було кого грабувати); і кого „севеушили“ (доловлювали і в сільській глибинці у

„справі СВУ“ – Спілки Визволення України); і кого в 1942-му силоміць вивозили в Німеччину; і кого в 1943-му гуртами, спішно, ненавчених, необмундированих і неозброєних, кидали на форсування Дніпра в обманному для німців напрямку, на певну смерть, - щоб кров'ю своєю спокутували „вину“ перебування на окупованій території („... Страшно стояти на тому самому місці і бачити, як щось знайоме прозирає до тебе крізь дими, крізь дощі, крізь тумани, і я обзиваюся до нього солоною сльозою, бо думаю, що то хтось з тієї нашої мокловодівської громадки ніяк не виблукає з потойбіччя, ніяк не вигукає перевозу, щоразу захлинаючись водою з криком. Страшно стояти на тому самому живому місці і вірити, що то тіні з нашої мокловодівської громадки гречно просяться, гуртом стараються повернутися з великої переправи, та ніяк не можуть свого бажання втрапити – розмито їхні дороги, нема переправи. Немає навіть сивого Дніпра...“ Мабуть, ніхто в нашій літературі так пронизливо не написав про отих мстиво кинутих на смерть, - а їх же були великі й великі тисячі...)

А любов – це любов до цих людей, до їхньої землі, до їхньої історичної спадщини, до їхньої національної і духовної сутності: „...Я хочу любові глибшої і глибшої, на всю міць свого серця“.

Усе це і творить велику метафору ВЕЛИКИХ ПОМИНОК – вона органічно виростає, „огромиться“ з конкретного дійства: поминання своїх небіжчиків переселенцями, які з нових напівобжитих місць дивляться на „рукотворне море“, що поховано під своїми цвілими водами й могили їхніх предків („мої рідні лежать десь під водою“).

Характер письма Феодосія Рогового в новому романі дещо змінюється. Автор-оповідач більше бере на себе: якщо перше він мовби „організовував“ і „комбінував“ монологи, живослів'я своїх колоритних персонажів, то тепер частіше входить у діалог із ними, вільніше розкривається сам. У розвиток подій часом вплітаються ірреальні, чуттєво наснажені візії (як-то „хмарка“, супутниця й провідниця автора по місцях трагедій, - невідступний ангел його пам'яті; або те „предивне дійство“, що „сотворялося в тумані“, коли на Дніпрі, між лівим і правим берегами, мовби „тисяча людей дихнула на холоді разом“, і виринули з

глибини безлиці тіні, і „наші вдови-жінки сміло йдуть між ті безлиці тіні, беруться з ними попарно за руки і то підносяться, може, й до хмари, то нишком сідають на землю, як люди-птахи“).

Поряд із знайомими нам постатями з'являються нові, збагачуючи фабулу твору і врізноманітнюючи мовну палітру. Так, якщо пам'ятна з попередніх романів Варка Віщунка („уламок того природного життя, за яким страждаю, плачу, побиваюсь“) озвучує більше поетичний тон світосприймання (навіть на буденному рівні), то химерний і неприкаяний Митько Михлик з його „осучасненим“ жаргоном – соціально-побутовий, часом прискіпливо-критичний („сто властей, як сто причин, – і всі на мене“). З'являється і романтична (досить умовна) постать такого собі Вікентія (хоч у ньому вчувається також щось із авторового життя – принаймні вимушене остарбайтерство), який, побувавши на Хортиці, запалився любов'ю до героїчної української історії (ця постать знадобилася авторові, щоб посилити й конкретизувати мотив національної пам'яті, почасти тут, мабуть, відгукнулося і характерне на час дії роману явище – „шістдесятницькі“ мандри знаменними місцями України як форма стимулювання історичної пам'яті; такою ж характерною є і увага до Вікентія іншого земляка – „Василя Нихтодовича з держбезпеки“, чи не найуважливішого слухача Вікентієвих монологів, людини з „вигостреним зором“: „зацікавлено старається проникнути ним і в тіло, і в душу, щоб перепотрошувати її далі, аби згубилось в ній начало, як у заплутаному клубку кінець нитки, аби людина каралась, так і не викотивши свого важкого каменя на гору, як той покараний богами Сізіф“). Але романтичні поривання Вікентія і його патріотична риторика наражаються на неприйняття збайдужілої частини колишніх подніпрян – „омертвілих на пні“... („...В жодних очах йому не стрілося жаданого блиску тої сподіваної бодай зацікавленості, а не вогню, - звичайні, заполохані очі, в яких жевріє щось недалеке й поверхове, як ніби їхні володарі чули-слухали буденну собі новину про те, що сьогодні привозили в лавку, вкотре вже розлучились такі-то або хто вчора (страшно сказати) згорів од горілки. (...) Звертався очима, наче благав спочутності, та нічого втішного для себе не знаходив“). Припустім,

патріотичні тиради Вікентія доволі наївні (надто з огляду на стан аудиторії), але річ, зрештою, не в цім. Його неофітська енергія наражається на енергію байдужості. „ЯКЕ ПАЛКЕ БЕЗПАМ’ЯТСТВО!“ (палкіше за палкість неофіта) – зринає в автора чи не найстрашніший присуд і землякам, і нам, і цілому суспільству, де ненавидять самих себе – власну втрачену суть...

У „Великих поминках“ дається взнаки сатиричний струмінь. Нове життя породило новий людський тип, якого не знали патріархальні подніпряни і який їм навдивовижу: хутірські „емансиповані“ Юлька Зажигалка, Надька Байдужиха, Лукія Підорванка „з транзистором“ (що під час Вікентієвих проповідей „стояла німо й апетитно лушила запашний соняшник, час від часу дістаючи його для роздачі з глибокої кишені на злинялому фартусі“)... А як історичне тло для них – п’яні гуки „гулящих острівних бурбонів“, „орда“ високо- і різнопоставлених гостей-нальотчиків, ласих на дармівщину („з поглуму сміятися хочеться“)... І в нову фазу своєї адміністративної чи негласно-ідеологічної влади входять полбоги та гопеї („Льонька Гопей Семенович“ – голова колгоспу „Пролетарська сила“: він тепер у селі, як колись був Прокіп Лядовський-Більшовик, - утім, до Прокопа-Більшовика автор ще повернеться).

Але сатира, шарж – це у Феодосія Рогового все-таки обертони, а головні тони (авторського голосу, а не всього роману, в ньому, як і в попередніх романах, хоч, може, і меншою мірою, – багатоголосся персонажів), – головні тони – це знайомий нам ліричний і дужче, ніж давніше, акцентований – патетичний. Попри всю свою полемічність – не знаю, чи свідому, чи мимовільну, але виразну – до Довженкової „Поєми про море“ (хоч і вона не ідилічна), Феодосій Роговий в останньому романі досить споріднений і з ліризмом Довженкової „Зачарованої Десни“ (коли йдеться про переживання буття в природі), і з Довженковою ж патетикою – у переживанні буття в національній історії.

„ХТО ВІТРОВІ СЛУЖИТЬ, ТОМУ ДИМОМ ПЛАТЯТЬ“

Останній роман Феодосія Рогового – „Гріх без прощення“ – залишився незакінченим. Роботу над ним урвала смерть (4 травня 1992 року) після тяжкої

хвороби. Фрагмент, опублікований у журналі „Київ“ (1995, № 2-3), дає деяке уявлення про сміливість авторового задуму: це мав бути свого роду історичний підсумок шляхам його постійних героїв та всьому, що вони пережили – як частина українського народу. Тут і те саме „куркулення“, і СВУ („скільки-то українських людей нищено...“), і Голодомор, і покалічені війною долі, і Сибір... Але є і новий аспект: „Хто вітрові служить, тому димом платять“. Хто кривим оком поглядає на „козацьку Україну“ (тобто на справдешню Україну), хто служив чужим богам, а власне ідолам, - той приходить до межі життя з порожньою душею, і це йому найтяжча розплата за гріх самозречення. Здається, це чекало в романі й Прокопа-Більшовика. В усякому разі, він уже не може так прямо дивитися людям в очі, відчуває свою провину перед ними: про нього кажуть, що загубив свою жінку-попівну (щоб бути чистим перед партією?) і в голодній смерті дочки Льолі чи не винен, а безцеремонний (ще з „Великих поминок“) викривач Митько Михлик нагадує Прокопові-Більшовику, як він та його команда по хатах „радо нишпорили, мов ті злодії“, причім „ледачий Цуприк“ кричав, що „куркулених“ треба закопувати в землю, щоб наїлися: „Живйом їх закопувати, живйом!“ – „а ти, Прокопе, на те ні мур-мур, навпаки, дерев’яну борону чи стягав з комірнього горища...“

Оце, мабуть, і є той гріх без прощення – не самого, звісно, Прокопа-Більшовика, і, може, не його насамперед – гріх братовбивства і самонищення: від заздрощів, від сліпоти, від догоджання чужій владі, від ідолопоклонства, від власної нікчемності.

Можна уявити, як багато свого духовного світу хотів Феодосій Роговий вкласти в цей роман і якою нещадною до людини є смерть...

„Я СВІТОВІ ПОТРІБЕН ЯК ПРИКЛАД, ЯК МОЖЛИВІСТЬ“

Смерть не дала Феодосієві Роговому вивершити епічне п’ятикнижжя: четвертий роман урвався на півслові, а п’ятий відомий лише як задум і мав зватися : „ Скажи мою кончину, Господи!..“ Про це розповів син письменника

Юрій Роговий, подаючи до публікації фрагмент роману „Гріх без прощення“ в журналі „Київ“ („І Господь сказав“, - закінчує він своє слово...)

Юрій Феодосійович Роговий насамперед присвятився впорядкуванню батькової спадщини. Він опублікував (переважно власним коштом, тож невеликими тиражами) низку книжок, присвячених батькові: „Довга дорога до „Свята...“, (слово для Батька), – Луганськ, „Книжковий світ“, 2000; „Роса в червону ніч“ – Полтава, „Дивосвіт“, 2006; „Удосвіта, коли не спалось. Листи Феодосія Рогового“ – там само, 2009; того ж року і там само – „Я світові потрібен як приклад, як можливість“. Із щоденників та записників Феодосія Рогового 1954-1992 років“ (цікавий огляд цієї останньої публікації дав невтомний Євген Баран).

І щоденникові записи, і листування Феодосія Рогового розкривають багато що з його творчої лабораторії: він зовсім не був „стихійним“ провінційним талантом, як декому здавалося, багато читав зі світової літератури, мав продумані естетичні принципи. Обстоював їх навіть у окремих пасажах у романах, полемізуючи з читацькими стереотипами і запрошуючи читача бути уважнішим до предмета й манери його письма.

Про естетичні виміри його творчості чимало сказано в кандидатській дисертації Любові Зубак „Творчість Феодосія Рогового. Проблематика і стиль“, виконаній на кафедрі української літератури Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (науковий керівник – доктор філологічних наук Григорій Ключек, відомий своїми дослідженнями в галузі сучасної української літератури). Дисертантка вважає, що твори Феодосія Рогового „представили українській літературі новий тип ліро-епічного роману – „суб’єктивну епопею“. Мокловоди Рогового, на її думку, - це „аналог українського національного світу й одночасно зосередження багатьох проблем усього людства“. Цей „дивовижний мікросвіт“, „подібно до Йокнапатофи В.Фолкнера, Макондо Гарсія Маркеса, Матьори В.Распутіна, австрійського, киргизького чи вірменського села відповідно Т.Бернхарда, Ч.Айтматова, Г.Матевосяна, виступає як вселенська модель – модель неперебутності,

незламності людського духу“. Якщо не абсолютувати цих аналогій, то можна з ними погодитися. Я ще згадав би в цьому контексті острів Муху Юхана Смуула, Вавилон Василя Земляка.

„Удосвіта, коли не спалось“ – це частина наполегливо збираної сином епістолярної спадщини батька: 167 листів до різних осіб: родини, друзів-письменників, видавців... Надзвичайно цінний матеріал не лише для характеристики особистості та творчих уподобань самого Феодосія Рогового, його читацьких інтересів, - а й для розуміння становища, у якому перебувала українська література, для відчуття атмосфери доби. На жаль, тираж – той, що тепер у нас стає нормою, - знущально-мізерний: 100 (сто!) примірників...

Видно, як тяжко переживав письменник цензурно-редакційні знущання з його текстів та з нього самого („глум над моїми людськими болями“; чим лікувати серце, „якщо йому болить за Землю?“), як справедливо-дошкульно відповідав чиновним хулителям; як інколи мусив іти на компроміс – і як ніколи не переступав тієї межі, за якою була втрата гідності мислячої людини. („Горе моє, що не можу лізти ні навкарачки, ні напролом“).

Коли Феодосій Роговий обстоював своє право писати по совісті, він обстоював право української літератури бути літературою свого народу. Відповідаючи на надумані звинувачення однієї з редакцій, він пише: „Проти електрики я не повстаю, як це вам здалося. Сказали б чесно: довели ми укрлітературу до жахливого примітиву (та й цей пишуть під диктовку). І чогось справжнього страшно...“ І в листі до В.Козаченка, тодішнього першого секретаря Спілки письменників України (лист від 14 грудня 1975 року), просить того зрозуміти, що не про нього ж особисто тільки йдеться: „До кого ж знімати руки? Де шукати Захисту й відряди? Адже, по-житейськи мислячи, я захищаю буцімто лише себе, лише власні інтереси... Хто ж стане на мою сторону, якщо тут, в літературі, у Храмові Вершин Людського Духу, зникнуть сумління, честь і совість? І запанують холоднолюбі чиновники від літератури...“

Потерпав від самотності – не побутової, а духовної чи що, хоч і мав гідних друзів, листувався з багатьма письменниками. Але стужився за ближчим

спілкуванням. „Любий Грицю! Спасибі тобі, що об’явився. Але так хотілося побачитись... Душі моїй хотілося. Бо воно, бач, якось так виходить, що чим далі від колиски, а ближче до могили, то все рідшає мені друзів. Той уже заповів крісло, а цей ще тільки прокрадається до влади. Аж ген той – незчувся, коли став оратором, читає проповіді, нове життя для праведного люду вигадує: все, мовляв, для людей, свобода слова, совісті, мислі... А придивись – і слово його, й совість – лише робочий інструмент, а не правда, а не святиня... Робочий інструмент в руках насильника і фарисея... Якої тільки не навчилися поведенці, лиш би запобігти ласки, лиш би вполювати слабодухого“. Це з листа до рідної душі – Григора Тютюнника, 13 вересня 1975 року...

Дозволю собі подати ще великий уривок з листа до Олеся Гончара (4 листопада 1987 року), який багато скаже про життя й самопочуття Феодосія Рогового:

„Дорогий Олесю Терентійовичу!

Сьогодні, тобто другого листопада цього року, ми з дружиною ходили на збирки (даруйте за такий заземлений початок: збирки – це коли поле, приміром, кукурудзяне, вже скошене, зібране, і всі, хто бажає, вільно йдуть збирати (дозбирувати) погублені качани. І не тільки погублені. Буває, комбайн, роблячи загінку, столочує всі чотири рядки – ламай у відра, а потім у мішок. А потім... на велосипеді, на багажнику. Або просто на плечах – додому)...

Зійшов я з клунком на бугор – зупинило мене щось таке... щемливе, глибоке, мабуть, первородне ще, первісне. Глянув понад землею аж до самої межі мого зору і незчувся, коли... заплакав. Заплакав легкими схлипами – по всьому полю ворушилися – то схиляючись, то розхиляючись – селянські мої люди... Їм дозволено, вони, не крадучись, дозбирають ними надбане... їм дозволено, їм повернено можливість... І вони вже (і я також) і цьому раді... „Як же занедбано їхню гідність!...“ – подумав я гірко і оглянувся, чи ніхто не підслуховує моєї думки...

Йду поволеньки, піддаючи сам собі клунок, перекладаючи його з плеча на плече, аби не мліли руки, і закликаю сам себе молитися, встаючи й лягаючи, за

ті праведні суспільні сили, котрі ні за яких (паралітичних) умов не втрачають себе і борються... борються до того аж моменту, поки не прозріють обмануті... заілюзовані... здатні хоч на маленький порух... може, совісні, може, чесні... може, звичайного інстинкту рухатися до самоврятування.

Духовних праведників було чимало і серед людей нашої (уповільненої) нації. Вони, зрештою (і тільки вони!), уповільнили і дураків, не давши їм розруйнувати (розвіяти) дощенту Собори нашого духу, нашої історичної Пам'яті з Запорожжям на чолі...“

Дуже характерний для листів Феодосія Рогового оцей широкий народознавчий, етичний та інтелектуальний контекст нібито суто особистих поточних ситуацій.

А як боліли йому редакційні топтання по його мові – його святая святих! Бо мова письменника – це більше, ніж мова самого письменника. Боліло, що в його мові „порпається“ хтось – „може, й не лиха людина“, але „зовсім іншого розуміння і світу, і речей у ньому, зовсім інших чуттів людина з механічною рукою, котра не по своїй вині, а від роду не має чуття до слова взагалі, до мого ж, пристарілого, тим паче... Водить вона механічною своєю рукою по рядках тієї мови, яка зникає або майже зникла, і, креслячи її з притиском, усміхається з відчуттям виконаного обов'язку служби. А точніше – задоволено глумиться над мовою, що зникає – зникла ! – разом зі своїм місцем говору – з тисячами розселених посульських хат, в яких вона колись жила, розкошувала...“ Це – з листа до Юрія Мушкетика від 24 вересня 1979 року. На жаль, сьогодні це звучить ще болючіше, ніж колись, бо наймовірно побільшало всілякої „еліти“, яка і всю українську мову взагалі сприймає як чужий їй „местный говор“...

Наважувався Феодосій Роговий на власну незгідливу думку і там, де йшлося немовби про загально визнані істини. Ось із листа до Леоніда Первомайського від 10 вересня 1972 року:

„Щиро дякую Вам, Леоніде Соломоновичу, за листа, за книги, за знак уваги.

Гарно Ви кажете, що „людина ніколи не буває, ні такою, якою вона уявляється собі власне,,

І все ж, непереможно гадаю, що теза „найвищий суддя – час. Зачекаємо, що він скаже“ до літературних творів не пристане.

Час ніколи не може бути справедливим цінителем речей вже з тих, від нього незалежних, але зрозумілих причин, що „найвищий суддя“ за будь-коли відбирає для себе не дійсно краще, а власне собі корисне. Інакше не випадає...“

Слушність цієї думки стосовно до „радянського“ (а тепер і „пострадянського“) часу – незаперечна. Але вона незаперечна і щодо загальноісторичного часу. Якби справді час був справедливим судією, людство було б і сьогодні інакшим, інакшою була б і його Пам'ять, і воно знало б не всіляких кортесів та єрмаків, а ті культури, що їх кортеси та єрмаки повинували, і не ставило б людство монументи на честь тих, хто пролив моря крові, і не творило б собі щоразу нових і нових ідолів, ладних і час обдурити. „Час поставить усе на своє місце“? Він поставить те, що йому треба, на те місце, що йому треба. А потім прийде інший час і все розставить по-своєму. Так було вже не раз. І так буде без кінця. А той час, який розставив щось по-нашому (чи по-чиємусь, супроти нас), – він минутий, як і всі інші часи. Так що проблема думання й оцінки не резервується для якогось гіпотетичного „справедливого“ часу – такого не було і не буде. Працюймо і думаймо сьогодні! І завжди. А майбутні часи або муситимуть, або ні – рахуватися з намисленим і надіяним до них.

Тут я вертаюся до отих великих своєю зважливістю слів Феодосія Рогового: „Я світові потрібен як приклад, як можливість“. Приклад чого – гадаю, зрозуміло з його творчості й долі: триматися рідної землі і „не кришитися“. Можливість чого? Самостояння в правді, правдомовлення за найгірших обставин.

Цим він потрібен нині і буде потрібен у майбутньому. Навіть якщо наше суспільство... якщо ми, убогі духом, цього не розуміємо і залишаємо його в самотині, й досі не подавши його творчості в належному обсязі й у належний спосіб.

Утім, хіба ж тільки його?..

Іван Дзюба, академік, літературознавець, критик

Петро РОТАЧ

ПРО ФЕОДОСІЯ - ЗА СПОГАДАМИ І ЛИСТАМИ

1. ПЕРША АВТОБІОГРАФІЯ

Уперше пишу не до Нього, а про Нього. Тобто про Феодосія Рогового (колись я помилився, і він зауважив: не Федосій, а Феодосій).

Ми підтримували дружні стосунки 30 років. Багато що об'єднувало нас: найменше - вік (обидва 1925 року народження), більше - подібність долі (обом далася взнаки німецька неволя під час війни і довгорічний гніт кадебістського нагляду, хоч і не в однаковій мірі). Нарешті, обох нас єднали творчі інтереси й уподобання, а також спільні друзі і знайомі: Григійр Тютюнник, Борис Харчук, Павло Гудим, Федір Тютюнник, Михайло Булах.

Як же швидко промчалися наші нелегкі, тривожні, часом відчайні, гіркі, але завжди освітлені творчим горінням і надією на кращі літа! Й ось тепер прийшов час спогадів про пережите і перечитування листів, які пошта приносила колись із Устимівки, де жив, учительовав, творив і мучився над сторінками свого незвичайного письма і де упокоївся в рідній землі наш великий (я не боюся вимовити це слово) письменник-реаліст і громадянин Феодосій Роговий.

У моєму архіві збереглося понад 80 листів – правдивих свідків життя і творчої праці письменника, його радощів і болінь. Переживаючи розпач (а було й таке!), ми підтримували один одного теплим словом, дружнім закликком до терпіння, віри і праці. Для нас за тих безпросвітніх умов листовна підтримка теж чогось була варта.

Перечитуючи тепер рік за роком оті листи, я мовби перегортаю колишні події і мовби вдруге передумую і переживаю вже раз колись пережите і передумане. Кажу "мовби", бо вдруге так ніщо вже не переживається, як перший раз, бо й ти сьогодні вже не той, що був колись. Як кажуть, у потік двічі не ступиш, а час –

це і є потік днів і літ, що, як вода, пролітає, шумить, б'ється об тебе, намагаючись захопити з собою, і врешті-таки забирає навіки...

Ім'я Феодосія Рогового вперше зустрівся мені серед матеріалів Полтавського Будинку народної творчості ще в середині 50-х років. Вже й не пам'ятаю, з якого приводу, але мені довелося навіть писати відгук на якісь його твори, як тепер здається, стилізовані під народну творчість – тоді це заохочувалося й було модним. Пізніше ми ніколи не згадували цього епізоду, та він і не був того вартий.

На початку 60-х років ім'я Ф.Рогового замелькало на шпальтах періодичних видань, і якось я одразу помітив його і зрозумів, що оті нариси і вірші (переважно сатиричні), підписані Роговим, творить людина не без Божої іскри. Звичайно, там ще не було того, що відкрилося в ньому пізніше, через десяток років, але вже й тоді можна було побачити блискітки чудової лексики і своєрідного стилю письма журналіста з глобинської провінції.

На початку 1962 р. в малоформатному "Комсомольці Полтавщини" молодий редактор Микола Іщук погодився друкувати окремими сторіночками підготовлений мною словничок "Літературна Полтавщина". Друкувався він близько року й завершився на 10-й сторінці, не дійшовши навіть до літери "Г" – вихід газети було припинено. Але для мене той початок дав стимул для дальшої праці і надії продовжити словник в іншому виданні, як то й сталося через три роки в журналі "Архіви України" влітку 1962 р. Я звернувся листом до Ф.Рогового з проханням прислати для словника свою біографію. Спершу він відповів майже відмовою ("думаю, що моє ім'я не збагатить словник якісно"), але в дописці схвалив саму ідею такої праці ("Ви робите корисну, вкрай потрібну справу") і висловив бажання "познайомитись ближче" і навіть сподівався на "творчу дружбу". Для цього обіцяв скоро бути в Полтаві. Але поїздка чомусь зірвалась, і в наступному листі від 15 серпня 1962 р. прислав нотатки про себе. Це, мабуть, перша автобіографія, яку він писав для літературного довідника.

"Народився я в 1925 році 27 серпня в селі Пугачівці Градизького району на Полтавщині в селянській сім'ї. Вчився в Пугачівській поч., у Морозівській сем. та Жовнинській середній школах.

В час окупації (з червня 1943 і до листопада 1945 р.) був насильно угнаний в Німеччину. Там працював на шахтах Штіннеса (Вестфалія). Потім, після повернення на Батьківщину, - на заводі, в колгоспі, рибартілі, в сільраді. З 1950 і понині - вчителем іноземної мови... В 1957 році закінчив Харківський інститут іноземних мов.

Твори друкувалися в журналах "Дніпро", "Радянська жінка", "Колгоспник України" та республіканських і обласних газетах".

Так започаткувалося наше знайомство, спершу заочне, а від 1964, коли познайомилися під час мого відрядження до Глобиного, й очне. Від 1967 р. Феодосій Кирилович вже працював у Полтаві, і ми час від часу зустрічалися то в редакції "Комсомольця Полтавщини", то десь на вулиці, то "в ефірі", тобто по телефону, а іноді й у мене дома, хоч за тих умов, коли я перебував під наглядом, такі відвідини були ризиковані. А втім, окремі "провідини" (це його слово, що стало назвою першої збірки оповідань) мусив робити як "спецзаканіє". Звичайно, він хвалився мені про це, і я вірив йому.

Одного разу його викликали в призначене місце (біля міського Будинку культури) і допитували, що я пишу і читаю, чи не поширюю націоналістичні книжки і чи не пишу антирадянські твори. Феодосій одразу ж мені розказав.

1967-1970 рр. (до 16 січня 1970 р., коли в "Зорі Полтавщини" заявила зловісна стаття М.Пліша "Чортополох") я друкував у молодіжній газеті "Полтавський літературний календар", і Феодосій готував частину статей до друку. Це теж був привід до зустрічей. Наприкінці січня 1968 р. трапився такий випадок.

23 січня "Комсомолец Полтавщини" опублікував у згаданому календарі ювілейну статтю про Г.О.Коваленка – якраз 24 січня виповнювалося 100 років від народження цього письменника і художника, репресованого в 1937 р. Вечором того ж дня пролунав телефонний дзвінок, і Феодосій повідомив мені

тривожну новину: стаття викликала в обкомі гнів, збирають працівників "ідеологічного фронту" для розносу. В чому ж річ? Виявилось, що Григорій Коваленко не реабілітований, отже, про нього не можна було писати. Мене, звісно, нікуди не викликали, лише ганьбили націоналістом, що "популяризує націоналіста Коваленка". Відтоді я став ховатись за псевдоніми, які знав Феодосій.

У полтавській квартирі Ф.Рогового в мікрорайоні Алмазний я ніколи не був, та він і не запрошував. Але чув, що в його помешканні збиралися друзі і знайомі, бували там і київські гості Б.Олійник та Григій Тютюнник; іноді приїздив із Шилівки Федір Лісовий (Тютюнник), заходив Михайло Булах, якого теж тримали під наглядом. Тяжко було Феодосієві в цій атмосфері: з одного боку від нього вимагали "плати" за роботу і помешкання, з іншого - він не міг виправдати "довір'я" зверхників, бо "продати" будь-кого - то не було в його характері. Хвалився якимось, що намагались використати навіть як знавця німецької мови...

До всього цього Феодосій, що виріс і душевно сформувався серед розкішної посульської природи, не здатен був прирости до міста, хоч би й такого, як Полтава, він почувався в ньому "іногородцем", і тому постійно поривався в село, розуміючи, що тільки там може реалізувати себе як письменник і, врешті, як людина. Вже після того, як повернувся до своєї сільської хати, працював учителем і в той же час поринув у творчу роботу, і коли вже написав роман "Свято останнього млива" і закінчував "другу книгу з п'яти задуманих про затоплене Посулля", а це було на початку грудня 1977 р., писав мені, мовби сповідався: "Нічого б, либонь, я не зумів, якби пішов назавжди в місто. Не люблю його. Не його, власне, а його віддаленості від суті життя природного. Селянське життя завжди ближче до істини... Її ж бо вічно шукаємо..."

На моє переконання, Полтава була для Ф.Рогового "висилкою", відбувши яку, він радо повернувся в свою сільську стихію. І все ж під час трирічного перебування в місті він щось-таки важливе для себе спостеріг і щось взяв для духовного розвитку - для світогляду, для переконань. Творчої атмосфери у місті він не відчув, бо її тут просто не було. Не водив він дружби й з письменниками,

хоча й приглядався до них. Як і в письменницькому середовищі, всюди він шукав Людину з великої літери, але ніде не знаходив її. Він зате взяв чимало від самовдосконалення - в цьому я переконаний. Мирська суєта, даремна трата часу були йому чужі. Врешті, й в редакції побачили, що Роговий переріс свою газету, її естетичний рівень, йому стало душно і тісно в стінах, наповнених застоєм повітрям ідеологічної плісняви. Йому хотілося на польовий вітер, до тих місць, де зростає, хоч вони вже й пішли на той час під каламутні води Кременчуцького моря. Та на початку 1970 року він був іще в Полтаві.

У першій половині січня того року Феодосій якимсь чином відчув, що проти мене щось недобре готується. Можливо, й знав, що саме, та не мав права сказати прямо, лише натякнув, попередив. Саме в той час я перейшов на викладацьку роботу до будівельного інституту, попереду мали бути вибори на посаду старшого викладача. Й ось - "щось готується..."

Все вияснилося 16 січня. Після лекцій біля інститутського лотка я розгорнув "Зорю Полтавщини" і побачив велику статтю М.Пліша "Чортополох", яка "викривала" моє "націоналістичне і антирадянське" нутро та моє "ідеологічне однодумство" з П.Кулішем. Багато знайомих і приятелів одразу ж одвернулись, як це завжди бувало в тому суспільстві, лише з Феодосієм стосунки не змінились, Про це свідчить і його вітальна картка того року - травнева: "з Весною".

Друге вітання надійшло в переддень Нового 1971 року, і писане було вже з Устимівки. Отже восени 1970 р. Роговий уже залишив Полтаву і став власним кореспондентом "Комсомольця Полтавщини" на Глобинщині. Активні листовні стосунки між нами почалися взимку 1971 р., коли Феодосій прислав мені витинку з глобинської районної газети за 1965 р. – статтю Всеволода Біленка "Сільський літописець". Вона була про нього, а я продовжував працювати над словником письменників-полтавців, для того й посилав. Але при цьому поставив сам собі питання: навіщо посилаю? - і дав таку відповідь: "Толком не скажу навіщо. Прагну слави... потомків. А що мені залишилося робити? Якщо це тобі додасть що-небудь (я чомусь остаточно переконаний, що твій Словник має обов'язково вийти окремою книжкою) до мого (!), імені – скористай. А ні –

викинь..." Ніби й жарт, водночас і серйозно. Між цих слів треба було прочитати щось інше. Я зрозумів: він почував себе письменником! Далі він писав: "Працюю. І ти знаєш, хоч би не наврочив: щось пишеться легко... Оце все, чим живу". А жив, як тепер знаємо, творенням свого першого роману.

Найактивніше листувалося в 70-80 роках. Відтоді залишилося в мене загалом 60 листів. Зміст цього листування - це переважно творча праця, тяжкий шлях романів до друку, нелегкі учительські життєві будні письменника Феодосія Рогового.

2. СЛОВО, В КРОВІ ЗАПЕЧЕНЕ

Читачі полтавських обласних газет, а також і республіканських, зокрема "Молоді України", ще в 60-х роках звернули увагу на ім'я журналіста Феодосія Рогового. Його нариси відзначалися свіжістю стилю та образністю мови й особливо яскравою лексикою, що видавали в авторіві майбутнього письменника. Саме з художнього нарису і виріс Ф.Роговий у першокласного літератора - повістяра і романіста. Цікаво, що тематика його журналістської праці вже в ті роки повністю була присвячена рідному Посуллю, долі рідного краю, його людям і природі. На цьому матеріалі виріс він і як письменник, співець Посульського краю, на жаль, в найтрагічніший період його історії - переселення в зв'язку з будівництвом Кременчуцького моря. Рогового важко уявити поза цією темою, розгортаючи яку, він і сам розкрився як митець і людина гуманістичного складу.

Наполегливою, цілеспрямованою працею дійшов Ф.К.Роговий творчих висот, зрештою утверджених найвищою Державною премією України ім. Т.Шевченка. Про ставлення до власної творчої праці свідчать його листи. В одному з них хвалився: "Пишу щодня, без вихідних..." Але чого коштувало оте напружене писання, знав лише автор.

Увесь 1971 р. Феодосій Роговий працював над своїм першим романом. Про його духовну суть можна було догадатись із запиту, з яким одного разу звернувся він до мене, прохаючи уточнити, кому належить афоризм: "З минулого візьми

вогонь - не попів". Лише натякав, що оті слова стали для нього "як заначка над однією річчю". Це писалося восени, а ще раніше, в січні, хвалився : "Працюю. І, ти знаєш, хоч би не наврочити - щось пишеться легко... Оце все, чим живу". Але тієї ж таки осени про легкість писання вже не мовилось. "Розповісти про свою роботу, звичайно ж, у листі незмога. Працюю. Потроху. Важко поступається, мов шиття на тонкому", - це з листа від 9 жовтня. Тепер бачимо, як точно визначив він свій стиль: мов шиття на тонкому полотні!

Тією "однією річчю" і став роман "Свято останнього млива", назви якого в 1971 р. ще не було. Пізніше Феодосій Кирилович скаже, що написав він свій перший великий твір того ж 1971 року. Це, мабуть, правильно, якщо говорити про рукопис або чорновий варіант твору. Але і в 1972 він працював над ним. У серпні того року, важко переносячи спеку, сповідався: "Якщо доживу до помірної осені та витримаю зиму - мабуть, упораю свою повість. Можливо, це навіть щось більше. Сьогоднішня назва - "Сага про останнє мливо". Як бачимо, "сага" трансформувалася в "свято" пізніше. В тому самому листі Феодосій пояснював, що є отой його твір: "Це кілька новел, близьких духом і поєднаних поміж себе лише темою переселення посулян..." І далі таке: "Пишеться дуже тяжко. І не тому, що бракує матеріалу, а чи трудно віднаходяться форми для мислі - душить мене якесь чуття, що в глибині свідомості. Надто багато різночинних спокушень, які заволодівають моїми намірами, збочують їх і ведуть у те Безплотне, чого не розумієш, а лише усвідомлюєш". Ці слова стають свідками нелегкої душевної праці письменника над своїм твором і відповідальності перед собою і читачам за цей твір, за своє горьоване слово.

Певні корективи в роман вносилися автором ще тривалий час, але основну роботу було завершено восени 1972 р. Бо тоді ж, у грудні, Феодосій Роговий повідомляв, що вже задумана ним друга книга "Поселяни", і що пише її "з самого себе", "без уваги на те, чи надрукують". А що із написаним? - питав я. "Повесні" ("якщо моє благополуччя"), - відповідав Феодосій, - надіюсь запропонувати "Радянському письменнику". І ця надія була ще без гіркого присмаку.

Та вже в наступні роки почалися митарства з виданням "Останнього млива" (так скорочував назву сам автор). З видавництва до видавництва переходив рукопис, його читали і... відмовлялися друкувати. "Роман здав у "Молодь" вже з півроку тому, - писав 1 квітня 1974 р., - про судьбу його не відаю нічого сінько..."

А тим часом продовжував працювати над другою частиною роману, задумав і написав кілька розділів повісті на іншу тему - "Бачу мету" (можливо, з цього задуму виросла повість "Серце прагне любові", опублікована 1984 р. в журн. "Прапор").

1974-й рік не приніс радощів письменнику, навпаки, - завдав йому першого удару. "Молодь" не наважилася друкувати його твір. Трохи заспокоївшись, написав мені: "Моє "Посулля" або "Свято останнього млива" відхилено через "ідейні нечіткості" (лист від 2 січня 1974 р.).

На щастя, Феодосій Кирилович умів брати себе в руки і рятуватись роботою. Звичайно, не без моральних втрат. "Пишу зовсім небагато, але пишу: хочу вкласти передні свої думки у заголовок роману "З потой бік сонця". Але снаги в мені малувато. Бо часом так пече в серці, що хапаюсь за слоїки та тут-таки біля робочого столу й лягаю з надією, що підведуся..." З розумінням того, що не можна піддаватися розпачу і сісти, склавши руки, відіслав рукопис "Останнього млива" до "Радянського письменника", а мені написав: "Звичайно ж, безнадійно. Але ж діяти мушу!"

Того, 1975 року Ф.Роговий іще не вживав слова "блокада", але ситуація, що склалася навколо його твору, була саме така. "Звук уже до того, що став відчужений, що отак жити мусиш, бо живим у яму не полізеш..." Часом мені здавалось, що він не усвідомлював до кінця гнітючу атмосферу того часу. Адже мусив знати, що не один він був загнаний і блокований. Де, в кого можна було тоді шукати правду і справедливість? Хто, крім близьких друзів, таких як Григійр Тютюнник, міг зрозуміти душу чесної людини? А йому цього хотілось. "Я хочу дожити свого віку без страху... за свою думку, за своє слово. За слово те стражденне, таке в крові запечене". Писав також, що хотів би стріти "сумлінну людину", яка б сказала йому, що він ніякий не "ворог своїй землі, своїм людям".

Хіба ж не наївно це як на той час! Було ясно, що такої настрої породжували оті відмови друкувати роман, звинувачення в ідеологічних "збоченнях" та нерозумінні проблем, так званого, соціалістичного будівництва. Його настрої могли поділяти (і поділяли) київські доброзичливці, вони підтримували Рогового морально, але практично їхні зусилля розбивались об глухі мури тоталітарної системи.

Аж в 1977 році, вже тоді, коли Феодосій Кирилович працював у школі, його запросили до Спілки письменників для творчого звіту. Це було доречно, бо на той час його нещасливе "дитя" вже побувало в трьох видавництвах, і всі "рішуче його відхилили". З цього приводу писав мені в Дніпропетровськ, де я тієї осені перебував: "Рецензували, як нерідко буває, люди без чуття слова, але за "заданою програмою". Доходило до нісенітниць, коли звинувачували в "ідеологічних гріхах". Підсумовував: "Тягнеться оце "диво" з 1973-го року".

На обговоренні роману в Спілці знайшлося немало чесних і справедливих людей (Григор Тютюнник, Павло Загребельний, Микола Рудь, Євген Гуцало) – всі вони говорили про "Останнє мливо" як про подію в літературі і гаряче рекомендували роман негайно опублікувати. Феодосієві здавалося, що до їх голосів мусять прислухатись. Тому додому повернувся окрилений, писав, що книга "має появитись у "Вітчизні". 26 листопада того року хвалився, що закінчує роман "Осердя в неї ще живе" - другу книгу з п'яти задуманих про моє затоплене Посулля" і додавав: "Боязко і вимовити, але все це буде "Свято останнього млива". Тепер ми знаємо, що цей грандіозний план посульської епопеї здійснився не повністю, але міг би здійснитись, як задумував, якби не ота "блокада", в якій постійно жив Феодосій.

Можна уявити, як боляче була по його хворому серцю кожна чергова відмова опублікувати роман. Даремно він надіявся на "Вітчизну". 13 липня 1978 р. сумно повідомляв: "З моїм романом сталося те, що його врешті-решт відмовились друкувати. З "Вітчизни" він був переданий у "Прапор". Там його планували на 1978 рік, але... Врешті, пошта привезла рукопис назад в Устимівку. "Зрадив я,

беручи його в руки, і заплакав..." Моторошно читати ці слова! Але треба знати все це, бо то нашої горьованої літератури сторінки.

Чи треба говорити, з якої причини повернули роман? Хто пам'ятає ситуацію 70-х років, тому це не треба пояснювати. Але ось що писав сам автор у згаданому листі: "Пояснення відмови наскрізно фальшиве, але законне: погляди автора і редакційні на життєвий матеріал різні. Ми гадали, мовляв, що ви молоді і вас можна спрямувати (звичайно ж, як письменника), але ваша манера письма і погляди вже "сформовані"... Отже, спрямуванню (якому?) вже "не піддадуться". Та й для вас це буде надто боляче..." (всі підкреслення належать Роговому).

Коли писав ці слова, була середина літа, канікули. Він ходив біля свого городу і вичитував "після безграмотного передруку роман "Птахи летять за сонцем" (окремо такого твору у Ф.Рогового немає, можливо, він увійшов до другої частини "Свята" - П.Р.; очевидно це роман "Зрушені люди" - Ю.Р.). Так само не знаємо, що то за "Адамів корінь", над яким теж працював того літа. Згаданий лист закінчувався такими словами: "Друкуватися не друкуюсь, бо не друкують. А оце вже з рік нікуди себе й не пропоную..." Скільки зачасного болю в цих словах!

У березні 1980 р. пішов передчасно з життя Григій Тютюнник. Покинувши все, Феодосій подався до Києва. І чи то пережив тоді надто глибоко цю несподівану і тяжку для нього і для всієї нашої літератури втрату, чи вже на той час серце його наболілося власними стражданнями, тільки з того часу все частіше хапався за серце - не на жарт давала знати себе ішемія. Ось виписка з листа від 1 вересня 1981 року: "Майже два роки (від похорону Григора) страждаю ішемією... Працюю зовсім мало. Є відносно завершена повість, кілька розділів "Нового вчителя з хутора" (річ, над якою працюю довго, а толку мало)... Для журналістики часу не лишається, хоч і рве без кінця їхати, шукати, бачити". Тоді вже Феодосій міг відзначити 10-ту річницю свого роману. Але він про нього не згадав ні словом. Та, мабуть, надія на публікацію все-таки десь підсвідомо жила, бо продовжував же роботу над черговою книгою епопеї. З "Нового вчителя" визрів незабаром роман "Поруки для батька".

І лише 1982-й рік засвітив над долею роману і над його автором зорю надії. Восени "Рад. письменник" видав, нарешті, "Свято останнього млива". Одразу ж у пресі появилися рецензії, а Феодосія потягли до Спілки письменників. Слово "потягнули" тут цілком доречне. Гірко звучать в його тогочасних листах ось ці фрази: "Тільки не мені оця суєта - пізні радощі"; "Не бачу в цьому жодної потреби..." Якимось нехотя йшов він на "прийом до Чучі" (тоді відповідальний секретар Полтавської філії СП України - П.Р.), збирав рекомендації, віддавав свою справу до приймальної комісії в Києві.

Попри все це - не приховував радощів, що роман вийшов і "зворушив чистоти й нечисть". Одверто і з вдовolenням признавався: "Дехто, правда, не витримує, "розкривається геть". І тут же розповів, як у "Зорі Полтавщини" готували до друку першу позитивну рецензію письменника І.Маценка з Кременчука. Секретар редакції на планірці запитав, чому така "хвалебна" рецензія і чи хто з колективу вже прочитав книжку. На це запитання вихопився колишній редактор "Комсомольця Полтавщини", з яким працював Роговий: "Я ще не читав, але в ній антирадянщина, бо вже книжку розхватили". Реакція Феодосія Кириловича на цю репліку була така: "Чорні сили бісяться мені на радість". Але який же вдячний був він усім, хто сказав про книгу добре слово - усно чи письмово (М.Наєнку, В.Брюховецькому та ін.). "Я радий, я щасливий, що мені отак удалося - більш, ніж сподівався". Від того, щиро хвалився, душа "ніби трохи випростовується" (лист від 5 вересня 1983 р.).

Та повернемося ще до листа від 8 листопада 1982 р. цікавого рисами творчої біографії його першої книги. Це, власне, відповідь на мої запитання, викликані тим, що я тої осені теж працював над рецензією на роман. Наведу цитату з листа повністю: "Я напідкреслював у книзі чимало слів, які чую вперше, чимало новотворів..." - пишеш Ти. Працюючи над романом, **тим** словам і **новотворам** я відводив найпершу роллю. І ось чому.

По-перше, нас, українців, уже так обікрадено (в смислі мови), так обікрадено дурисвітами, кололітературним бездар'ям, проникненням з-за безкордонного закордоння, що вже соромимося мати мови, спокійно споглядаємо, як вона

конає. Тож хотілося якомога більше **повернути**, оберегти, оборонити слів, котрим, точно вживши, ціни не складеш. По-друге, поміж них (вмисно і невмисно) забутих, викинутих, скалічених є такі, з котрих (одне однісіньке) може замінити своєю художньою, смисловою, образною місткістю абзаци газетної (а часто й книжної) порожняви. І якщо ті "слова і новотвори" хоч малим числом повернуться в наші національні душі. підсилять, зарадять чи утвердять собою бодай "на мачину" (Пан. Мирний) нашу національну усвідомленість берегти мову наших лагідних співучих, хліборобних матерів - іншого свята моїй душі не треба. Кажу про найсвятіше, а стилем не найкращим - даруй, будь ласка: такі напливи непомірні в голові, що руйнують і окресленість і стрункість, бо й самі безбережні..."

Друга тема, якою я цікавився і про яку запитував, стосувалася прототипів тих яскравих образів, якими щедро "населений" роман "Свято останнього млива". Відповідь теж наведу дослівно, як у листі.

"Прототиби" мої живі і неживі. З натури списано чимало подій (танець Прокопа на знятих дверях коло сільбуду перед зборами, наприклад), але не біографій. Характери переважно творені, маючи лише **ізначало**. Випадок з Лавріном (власне, вся ця вставна повість, вельми скорочена, а тому так мало **виконала** на неї кладене) зібраний з випадків і виструнчений в сяку-таку послідовність - жорстокий мій присуд, хоч окремі картини з неї настільки мені близькі, що й тепер (і до смерті) мене вражають і розчулюють. І коли нам з матір'ю стає дуже сумно за рідним домом - відкриваємо книжку навмання і читаємо до сліз..."

І ще одна - остання - цитата з названого листа: "Біографічного в книзі небагато (документального, маю на увазі) - більше в ній мого **духу**, моїх **болінь і страждань**. **Надій** - також..." (тут підкреслення моє - **П.Р.**).

Довгі ці виписки, але вони, з нашого погляду, допоможуть історичу літератури, який аналізуватиме творчість Ф.К.Рогового, глибше зрозуміти сам твір і мету, яку ставив письменник перед собою.

Отже надія, про яку згадує тут, ніколи не покидала його. З надією взявся Феодосій і за продовження епопеї. На початку вересня 1983 р. писав: "Працюю над романом (робоча назва - "Поруки"), де є і Лядовський, і Личачка, і Плютиха, і нові образи... **Поручаюся** (художньо, якщо вдалося) за свій народ, за його любов до України..." А дещо пізніше, в грудні 1983 р., майбутній роман уже мав більш конкретну назву - "Поруки для невинних". Повідомляв: "Вже небагатенько і матиму. Є сторінки, за які доведеться боротися, якщо дійде діло до видання (твір зачато з приводу однієї реабілітації)". Через рік цей твір, що одержить остаточну назву "Поруки для батька", Ф.Роговий відішле до видавництва "Радянський письменник" й одночасно до редакції журналу "Вітчизна". Та як виявиться невдовзі - на нові душевні переживання. Наприкінці березня 1985 невесело хвалився: "Повернули з "Вітчизни" роман з прекрасною рецензією М.Слабошпицького, але - "опублікувати не можемо"; чого "не зможуть" - не пояснюють". Та й без пояснень було ясно. Тому лист закінчувався гірким висновком: "Починаються **знову** мої ходіння по муках - чує душа..."

Так воно й сталось. Лише через два роки роман "Поруки для батька", який Феодосій називав "романом болей і печалей", вийшов у світ через журнал "Вітчизна". Писав мені, як видавці "правили" його, тобто змушували викидати цілі розділи. З листа від 16 червня 1987 р.: "Я ось понад рік ні букви не написав, крім окремих слів, картин чи виразів".

У 1990 р. "Вітчизна" благословила третій роман епопеї "Великі поминки". Робота продовжувалась. Феодосій Кирилович перечитував потрібну літературу, розпитував очевидців. Напередодні 1988 р. просив пригадати враження моєї поїздки на Соловки. Його цікавив Калнишевський і та келія, в якій сидів кошовий, просив вислати книжку "Узники Соловецького монастиря", яку колись бачив у мене. Це вже, мабуть, підбирався матеріал до четвертої книги роману.

Повесні 1988-го в Києві пройшов творчий вечір Ф.Рогового, який цього разу відбув без особливого піднесення. "В самозвітуванні письменника криється щось неетичне, - міркував у листі від 3 квітня - Я говорю про свою долю, про свою творчість - к чому воно?"

З роками зростав досвід творчої праці і надійшов час, коли письменник Ф.К.Роговий зрозумів своє місце в сьогочасній літературі, усвідомив, що є новатором. 10 вересня 1990 р. відверто написав: "... Критика і досі фактично не сприйняла мого стилю письма... Та й моєї, либонь, елітарної прози". І далі - довірливо, сповідально: "Без будь-якої пози кажу тобі, що сучасний рівень культури в нас на Україні, як на мене, такий невисокий, з такими проявами національного глупства й примітиву, що моя література справді елітарна, авангардистська..."

Чи шкодував Феодосій Кирилович з того приводу, що відбив від себе критиків тим, що не писав "як всі"? Що пішов по невторованому шляху і зазнав стількох прикрощів? З листа видно, що він твердо відстоював своє розуміння літератури. "Звичайно ж, я не вмю, я не хочу вміти, щоб роман, як художній твір, тримався на сюжеті з інтригами. По-моєму, це найжахливіша банальність в художній літературі. Досить гегелівської формули – **зміст**, внутрішня форма, тобто **образ**, і зовнішня - тобто **мова**". Скориставшись цією формулою, він і піднявся до "елітної" прози. Без страху перед голосною фразою, можна певно сказати, що Феодосій Роговий свідомо прагнув підняти рідну літературу на вищий, європейський щабель розвитку.

На жаль, передчасно обірвалася його новаторська праця. Восени 1990 року повідомляв: "Пишу новий роман, називаю "Сльоза покути". Це вже був четвертий роман епопеї про Посулля, який залишився незакінченим. А до п'ятого, зрозуміло, письменник і не приступав, хоч назва вже постала: "Скажи мені кончину, Господи!"

Свого часу ми не так часто зустрічалися в Полтаві, бо кожен мав службу і власні клопоти. Найчастіше зустрічі відбувалися в редакції "Комсомольця Полтавщини", коли я приносив чергову статтю "Полтавського літературного календаря" - він проходив через руки Рогового. Будинку редакції по вул. Ватутіна, 11 вже не існує, меморіальну дошку повісити немає де (там працювали й інші письменники). А після від'їзду Феодосія з Полтави зустрічі стали випадковими або ж "телефонними". Десь в середині 80-х років у Полтаві було

влаштовано творчий звіт Ф.К.Рогового. Трапилося так, що через погану рекламу я не знав про запланований вечір і довідався опісля. Мені здавалось, що Феодосій міг би зателефонувати мені і запросити на вечір, але він цього чомусь не зробив. Мені було прикро за цей випадок і навіть образливо. Тепер я шкодую, що через різні дрібні клопоти я так і не зібрався поїхати в Устимівку, хоч мав запрошення. Коли ховали Феодосія, – мене не взяли в село, бо їхали тільки члени Спілки письменників...

Нехай Бог прощає нас усіх, мимовільні гріхи наші! Моя пам'ять про роки спілкування з Феодосієм Роговим ніколи не погасне, а перечитуючи його листи, я буду завжди відчувати дотик його тривожної, повитої смутком душі. Так, не всі його плани здійснились, та все ж він зробив у літературі стільки, що мусив бути задоволеним і, як мені здається, з цим почуттям і пішов він зі світу.

3. У СІЛЬСЬКІЙ САМОТИНІ

Якщо читач допитливий, то його неодмінно цікавитиме не тільки творчість письменника, а і його життя - побут, оточення. І чим цікавіший письменник, тим більше цікавості до нього як людини. Про Феодосія Рогового в цьому плані ще сказано дуже мало.

Після того, як він повернувся з Полтави в свою хату на Глобинщині, цікаво було знати, яким руслом тече його сільське життя, в якому він настрої, хто і що його оточує. Тобто вся та обстановка, в якій Ф.Роговий працював і утверджувався як письменник, творець епопеї рідного Посулля. Так чи інак ці питання зачіпалися в нашому спілкуванні - усно при зустрічах, а частіше - в листах.

Першу половину 70-х років Феодосій Кирилович виконував обов'язки власкора "Комсомольця Полтавщини" на глобино-кременчуцькому терені. В грудні 1972 р. хвалився: "Іноді по службі виїжджаю до Кременчука чи Глобиного". А більше часу, звичайно, перебував дома: господарював, писав. Листувався, багато читав. Творча робота за письмовим столом була "щодня, без вихідних". Так було, принаймні, в 1971-72 рр. "Живеться нормально, якщо минає тебе скука... - писав одного разу. - Нормально, бо щомиті змушую себе щось

робити, діяти". Отож постійна діяльність була нормою життя Феодосія Рогового. Він і мене тим підтримував в цей час, знаючи про переслідування та заборону друкуватися ("Трудись, твоя праця знадобиться людям. Йй-бо!"; й через 16 років знову те саме - "Рано-пізно, а твоє свято настане" - з листа від 23 березня 1988 р.).

Як правило, Феодосій постійно підтримував зв'язок з друзями у Києві, Полтаві, Кременчуці. Та іноді село надовго відгороджувало його від міст, і тоді він поринав у самотину і навіть занехаював листування. Такі паузи були і в нашому спілкуванні. "Я останнім часом геть зовсім відірвався од літературного товариства, тобто не бував ні в Києві, ні в Полтаві" - це з листа від 1972 р.

Причиною поганого самопочуття були найчастіше хвороби. Восени 1971 р. так зімкнуло праву руку, що писати міг не більше години, а лікарі й зовсім заборонили цю роботу. І якщо в 1973 р. писав обережно, що хворіє "потроху", то через 10 років у його листах з'явилося слово "тяжко" ("Я тяжко перехворів..." - 13 лютого 1985 року, або: "Про духовний стан не люблю писати: надто мінлива його доля. Страждаю, мучуся, передовсім хворобою, своєю фізичною непридатністю працювати багато і чесно. Інші причини мене обходять, слава Богу..."). А на початку 1989-го одверто признався: "Мучуся... ішемією, грудною жабою, кажучи по-народному..."

Великою втіхою в сільському житті була мати Марія Олексіївна - жива пам'ять про минуле життя Посулля і рідну Пугачівку. Її допомогою користувався письменник під час роботи над романами. Вона розповідала про колишніх сусідів і односельців, їхні характери, називала різні околиці місця. Крім того, вона знала багато старих пісень (замолоду була учасницею церковного хору), і деякі з них Феодосій використав у своїх романах (За ці відомості дякую Ю.Ф.Роговому - **П.Р.**).

З вересня 1975 р. Ф.Роговий відновив свою роботу в школі, перервану колись від'їздом до Полтави, і припинив газетярство, щоб вільний час віддати літературі, творчості. Уроки німецької мови - 26 годин тижневих - він одержав у двох селах - Устимівці та Бабичівці. В сусіднє село ходив пішки або їздив

велосипедом. В одному з листів від 1981 р. писав: "Живу звичайним, усталеним життям сільського вчителя, котрий водночас і духівник, і селянин, і вихователь, і здобувач всього життєво необхідного".

На моє зауваження про втому і обмаль часу для творчості відповів так: "Звичайно, втомлююсь, але без тієї втоми, мабуть, жилося б гірше". Іншого разу зізнавався: "Школа забирає більше, ніж дає, одначе й без неї чогось би в душі не вистачало..." (1977). А бувало, що й скаржився на втому: "Після 4-5 уроків сучасним школярам, які добре знають, що і як в житті ведеться, - трудно й виснажливо" (1983).

Можна було гадати, що з виходом роману "Свято останнього млива" і вступом до Спілки письменника (1984) Ф.Роговий покине, нарешті, школу й повністю віддається творчій роботі. Та він вирішив заробити собі пенсію в школі. Бо любив її. "Школу серед року (це писалося в грудні 1982 - П.Р.) і, мабуть, доки сила, не залишу, бо тріснуть мої жили "в сімейній самотині". А роком пізніше - ще категоричніше: "На творчі хліба переходити не гадав, не думав, бо чомусь страшно відлучатися від **живого** - його у нас лишається так трішки!" Живим ділом вважав навчання школярів, виховання в них любові до рідного.

Працюючи в школі, він мав канікули, які найчастіше проводив дома, лише інколи відлучаючись на короткий час до друзів - у Мануйлівку до Григора Тютюнника чи в Шилівку до Федора Лісового (Тютюнника). "Все літо безвиїздно в селі - писав, полов, косив... Робив усе, що належить селянинові", - звідомлялося 5 вересня 1983 р. і додав: "Почування задовільні..."

Оте "писав" і говорить про творчу роботу над романами і повістями. Того літа Ф.Роговий уже мав завершений рукопис другої частини посульської епопеї "Поруки для батька" і тоді ж мріяв про його видання: "Якби... за живота і видрукувати".

Ця мрія тоді, на щастя, здійснилась!

4. "ЯКА ТО ВТІХА Й ПОМІЧ!..."

Ф.К.Роговий як бібліофіл

Давно колись "Літературна Україна" запровадила, було, рубрику "Що читають письменники". Правда, недовго вона протрималася: можливо, виявилось, що чимало письменників, як в тому анекдоті, "не читають, бо пишуть для інших". І все ж з опублікованих тоді анкет можна було зробити висновок, що серйозні письменники і читають, і збирають цінні бібліотеки, а що читання для них є поміччю в творчій роботі, про те й говорити не доводиться. До таких письменників належав і Феодосій Роговий.

Порівняно невелика кількість книг, зареєстрованих у каталозі власної бібліотеки, - 1517 одиниць - говорить про робочий характер книгозбірні Феодосія Рогового. У багатьох із них письменник робив помітки: написи, підкреслення тощо. Читання було для нього головним чинником самовдосконалення, естетичним задоволенням, моральною підтримкою. В грудні 1972 р. писав мені: "Читаю в залежності від настрою чи якоїсь непоясної потреби душі". За нашими спостереженнями (щоправда, короткими, лише в полтавській період), ця потреба була для нього нормальним станом душі. Людина, байдужа до книги, не стане вести розмову на цю тему ні усно, ні в листах тим більше. А він із задоволенням підтримував такі розмови, охоче писав про книжки, які читав, а то й відгукувався на них у пресі. Восени 1971 р. повідомляв з Устимівки, що багато читає, і просив поради нові цікаві книжки для читання. За словами сина письменника Юрія Рогового, батько "збирав і любив читати "Вершини світового письменства", "Зарубіжну новелу"... взагалі ту літературу, яку можна було б писати з великої літери". В листі від 9 жовтня 1971 р. деякі книжки названі конкретно: це "Облудники" Франціско Сюніла Хосе ("диво талановита річ... матимеш насолоду"), "Гепард" Джузеппе Томазо ді Лампедузи ("цікавий роман своєю метою"). І далі в листі: "Не знаю навіщо, але після "Прометея, або Життя Бальзака" прочитав "Батька Горіо", "Гобсека", "Ежені Гранде", "Шагрену шкіру" (про куртизанок) - і віднайшов їх сучасними".

Боюся бути категоричним, але маю певність, що майбутній дослідник цієї особистості підтвердить колись факт позитивного впливу окремих зарубіжних

письменників на утвердження манери письма Феодосія Рогового, на його творчий настрій, і взагалі все те своє, своєрідне, неповторне він витворив у собі не без певного опертя на чужі книги. Гадаю, що це була, насамперед, творчість кращих західноєвропейських письменників (Маркес, Манн...). Бо знаю, що творчість навіть авторитетних на той час українських письменників він піддавав критиці, особливо в останні роки життя, коли усвідомив вартість своїх власних досягнень у прозі.

Творчість Т.Г.Шевченка, як і вся національно-патріотична особистість Поета-Пророка, була для Ф.Рогового дороговказом, прикладом громадянського ставлення до свого народу, до рідного Слова. 9 грудня 1977 р. хвалився: "Для мене Він - зоря найбільша, світова! У бібліотеці своїй є окрема для Нього полиця - все про Нього та кільканадцять "Кобзарів". Ці слова підтверджує і Ю.Ф.Роговий: "Улюбленою чи, вірніше, святою для Батька була єдина книга - "Кобзар". Ми збирали їх, де тільки бачили. Десь близько 20 зібрали". Глибше цю тему можна розкрити, заглянувши в твори Ф.Рогового та проаналізувавши їх словесну тканину, їх лексику - все те пройнято духом Шевченка, ним наснажене. Та ще народною творчістю, зокрема пісенною. Щедре використання письменником українського фольклору - то прикметна риса його художнього письма. З романів, повістей, оповідань, нарисів можна понавиписувати бозна скільки чудових зразків пісень, прислів'їв, приказок, мовних перлин. Про його власні новотвори я не буду говорити - то окрема розмова, з якої вималювався б ще й чудовий мовознавець, чи, ліпше сказати, мовотворець. Весь цей матеріал приведе до загального висновку: письменник безмежно любив рідну мову, розвивав її, показував багатство і красу, вчив пишатися нею. І як був зрадів, довідавшись про самовідданого борця за українське слово Івана Гурина: "Виходить, є Люди, що не сплять, а денно і нічно дбають... об нашій гордощі - нашім Слові". Радів і вістці з Києва, коли започатковувалось Товариство рідної мови ім. Т.Шевченка (це в 1989 р.). Писав у листі з цього приводу: "Якщо буду жив-здоров, то хочу їхати..."

Фольклорні збірники теж належали до улюбленого читива Ф.Рогового. В період роботи над романом "Поруки для батька" (кінець 1983 року) попросив вислати на певний час збірку "Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодянських", видану 1978 р. Згодом писав: "Бодянських читаю. Яка то втіха й поміч!" Було зрозуміло: студіював для своєї праці над книгою - в цьому суть слова "поміч". І тут же похвалився: "Будучи (5 січня 1984 р.) в Харкові, в журналі "Прапор", купив фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Маркевича". З цього можна судити, що його увагу привертав насамперед пісенний фольклор рідної Полтавщини.

Цікавився і збирав Ф.Роговий поезію сучасну і старого часу, особливо поетів забутих і репресованих. Що траплялось, купував і ставив на свою полицю. Там були збірки В.Підпалого, М.Вінграновського, Л.Костенко... 1972 року вийшла упорядкована мною збірочка поезій О.Афанасьєва-Чужбинського. На його бажання, вона поповнила домашню бібліотеку. Цікавий відгук надійшов від Феодосія після того, як послав йому газетну публікацію віршів Миколи Філянського, поета-лірика, котрий тривалий час замовчувався. "М.Філянський, - писав у відповідь, - мені подобається - видно таланти, видно непересічний". А згодом вийшла з друку ще й збірка віршів М.Філянського, і Роговий боявся пропустити її, а потім висловив своє ставлення до цього своєрідного поета лаконічною реплікою: "Хоч самі маленькі - будьмо великі нашими предками".

Феодосій Роговий передплачував багато періодичних видань, зокрема літературні журнали Києва і Харкова. В 1989 р. хвалився, що одержує 5 журналів і 5 газет. Коли жив у Полтаві, зацікавився і став читати українські видання "Наше слово" і "Наша культура", що надходили з Варшави, їх, правда, деякі служби до перебудови вважали "націоналістичними". За моїм клопотанням, ці видання стали надсилати йому прямо в Устимівку.

Ще 1972 р. Феодосій Кирилович хвалився мені: "Пишу щодня, без вихідних... Читаю не менше". Син Юрій Феодосійович підтверджує: "Книжок батько читав багато, часто по кілька одночасно". Пізніше - особливо у 80-і роки - на перешкоді

стала хвороба. Та і в 1990 році Феодосій - невгамовна душа! - писав майже те, що й раніше: "Все вдосконалюю свої пізнання". Через книгу, звичайно.

Ці, сказати б, бібліофільські нотатки досить поверхові. Проте поставлена тема важлива для повноти характеристики Феодосія Рогового як творчої особистості. Та й ці короткі замітки свідчать незаперечно: книга для нього була невід'ємною часткою його життя, праці, уподобань - врешті, всієї сутності письменника. У Полтаві він любив ритись серед старих рідкісних видань, книги лежали на його робочому столі в редакції газети і були в руці, коли я зустрічав його на вулиці.

Деякі потрібні для роботи книжки Ф.К.Роговий замовляв по МБА обласної бібліотеки або брав на певний час у книгозбірні краєзнавчого музею. Одного разу ми зустрілися в Каштановій алеї - у нього в руках був рудий учительський портфель, набитий книжками, які віз у село для студіювання. Пам'ятаю, цікавився гетьманами, руйнуванням Січі... А потім уже з села просив розповісти про враження від поїздки на Соловки, яку ми всією родиною здійснили в 1968 р., ще до офіційного відкриття туристського маршруту. В додаток до того, що міг розповісти, я надіслав Феодосію авторитетну на той час монографію Г.Фруменкова "В'язні Соловецького монастиря". Все те означало, що Ф.Роговий продовжує творити роман-епопею про долю Посулля.

Так, читання для нього було стимулом творчого настрою, без перебільшення душевною радістю. Він умів шанувати гарну книжку як бібліофіл, хоча, можливо, так і не називав себе, і як її творець. Розумна книжка гартувала дух, коли він з якоїсь причини підупадав. А такі хвилини були. Справді, були розпачливі хвилини, коли книжка просто випадала з рук. Писав же в лютому 1973-го: "Часом долає відчай. Робиться страшно..." В таку розпачливу мить рятувався тим, що напружував волю: "Щомиті змушую себе щось робити, діяти" (26.03.88).

У 80-х роках хвороба загострилась, і бувало так, що втрачав душевну рівновагу й зривався на невластиву його характеру ноту: "Не читав, не читаю:

немає енергії, не стає здоров'я - зникають інтереси. Готуймося на той берег..." (лист від 23 березня 1988 р.).

Щось подібне (називав цей стан "жахливим настроєм") траплялося в кожного з нас, хто тримав у руці перо. О, тоді Феодосій забував свою відчайність і намагався підбадьорити когось іншого: "Не зважай, роби своє діло", - і при цьому нагадував слова Бориса Харчука, які той адресував колись йому: "Як би там і що би там не було, "а ти, Хомку, грай!" (лист від 17 січня 1989 р.).

Отак і "грав" до останнього подиху.

І книга йшла поруч, як найвірніший друг.

5. "Я ВМИРАЮ, ЩОБ ОЖИТИ БЛЯ ТЕБЕ..."

"Я, мабуть, не "відіпхну" до кінця свого цієї людини од свого серця так завдальшки, щоб став він минулим..."

Із листа Ф.Рогового.

Світлою і, безперечно, важливою сторінкою в житті Феодосія Рогового була дружба з Григором Тютюнником, що тривала понад десять років. Розповідь про їхні товариські, дружні стосунки - це окрема тема, що може бути розгорнута на основі їхнього взаємного листування. Мені були доступні лише листи Тютюнника - їх десять - до Рогового. Та не зачіпати зовсім цю тему я не можу хоч би тому, що певною мірою стосунки цих двох письменників були дотичні й до мене, я мовби стояв між ними. Тому Роговий час від часу ділився зі мною відомостями про Григора, тому й був він постійно в полі нашого зору.

Із листів Гр. Тютюнника до Феодосія Кириловича довідуємося про основу їхнього спілкування. Про щирість стосунків свідчать звертання "Федосю" (або "Тодосю"), "чоловіче добрий" та ін. Зближувала і єднала їх не тільки чисто творча дружба, тобто спільність творчих інтересів, а й щира любов до рідної полтавської землі (в листах Григора ця нота звучить голосно), однакові погляди на те, що відбувалося в суспільстві та в літературі. Обом їм, як письменникам справжнього, я б сказав, національно-громадянського таланту, жилося досить незатишно. Вони закликали один одного до терпіння. Григир бажав Феодосієві, щоб на його "творче дерево не падала важка ожеледь", поспішав повідомити,

якщо були, добрі новини з Києва, хоча було більше невеселих: "давлять Андріяшика", "в літературі похмура й сіра атмосфера" і т. ін. В цій атмосфері задихалися вони обидва. У грудні 1972 р. Ф.Роговий скаржився на гіркий настрій, а Григій у відповідь писав, що хоча "осінь і туман на нашій ниві", але "всяка пора минає, мине й ця".

Не вдаючись до аналізу Григорових листів, скажу коротко, що в них йшлося про все, чим жило суспільство і жив сам письменник у той час. Писав про любов до осені, про те, що "в ліс хочеться, на Псло", про хворобу сина, про розпач і втому душевну (від них і тікав до природи), про те, що всюди п'янство і що "інтелігенція підслуховує колег, а колеги всього і всіх бояться". Ці настрої і спостереження відносяться до середини 70-х років.

З певністю не можна сказати, коли між Роговим і Тютюнником започаткувалося листування, а отже й дружба. Немає сумніву лише в тому, що це відбулося наприкінці 60-х років, коли Феодосій Кирилович працював у "Комсомольці Полтавщини", а Григій, їдучи з Києва до Шилівки, навідував полтавських друзів. В 1969 р. у вид-ві "Молодь", де працював Тютюнник, уже знаходився рукопис збірки оповідань Ф.Рогового, і Григій заопікувався ним. Зустрічалися вони в будинку по вул. Алмазній, 18, пом. 18, де Роговий жив у полтавські роки.

Дуже швидко Феодосій Кирилович відкрив у характері Тютюнника риси, риси, які йому **імпонували**. Він схилявся до чесних, правдивих і благородних людей, але їх було мало. Григій виокремився в постать справжньої Людини з великої літери, про що Роговий одверто сказав у спогаді-новелі про нього за півроку до своєї смерті. Тому болі Григора сприймав, як свої власні. В лютому 1973 р. тривожився, що "вже, мабуть, з місяць не чути листів", і був готовий їхати в Київ - "може, з ним зле?" (тієї зими Григій хворів і був "худий аж чорний", хоча й "при світлій надії на своє здоров'я, на свої праведні труди").

За таких щиродружніх стосунків Гр. Тютюнник був найближчим дорадником у творчій праці Ф.Рогового. Він перший оцінив роман "Свято останнього млива" і кинувся допомагати його видати. Але видання гальмувалося, і тоді влітку 1977

р. Тютюнник надсилає листа на ім'я Президії Спілки письменників України та її голови В.Козаченка, в якому волав про допомогу Ф.Роговому. "Це ж письменник, Господи!" - переконував керівників Спілки, мовби вони самі того не розуміли. Він писав, що у Рогового, крім роману, є ще дві "нові повісті" і закликав прийняти до Спілки "ради честі, ради літератури" (копію цього листа Феодосій показав мені).

Влітку 1977 р. під час канікул Роговий гостював у Григора в Мануйлівці на Пслі. "Співали пісень, варили юшку, трохи перекладали В.Шукшина..." - хвалився Феодосій пізньої осені. Про рани душевні - ні слова. А вони були.

Бо, як знаємо тепер, доля роману складалася важко. Його не хотіли публікувати, боялися. В листі від 1 січня 1978 р. Григійр писав Роговому про терор в літературі - "невесело душі". А як же було Феодосієві постійно терпіти оті моральні знущання! Тому не було чому дивуватись, якщо листи його були "сумні, на грані розпачу". Тому ось в лютому 1980 р. повітліло: Тютюнник повідомляє, що роман піде в "Радянському письменнику" і що редагувати його хоче Борис Харчук... Григійр пішов із життя так і не побачивши опублікованим перший роман свого друга, хоча доклав до нього зусиль більше, ніж хто інший.

Феодосій проводжав Григора в останню дорогу березневого дня 1980 року. Відтоді в нього ускладнилася хвороба серця, почастишали серцеві напади.. Тютюнник продовжував жити в пам'яті як образ Людини з великої літери, яку він знайшов і назавжди втратив.

На початку 80-х років, невдовзі після смерті Гр. Тютюнника, в журналі "Україна" з'явився передрук новели "Паливода", що вперше була опублікована ще в 60-і роки в "Літературній Україні". На той час (1984 р.) вже було видано 2-томник творів Г.Тютюнника, але в ньому згадана новела виявилася відсутня. На цій підставі автор публікації М.Шудря зробив висновок, що Гр.Тютюнник, готуючи двотомник, забув включити до нього "Паливоду". Це був помилковий висновок, бо насправді з "Паливоди" виросла інша новела "Деревій". Для цього в мене знайшлися вагомні докази і я мусив написати розвідку.

Феодосій Кирилович гаряче підтримав мій намір і заохочував до роботи над статтею. При будь-якій нагоді йому було приємно чути добре слово про покійного друга. "Напиши чесно й любовно - саме цього бажала все життя Душа Григорова" (лист від 12 грудня 1984 р.). Й пізніше теж клопотався цим, застерігав: "Писати про Григора - значить забути про фальш, запобігання, гучномовство і про всю нечисть, серед якої дочасно згорають такі, як Він... Кажі найчесніше про Нього!" І коли опублікували мою розвідку "До висоти шедевру" - спершу в районній газеті (1985), а потім в журналі "Українська література в школі" (1989) - Феодосій Кирилович був дуже втішений.

З настанням кращих часів у долі України відновилося питання про вшанування творчості Григора Тютюнника національною премією ім. Т.Г.Шевченка - посмертно. На сторінках "Літ.України" ми з дружиною підтримали цю ідею. Ф.Роговий відгукнувся листом від 23 березня 1988 р.: "Григорові, дуже надіюся, дадуть вінок Шевченка неодмінно дадуть! Він його мабуть вартий більш, ніж десятки увінчаних..." Премію на цей раз дали!

Як творчі особистості Роговий і Тютюнник ішли поруч. Вони були народними письменниками, і цього не варто доказувати. Об'єктивна критика це розуміла.

Уже після того, як "Вітчизна" опублікувала другу частину роману про долю Посулля (Ф.Роговий неодмінно написав би слово Доля з великої літери, бо для нього такі слова мали знаковий смисл) - книгу під назвою "Поруки для батька" (1987 р.) - критик Г.Клочек в літературному огляді сказав: "Здається, вже треба говорити про явище в нашій літературі, яке слід назвати "феномен Феодосія Рогового"... "Свято останнього млива" поряд із прозою Гр. Тютюнника є чи не найвидатнішим художнім явищем у нашій прозі останніх десятиліть" (Літ. Україна - 1988 - 19 травня). На жаль, цю справедливу оцінку Ф.Роговий не зміг розділити з Григором - вона запізнилася.

20 листопада 1991 р. в "Зорі Полтавщини" Ф.Роговий опублікував спогади про Григора Тютюнника під назвою "Новела з великого життя" - своєрідну духовну сповідь Другові, якого після відходу ніхто вже не змінив. Новела-

спогад так круто замішана на любові і стражданнях їх обох, що мимоволі подумалось, чи кожен, хто читав цю річ, зрозумів, про що йдеться, і чи бодай хоч трішки відчув міру страждання самотньої людини. За півроку до своєї смерти Феодосій Роговий написав моторошні слова: "В дні великої замороки й самоти я тиняюся в пошуках рятівної Любові". Писав про себе, але ж і Григір шукав тут, на землі, цієї ж рятівної Любові. І обидва вони, а не тільки Григір Тютюнник, плакали в своїй долі "сухими пекучими слізьми од ненависті до пліснявих людей". "Тільки в моїй ночі немає жодного промінчика", - сповідувався Григору, бо тут було нікому. Ніхто, здається, й не зрозумів того, що душа болить, "бо хвора". Нікому було рятувати.

В особі Григора Тютюнника Роговий побачив образ Великої людини ("велике життя" не дається мізерній людській подобі!), якої не знайшов ні в кому іншому. "Плісняві", "гідкі" люди оточували так само і Григора, як тепер Федося, "заблокували" їх брудною завісою. З ними легше було боротися вдвох, а самому нестерпно. Тому душа рвалась до Неба. "На небі простір, на небі зорі, на землі кипіння пристрастей... тільки в моїй душі... ані натяку на пристрасть, весь ніби заблокований невидимою завісою гідкої половини людей". Що це: розчарування в земному житті? Чи порив до зір, як до Великої Любові?

І, нарешті, ось крик душі, від якого проймає морозом: "Я вмираю на землі, щоб ожити біля Тебе, гордовита Голово з розхристаним, сумним, аж чорним чубом, - ожити біля Тебе на небесах". Бо на землі "не можна любити" і тому треба "йти по світу самотою, спотикаючись на кожному кроці, корчачись у тісноті заблокованої душі знесиллям і холодом". Чи хто міг і чи хотів зрозуміти цей одчайдушний зойк "заблокованої душі" тоді, восени 1991 року, за кілька місяців до смерті письменника? Тут, напевно, ніхто. А дві душі, настраждавшись в земній юдолі, зустрілися в любові там, де "простір і зорі"...

Ф.Роговий з любов'ю випишував благородні образи у своїх романах. Шукав він їх і для себе в житті, прагнув щирої дружби. Виїхавши з Полтави в село, писав звідти восени 1971 р.: "Друзів, яких так рясно було в Полтаві, поменшало, пишуть рідко". І не шкодував доброго слова тим, кого шанував. На збірці віршів

поета Якова Шутька дав насамперед оцінку його людським якостям: "Не пристосуванець, не компілятор, не трубадур, не лицемір, якими кишить література". Це, так би мовити, тютюнниківський погляд на людину.

Був іще такий випадок. 1973 року з якоїсь кореспонденції Федосій довідався про фольклориста з Миргорода Івана Гурина. Зацікавився, відчув неординарність цієї людини, назвав її "сподвижною": "Виходить, є Люди, що не сплять, а денно і нічно дбають об нашій українській культурі, об нашій гордоці - нашій Слові". І просив написати все, що мені відомо про цю людину. Чуттям умів визначити справжність людської душі. Здається, він їздив тоді в Миргород для знайомства з відомим фольклористом.

Після смерті Гр. Тютюнника "благородні", "справжні", "люди з великої літери" зустрічалися йому зрідка. Але він тягнувся до них. "Неповторно чесною й благородною особою" називав Івана Драча. Пізніше у своїй критиці декого з відомих київських письменників став різкішим, примірявся до "гордої Голови Григора". Коли писав "Поруки для батька", то пропускав матеріал крізь власне зболене серце. І йому хотілося зустріти "сумлінну" людину, яка б по-справжньому оцінила його патріотизм. Він страждав від цієї несправедливості, як страждав Григір, і тому так багато болю і туги за справжню Людиною у їхніх творах.

ОСНОВНІ ДАТИ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ФЕОДОСІЯ РОГОВОГО

27 серпня 1925 року – народився в селі Пугачівка Градизького району на Полтавщині.

1932-1935 – навчався у Пугачівській початковій школі.

1935-1938 – навчався у Морозівській семирічній школі.

1938-1941 – навчався у Жовнинській середній школі.

1941-1943 – працював у рідному селі.

1943-1945 – перебував на примусових роботах у Німеччині (шахти Рурського кам'яновугільного басейну).

1945-1947 – примусово працював на заводі в Підмосков'ї (м.Електросталь).

1947-1950 – працював у рідному селі.

1950 – розпочав працювати учителем німецької мови в селі Устимівка Глобинського району на Полтавщині.

1952 – народився син Борис.

1952-1957 – навчався в Харківському Державному педагогічному інституті іноземних мов ім.Крупської (заочний відділ)

1957 – народився син Юрій.

1960 – помер син Борис.

1967-1975 – працював у полтавській обласній газеті «Комсомолец Полтавщини».

1973 – вийшла перша книга оповідань «Провідини».

1975-1987 – працює учителем Устимівської та Бабичівської восьмирічної школи Глобинського району на Полтавщині.

1982 – вийшов книгою роман «Свято останнього млива».

1988 – вийшов книгою роман «Поруки для батька».

1988 – нагороджений премією імені Андрія Головка.

1991 – вийшла книга романів «Свято останнього млива» і «Поруки для батька».

1992 – нагороджений Державною премією імені Т.Г.Шевченка.

1992 – помер 4 травня. Похований в селі Устимівка Глобинського району Полтавської області.

2000 – захист кандидатської дисертація про творчість Феодосія Рогового (Зубак Любов Олексіївна, Кіровоград).

2015 – вийшла книга «Свято останнього млива» (збірка трьох романів).

2017 – вийшла книга оповідань «Задумані вікна».

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ФЕОДОСІЯ РОГОВОГО

Окремі видання

1973

1.Провідини : оповідання / ред. І. Кирій. – Київ : Молодь, 1973. – 60 с. – Зміст: Провідини; Пастушка; На човні; Віра; В об'їзд; Поновини; Жито на щастя; Дядько Яків; Тодось; Петрикова мама; Про автора.

1982

2.Свято останнього млива : роман / ред. М. Ратушний. – Київ : Рад. письменник, 1982. – 359 с.

1983

3.Свято останнього млива : роман / ред. В. Медвідь. – Київ: Дніпро, 1983. – 236 с. – (Романи і повісті, № 10).

1987

4.Праздник последнего помола : роман, пер.с укр. – Москва : Советский писатель, 1987. – 416 с.

1988

5.Поруки для батька : роман / ред. М. Ратушний. – Київ : Рад. письменник, 1988. – 278 с.

1991

6.Свято останнього млива : романи / ред. Н. Олександренко.– Київ : Дніпро, 1991. – 624 с.

2009

7.«Удосвіта, коли не спалось». Листи Феодосія Рогового / упорядник Ю. Роговий. – Полтава : Дивосвіт, 2009. – 164 с. – Зміст : **Вступне слово.**

«Озивайтеся частіше...» // Ю.Роговий // Автобіографія ; листи Феодосія Рогового : №1. До Є.Т.Рогової, 28 жовтня 1969р., Полтава ; №2. До М.О.Рогової, 26 червня 1970р., Полтава ; №3. До В.О.Підпалого, 12 листопада 1970р., Полтава ; №4. До Г.М.Тютюнника, 7 січня 1971р., Полтава ; №5. До В.О.Підпалого, 5 лютого 1971р., Устимівка ; №6. До П.П.Ротача, 9 жовтня 1971р., Устимівка ; №7. До В.О.Коротича, без дати, Устимівка ; №8. До П.П.Ротача, 22 серпня 1972р., Устимівка ; №9. До П.П.Ротача, 26 серпня 1972р., Устимівка ; №10. До Л.С.Первомайського, 10 вересня 1972р., Устимівка ; №11. До Г.М.Тютюнника, 26 жовтня 1972р., Лісові Поляни ; №12. До Г.М.Тютюнника, 27 грудня 1972р., Устимівка ; №13. До Г.М.Тютюнника, 29 грудня 1972р., Устимівка ; №14. До Г.М.Тютюнника, 20 жовтня 1973р., Устимівка ; №15. До Г.М.Тютюнника, 15 грудня 1973р., Устимівка ; №16. До П.П.Ротача, 7 лютого 1973р., Устимівка ; №17. До П.П.Ротача, 1 квітня 1974р., Устимівка ; №18. До В.П.Сологуба, 15 серпня 1974р., Устимівка ; №19. До Г.М.Тютюнника, 27 жовтня 1974 р., Устимівка ; №20. До Г.М.Тютюнника, 13 вересня 1975 р., Устимівка ; №21. До Є.Т.Рогової, 11 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №22. До Є.Т.Рогової, 12 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №23. До Є.Т.Рогової, 13 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №24. До Ю.Ф.Рогового, 13 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №25. До Є.Т.Рогової, 14 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №26. До Є.Т.Рогової, 14 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №27. До Є.Т.Рогової, 15 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №28. До Є.Т.Рогової, 16 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №29. До Є.Т.Рогової, 17 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №30. До Є.Т.Рогової, 18 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №31. До Ю.Ф.Рогового, 18 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №32. До Є.Т.Рогової, 19 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №33. До Є.Т.Рогової, 20 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №34. До Є.Т.Рогової, 21 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №35. До Є.Т.Рогової, 22 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №36. До Є.Т.Рогової, 23 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №37. До Є.Т.Рогової, 24 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №38. До Є.Т.Рогової, 25 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №39. До Є.Т.Рогової, 26 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №40. До Ю.Ф.Рогового, 26 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №41. До Є.Т.Рогової, 27 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №42. До Є.Т.Рогової, 28 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №43. До Є.Т.Рогової, 28 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №44. До Є.Т.Рогової, 29 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №45. До Є.Т.Рогової, 30 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №46. До Є.Т.Рогової, 31 жовтня 1975 р., П'ятигорськ ; №47. До В.П.Козаченка, 14 грудня 1975 р., Устимівка ; №48. До Г.М.Тютюнника, 5 листопада 1976 р., Устимівка ; №49. До М.І.Карпенка, 15 лютого 1977 р., Устимівка ; №50. До Г.М.Тютюнника, 15 березня 1977 р., Полтава ; №51. До М.І.Карпенка, 1 квітня 1977 р., Устимівка ; №52. До М.Д.Рудя, 15 липня 1977 р., Устимівка ; №53. До Г.М.Сивоконя, 15 липня 1977 р., Устимівка ; №54. До О.М.Дмитренка, 15 липня 1977 р., Устимівка ; №55. До Г.М.Тютюнника, 9 серпня 1977 р., Устимівка ; №56. До редакції журналу «Вітчизна», 30 серпня 1977 р., Устимівка ; №57. До П.А.Загребельного, серпень 1977 р., Устимівка ; №58. До Г.М.Тютюнника, 30 листопада 1977 р., Устимівка ; №59. До Г.М.Тютюнника, 10 лютого 1978 р., Устимівка ; №60. До О.О.Мужицької, 4 березня 1978 р., Устимівка ; №61. До П.А.Загребельного, 26 лютого 1979 р., Устимівка ; №62. До П.А.Загребельного, 3 квітня 1979 р.,

Устимівка ; №63. До М.К.Наєнка, 3 квітня 1979 р., Устимівка ; №64. До Н.Матвійчук, весна 1979 р., Устимівка ; №65. До Ю.М.Мушкетика, 24 квітня 1979 р., Устимівка ; №66. До Ю.М.Мушкетика, 24 вересня 1979 р., Устимівка ; №67. До Г.М.Тютюнника, 30 жовтня 1979 р., Устимівка ; №68. До Г.М.Тютюнника, без дати, Устимівка ; №69. До А.А.Дімарова, 30 листопада 1979 р., Устимівка ; №70. До видавців «Радянського письменника», 15 грудня 1979 р., Устимівка ; №71. До А.А.Дімарова, 6 лютого 1980 р., Устимівка ; №72. До Г.М.Тютюнника, 9 січня 1980 р., Київ ; № 73. До Г.М.Тютюнника, 17 лютого 1980 р., Устимівка ; №74. До А.А.Дімарова, 13 березня 1980 р., Устимівка ; №75. До П.А.Загребельного, 11 липня 1980 р., Устимівка ; №76. До Є.Т.Рогової, 15 жовтня 1980 р., Кисловодськ ; №77. До Є.Т.Рогової, 16 жовтня 1980 р., Кисловодськ ; №78. До Є.Т.Рогової, 20 жовтня 1980 р., Кисловодськ ; №79. До Ю.Ф.Рогового, 21 жовтня 1980 р., Кисловодськ ; №80. До Є.Т.Рогової, 22 жовтня 1980 р., Кисловодськ ; №81. До Є.Т.Рогової, 22 жовтня 1980 р., Кисловодськ ; №82. До Є.Т.Рогової, 23 жовтня 1980 р., Кисловодськ ; №83. До Є.Т.Рогової, 24 жовтня, 1980 р., Кисловодськ ; №84. До Є.Т.Рогової, 24 жовтня, 1980 р., Кисловодськ ; №85. До Є.Т.Рогової, 25 жовтня 1980 р., Кисловодськ ; №86. До Є.Т.Рогової, 26 жовтня 1980 р., Кисловодськ ; №87. До Є.Т.Рогової, 27 жовтня 1980 р., Кисловодськ ; №88. До Є.Т.Рогової, 29 жовтня 1980 р., Кисловодськ ; №89. До Є.Т.Рогової, 30 жовтня 1980 р., Кисловодськ ; №90. До Є.Т.Рогової, 1 листопада 1980 р., Кисловодськ ; №91. До Є.Т.Рогової, 2 листопада 1980 р., Кисловодськ ; №92. До Є.Т.Рогової, 4 листопада 1980 р., Кисловодськ ; №93. До Є.Т.Рогової, 5 листопад 1980 р., Кисловодськ ; №94. Є.Т.Роговий, 6 листопада 1980 р., Кисловодськ ; №95. До Є.Т.Роговий, 7 листопада 1980 р., Кисловодськ ; №96. До Є.Т.Рогової, 8 листопада 1980 р., Кисловодськ ; №97. До П.П.Ротача, 1 вересня 1981 р., Устимівка ; №98. До Н.П.Дангулової, 20 жовтня 1981 р., Устимівка ; №99. До Г.М.Сивоконя, 23 листопада 1982 р., Устимівка ; №100. Лист до школярів, 28 листопада 1982 р., Устимівка ; №101. До Ю.Ф.Рогового, грудень 1982 р., Устимівка ; №102. До П.П.Ротача, 13 січня 1983 р., Устимівка ; №103. До Б.М.Харчука, 11 червня 1983 р., Устимівка ; №104. До Б.М.Харчука, 27 червня 1983 р., Устимівка ; №105. До Г.М.Сивоконя, 27 червня 1983 р., Устимівка ; №106. До П.П.Ротача, 5 вересня 1983 р., Устимівка ; №107. До П.П.Ротача, 9 грудня 1983 р., Устимівка ; №108. До П.П.Ротача, 24 грудня 1983 р., Устимівка ; №109. До П.П.Ротача, 10 січня 1984 р., Устимівка ; №110. До С.В.Сумили, 1 березня 1984 р., Устимівка ; №111. До А.А.Дімарова, 26 червня 1984 р., Устимівка ; №112. До Н.А.Підпалої, 20 липня 1984 р., Устимівка ; №113. До П.П.Ротача, 12 грудня 1984 р., Устимівка ; №114. До Н.А.Підпалої, 25 грудня 1984 р., Устимівка ; №115. До П.П.Ротача, 12 січня 1985 р., Устимівка ; №116. До О.Т.Гончара, 1985 р., Устимівка ; №117. До П.П.Ротача, 25 березня 1985 р., Устимівка ; №118. До Г.М.Сивоконя та В.С.Брюховецького, 5 вересня 1985 р., Устимівка ; №119. До Б.М.Харчука, грудень 1985 р., Устимівка ; №120. До Г.М.Сивоконя, 29 січня 1986 р., Устимівка ; №121. До О.Т.Гончара, 27 лютого 1986 р., Устимівка ; №122. До Г.М.Сивоконя, 28 серпня 1986 р., Устимівка ; №123. До П.П.Ротача, 11 жовтня 1986 р., Устимівка ; №124. До П.П.Ротача, 20 жовтня 1986 р., Устимівка ; №125. До Б.М.Харчука, 17 листопада 1986 р.,

Устимівка ; №126. До Б.М.Харчука, 23 грудня 1986 р., Устимівка ; №127. До Ю.Ф.Рогового, 25 грудня 1986 р., Устимівка ; №128. До О.Т.Гончара, 26 грудня 1986 р., Устимівка ; №129. До Д.С.Чередниченка, 7 січня 1987 р., Устимівка ; №130. До П.П.Ротача, 9 січня 1987 р., Устимівка ; №131. До Б.М.Харчука, 5 лютого 1987 р., Устимівка ; №132. До О.Т.Гончара, 15 травня 1987 р., Устимівка ; №133. До В.К.Ковалю, 17 вересня 1987 р., Устимівка ; №134. До В.К.Ковалю, 26 вересня 1987 р., Устимівка ; №135. До О.Т.Гончара, 4 листопада 1987 р., Устимівка ; №136. До П.П.Ротача, 24 грудня 1987 р., Устимівка ; №137. До О.Т.Гончара, 25 грудня 1987 р., Устимівка ; №138. До П.П.Ротача, 3 квітня 1988 р., Устимівка ; №139. До В.К.Ковалю, 20 квітня 1988 р., Устимівка ; №140. До П.П.Ротача, 1988 р., Устимівка ; №141. До В.К.Ковалю, 24 грудня 1988 р., Устимівка ; №142. До О.Т.Гончара, 13 травня 1989 р., Устимівка ; №143. Н.А.Підпалої, 20 грудня 1989 р., Устимівка ; №144. До В.К.Ковалю, 11 лютого 1990 р., Устимівка ; №145. До П.П.Ротача, 15 березня 1990 р., Устимівка ; №146. Т.Г.Нікітіна, 9 червня 1990 р., Устимівка ; №147. До В.К.Ковалю, 5 жовтня 1990 р., Устимівка ; №148. До Ю.Ф.Рогового, 29 грудня 1990 р., Устимівка ; №149. До М.Т.Негоди, 23 березня 1991 р., Устимівка ; №150. До М.В.Костенка, 7 травня 1991 р., Устимівка ; №151. До Т.Г.Нікітіна, 9 серпня 1991 р., Устимівка ; №152. До Ю.Ф.Рогового, 25 жовтня 1991 р., Полтава ; №153. До Ю.Ф.Рогового, 30 жовтня 1991 р., Полтава ; №154. До Ю.Ф.Рогового, 3 січня 1992 р., Полтава ; №155. До М.В.Костенка, 3 січня 1992 р., Полтава ; №156. До Ю.Ф.Рогового, 4 січня 1992 р., Полтава ; №157. До Ю.Ф.Рогового, 5 січня 1992 р., Полтава ; №158. До Ю.Ф.Рогового, 10 січня 1992 р., Полтава ; №159. До Ю.Ф.Рогового, 15 січня 1992 р., Полтава ; №160. До Ю.Ф.Рогового, 17 січня 1992 р., Полтава ; №161. До Ю.Ф.Рогового, 21 січня 1992 р., Полтава ; №162. До Ю.Ф.Рогового, 24 січня 1992 р., Полтава ; №163. До Ю.Ф.Рогового, 25 січня 1992 р., Полтава ; №164. До М.Т.Негоди, 10 лютого 1992 р., Устимівка ; №165. До П.М.Перебийноса, 12 березня 1992 р., Устимівка ; №166. До М.В.Костенка, 16 березня 1993 р., Устимівка ; №167. До Т.Г.Нікітіна, 30 березня 1992 р., Устимівка.

8.«Я світові потрібен як приклад, як можливість». Із щоденників та записників Феодосія Рогового 1954-1992 рр. / упоряд. Ю. Роговий. – Полтава : Дивосвіт, 2009. – 236 с.

2015

9.Свято останнього млива : романи / ред. С. Цушко. – Київ : ПУЛЬСАРИ, 2015. – 670 с.

10.Свято останнього млива : романи / ред. С. Цушко. – 2-е вид. – Київ : Пульсари, 2015. – 670 с.

11.Задумані вікна : оповідання / упоряд. Ю. Роговий ; ред. Г. Грибан. – Полтава : Дивосвіт, 2015. - 146 с. – Зміст: До читача ; Конкурент ; Зношений кітель ; Поновини ; Провідини ; У човні ; Агрономша ; Невідплатне ; Непідкупні ; Іменини ; Чумаки ; Пастушка ; Задумані вікна ; Станіслава ; Молитва над колискою ; Від ранку до вечора ; Налигач ; Переселенець ; Тодось ; Післямова.

2017

12.Роговий Ф. Засумнівавсь повірити Платонові : пам'яті Григора Тютюнника / Ф. Роговий ; до друку підготував Ю. Роговий // Українська літературна газета. – 2017. – 25 серп. (№ 17). – С. 13. : фото.

ПУБЛІКАЦІЇ У ЗБІРНИКАХ ТА ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ

1956

13.Роговий Ф. Вірші // Соц. Глобинщина. – 1956. – 14 жовтня.

14.Роговий Ф. Люблю пісні свого я краю : вірш // Соц. Глобинщина. – 1956.

1959

15.Самодіяльний театр : репертуальний збірник самодіяльних авторів Полтавщини / літред. І. Кищинський ; музред. Р. Завойко ; худ.-техн. ред. М. Лелюх. – Полтава : Диканська райдрукарня ; 1959. – 104 с. – Зміст: Вступ ; ПІСНІ : Мій любий край, *музика М.Донця, слова П.Зуба* ; Ой, у нашому селі, *музика І.П'явки, слова Спасиченка* ; Ой, у саду, у садочку, *музика І.П'явки, слова А.Пашка* ; Поезія і проза : *І.Різник*. Великій партії Леніна; У степах Донецька; *М.Бондаренко*. Ой, не в орлят, ой не в сизих; Щастя – океан; *С.Книш*. День народження Вітчизни; На вокзалі; *Ф.Роговий*. З новим щастям навіки; *С.Тютюнник*. Слухаю Поля Робсона; *В.Асланова*. Дунайські рапсодія (оповідання) ; Сатира і гумор: *А.Тюрлюн*. Яка Гава, така й слава. (Байка), *Сова*. (Байка) ; *Ф.Шелудько*. Ваня й Маня ; *С.Тютюнник*. Чому мало молока? (Гумореска) ; *В.Асланова, Я.Коваленко*. Закон серця. (П'єса).

1960

16.Роговий Ф. Дядько з викрутасами : усмішка // Соціалістична Градижчина. – 1960. – 17 травня. – С. 3.

1962

17.Роговий Ф. Не минайте бакена : нарис // Комсомолец Полтавщини. – 16 серпня.

18.Роговий Ф. Чи крутиться земля? Скупий у небі : поезії // Дніпро. – 1962. – № 6. – С. 93.

1963

19.Роговий Ф. Жонглер : оповідання // Молодь України. – 1963. – 18 грудня.

1964

- 20.Роговий Ф. Жменя зерен** : нарис // Молодь України. – 1964. – 2 червня.
- 21.Роговий Ф. Вчитель з села Устимівки Глобинського району на Полтавщині** // Молодь України. – 1964. – 9 червня.: мал., портрет.
- 22.Роговий Ф. Непідкупні** // Молодь України. – 1964. – 5 липня.
- 23.Роговий Ф. Господар; Соняшник** : байки // Зоря комунізму. – 1964. – 6 серпня.

1965

- 24.Роговий Ф. Інтурист** : оповідання // Молодь України. – 1965. – 5 лютого.
- 25.Роговий Ф. Серце шукає ласки** : нарис // Зоря комунізму. – 1965. – 16 березня.
- 26.Роговий Ф. Урок клятви** // Зоря Полтавщини. – 1965. – 2 червня.
- 27.Роговий Ф. Ціна слова** // Комсомолец Полтавщини. – 1965. – 5 вересня.
- 28.Роговий Ф. Клятва** : оповідання // Комсомолец Полтавщини. – 1969 . – 14 вересня.
- 29.Роговий Ф. Людина з характером** // Зоря комунізму. –1965. – 23 жовтня.

1966

- 30.Роговий Ф. Самообман** // Молодь України. – 1966. – 12 квітня.
- 31.Роговий Ф. Довір'я** // Літературна Україна. – 1966. – 5 липня.
- 32.Роговий Ф. Юність будьонівця** : нарис // Молодь України. – 1966. – 18 вересня.

1967

- 33.Роговий Ф. Серце шукає ласки** : нарис // Комсомолец Полтавщини. – 1967. – 6 січня.
- 34.Роговий Ф. Петрикова мама** : новела // Комсомолец Полтавщина. – 1967. – 8 січня.
- 35.Роговий Ф. Двоє з загону Медведєва** : нарис // Комсомолец Полтавщини. – 1967. – 26 лютого.
- 36.Роговий Ф. Усміхнені оселі** // Комсомолец Полтавщини. – 1967. –24 травня.

- 37.Роговий Ф. Політ не без моралі** // Комсомолець Полтавщини. – 1967. – 11 червня.
- 38.Роговий Ф. Сила образу** (Про творчість молодих полтавських поетів) // Комсомолець Полтавщини. – 1967. – 28 липня.
- 39.Роговий Ф. Розбуджене сонце** : нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1967. – 6 серпня.
- 40.Роговий Ф. Конкурент** : оповідання // Комсомолець Полтавщини. – 1967. – 27 серпня.
- 41.Роговий Ф. Іскри поезії** : над книгою // Комсомолець Полтавщини. – 1967. – 10 вересня.
- 42.Роговий Ф. Селянські оповідки** // Дніпро. – 1967. – № 9.
- 43.Роговий Ф. Спасибі, осене** // Комсомолець Полтавщини. – 1967. – 26 листопада.
- 44.Роговий Ф. Філософ** : оповідання // Комсомолець Полтавщини. – 1967. – 27 жовтня. – С. 4.
- 45.Роговий Ф. Дужий корінь** // Комсомолець Полтавщини. – 1967. – 7 грудня.
- 46.Роговий Ф. Багрянні мотиви** // Комсомолець Полтавщини. – 1967. – 22 грудня.

1968

- 47.Роговий Ф. Бентежні вогнива** : нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1968. – 1 травня.
- 48.Роговий Ф. Скупий у небі** : байка // Трудова слава. – 1968. – 9 травня.
- 49.Роговий Ф. Самодіяльні складнощі** // Комсомолець Полтавщини. – 1968. – 5 листопада.

1969

- 50.Роговий Ф. Світанкові сурми**: нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 1 січня.
- 51.Роговий Ф. Алгоритичний вірш**// Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 8 лютого.
- 52.Роговий Ф. Ложечка меду** : над книгою // Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 13 лютого.
- 53.Роговий Ф. Чому вірш не схвалено** // Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 20 лютого.

- 54.Роговий Ф. Чи писати мені далі?..** // Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 11 березня.
- 55.Роговий Ф. Тополя на вітрі:** нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 22 березня.
- 56.Роговий Ф. Вишневі наливи** : нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 12 квітня.
- 57.Роговий Ф. Гість** : вірш // Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 22 квітня.
- 58.Роговий Ф. Щирі мотиви** // Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 29 квітня.
- 59.Роговий Ф. Ми – корені одного роду** // Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 27 травня.
- 60.Роговий Ф. Народні самоцвіти** // Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 14 червня.
- 61.Роговий Ф. Іскрина** : нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 19 червня.
- 62.Роговий Ф. Уславлений старшина** : нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 21 червня.
- 63.Роговий Ф. Комунівська світлянка** // Молодь України. – 1969. – 6 липня.
- 64.Роговий Ф. Гніздо соловейка** // Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 8 липня.
- 65.Роговий Ф. Сонячні весла** : нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 10 липня.
- 66.Роговий Ф. Партизанський Кочубей** // Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 30 серпня.
- 67.Роговий Ф. Турбаївна** : нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 25 вересня.
- 68.Роговий Ф. Лихо давнє й сьогочасне** : байка // Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 15 листопада.
- 69.Роговий Ф. «... Не позичений, а власний»** // Комсомолець Полтавщини. – 1969. – 27 грудня.

1970

- 70.Роговий Ф. Росяні айстри** : нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1970. – 24 вересня.
- 71.Корчагінці** : нариси / упор. Ю. Романюк ; ред. М. Стеблина. – Київ : Молодь, 1970, - 152 с. - Зміст : *Юрій Романюк*. Вершники революції ; *Едуард Дубовик*. Прапор флагамена ; *Олександр Ягольник*. Тополя комсорга ; *Галина Баданова*. Символ віри ; *Василь Сліпчак*. Сонячний день Івана Крюка ; *Ольга Бондаренко*. Комісар ; *Анатолій Михайленко*. Весняний дощ ; *Валентина Гайдученко*. І вічний

рух ; *Володимир Зоц*. Яблуко на яблуні ; *Інна Бурау*. «Спіймана» комета ; *Ярема Гоян*. Сонячний камінь богатиря ; *Роман Юрченко*. Поле ; *Бела Кердман*. На«ти» з деканом ; *Федір Мороз*. Мальви – квіти ранкові ; *Степан Пушик*. Сині роси ; *Феодосій Роговий*. Комунівська світлянка ; *Борис Дерев'янка*. Балада про кар'єру ; *Петро Римаренко*. Добре, синку!.

72. «Ясні усмішки»: збірник гумору і сатири / ред. Є. Суркова. – Х.: Прапор, 1970. – 88 с. – Зміст : Гостріше нагострюйте пера. Передмова *О.І.Ковіньки* ; *Андрос Н.* Без нашої допомоги ; *Білик В.* Хай щемлять долоні ; *Васильченко Є.* Загар; Озерце і очерет ; Лобода ; Пробка ; Слимача радість ; Пунктуальний кіт ; *Гришко П.* Калюжа на дорозі ; На прив'язі ; Безкорисливість ; Так жаль ; Пощастило ; На смітнику ; Вірний засіб ; Хвалько ; Ніжні обійми ; *Гунько В.* Куди впадає Волга ; Діло процвітає ; По потребі ; Подвоїли сторожу ; Сам собі ; Семен на курорті ; Іванова підмога ; Епітафії ; Перегнуло ; *Коваленко П.* Свобода на одне слово ; Художня самодіяльність ; Мисливські пригоди: Дідова рушниця; Заєць з рогами; Моє перше полювання; Друге полювання ; Останній постріл мушкета ; Перше зустріч з вовками ; Друга зустріч з вовками ; *Коцюба М.* Розминулись ; Карась ; Комар ; Хома ; І сам не знає ; *Краснокутський В.* Діла хазяйські ; Посватав ; *Левицький В.* Лектор ; Атомат ; Низькопоклонниця ; Кохання ; Юридичний казус ; Абстрактна картина ; Безконфліктна драма ; Критична особа ; Критику-алілуйнику ; Дрюк і друк ; Кіт-підлабузник ; Про блиск ; Скромне бажання ; Двовірші ; *Нетеса М.* Подарунок на іменини ; Ордери ; Завторг Незнай ; Дегустатор ; Дотепник ; Розмова в книгарні ; Торохтій ; Велика сила ; Роботящий Макогін ; Ваги не винні ; Наказ Пішаків колезі ; Підстеріг ; *Пругло Т.* Оверкова «гіпертонія» ; *Рибников Ю.* Чорний кіт казав ; З сімейного зошита ; Стілець-мемуарист ; «Цілюще джерело ; Хлопець та пенсіонер ; Запросини ; Твереза відповідь п'яниці ; Вартість слова ; «Агітатор» ; Куряча точка зору ; *Роговий Ф.* Чи крутиться земля? ; Скупий у небі ; Арифметична задача ; На розум ; *Торлюн А.* В тролейбусі ; Переполох ; Мозолі та персні ; Сімеєчка Омелечка ; Хто буде годувати ; Своя ; Дивується Майя ; Обережний Слава ; Федь на екзамені ; Звичка – друга натура ; Відпочив ; *Біографічна довідка.*

73.Роговий Ф. Голубінь : над книгою // Комсомолець Полтавщини. – 1970. – 26 лютого.

74.Роговий Ф. За синьою птицею // Комсомолець Полтавщини. – 1970. – 10 грудня.

75.Роговий Ф. Сонце ясне в мене свідком : переклад вірша Мілана Ніколіча з сербо-хорвацької // Комсомолець Полтавщини. – 1970. – 15 грудня.

76.Роговий Ф. Наснажлива пора: нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1970. – 19 березня.

77.Роговий Ф. Стрімкий пагін: нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1970. – 1 травня.

78.Роговий Ф. З любов'ю вшанований // Комсомолець Полтавщини. – 1970. – 7 травня.

79.Роговий Ф. «Надсилаю вам деякі спроби...» // Комсомолець Полтавщини. – 1970. – 21 травня.

80.Роговий Ф. Тугі зерна : нарис. // Комсомолець Полтавщини. – 1970. – 27 червня.

81.Роговий Ф. Переклади віршів Мілана Ніколіча (з сербо-хорватської): Подорож; Ульяновськ – дитинство світу; То мій замислений сад // Комсомолець Полтавщини. – 1970. – 29 серпня.

82.Роговий Ф. Дивись на квіти : нарис // Комсомолець Полтавщини. – 3 жовтня.

83.Роговий Ф. Зоряна стежка : нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1970. – 29 жовтня.

84.Роговий Ф. В човні : оповідання // Комсомолець Полтавщини. – 1970. – 26 листопада.

1971

85.Роговий Ф. Спасибі, Дніпро : переклад вірша Мілана Ніколіча з сербо-хорватської // Комсомолець Полтавщини. – 1971. – 20 березня.

86.Роговий Ф. Рукотворне свято : нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1971. – 3 липня.

87.Роговий Ф. Старший лейтенант : нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1971. – 22 липня.

88.Роговий Ф. Вірші-переклади сербо-хорватського поета Мілана Ніколіча // Комсомолець Полтавщини. – 1971. – 3 серпня.

89.Роговий Ф. Соколянка : нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1971. – 19 серпня.

90.Роговий Ф. Творче літо : над книгою // Комсомолець Полтавщини. – 1971. – 14 вересня.

91.Роговий Ф. Наше слово просториться // Комсомолець Полтавщини. – 1971. – 9 грудня.

1972

92.Роговий Ф. Подвижники : нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1972. – 10 лютого.

93.Роговий Ф. Оселя в степу : нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1972. – 11 квітня.

94.Роговий Ф. Оселя в степу : нарис // Літературна Україна. – 1972. – 21 квітня.

95.Роговий Ф. Над колискою : оповідання // Перемога. – 1972. – 22 липня ; 29 липня ; 5 серпня ; 12 серпня ; 19 серпня.

96.Роговий Ф. Знайомтесь: Надія Солоневич : нарис // Комсомолец Полтавщини. – 1972. – 19 серпня.

97.Роговий Ф. І пробилось джерельце // Комсомолец Полтавщини. – 1972. – 21 вересня.

1973

98.Роговий Ф. Дніпрова дума : нарис // Комсомолец Полтавщини. – 1973. – 1 січня.

99.Роговий Ф. Проза майстра // Перемога. – 1973. – 9 січня. – С. 4 ; Комсомолец Полтавщини. – 1973. – 30 січня.

100.Роговий Ф. Вірність : пісня // Перемога. – 1973. – 13 січня.– С. 4.

101.Роговий Ф. Афанасьєв-Чужбинський : над книгою // Комсомолец Полтавщини. – 1973. – 6 лютого.

102.Роговий Ф. Переможниця : нарис // Комсомолец Полтавщини. – 1974. – 9 квітня.

103.Роговий Ф. Шестикратне зусилля // Комсомолец Полтавщини. – 1973. – 12 квітня.

104.Роговий Ф. Багата наречена : нарис // Комсомолец Полтавщини. – 1973. – 2 червня.

105.Роговий Ф. Комбайнер Григорій Наріжний // Молодь України. – 1973. – 21 серпня.

1974

106.Роговий Ф. Бентежна зустріч // Зоря комунізму. – 1974. – 1 червня.

107.Роговий Ф. Живий камінь : оповідання // Зоря комунізму. – 1974. – 27 липня.

1975

108.Роговий Ф. Життєвий орієнтир : нарис // Комсомолец Полтавщини. – 1975. – 3 квітня.

1977

109.Роговий Ф. Грунт для високого злету : над книгою // Комсомолець Полтавщини. – 1 грудня.

1978

110.Роговий Ф. Натружені колеса : нарис // Перемога. – 1978. – 10 червня.

111.Роговий Ф. Вибране коріння // Перемога. – 1978. – 8 липня. – С. 4.

112.Роговий Ф. Зразки майстерності : над книгою // Комсомолець Полтавщини. – 1978. – 11 липня.

113.Роговий Ф. З відчуттям краси (над книгою) // Комсомолець Полтавщини. – 1978. – 3 жовт. – С. 4.

1979

114.Роговий Ф. Творене з любові // Комсомолець Полтавщини. – 1979. – 17 лютого.

115.Роговий Ф. Червоне жито : нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1979. – 22 березня.

1980

116.Роговий Ф. Зроби добре діло: нарис // Зоря комунізму. – 1980. – 15 травня.

1984

117.Роговий Ф. На березі пам'яті // Комсомолець Полтавщини. – 1984. – 10 квітня.

118.Роговий Ф. Серце прагне любові : повість // Прапор. – 1984. – № 6. – С. 13-61.

1985

119.Роговий Ф. Листи одним почерком : док. оповід. // Комсомолець Полтавщини. – 1985. – 27 серпня.

120.Роговий Ф. Душі порив благословенний : нарис // Комсомолець Полтавщини. – 1985. – 17 серпня.

121.Роговий Ф. Прощання : уривок з повісті «Над Дніпром» // Кременчуцька зоря. – 1985. – 24 серпня ; Дніпровський гірник. – 1985. – 27 серпня.

122.Роговий Ф. Скільки в нас пісень... : уривок з роману «Поруки для батька» // Зоря комунізму. – 1985. – 24 серпня.

123.Роговий Ф. Листи одним почерком : пам'яті Григора Тютюнника // Перемога. – 1985. – 27 серпня.

1986

124.Роговий Ф. Прощання з конем : уривок з роману // Літ. Україна. – 1986. – 10 липня.

1987

125.Роговий Ф. Нове знайомство : повість // Прапор. – 1987. – № 1. – С. 12–100.

126.Роговий Ф. «Домка» : уривок з роману «Поруки для батька» // Зоря комунізму. – 1987. – 26 вересня.

127.Роговий Ф. Поруки для батька : роман // Вітчизна. – 1987. – № 7. – С. 46–97 ; № 8. – С. 26–93.

1988

128.Демократизація, гласність. Література : письменницька анкета Феодосія Ровового // Київ. – 1988. – № 12. – С. 3–10.

129.Роговий Ф. Листи одним почерком : спогади // **Вічна загадка любові** / упор. А. Шевченко ; ред. М. Петросюк. – Київ : Рад письменник, 1988. – С. 367.

1990

130.Роговий Ф. Великі Поминки : роман // Вітчизна. – 1990. – № 8. – С. 20–88 ; № 9. – С. 31–108.

131.Роговий Ф. Великі Поминки. Роман (уривок)// Криниця. – 1990. – № 3. – С. 2–13.

132.Роговий Ф. Пам'яті одного дня. До 60-річчя з дня народження Григора Тютюнника // Криниця. – 1990. – №4 (8). – С. 4–5.

133.Не зрадити свою безсмертну душу : інтерв'ю Феодосія Ровового // Комсомолец Полтавщини. – 1990. – 5 червня.

1991

134.Роговий Ф. Засумнівавсь повірити Платонові : новела до 60-річчя з дня нар. Григора Тютюнника // Вісті. – 1991. – 5 грудня. – С. 4. : фот.

135.Роговий Ф. Новела з Великого Життя. До 60-річчя з дня нар. Григора Тютюнника // Зоря Полтавщини. – 1991. – 20 листопада. – С. 2–3.

136.Роговий Ф. Очисний вогонь його душі // Голос України. – 1991. – 13 вересня.

137.Роговий Ф. Хліб для вільної душі // Київ. – 1991. – № 10. – С. 118–120.

138.«Здобувати своє – значить, жертвувати собою : інтерв'ю Феодосія Рогового // Зоря Придніпров'я. – 1991. – 24 серпня.

139.«Моє життя – то творення любові» : інтерв'ю Феодосія Рогового // Ленінським шляхом. – 1991. – 18 травня.

140.Письменницька анкета Феодосія Рогового // Літературна Україна. – 1991. – 26 грудня.

1992

141.Ужинки щедрого таланту // Зоря Полтавщини. – 1992. – 26 грудня.

142.Визнання таланту / Інтерв'ю Феодосія Рогового // Зоря Придніпров'я. – 1992. – 4 квітня.

143.Роговий Ф. Передмова // Вітчизна. – 1992. – № 2–3. – С. 121.

144.Роговий Ф. Ми всі потроху любимо Україну // Криниця. – 1992. – № 4. – С. 15–17.

1994

145.Листи Ф. Рогового до Тараса Нікітіна // Нікітін Т. Крик чибіса. – Полтава, 1994. – С. 229–231.

1995

146.Роговий Ф. Гріх без прощення : роман / Ф. Роговий // Вітчизна. – 1995. – № 2–3. – С. 15–58.

147.Роговий Ф. Із щоденників і записників різних років / Ф. Роговий // Зоря Полтавщини. – 1995. – 23 серп. – С. 3.

1998

148.Роговий Ф. Рядки з листів, які, як реліквію, зберігає Микола Пойдеменко / Ф. Роговий // Село полтавське. – 1998. – 28 лют. – С. 7.

149.Роговий Ф. «Ми всі потроху любим Україну...» // Криниця. – 1998. – № 4 (12). – С. 15–17.

1999

150.«Феодосій Роговий: «Моє життя – творення любові» / упорядн. Ю. Роговий. – Луганськ : Книжковий світ, 1999. – 244 с. – Зміст: *Микола Малахута*. Хай святиться душа його між нам ; Біографія в знімках ; Автобіографія ; **Із щоденників і записників різних років** ; «Повість для Григора» ; **ІНТЕРВ'Ю ОСТАННІХ РОКІВ** : «Комсомолец Полтавщини» - 05.06.1991 ; «Ленінським шляхом» - 18.05.1991 ; «Зоря Придніпров'я» - 24.08.1991 ; «Літературна Україна» - 26.12.1991 ; «Зоря Придніпров'я» - 04.04.1992 ; «Криниця» - №4,1992 ; **ЛИСТИ ДО Ф.К.РОГОВОГО** : *Астаф'єв Віктор* ; *Брюховецький В'ячеслав* ; *Булах Михайло* ; *Гончар Олесь* ; *Дімаров Анатолій* ; *Журахович Семен* ; *Олійник Борис* ; *Первомайський Леонід* ; *Підпалий Володимир* ; *Рудь Микола* ; *Твардовський Олександр* ; *Тютюнник Григійр* ; *Тютюнник Федір* ; *Харчук Борис* ; *Юренко Олесь* ; **СПОГАДИ, ПРИСВЯТИ, РЕЦЕНЗІЇ** : *Бокий Іван*. Лицар правди ; *Булах Михайло*. Вірші-присвяти ; *Гарін Федір*. Вірші-присвяти ; *Дімаров Андрій*. От як це було насправді ; *Камінчук Анатолій*. Гірка правда з редакторського життя ; *Козлов Володимир*. Ой коні сиві, коні вороні - пісня ; *Костенко Микола*. Громадянство болю ; *Малахута Микола*. Над сивим болем ; *Маценко Іван*. Людина високого покликання ; *Мушкетик Юрій*. Перо зупинилось на півслові ; *Негода Микола*. Якби мені видужати ; *Нікітін Тарас*. Вірш-присвята ; *Ночовний Микола*. Коли ували зозулі ; *Пахомов Анатолій*. Я так хотів ; *Перебийніс Петро*. Про Феодосія – за спогадами і листами ; *Покотило Василь*. Він завжди хотів незалежності України ; *Роговий Юрій*. Довга дорога до «Свята...» ; *Ротач Петро*. Про Феодосія – за спогадами і листами ; *Сивокінь Григорій*. Не такий м'який, щоб зійти з правди ; *Ходосов Карпо*. Очікуваний дебют ; *Шамало Василь*. З любов'ю до людей ; *Ярошевський Віталій*. Сувора правда життя ; Додаток №1. Із записників ; Додаток №2. «...І я вам заграю своєї вольної!» ; Додаток №3. Феодосій Роговий: «Заявитися народові своїми болями...» ; Додаток №4. *Любов Зубак*. До літературного портрета Феодосія Рогового ; Бібліографія.

2000

151.Роговий Ф. Феодосій Роговий: «Моє життя – то творення любові» : розмову за життя письменника записав В. Шамало / Ф. Роговий // Село полтавське. – 1995. – 2 верес. – С. 4. : фот.; Зоря Полтавщини. – 2000. – 14 лип. – С. 5.

152.Роговий Ф. Засумнівавсь повірити Платонові. Пам'яті одного дня. Новела з великого життя (новели) // Вежа. – 2000. – С. 127–142.

2005

153.Роговий Ф. «Гріх без прощення» : роман // Кур'єр Кривбасу. – 2005. – № 184. – С. 70–119 ; № 185. – С. 116–158 ; № 186. – С. 82–126.

154.Роговий Ф. Налигач : оповідання // Бахмутський шлях. – 2005. – № 3. – С. 71–79.

155.Роговий Ф. «Я світові потрібен як приклад...» // Холодний Яр. – 2005. – № 4. – С. 227–276.

156.Роговий Ф. Поновини : оповідання // Зоря Полтавщини. – 2005. – 26 серпня. – С. 13.

157.Роговий Ф. Новела з великого життя / Ф. Роговий // Літературна Україна. – 2005. – 20 жовт. (№ 41). – С. 8. : фот.

158.Роговий Ф. Новела з великого життя // Зоря Придніпров'я. – 2005. – 27 серпня. – С. 2.

2006

159.Листи Феодосія Рогового до Григора Тютюнника // Холодний Яр. – 2006. – № 4. – С. 136–151.

160.Роса в червону ніч / авт.-упорядник Ю. Роговий ; ред. Г. Михайленко. – Полтава : Дивосвіт, 2006. – 152 с. – Зміст: ЧАСТИНА І. Я ВМИРАЮ, ЩОБ ОЖИТИ БІЛЯ ТЕБЕ... : *Юрій Роговий*. «Повість для Григора» ; *Любов Зубак*. «О, мій ти абсолютний Чеснику!» ; *Петро Ротач*. «Я вмираю, щоб ожити біля тебе...» ; *Феодосій Роговий*. «Шановні люди» ; *Феодосій Роговий*. Новела з великого життя ; *Феодосій Роговий*. Засумнівавсь повірити Платонові ; *Феодосій Роговий*. Пам'яті одного дня ; Листи Григора Тютюнника до Феодосія Рогового ; *Феодосій Роговий*. Проза Майстра ; *Феодосій Роговий*. Вибране «Коріння» ; *Феодосій Роговий*. Листи одним почерком ; ЧАСТИНА ІІ. «І Я ВАМ ЗАГРАЮ СОЄЇ, ВОЛЬНОЇ!» : *Юрій Роговий*. Зболена душа ; *Андрій Нанкевич*. «Поети!» ; *Євдокія Шпак*. З листа ; *Михайло Булах*. Вірші ; *Михайло Булах*. Не золото пшеницю золотить. Нарис ; *Феодосій Роговий*. Голубінь (над книгою) ; Листи Михайла Булаха до Феодосія Рогового ; *Григорій Клочек*. Опановуючи час.

161.Роговий Ф. Сьомий день великих поминок : уривок з роману «Гріх без прощення» / Ф. Роговий // Калинове гроно. – Полтава : Полтавський літератор, 2006. – Т. 2., кн. 2. – С. 27–39.

162.Роговий Ф. В човні : оповідання // Вежа. – 2013. – № 31. – С. 162–173.

163.Роговий Ф. Слово на прощання // Холодний Яр. – 2006. – № 1. – С. 179–185.

164.Роговий Ф. «Із щоденників та записників» // Холодний Яр. – 2006. – № 1. – С. 140–185 ; № 2. – С. 116–178.

165.Роговий Ф. [Лист від 15 грудня 1973 року про зустріч із В. Підпалим] / Ф. Роговий // Холодний Яр. – 2006. – № 4. – С. 141–142. – Вміщено в публ.: Листи Феодосія Рогового до Григора Тютюнника.

176.Роговий Ф. Слово на прощання / Ф. Роговий // Холодний Яр. – 2006. – № 1. – С. 179–185. – (До 70-річчя з дня народження Володимира Підпалого).

2007

177.Роговий Ф. Моє життя – то творення любові (із щоденників і записників різних років) // Літературна газета. – 2007. – № 8. – С. 6.

2008

178.Роговий Ф. Гріх без прощення : роман / Холодний Яр. – 2006. – № 4 ; 2007. – № 1–4 ; 2008. – № 1.

179.Роговий Ф. Задумані вікна // Золота Пектораль. – 2008. – № 1–2. – С. 115–127.

2009

180.Удосвіта, коли не спалось. Листи Феодосія Рогового / упоряд. Ю. Роговий. – Полтава : Дивосвіт, 2009. – 164 с.

181.«Я світові потрібен як приклад. Як можливість». Із щоденників та записників Феодосія Рогового 1954-1992 рр. / упоряд. Ю. Роговий. – Полтава : Дивосвіт, 2009. – 236 с.

182.Роговий Ф. Задумані вікна // Золота Пектораль. – 2009. – № 1–2. – С. 115–127.

2010

183.Роговий Ф. Виступ до 50-літнього ювілею Григора Тютюнника / підгот. Ю. Роговий // Українська літературна газета. – 2010. – 5 березня. – С. 5.

184.Роговий Ф. Його творчість – сніп колосків, зв'язаних любов'ю (виступ Ф. Рогового до 50-літнього ювілею Григора Тютюнника) // Українська літературна газета. – 2010. – 13 березня. – С. 22–24.

2013

185.Роговий Ф. Дві новели про Григора // Українська літературна газета. – 2013. – 8 березня. – С. 18–19.

186.Роговий Ф. Зрушені люди : (уривок з роману) / Ф. Роговий // Зоря Полтавщини. – 2013. – 8 жовт. – С. 5 ; 15 жовт. – С. 5.

187.Роговий Ф. Зрушені люди // Українська літературна газета. – 2013. – 23 серпня. – С. 12–13. : фот. ; 6 вересня. – С. 12–13.: фот. ; 20 вересня.

2014

188.«Тринадцятий апостол, або сподівання добра і справедливості» / авт.-упор. Ю. Роговий. – Полтава : Дивосвіт, 2014. – 116 с. – Зміст : Романтикам 60-х присвячую. *Ю.Роговий* ; Листи Д.Залізняка ; «Доля його бентежна». *Ф.Роговий* ; листи В.Ніколенка ; «Тринадцятий Апостол» : вірші *В.Ніколенка* : Тринадцятий Апостол ; Я не з тих ; Ювілейне ; Прокляття сталіністам ; Виродкам Сталіна ; Горе тим... ; Я лишній ; Вітрила ; Голос серця ; Суд історії ; Незримі кайдани ; Роздуми перед грозою ; Сталіністам ; Книга життя ; Демократія ; Закон ; Кривавий сміх ; Відповідь культівцям ; Темна сила ; Колись Полтавщина сіяла ; За правду ; Скарга молодого покоління ; До долі ; Апологетам зла ; Чорні думи ; Плин життя ; Керівним крикунам ; *Ф.Роговий* : «*Чи крутиться земля*» (збірка) : Чи крутиться земля ; Скупий у небі ; Експерименти діда Опанаса ; На працездатність ; На розум ; Як по-своєму світ побачити ; Чом так мало нас друкують ; Як хоч раз надрукуватись ; Як стати поруч з класиком ; Рахівник ; Як Хома тікав од себе ; Логіка п'яного ; Не втовпився ; Двом помогло ; Віщий он ; Жарт не без моралі ; Підступний рибалка ; Трудова мозоля ; Обіцянка ; Привчив на свою голову ; Відповідь по суті ; Арифметична задача ; Сім верст пішки ; Досягли мети ; Обида на дружину ; БАЙКИ : Порода ; Хазяїн і соняшник ; Алегоричний вірш ; Скороспіла молодиця ; Метушня ; Балачки-болячки ; Совість і штани ; МІКРОБАЙКИ : Телефонний стовп ; Кручений панич ; Щітка й чобіт ; Трудяга ; Біля автомата ; Ніс і пуп ; Педагогічне-виховне ; Сухар ; Похвалився ; БІОГРАФІЯ У ФОТО.

2015

189.Роговий Ф. «Слава добротворній людині, а вже тоді – всьому нею твореному» : інтерв'ю з письменником / Ф. Роговий ; розмовляв М. Славинський // Українська літературна газета. – 2015. – 11 верес. (№ 18). – С. 1, 6–7.

190.Роговий Ф. Чумаки [електронний ресурс] // Золота Пектораль. – 2015. – 21 жовтня. – Режим доступу: //zolutapektoral.te.ua

191.Роговий Ф. Інтурист [електронний ресурс] // Золота Пектораль (інтернет). – 2015. – 10 грудня. – Режим доступу: //zolotapektoral.te.ua

2016

192.«Добрий день хай буде вам...» Листи до Феодосія Рогового / упоряд. Ю. Роговий ; ред. Г. Грибан. – Полтава : Дивосвіт, 2016. – 420 с. – Зміст: Автобіографія ; *Листи до Феодосія Рогового (1956-1992)*: №1. Від О.Т.Твардовського, 6 вересня 1956 р., Москва ; №2. Від П.П.Ротача, 2 серпня 1962р., Полтава ; №3. Від П.П.Ротача, 3 квітня 1963р., Полтава ; №4. Від Б.І.Олійника, 13 жовтня 1966р., Київ ; №5. Від Б.І.Олійника, 28 листопада 1966р., Київ ; №6. Від І.С.Бокого, 8 квітня 1968р., Пронозівка ; №7. Від І.С.Бокого, 15 травня 1968р., Київ ; №8. Від І.С.Бокого, 2 червня 1968р., Київ ; №9. Від Б.І.Олійника, 5 червня 1968р., Київ ; №10. Від М.С.Сича, 8 січня 1969р., Новгородська область ; №11. Від Г.М.Тютюнника, 12 січня 1969р., Київ ; №12. Від Ф.Г.Тютюнника, 29 березня 1969р., Шилівка ; №13. Від І.С.Бокого, 31 березня 1969р., Глобине ; №14. Від Ф.Г.Тютюнника, 8 квітня 1969р., Шилівка ; №15. Від Г.М.Тютюнника, 14 квітня 1969р., Київ ; №16. Від М.П.Булаха, 29 квітня 1969р., Нові Санжари ; №17. Від Ф.Г.Тютюнника, 11 травня 1969р., Шилівка ; №18. Від І.С.Бокого, 14 травня 1969р., Глобине ; №19. Від І.С.Бокого, 30 серпня 1969р., Пронозівка ; №20. Від І.С.Бокого, 11 вересня 1969р., Пронозівка ; №21. Від І.С.Бокого, 7 жовтня 1969р., Глобине ; №22. Від І.С.Бокого, 22 грудня 1969р., Глобине ; №23. Від Б.І.Олійника, 22 квітня 1970р., Київ ; №24. Від В.Литвина, 1 червня 1970р., Київ ; №25. Від Ф.Г.Тютюнника, 3 червня 1970р., Шилівка ; №26. Від Б.І.Олійник, 28 червня 1970р., Київ ; №27. Від Б.І.Олійника, 3 вересня 1970р., Київ ; №28. Від О.М.Дмитренко, 7 жовтня 1970р., Київ ; №29. Від О.О.Мужицької, 19 листопада 1970р., Харків ; №30. Від М.Ф.Стеблини, 3 грудня 1970р., Київ ; №31. Від В.О.Підпалого, 4 грудня 1970р., Київ ; №32. Від М.П.Булаха, 6 січня 1971р., Нові Санжари ; №33. Від М.П.Булаха, 14 січня 1971р., Н.Санжари ; №34. Від Мілана Ніколіча, 25 січня 1971р., Крагуєвац, Югославія ; №35. Від Г.М.Тютюнника, 27 січня 1971р., Київ ; №36. Від Б.І.Олійника, 3 лютого 1971р., Київ ; №37. Від Мілана Ніколіча, 20 лютого 1971р., Крагуєвац, Югословія ; №38. Від Ф.Г.Тютюнника, 6 березня 1971р., Шилівка ; №39. Від М.П.Булаха, 31 березня 1971р., Н.Санжари ; №40. Від М.П.Казидуба, 30 березня 1971р., Полтава ; №41. Від М.Ф.Стеблини, 31 березня 1971р., Київ ; №42. Від М.П.Булаха, 9 квітня 1971р., Н.Санжари ; №43. Від Мілана Ніколіча, 18 квітня 1971р., Крагуєвац, Югославія ; №44. Від М.В.Шевченка, 20 квітня 1971р., Чернігів ; №45. Від Мілана Ніколіча, 16 травня 1971р., Крагуєвац, Югославія ; №46. Від М.В.Шевченка, 31 травня 1971р., Чернігів ; №47. Від М.П.Булаха, 4 червня 1971р., Оржиця ; №48. Від Мілана Ніколіча, 11 червня 1971р., Крагуєвац, Югославія ; №49. Від М.П.Булаха, 11 червня 1971р., Оржиця ; №50. Від Мілана Ніколіча, 15 червня 1971 р., Крагуєвац, Югославія ; №51. Від Я.І.Шутька, 10 липня 1971р., Полтава ; №52. Від Мілана Ніколіча, 16 липня 1971р., Харків ; №53. Від М.П.Булаха, 16 липня 1971р., Оржиця ; №54. Від М.П.Булаха, 4 серпня 1971р., Оржиця ; №55. Від

М.В.Шевченка, 23 серпня 1971р., Чернігів ; №56. Від Мілана Ніколіча, 27 серпня 1971р., Одеса ; №57. Від М.П.Булаха, 4 жовтня 1971р., Сакалівка ; №58. Від Мілана Ніколіча, 6 жовтня 1971р., Крагуєвац, Югославія ; №59. Від П.П.Ротача, 21 жовтня 1971р., Полтава ; №60. Від М.П.Булаха, 24 жовтня 1971р., Сакалівка ; №61. Від Г.М.Тютюнника, 19 лютого 1971р., Київ ; №62. Від П.П.Ротача, 5 грудня 1972р., Полтава ; №63. Від М.П.Булаха, 17 грудня 1972р., Н.Санжари ; №64. Від М.П.Булаха, листопад 1971р.; №65. Від В.О.Коротича, 13 грудня 1971р., Київ ; №66. Від О.С.Юренка, 5 січня 1972, Миргород ; №67. Від Мілан Ніколіч, 30 січня 1972р., Москва ; №68. Від О.С.Юренка, 6 лютого 1972 р., Миргород ; №69. Від Л.С.Первомайського, 1 вересня 1972р., Ірпінь ; №70. Від М.П.Булаха, 9 листопада 1972р., Н.Санжари ; №71. Від Г.М.Тютюнника, 16 листопада 1972р., Київ ; №72. Від М.П.Булаха, 22 листопада 1972р., Н.Санжари ; №73. Від Г.М.Тютюнника, 16 листопада 1972р., Київ ; №74. Від М.П.Булаха, 5 березня 1973р., Н.Санжари ; №75. Від О.М.Дмитренка, 20 березня 1973р., Київ ; №76. Від В.О.Підпалого, 16 травня 1973р., Київ ; №77. Від П.П.Ротача, 21 травня 1973р., Полтава ; №78. Від Г.М.Тютюнника, 7 листопада 1973р., Київ ; №79. Від М.П.Булаха, 18 грудня 1973р., Полтава ; №80. Від К.О.Ходосова, 4 травня 1973р., Хорол ; №81. Від К.О.Ходосова, 18 червня 1973р., Хорол ; №82. Від К.О.Ходосова, 5 липня 1973р., Хорол ; №83. Від В.Сологуба, 1974р., Київ ; №84. Від В.Сологуба, 1 серпня 1974р., Київ ; №85. Від О.М.Дмитренка, 18 жовтня 1974р., Київ ; №86. Від Мілана Ніколіча, 14 грудня 1974р., Крагуєвац, Югославія ; №87. Від М.П.Булаха, 25 грудня 1974р., Полтава ; №88. Від П.П.Ротача, 27 грудня 1974р., Потава ; №89. Від Г.М.Тютюнника, 30 грудня 1974р., Київ ; №90. Від І.Ф.Куштенка, 8 квітня 1975р., Київ ; №91. Від Г.М.Тютюнника, 2 вересня 1975р., Київ ; №92. Від Н.Матвійчук, 19 вересня 1975р., Київ ; №93. Від К.О.Ходосов, 2 травня 1976р., Хорол ; №94. Від Д.А.Головка, 20 січня 1976р., Київ ; №95. Від К.О.Ходосова, 21 червня 1976р., Хорол ; №96. Від А.Зубар, 15 липня 1976р., Київ ; №97. Від Д.А.Головка, 10 листопада 1976р., Київ ; №98. Від Г.М.Тютюнника, 1 січня 1977р., Київ ; №99. Від М.Ф.Стеблини, 4 січня 1977р., Київ ; №100. Від М.І.Карпенка, 2 лютого 1977р., Київ ; №101. Від К.О.Ходосова, 18 березня 1977р., Хорол ; №102. Від М.Карпенка, 18 травня 1977р., Київ ; №103. Від М.Д.Рудя, 11 червня 1977р., Київ ; №104. Від О.М.Дмитренка, 7 серпня 1977р., Київ ; №105. Від Г.М.Тютюнник, 27 серпня 1977р., Київ ; №106. Від П.П.Ротача, 14 листопада 1977р., Дніпропетровськ ; №107. Від П.П.Ротача, 27 листопада 1977р., Дніпропетровськ ; №108. Від М.П.Булаха, 21 грудня 1977р., Полтава ; №109. Від Г.М.Тютюнника, 1 січня 1978р., Київ ; №110. Від О.О.Мужицької, 8 лютого 1978р., Харків ; №111. Від О.О.Мужицької, 16 лютого 1978р., Харків ; №112. Від О.О.Мужицької, 3 березня 1978р., Харків ; №113. Від П.П.Ротача, 11 липня 1978р., Полтава ; №114. Від Мілана Ніколіча, 20 липня 1978р., Полтава ; №115. Від Ф.Г.Тютюнника, 13 грудня 1978р., №116. Від Мілана Ніколіча, 19 грудня 1978р.; №117. Від Г.М.Тютюнника, 6 січня 1979р., Київ ; №118. Від П.П.Ротача, 30 січня 1979р., Полтава ; №119. Від П.Шарандака, 22 березня 1979р., Київ ; №120. Від Ю.М.Мушкетика, 18 вітня 1979р., Київ ; №121. Від Ф.Г.Тютюнника, 21 квітня 1979р., Київ ; №122. Від Ф.Г.Тютюнника, 30 квітня 1979р., Шилівка ; №123. Від Ф.Г.Тютюнника, 6 жовтня 1979р., Шилівка ;

№124. Від Б.П.Рогози, 17 жовтня 1979р., Київ ; №125. Від В. О. Яворівського, 25 жовтня 1979 р., Київ ; №126. Від А. Г. Михайленка, 30 жовтня 1979р., Київ ; №127. Від Ю.С.Чикирисова, 27 листопада 1979р., Київ ; №128. Від Г.М.Тютюнника, 12 лютого 1980р., Київ ; №129. Від П.П.Ротача, 10 березня 1980р., Полтава ; №130. Від Ф.Г.Тютюнника, 13 березня 1980р., Шилівка ; №131. Від Б.П.Рогози, 24 березня 1980р., Київ ; №132. Від Ф.Г.Тютюнника, 20 липня 1980р., Шилівка ; №133. Від В.Ф.Котляра, 14 жовтня 1980р., Полтава ; №134. Від М.В.Казидуба, 11 березня 1981р., Москва ; №135. Від А.А.Нанкевича, 1 квітня 1981р., Полтава ; №136. Від Ф.Г.Тютюнника, 11 вересня 1981р., Шилівка ; №137. Від В.О.Яворівського, 1981р., Київ ; №138. Від Н.П.Дангулової, 15 жовтня 1981р., Москва ; №139. Від Ф.Г.Тютюнника, 16 жовтня 1981р., Шилівка ; №140. Від В.П.Астаф'єва, 2 листопада 1981р., Красноярськ ; №141. Від П.П.Ротача, 15 грудня 1981р., Полтава ; №142. Від Ф.Г.Тютюнника, 2 березня 1982р., Шилівка ; №143. Від П.П.Ротача, 13 квітня 1982р., №144. Від В.О.Коротича, 14 квітня 1982р., Київ ; №145. Від М.Я.Ратушного, 10 травня 1982р., Київ ; №146. Від М.В.Казидуба, 11 червня 1982р., Полтава ; №147. Від А.А.Нанкевича, 17 серпня 1982р., Полтава ; №148. Від М.Я.Ратушного, 23 серпня 1982р., Київ ; №149. Від А.А.Дімарова, 30 вересня 1982р., Київ ; №150. Від А.А.Дімарова, 11 жовтня 1982р., Київ ; №151. Від М.В.Казидуба, 13 жовтня 1982р., Ялта ; №152. Від П.П.Ротача, 31 жовтня 1982р., Полтава ; №153. Від М.В.Казидуба, 4 листопада 1982р., Полтава ; №154. Від Г.М.Сивоконя, 19 листопада 1982р., Київ ; №155. Від Л.Остроушка, 19 листопада 1982р., Полтава ; №156. Від М.В.Ночовного, 5 грудня 1982р., Ворошиловград ; №157. Від О.Т.Гончара, 16 грудня 1982р., №158. Від М.В.Шевченка, 20 грудня 1982р., Київ ; №159. Від Ф.Г.Тютюнника, 11 січня 1983р., Шилівка ; №160. Від Н.В.Рогової, 15 лютого 1983р., Москва ; №161. Від Н.В.Рогової, 7 березня 1983р., Москва ; №162. Від О.М.Дмитренка, 8 квітня 1983р., Київ ; №163. Від Н.В.Рогової, 20 квітня 1983р., Москва ; №164. Від Б.М.Харчука, 4 травня 1983р., Київ ; №165. Від Н.В.Рогової, 20 травня 1983р., Москва ; №166. Від Б.М.Харчука, 20 червня 1983р., Київ ; №167. Від М.К.Наєнка, 15 серпня 1983р., №168. Від В.С.Брюховецького, 30 липня 1983р., Київ ; №169. П.П.Ротача, 6 грудня 1983р., Полтава ; №170. Від М.В.Ночовного, 13 грудня 1983р., Ворошиловград ; №171. Від А.А.Нанкевича, 14 січня 1984р., Київ ; №172. Від В.Ф.Котляра, 20 січня 1984р., Полтава ; №173. Від С.В.Сулими, квітень 1984р., Харків ; №174. Від В.С.Іноземцева, 15 травня 1984р., №175. Від Н.А.Підпалої, 2 серпня 1984р., Київ ; №176. Від Г.А.Нудьги, 2 серпня 1984р., Львів ; №177. Від Т.М.Вдовенка, 27 жовтня 1984р., Жуки ; №178. Від П.П.Ротача, 5 грудня 1984р., Полтава ; №179. Від В.О.Карпенка, 16 грудня 1984р., Київ ; №180. Від П.П.Ротача, 7 січня 1985р., Полтава ; №181. Від В.Ф.Котляра, 8 січня 1985р., Полтава ; №182. Від М.В.Шевченка, 21 січня 1985р., Київ ; №183. Від А.А.Нанкевича, 21 лютого 1985р., Полтава ; №184. Від П.П.Ротача, 24 лютого 1985р., Полтава ; №185. Від Ф.Г.Тютюнника, 1 березня 1985р., Шилівк ; №186. Від П.П.Ротача, 10 березня 1985р., Полтава ; №187. Від П.П.Ротача, 18 березня 1985р., Полтава ; №188. Від Б.М.Харчука, 20 серпня 1985р., Лози ; №189. Від М.Ф.Кагарлицького, 1 жовтня 1985р., Київ ; №190. Від Н.В.Рогової , 1 жовтня 1985р., Москва ; №191. Від П.П.Ротача, 10 листопада, Полтава ; №192. Від

Б.М.Харчука, 27 грудня 1985р.; №193. Від П.П.Ротача, 23 серпня 1985р., Полтава ; №194. Від А.Я.Шевченка, 7 лютого 1986р., Київ ; №195. Від Б.М.Харчука, 16 травня 1986р., Лози ; №196. Від Б.М.Харчука, 12 жовтня 1986р., Київ ; №197. Від П.П.Ротача, 15 жовтня 1986р., Полтава ; №198. Від Д.Р.Шупти, 5 листопада 1986р., Ірпінь ; №199. Від Б.М.Харчука, 23 листопада 1986р., Київ ; №200. Від Б.М.Харчука, 19 грудня 1986р., Київ ; №201. Від Б.М.Харчука, 27 грудня 1986р., Київ ; №202. Від Б.М.Харчука, 16 січня 1987р., Київ ; №203. Від Д.Р.Шупти, лютий 1987р., Курінька ; №204. Від Б.М.Харчука, 9 липня 1987р., Київ ; №205. Від М.Д.Малахути, 29 березня 1987р., Ворошиловград ; №206. Від Н.В.Рогової, 28 травня 1987р., Москва ; №207. Від П.П.Ротача, 20 червня 1987р., Полтава ; №208. Від П.П.Ротача, 1 серпня 1987р., Полтава ; №209. Від П.П.Ротача, 11 серпня 1987р., Полтава ; №210. Від Н.В.Рогової, 10 вересня 1987р., Москва ; №211. Від В.К.Ковалю, 22 вересня 1987р., Київ ; №212. Від О.Р.Сенчика, 29 жовтня 1987р., Чернівці ; №213. Від П.П.Ротача, 3 листопада 1987р., Полтава ; №214. Від Ю.М.Мушкетика, 14 січня 1988р., Київ ; №215. Від Г.Д.Клочека, 16 березня 1988р., Кіровоград ; №216. Від П.П.Ротача, 20 березня 1988р., Полтава ; №217. Від Г.Д.Клочека, 24 березня 1988р., Кіровоград ; №218. Від П.П.Ротача, 29 березня 1988р., Полтава ; №219. Від В.С.Брюховецького, 13 квітня 1988р., Київ ; №220. Від М.Я.Ратушного, 12 травня 1988р., Київ ; №221. Від Г.Д.Клочека, 15 травня 1988р., Кіровоград ; №222. Від С.М.Жураховича, 25 травня 1988р., Київ ; №223. Від Ю.М.Мушкетика, 5 червня 1988р., Київ ; №224. Від Н.В.Рогової, 26 жовтня 1988р., Москва ; №225. Від Р.Б.Харчук, 2 грудня 1988р., Київ ; №226. М.Я.Ратушного, 2 грудня 1988р., Київ ; №227. Від Г.Д.Клочека, 21 грудня 1988р., Кіровоград ; №228. Від Г.Д.Клочека, 7 січня 1989р., Кіровоград ; №229. Від П.П.Ротача, 9 січня 1989р., Полтава ; №230. Від П.П.Ротача, 28 січня 1989р., Полтава ; №231. Від М.Д.Малахути, 1 лютого 1989р., Ворошиловград ; №232. Від В.П.Карпенка, 14 лютого 1989р., Полтава ; №233. Від М.Д.Малахути, 16 лютого 1989р., Ворошиловград ; №234. Від М.Д.Малахути, 17 травня 1989р., Ворошиловград ; №235. Від М.Д.Малахути, 4 липня 1989р., Ворошиловград ; №236. Від М.Д.Малахути, 17 липня 1989р., Ворошиловград ; №237. Від Г.Д.Клочека, 11 серпня 1989р., Кіровоград ; №238. Від М.Д.Малахути, 30 серпня 1989р., Ворошиловград ; №239. Від М.Д.Малахути, 24 вересня 1989р., Ворошиловград ; №240. Від П.П.Ротача, 2 листопада 1989р., Полтава ; №241. Від Н.А.Підпалої, 13 грудня 1989р., Сквиря ; №242. Від В.К.Ковалю, 16 лютого 1990р., Київ ; №243. Від П.П.Ротача, 6 березня 1990р., Полтава ; №244. Від Н.В.Рогової, 2 квітня 1990р., Москва ; №245. Від Г.Д.Клочека, 22 квітня 1990р., Кіровоград ; №246. Від П.П.Ротача, 4 травня 1990р., Полтава ; №247. Від Н.В.Рогової, 3 червня 1990, Москва ; №248. Від Г.Д.Клочека, 11 липня 1990р., Кіровоград ; №249. Від Г.Д.Клочека, 19 серпня 1990р., Кіровоград ; №250. Від П.П.Ротача, 3 вересня 1990р., Полтава ; №251. Від Г.Д.Клочека, 3 вересня 1990р., Кіровоград ; №252. Від П.П.Ротача, 14 вересня 1990р., Полтава ; №253. Від Н.В.Рогової, 23 жовтня 1990р., Львів ; №254. Від В.П.Карпенка, 3 грудня 1990р., Полтава ; №255. Від Н.В.Рогової, 19 грудня 1990р., Москва ; №256. Від М.В.Шевченка, 14 січня 1991р., Київ ; №257. Від Н.В.Рогової, 24 березня 1991р., Москва ; №258. Від М.Т.Негоди, 27 березня 1991р., Черкаси ; №259. Від

Н.В.Рогової, 6 травня 1991р., Москва ; №260. Від М.В.Костенка, 27 травня 1991р., Полтава ; №261. Від Н.В.Рогової, 14 вересня 1991р., Москва ; №262. Від Т.Г.Нікітіна, 19 вересня 1991р., Полтава ; №263. Від Г.Д.Клочечка, 27 грудня 1991р., Кіровоград ; №264. Від В.К.Ковалю, 31 грудня 1991р., Київ ; №265. Від Ф.І.Зубанича, 15 січня 1992р., Київ ; №266. Від Ю.М.Мушкетика, 18 січня 1992р., Київ ; №267. Від А.А.Дімарова, 30 січня 1992р., Київ ; №268. Від М.В.Шевченка, 21 січня 1992р., Київ ; №269. Від М.Т.Негоди, 15 лютого 1992р., Черкаси ; №270. Від М.В.Шевченка, 24 лютого 1992р., Київ ; №271. Від П.М.Перебийноса, 5 березня 1992р., Київ ; №272. Від С.М.Жураховича, 6 березня 1992р., Київ ; №273. Вітальні телеграми, 6 березня 1992р.; №274. Від М.Т.Негоди, 7 березня 1992р., Черкаси ; №275. Від М.В.Костенка, 12 березня 1992р., Полтава ; №276. Від А.А.Дімарова, 13 березня 1992р., Київ ; №277. Від Б.І.Олійника, 17 березня 1992р., Київ ; №278. Від В.К.Малика, 21 березня 1992р., Лубни ; №279. Від Н.В.Рогової, 26 березня 1992 р., Москва.; *Примітки до листів, надісланих Ф.К.Роговому ; Показчик імен ; Додатки.*

193.Листи до Олеся Гончара. У двох книгах. Кн. 2. 1983-1995. // упор. Степаненко М.І. – Київ: Сакцент Плюс, 2016. – 736 с.

194.Роговий Ф. Автобіографія / Ф. Роговий // «Добрий день хай буде Вам...» Листи до Феодосія Рогового : статті, рецензії, примітки / упоряд. Ю. Ф. Роговий. – Полтава : Дивосвіт, 2016. – С. 3–4.

2017

195.«Листи двох поколінь». Листи П. Ротача до Ф. Рогового і Ю. Рогового. / упорядн. Ю. Роговий ; ред. Г. Грибан. – Полтава : Дивосвіт, 2017. – 164 с. – Зміст: Передмова ; **Частина 1. Листи П.П.Ротача до Ф. К. Рогового** : №1. 2 серпня 1962 р., Полтава ; №2. 3 квітня 1963, Полтава ; №3. 21 жовтня 1971 р., Полтава ; №4. 5 грудня 1972 р., Полтава ; №5. 21 травня 1973 р., Полтава ; №6. 27 грудня 1974 р., Полтава ; №7. 14 листопада 1877 р., Дніпропетровськ ; №8. 27 листопада 1977 р., Дніпропетровськ ; №9. 11 липня 1978 р., Полтава ; №10. 30 січня 1979 р., Полтава ; №11. 10 березня 1980 р., Полтава ; №12. 15 грудня 1981 р., Полтава ; №13. 13 квітня 1982 р., Полтава ; №14. 31 жовтня 1982 р., Полтава ; №15. 6 грудня 1983 р., Полтава ; №16. 5 грудня 1984 р., Полтава ; №17. 7 січня 1985 р., Полтава ; №18. 24 лютого 1985 р., Полтава ; №19. 10 березня 1985 р., Полтава ; №20. 18 березня 1985 р., Полтава ; №21. 10 листопада 1985 р., Полтава ; №22. 23 серпня 1985 р., Полтава ; №23. 15 жовтня 1986 р., Полтава ; №24. 20 червня 1987 р., Полтава ; №25. 1 серпня 1987 р., Полтава ; №26. 11 серпня 1987 р., Полтава ; №27. 3 листопада 1987 р., Полтава ; №28. 3 січня 1988 р., Полтава ; №29. 20 березня 1988 р., Полтава ; №30. 29 березня 1988 р., Полтава ; №31. 9 січня 1989 р., Полтава ; №32. 28 січня 1989 р., Полтава ; №33. 2 листопада 1989 р., Полтава ; №34. 6 березня 1990 р., Полтава ; №35. 4 травня 1990 р., Полтава ; №36. 3 червня 1990 р., Полтава ; №37. 14 вересня 1990 р., Полтава; Примітки до листів

П.П.Ротача ; **Частина 2. Листи П.П.Ротача доЮ.Ф.Рогового:** №1. 8 листопада 1992 р., Полтави ; №2. 29 листопада 1992 р., №3. 26 квітня 1993 р., Полтава ; №4. 20 травня 1993 р., Полтава ; №5. 4 грудня 1993 р., Полтава ; №6. 13 грудня 1993 р., Полтава ; №7. 21 січня 1994 р., Полтава ; №8. 17 квітня 1994 р., Полтава ; №9. 9 листопада 1995 р., Полтава ; №10. 30 листопада 1994 р., Полтава ; №11. 28 січня 1995 р., Полтава ; №12. 18 лютого 1995 р., Полтава ; №13. 10 квітня 1995 р., Полтава ; №14. 26 травня 1995 р., Полтава ; №15. 15 липня 1995 р., Полтава ; №16. 22 серпня 1995 р., Полтава ; №17. 28 серпня 1995 р., Полтава ; №18. 24 вересня 1995 р., Полтава ; №19. 11 листопада 1995 р., Полтава ; №20. 17 грудня 1995 р., Полтава ; №21. 31 травня 1996 р., Полтава ; №22. 17 червня 1996 р., Полтава ; №23. 13 грудня 1996 р., Полтава ; №24. 20 лютого 1997 р., Полтава ; №25. 19 квітня 1997 р., Полтава ; №26. 31 травня 1997 р., Полтава ; №27. 27 серпня 1997 р., Полтава ; №28. 22 жовтня 1997 р., Полтава ; №29. 14 грудня 1997 р., Полтава ; №30. 6 березня 1998 р., Полтава ; №31. 2 травня 1998 р., Полтава ; №32. 16 серпня 1998 р., Полтава ; №33. 13 грудня 1998 р., Полтава ; №34. 3 лютого 1999 р., Полтава ; №35. 10 лютого 1999 р., Полтава ; №36. 28 квітня 1999 р., Полтава ; №37. 15 травня 1999 р., Полтава ; №38. 5 лютого 2000 р., Полтава ; №39. 14 лютого 2000 р., Полтава ; №40. 9 квітня 2000 р., Полтава ; №41. 3 липня 2000 р., Полтава ; №42. 18 липня 2000 р., Полтава ; №43. 23 серпня 2000 р., Полтава ; №44. 3 вересня 2000 р., Полтава ; №45. 11 листопада 2000 р., Полтава ; №46. 14 грудня 2000 р., Полтава ; №47. 9 лютого 2001 р., Полтава ; №48. 11 березня 2001 р., Полтава ; №49. 24 вересня 2001 р., Полтава ; №50. 5 жовтня 2001 р., Полтава ; №51. 25 січня 2002 р., Полтава ; №52. 7 лютого 2002 р., Полтава ; №53. 9 січня 2003 р., Полтава ; №54. 14 березня 2003 р., Полтава ; №55. 19 липня 2003 р., Полтава ; №56. 27 вересня 2003 р., Полтава ; №57. 27 жовтня 2003 р., Полтава ; №58. 5 грудня 2003 р., Полтава ; №59. 4 квітня 2003 р., Полтава ; №60. 12 жовтня 2004 р., Полтава ; №61. 20 грудня 2004 р., Полтава ; №62. 22 січня 2005 р., Полтава ; №63. 22 лютого 2005 р., Полтава ; №64. 10 квітня 2005 р., Полтава ; №65. 25 квітня 2005 р., Полтава ; №66. 30 травня 2005 р., Полтава ; №67. 26 червня 2005 р., Полтава ; №68. 10 жовтня 2005 р., Полтава ; №69. 31 жовтня 2005 р., Полтава ; №70. 25 листопада 2005 р., Полтава ; №71. 5 грудня 2005 р., Полтава ; №72. 13 грудня 2005 р., Полтава ; №73. 28 грудня 2005 р., Полтава ; №74. 11 лютого 2006 р., Полтава ; №75. 9 березня 2006 р., Полтава ; №76. 20 квітня 2006 р., Полтава ; №77. 22 липня 2006 р., Полтава ; №78. 12 серпня 2006 р., Полтава ; №79. 12 вересня 2006 р., Полтава ; №80. 13 грудня 2006 р., Полтава ; №81. 1 березня 2007 р., Полтава ; №82. 7 травня 2007 р., Полтава ; №83. 25 березня 2007 р., Полтава.; Примітки до листів П.П.Ротача Ю.Ф.Роговому ; Показчик імен; **Додатки** : Чортополох ; Рецензія на роман Феодосія Рогового «Свято останнього млива» «Завещание будущему» ; Біографія П. П. Ротача ; Біографія Ф. К. Рогового.

196.Роговий Феодосій. Свято останнього млива : роман: (уривки) / Ф. Роговий // Полтавщина в літературному просторі й часі : навчальний посібник-хрестоматія. – Полтава : Б.в., 2007. – С. 100–103.

197.Роговий Ф. Засумнівавсь повірити Платонові (пам'яті Григора Тютюнника) // Українська літературна газета. – 2017. – 25 серпня. – С. 13.

198. Роговий Ф. Пам'яті одного дня // Українська літературна газета. – 2017. – 6 жовтня. – С. 17.

199. Роговий Ф. За синьою птицею // Українська літературна газета. – 2018. – 6 квітня. – С. 15.

200. Роговий Ф. Тодось (Ондатри) : оповідання // Українська літературна газета. – 2019. – 27 вересня. – С. 12-13.

200а. Роговий Ф. Гріх без прощення (уринок роману) // Українська літературна газета. – 2020. – 28 серпня. – С. 12–13. – (закінчення у наступному номері).

200б. Роговий Ф. Гріх без прощення (уринок роману, закінчення) // Українська літературна газета. – 2020. – 11 вересня. – С.12–13.

ЛІТЕРАТУРА ПРО ЖИТТЯ ТА ТВОРЧІСТЬ ФЕОДОСІЯ РОГОВОГО

1964

201.Санжаревський Д. Сільський літописець // Зоря Полтавщини. – 1964. – 23 травня.

202.Феодосій Роговий учитель з с. Устимівка, Глобинського району на Полтавщині / Дружні шаржі. – Адам Семерей і Петро Вигочанський, працівники редакції місцевої газети з Горохівського району Волинської області, члени корпункту «МУ» // Молодь України. – 1964. – 9 червня.

1965

203.Біленко В. Сільський літописець // Зоря комунізму. – 1986. – 8 березня.

1968

204.Ротач П. Літературна Полтавщина // Архіви України. – 1968. – № 3. – С. 109–112.

1973

205.Перерва Д. Джерела світлих душ // Перемога. – 1973. – 9 червня.

206.Рогоза Б. Повторні кола // Дніпро. – 1973. – № 6. – С. 147–150.

1974

207.Кириченко Т. Утвердження доброти // Зоря Полтавщини. – 1974. – 23 березня.

1982

208.Харчук Б. Погуківщина // Літературна Україна. – 1982. – 30 вересня.

1983

209.Брюховецький В. «Злоба дня» і соціальність критики // Літературна Україна. – 1983. – 7 квітня.

210.Брюховецький В. Всесильність пам'яті // Дніпро. – 1983. – №6. – С. 132–135.

211.Виднокруги прози-82 // Літературна Україна. – 1983. – 14 квітня.

212.Литвиненко Г. Зустріч з письменником // Зоря комунізму. – 1983. – 17 травня.

213.Маценко І. Могуття духу народного // Україна. – 1983. – № 28. – С. 17.

214.Наєнко М. ...І романтичний порив у майбутнє // Сільські вісті. – 1983. – 3 серпня.

215.Погрібний А. Мислити проблемно // Літературна Україна. – 1983. – 22 вересня.

216.Сьогодні, потім чи... ніколи? // Літературна Україна. – 1983. – 3 березня..

217.Феодосій Роговий – письменник // Зоря комунізму. – 1983. – 24 грудня.

218.Ходосов К. «Свято останнього млива» // Колгоспна правда. – 1983. – 17 березня.

219.Шевченко М. Берег пішов у степи... // Зоря комунізму. – 1983. – 26 лютого.

220.Шевченко М. «Берег пішов у степи» // Молодь України. – 1983. – 4 травня.

221.Ярошевський В. «Обери свою лінію» // Серп і молот. – 1983. – 8 січня.

222.Ярошевський В. З глибин життя // Зоря комунізму. – 1983. – 29 січня.

223.Який він, літературний рік? // Літературна Україна. – 1983. – 24 березня.

1984

224.Безверхий С. Гість «Старшокласника» // Зоря комунізму. – 1984. – 28 квітня.

225.Дяченко А. Душ людських інженер // Комсомолец Полтавщини. – 1984. – 10 квітня.

226.Зустріч з письменником // Зоря комунізму. – 1984. – 31 березня.

227.Карпенко В. Література й екологія: аспекти духовності // Літературна Україна. – 1984. – 25 жовтня.

228.Кирилюк В. Хай буде щедрим мливо! // Літературна Україна. – 1983. – 26 травня.

- 229.Нахманович Ю. Зустріч з книгою // Комсомолец Полтавщини. – 1983. – 12 травня.**
- 230.Нові члени Спілки письменників // Літературна Україна. – 1984. – 8 січня.**
- 231.Письменник-видавництво-книга // Літературна Україна. – 1984. – 12 січня.**
- 232.Погрібний А. Мислити проблемно // Літературна Україна. – 1983. – 22 вересня.**
- 233.Погрібний А. Слівце у ході розмови // Літературна Україна. – 1983. – 10 листопада.**
- 234.Чуча О. Здоровимо! // Зоря Полтавщини. – 1984. – 8 січня.**
- 235.Чуча О. Завжди з партією // Зоря Полтавщини. – 1983. – 18 лютого.**
- 236.Ярошевський В. Залишається тільки прекрасне // Зоря комунізму. – 1984. – 22 вересня.**
- 1985**
- 237.Любимо його творчість // Зоря комунізму. – 1985. – 27 серпня.**
- 238.Маценко І. Хай щастить! // Комсомолец Полтавщини. – 1985. – 27 серпня ; Зоря Полтавщини. – 1985. – 27 серпня.**
- 239.Шамало В. З любов'ю до людей (До 60-річчя з дня народження Феодосія Рогового) // Комсомолец Полтавщини. – 1985. – 27 серпня.**
- 240.Ярошевський В. Правда життя [творчий шлях Ф. Рогового] // Заповіти Ілліча. – 1985. – 31 серпня.**
- 240.Ярошевський В. Сувора правда життя // Зоря комунізму. – 1985. – 24 серпня.**
- 1986**
- 242.Безверхий С. Живе слово Кобзаря // Зоря Придніпров'я. – 1986. – 8 березня.**
- 243.Гарін Ф. З позицій вимогливості // Комсомолец Полтавщини. – 1986. – 5 червня.**
- 244.Зустріч в редакції // Зоря комунізму. – 1986. – 21 червня.**
- 245.Коваленко Л. Письменник – гість школярів // Зоря комунізму. – 1986. – 25 квітня.**
- 246.Микитенко О. Анкета письменника // Вітчизна. – 1986. - № 5. – С. 154.**
- 247.Наєнко М. Осягнення правди // Літературна Україна. – 1986. – 3 квітня.**
- 248.Погрібний А. Випереджаючи час // Літературна Україна. – 1986. – 15 травня.**

- 249.Пойдеменко М. Яскраві картини сільського життя : над книгою // Трудова слава. – 1986. – 2 серпня.**
- 250.Працювати по-новому // Літературна Україна. – 1986. – 27 листопада.**
- 251.Слабошпицький М. Критика в час перебудови: больові точки і завдання // Літературна Україна. – 1986. – 18 вересня**
- 252.Чуча О. Слово у наступі // Зоря Полтавщини. – 1986. – 14 березня.**
- 253.Ярошевський В. Слово до людських сердець // Зоря комунізму. – 1986. – 26 квітня.**
- 1987**
- 254.Брюховецький В. Життя духовного основа // Прапор. – 1987. – № 8. – С. 155-168.**
- 255.Віщеня Л. На рівні сучасності // Комсомолец Полтавщини. – 1987. – 21 травня.**
- 256.Жулинський М. Роздуми над українською прозою 60-80 рр. // Радянське літературознавство. – 1987. – № 11. – С. 18–28.**
- 257.Журахович С. «Викорчовування гнилого коріння» // Літературна Україна. – 1987. – 31 грудня.**
- 258.Загайко П. За себе стояти будемо // Зоря Полтавщини. – 1987. – 2 липня.**
- 259.Загребельний П. «Потрібна незалежність розуму» (витяг) // Літературна Україна. – 1987. – 2 липня.**
- 260.Загребельний П. « ...Не потрібна на Кавказі ...» // Наше слово. – 1987. – №38. – 20 вересня.**
- 261.Зустріч з учнями // Зоря комунізму. – 1987. – 30 травня.**
- 262.Іванченко В. Російською мовою // Зоря комунізму. – 1987. – 6 червня.**
- 263.Костенко М. Над Сулою, як над берегом життя // Зоря Полтавщини. – 1987. – 9 грудня.**
- 264.Сидоренко В. Як хліб на рушнику // Літературна Україна. – 1987. – 28 травня.**
- 265.Шевченко М. Наближення до вічної загадки // Літературна Україна. – 1987. – 13 серпня.**
- 266.Ярошевський В. Знайомство продовжується // Зоря комунізму. – 1987. – 28 лютого.**
- 267.Ярошевський В. Зустріч з письменником // Зоря комунізму. – 1987. – 7 липня.**
- 268.Ярошевський В. Російською мовою // Зоря Полтавщини. – 1987. – 6 червня.**

1988

269. Демократизація, гласність. Література : письменницька анкета Феодосія Ровового // Київ. – 1988. – № 12. – С. 3–10.

270. Лауреат премії імені Андрія Головка [Ф. Роговий за роман «Поруки для батька»] // Літературна Україна. – 1988. – 1 грудня. – С. 3.

271. Микитенко О. Важкий шлях правди // Молодь України. – 1988. – 14 лютого.

272. Письменники Радянської України (1917-1987) : біобібліографічний довідник / упоряд.: В. Коваль, В. Павловська. – Київ : Рад. письменник, 1988. – С. 510.

273. Ф. К. Роговий – лауреат премії імені Андрія Головка // Зоря комунізму. – 1988. – 6 грудня. – С. 1.

1989

274. Віценья Л. Із любові до рідного... [про творчість письменника Ф. Рогового] // Комсомолец Полтавщини. – 1989. – 22 квіт.

275. Гарін Ф. «З іменем Головка Андрія» // Із листа Ф. Гаріна до Ф. Рогового. – 1989. – 19 квітня. – сімейний архів.

276. Клочек Г. У світлі вічних критеріїв. – Київ : Дніпро, 1989. – 221 с.

277. Поруки для отця : анотація // Украинская литература сегодня. – Киев, 1989. – С. 28–29.

278. Претенденти на публікацію в «Роман-газете» на 1990 р. : список // Роман-газета. – 1989. – № 6. – С. 79–80.

279. Слабошпицький М., Шевченко А. Украинская литература сегодня. // Киев. Радянський письменник. – 1989. – 5 випуск (рекламний). – С. 28–29.

280. Slaboshpitsky M. and Shevchenko A. Ukrainian literature today // Kiev. – 1989. – Radyansky Pismennik Publishers. – p. 28–29.

281. Турчина Н. Свято його млива : вечір лауреата республіканської премії імені А. В. Головка Феодосія Рогового // Зоря Полтавщини. – 1989. – 21 квітня.

282. Ярошевський В. «Прийшов, щоб не розлучатися» : над книгою // Перемога. – 1988. – 27 жовтня.

1990

283. Воловець Л. Коли є чим поручитися // Дзвін. – 1990. – № 1. – С. 134–136.

284. Дениско Г. Не зрадити свою безсмертну душу // Комсомолец Полтавщини. – 1990. – 5 грудня.

285. Інформація про висунення Ф. Рогового на Державну премію СРСР // Оренбург : Урал. – 1990. – 3 квітня.

286.Ярошевський В. Правда життя : книги наших земляків // Зоря Придніпров'я. – 1990. – 15 грудня. – С. 4.

1991

287.Костенко М. Дослухатись рятівного подзвону // Зоря Полтавщини. – 1991. – 15 квітня.

288.Ярошевський В. Правда життя [про роман Ф. Рогового «Великі поминки»] // Перемога. – 1991. – 24 січня.

1992

289.Антипович Г. Україна – його молитва [Ф. Роговому присуджено Державну премію України ім. Т. Г. Шевченка] // Молода громада. – 1992. – 14 березня. – С. 1.

290.Бокий І. Лицар правди // Сільські вісті. – 1992. – 8 травня.

291.Гарін Ф. «Пам'яті Феодосія Рогового» // Зоря Придніпров'я. – 1992. – 22 серпня.

292.Дімаров А. Лист до редакції // Літературна Україна. – 1992. – 19 березня.

293.Загайко П. За себе стояти будемо // Зоря Полтавщини. – 1992. – 25 лютого. – С. 3.

294.Камінчук А. «Гірка правда з редакторського життя» // Київ. : Витяг зі статті «Труба» – 1992. – № 7. – С. 108.

295.Костенко М. Гріх наш непростий // Зоря Полтавщини. – 1992. – 28 серпня.

296.Лауреати Шевченківської премії 1992 р. // Літературна Україна. – 1992. – 5 березня.

297.Мостовий П. Про вчителя і друга // 1992. – 24 жовтня. - машинопис книги «Моє життя – то тверення любові». – друге вид. – 2018. – 299-301.

298.Національна премія України ім. Т.Шевченка-1992 // інтернет. – сайт Кобзар. kobzar.kyivstar.ua/

299.Негода М. Письменники пишуть і... читають // Літ. Україна. – 1992. – 23 січня.

300.Некролог // Літературна Україна. – 1992. – 14 травня.

301.Нікітін Т. Пам'яті Феодосія Рогового // Криниця. – 1992. – № 5. – С. 23.

302.Пахомов А. Я так хотів... // Зоря Полтавщини. – 1992. – 22 серпня.

303.Покотило В. Визнання таланту // Зоря Придніпров'я. – 1992. – 4 квітня.

304.Покотило В. Він завжди жадав незалежності України // Зоря Придніпров'я. – 1992. – 22 серпня.

305.Посухов В. «Учителю, перед ім'ям твоїм» // Полтавський вісник. – 1992. – 8-14 травня. – С. 8.

306.Про присудження Державних премій України імені Т.Шевченка 1992 року : постанова... 27 лют. 1992 р. [у т.ч. полтавцям] // Літературна Україна. – 1992. – 5 берез. (№ 9). – С. 1.

307.Ужинки щедрого таланту // Зоря Полтавщини. – 1992. – 7 березня.

308.Шамало В. Його життя – то творення любові [пам'яті письменника Ф. Рогового] // Вісті. – 1992. – 6 травня. – С. 1, 4. : фот.

309.Шевченко М. Скрикнути на весь білий світ // Літературна Україна. – 1992. – 27 лютого. – С. 4.

310.Щиро вітаємо земляка // Зоря Придніпров'я. – 1992. – 4 квітня.

311.Ярошевський В. Завжди виручить [про заснування робітничої премії імені Ф. Рогового та її першого лауреата В. Г. Капусту] // Зоря Придніпров'я. – 1992. – 22 серпня. – С. 3. : фот.

1993

312.Камінчук А. Труба // Київ. – 1993. – № 7. – С. 103–112.

313.Коваль В. Загадка смерті Григора Тютюнника // Дніпро. – 1993. – № 7–9. – С. 122–145.

314.Кошелівець І. (ФРН) Літературний процес: дещо з віддалі // Київ. – 1993. – № 8. – С. 122–129.

1994

315.Сивокінь Г. Не такий м'який, щоб зійшов з правди // Народна газета. – 1994. – № 6.

1995

316.Гринь Г. Задуха // Голос України. – 1995. – 27 квітня. – С. 10.

317.Дениско Г. «Бачу у вікно в полтавському смерканні...» / Г. Дениско // Полтавська Думка. – 1995. – 18 серп. – С. 1, 7.

318.«...Життя – то творення любові : 27 серпня – 70 років від дня народження Феодосія Рогового // Зоря Полтавщини. – 1995. – 23 серп. – С. 3.

319.Камінчук А. Гра в бісер. Післяслово до роману Ф. Рогового «Гріх без прощення» // Київ. – 1995. – № 2–3. – С. 56–58.

320.Карпенко В. Лагідно називали «дідом» : до 70-річчя Феодосія Рогового // Полтавщина. – 1995. – 25 серпня. – С. 2.

321.Культура : в Устимівці пам'ятають Феодосія Рогового // Цілком відверто. – 1995. – 29 верес. – С. 7

- 322.**«... Любив рідну сторону» (До 70-річчя Феодосія Рогового) // Полтава: Молода громада. – 1995. – 24 серпня.
- 323.**Мушкетик Ю. **Перо зупинилося на півслові** // Київ. – 1995. – № 2–3. – С. 5.
- 324.**Нікітін Т. «...Любив рідну сторону» : Феодосію Роговому // Молода громада. – 1995. – 24 серп. – С. 4.
- 325.**Перебийніс П. **Істинно народна душа** // Київ. – 1995. – № 2–3. – С. 4.
- 326.**Роговий Ю. **Довга дорога до «Свята»**: огляди, рецензії, відгуки // Дзвін. – 1995. – № 5. – С. 136–144.
- 327.**Роговий Ю. «Скажи мою кончину, Господи!..» // Київ. – 1995. – № 2–3. – С. 13–14.
- 328.**Ротач П. «Слово, в крові запечене» // Криниця. – 1995. – № 7–9 (51–53) – С. 52–56.
- 329.**Ротач П. «Яка то втіха й поміч!..» : фрагмент із спогадів // Зоря Полтавщини. – 1995. – 12 січ. – С. 4.
- 330.**Юрій Мушкетик про «Свято останнього млива» // МОЛОДА ГРОМАДА. – 1995. – 24 серп. – С. 4.
- 1996**
- 331.**Ротач П. «Слово, в крові запечене». Феодосій Роговий у спогадах і листах // Біла альтанка : літературний альманах до 60-річчя Полтавської письменницької організації. – Полтава: Полтавський літератор, 1996. – С. 214–233.
- 332.**Шевченко М. **Його золоте рятівне слово** // Зоря Придніпров'я. – 1996. – 31 січня.
- 1997**
- 333.**Зубак Л. «О, мій ти абсолютний чеснику!» // Кур'єр Кривбасу. – 1997. – № 69–70. – С. 128–130.
- 334.**«...І я вам заграю своєї, вольної!» // Молода громада. – 1997. – 22 серпня. – С. 7.
- 335.**Пашковський Є. **Можливо після грози** // Кур'єр Кривбасу. – 1997. – № 71–72. – С. 77.
- 336.**Роговий Ю. «Настрій у мене бадьорий, як перед стратою : Листи Михайла Булаха до Феодосія Рогового // Полтавська думка. – 1997. – 19 верес. – С. 7. : фот. ; 26 верес. – С. 7. : фот. ; 3 жовт. – С. 7.
- 337.**Роговий Ю. «...І я вам заграю своєї, вольної!» [листи М. П. Булаха до Ф. К. Рогового]. // Молода громада. – 1997. – 22 серп. – С. 4. : фот.

- 338.Ротач П. Феодосій Роговий у спогадах і листах //** Полтава: Біла альтанка, 1997. – С. 214–239.
- 1998**
- 339.Булах М. Листи до Феодосія Рогового. Вірші //** Кур'єр Кривбасу. – 1998. – № 95–96. – С. 121–132.
- 340.Булах М. З моїх очей струмує далина...; Монолог віку; Я, трибуни, палаци й бараки...; Феодосію Роговому; Не відснилась доля...; [вірші] //** Кур'єр Кривбасу. – 1998. – № 95/96. – С. 130–132.
- 341.Зубак Л. Авангардист із полтавської глибинки : (начерк літературного портрета Феодосія Рогового) //** Криниця. – 1998. – № 1–6. – С. 114–122. : фот.
- 342.Зубак Л. До літературного портрета Феодосія Рогового //** Кіровоград. – Наукові записки. – Вип. XV. – 1998. – С. 93–110.
- 343.Зубак Л. Елітарна проза Феодосія Рогового : «зарубіжні витoki» //** Черкаси. – Українська література в контексті світової. Матеріали всеукраїнської науко-практичної конференції. 24-25 вересня 1998. – С. 101–106.
- 344.Зубак Л. «Навіщо творцеві йти за принизливою схемою...» (до джерел поезики Феодосія Рогового). //** Кіровоград. – Наукові записки. – 1998. – Вип. 15. – С. 111–127.
- 345.Клочек Г. Опановуючи час : [про життєвий і творчий шлях письменників Ф. К. Рогового, М. П. Булаха] //** Кур'єр Кривбасу. – 1998. – № 95/96. – С. 132–139.
- 346.Костенко М. «Бурбонів не спинити, якщо не буде нової Січі» : спогад-роздум про Феодосія Рогового //** Добромисл. – 1998. – № 1–2. – С. 138–144.
- 347.Костенко М. Випала роса і в червону ніч : [про вихід у світ нової книги «Роса в червону ніч», до якої увійшли маловідомі твори полт. Письменників Ф. Рогового, Г.Тютюнника та М. Булаха та твори про них] //** Полтавська думка. – 2006. – 29 верес. – С. 4.
- 348.Костенко М. «Бурбонів не спинити, якщо не буде нової Січі» «Бурбонів не спинити, якщо не буде нової Січі» : (Феодосій Роговий) //** Слов'янський збірник. – Полтава : Техсервіс, 2006. – Вип. 5. – С. 370–382.
- 349.Костенко М. Гріх наш непростий //** Зоря Полтавщини. – 1991. – 15 квітня.
- 350.Листи Михайла Булаха //** Кур'єр Кривбасу. – 1998. – № 95/96. – С. 121–129.
- 351.Роговий Ю. «І я вам заграю своєї, вольної!» //** Кур'єр Кривбасу. – 1998. – лютий. – № 95–96. – С. 120–121.
- 352.Як це було насправді //** Дімаров А. Прожити й розповісти. – Київ : Дніпро, 1998. – С. 286–290.

1999

- 353.Зубак Л. Жанрова специфіка романів Феодосія Рогового // Кіровоград: Наукові записки. – Серія: філологічні науки. – 1999. – Вип. 19. – С. 86–95.**
- 354.Зубак Л. Творчий бунт Феодосія Рогового // Слово і час. – 1999. – № 7. – С. 10–13.**
- 355.Малахута М. Сивий кінь на сніжній отаві : / оповідання «Над сивим болем» //Луганськ: Книжковий світ. – 1999. – С. 22–34.**
- 356.Маценко І. Людина високого покликання / Із книги «Моє життя – то творення любові // Луганськ. – 1999. – С. 138–140.**
- 357.Роговий Ю. Довга дорога до «Свята» // Луганськ. – 1999. – С. 149–166.**
- 358.Ротач П. Про Феодосія – за спогадами і листами // Моє життя – то творення любові. – Луганськ, 1999. – С. 166–184.**
- 359.Ротач П. Феодосій Роговий [нарис життя та творчості] // Ротач П. П. Колоски з літературної ниви. – Полтава : Полтавський літератор, 1999. – С. 356–359. : порт.**

2000

- 360.Губаренко В. «Феодосій Роговий: «Моє життя – то творення любові» // Перемога. – 2000. – 1 липня.**
- 361.Губаренко В. «Покладайтеся на чисту любов до рідного...» : до 75-річчя Феодосія Рогового // Зоря Полтавщини. – 2000. – 26 серп. – С. 4.**
- 362.Зубак Л. Творчість Феодосія Рогового. Проблематика і стиль : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Кіровоград, 2000. – 184 с. – Зміст : Вступ ; Розділ I. Життєвий і творчий шлях Феодосія Рогового ; Розділ II. Тематично-сміслові домінанти : 2.1. Контекст ; 2.2. Батьківщина ; 2.3. Пам'ять ; 2.4. Природа – Людина ; 2.5. «Зрушеність» ; Розділ III. Стильові особливості : 3.1. Становлення ; 3.2. Жанр ; 3.3. Характер ; 3.4. Стиль ; Висновки ; Список використаних джерел.**
- 363.Зубак Л. У пошуках рятівної любові // Вежа. – 2000. – С. 127–139.**
- 364.Карпенко В. Його лагідно звали «дідом» // Молода громада. – 2000. – 25 серпня. – С. 7.**
- 365.Коломиєць Ю. (США) За сіллю слова // Літературна газета. – 2000. – 22 червня.**
- 366.Кора В. Добра пам'ять /В. Кора // Молода громада. – 2000. – 25 серп. – С. 7.**
- 367.Малахута М. Хай святиться його душа між нас // Районні вісті. – 2000. – 23 серпня.**
- 368.Малахута М. Серце Батька і його сина : із книги «Довга дорога до «Свята» // Луганськ. – 2000. – С. 3–8.**

369.Роговий Ф. Слово, в крові запечене // В книзі П. Ротача І слово, і доля, і пам'ять... – Полтава: Верстка, 2000. – С. 188–212.

370.Ротач П. Цей вогонь світитиме нащадкам : (перечитуючи «Свято останнього млива») / П. Ротач // Зоря Полтавщини. – 2000. – 6 верес. – С. 3.

2001

371.Віценя Л. Хто і що читає у Шилівці, в Устимівці, в Полтаві? // Зоря Полтавщини. – 2001. – 18 липня. – С. 3.

372.Григор'єв В. Скарбниця духовних цінностей // Районні вісті. – 2001. – 26 травня.

373.Наєнко М. Література шевченкового кореня : вчора, сьогодні і завжди // Літературна Україна. – 2001. – 6 вересня.

374.Роговий Ю. Повість для Григора // Зоря Полтавщини. – 2001. – 5 груд. – С. 3.

375.Тютюнник М. «Це ж письменник, Господи!» // Літературна Україна. – 2001. – 22 лютого.

376.Шевченківські лауреати. 1962-2001 / авт.-упор. М. Лабінський ; ред. М. Лопата. – Київ : Криниця , 2001. – С. 454.

2002

377.Віценя Л. Заповіт «затвірника сільського» (десять років тому не стало Феодосія Рогового) // Зоря Полтавщини. – 2002. – 4 травня. – С. 4. : фот.

378.Гошкодеря В. Пам'яті Феодосія Рогового – людини і письменника : літературно-педагогічні читання // Перемога. – 2002. – 25 травня. – С. 6. : фот.

379.Чіп Б. Письменницька седмиця // Літ. Україна. – 2002. – 26 вересня.

380.Роговий Ю. Довга дорога до «Свята...» : Слово для Батька / Ю. Роговий // рідний край. – 2002. – № 1. – С. 74–85.

2003

381.Хоменко О.А. Українське національне письменство як структурована єдність регіональних текстів: українознавчий аспект проблеми // 2003. – Науко-дослідний інститут УКРАЇНОЗНАВСТВА. – № 1. – С. 103–110.

2004

382.Гончар О. Витяг із книги «Щоденники у трьох томах». Том. 2. – Київ, 2004. – С. 547.

383.Гончар О. Витяг із книги «Щоденника у трьох томах». Том. 3. – Київ, 2004. – С. 75.

384.Зубак Л. Метанаративний дискурс прози Феодосія Рогового // Кіровоград : Наукові записки Кіров. пед. ін-ту. – вип. 56. – С. 141–152.

- 385.Тихоша В. Українська мова. 9 клас. 110 диктантів.** – Київ : КІМО, 2004. – С. 47.
- 386.«... Щоб було слово і світло» : Листування Григора Тютюнника / передмова, упорядкування, примітки, підготовка текстів О. І. Неживого.** – Луганськ, 2004. – 232 с.
- 2005**
- 387.Баран Є. Я весь у літературі // Літературна Україна.** – 2005. – 12 травня. – С. 6.
- 388.Григор'єв В. Авангардист з глибинки (до 80-річчя з дня народження Феодосія Рогового) // Районні вісті.** – 2005. – 27 серпня. – С. 2 ; **Зоря Придніпров'я.** – 2005. – 27 серпня.
- 389.Дубина М. Була для нього влада одна-єдина – правда : [про письменника Ф. Рогового] // Село полтавське.** – 2005. – 2 верес. – С. 9.
- 390.Коноваленко В. Він жив і творив поруч // Зоря Придніпров'я.** – 2005. – 7 січня.
- 391.Полтавщина. Історичний нарис.** - Полтава: Дивосвіт, 2005. – С. 452.
- 2006**
- 392.Інформація про вихід часопису «Холодний Яр»:** (Черкаси), № 4. // Літ. Україна. – 2006. – 23 лют.
- 393.Віценя Л. «Роса в червону ніч» : [про нову книгу Ю. Рогового, присвячену його батьку, письменникові Ф. Роговому. Автор проживає у с. Пирогах Глобин. р-ну] / Л. Віценя // Зоря Полтавщини.** – 2006. – 24 жовт. – С. 3.
- 394.Зубак Л. «О, мій ти абсолютний чеснику!» : [Про взаємини Гр. Тютюнника і Ф.Рогового] / Л. Зубак // Роса в червону ніч / авт.-упоряд. Ю. Роговий.** – Полтава : Дивосвіт, 2006. – С. 24-32 ; **Калинове гроно: антологія прози і драматургії полтавських літераторів ХХ ст. Том 2. Книга 2 / за редакцією М. В. Костенка, Ю. М. Дмитренка, А. Дяченка та ін.** – Полтава: Полтавський літератор, 2006. – С. 26-39 ; **Зоря Полтавщини.** – 2006. – 24 жовт. – С. 3.
- 395.Костенко М. Випадала роса і в червону ніч // Полтавська думка.** – 2006. – 29 вересня. – С. 4.
- 396.Малахута М. Молитва над словом Феодосія Рогового // Холодний Яр.** – 2008. – № 3. – С. 146–188.
- 397.Неживий О. Чому не побачила світ рецензія Гуцала на книжку Григора Тютюнника // Слово і Час.** – 2006. – № 2. – С. 69–71.
- 398.Сорока П. Витяг із «Денники 2004-2005 років» // Тернопіль.** – 2006. – С. 326.

- 399.Сорока П. Застиглий вогонь : літературний денник 2006 року // Березіль. – 2006. – № 7–8. – С. 136–137.**
- 400.Тютюнник М. «Котилася зоря з неба...» // Літ. Україна. – 2007. – 15 березня.**
- 401.Феодосій Роговий : [біографія] // Калинове гроно. – Полтава : Полтавський літератор, 2006. – Т. 2, Кн. 2. – С. 26-27.**
- 2007**
- 402.Баран Є. Під «демонічною косою» буття... // Березіль. – 2007. – № 7–8. – С. 179–181.**
- 403.Григор'єв В. Роде наш прекрасний : історія Глобинського району в особах. - Полтава : АСМІ, 2007. – С. 352–355.**
- 404.Даниленко В. Витяг із статті «Покоління в українській літературі ХХ – початку ХХІ століть» // Кур'єр Кривбасу . – 2007. – № 214–215. – С. 328.**
- 405.Костенко М. Роса у червону ніч // Літературна Україна. – 2007. – 11 січня. – С. 6.**
- 406.Лисенко А. Світочі літературного життя: штрихи до портретів : [про полт. письменників] / А. Лисенко // Полтавщина: історичні шляхи та перспективи розвитку : збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, 19 верес. 2007 року. – Полтава : ПОППО ім. М. В. Остроградського, 2007. – С. 151–153.**
- 407.Микитюк Л. Література рідного краю (нове у шкільній програмі) // Районні вісті. – 2007. – 24 березня.**
- 408.Сорока П. Витяг із книги «Застиглий вогонь» // Тернопіль. – 2007. – С. 246.**
- 409.Тютюнник М. «Котилася зоря з неба» [роздуми про полтавських письменників : Г. Тютюнника, Ф. Рогового, М. Булаха] // Літературна Україна. – 2007. – 15 берез. (№ 10). – С. 8.**
- 2008**
- 410.Баран Є. «Не залишайте мене за течією...» // ЛітАкцент. – 2008. – 3 квітня.–<http://litakcent.com>**
- 411.Вибране із листування Петра Ротача та Феодосія Рогового // Холодний Яр. – 2008. – № 3. – С. 191–237.**
- 412.Роговий Ю. Хоч кожен має право на помилку... // Літературна Україна. – 2008. – 4 вересня.**
- 413.Ротач П. Полтавська шевченкіана : спроба обласної (крайової) шевченківської енциклопедії : у двох книгах. Книга 2: Л-Я . – Полтава : Дивосвіт, 2009. – 532 с.**

2009

414.Баран Є. Творчі плеси прозаїка Юрія Рогового / Ю. Роговий. – СВЯТВЕЧІР: оповідання. – Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2007 // Літ. Україна. – 2009. – 29 січня.

415.Костенко М. Пам'ять родоводу / Із книги «Над темним хлібом душі». – Полтава, 2009. – С. 412–417.

416.Костенко М. Над Сулою, як берегом життя / Із книги «Над темним хлібом душі. – Полтава, 2009. – С. 417–420.

417.Костенко М. Дослухатись рятівного подзвону / Із книги «Над темним хлібом душі». – Полтава, 2009. – С. 420–424.

418.Костенко М. Роса у червону ніч / Із книги «Над темним хлібом душі». – Полтава, 2009. – С. 424–427.

419.Тютюнник М. «Удосвіта, коли не спалось» // Літературний Чернігів. – 2009. – № 3 (47). – С. 127–138.

420.Удосвіта, коли не спалось : Листи Феодосія Рогового / уклад. Ю. Ф. Роговий. – Полтава : Дивосвіт, 2009. – 164 с.

2010

421.Баран Є. «... Жилами з землею зв'язаний» [електронний ресурс] // ЛітАкцент. – 2010. – 2 лютого.– Режим доступу: [//http: //litakcent.com](http://litakcent.com)

422.Віценя Л. Феодосій Роговий : «В житті я не взяв жодної фальшивої ноти» // Зоря Полтавщини. – 2010. – 7 травня. – С. 9.

423.Дзюба І. Високо поцінований і мало прочитаний : до 85-ліття від дня народження Феодосія Рогового : [про життя і творчість] // Літературна Україна. – 2010. – 2 верес. – С. 1, 7.

424.Єрмак О. Співець Посулля Феодосій Роговий // Трудова Полтавщина. – 2010. – 3 верес. – С. 7.

425.Клочек Г. Феномен Феодосія Рогового // Золота Пектораль. – № 1–2. – С. 117–121.

426.Неживий О. Родова пам'ять Феодосія Рогового // Бахмутський шлях. – 2010. - № 3-4.- С. 196.

427.Неживий О. Григир Тютюнник : текстологічна та джерелознавча проблематика життя і творчості : монографія. – Луганськ, 2010. – 272 с.

428.На його талант не впливали літа: [про Ф.Рогового] // Моцар І. Овиди пам'яті : літературні спомини, щоденники. – Полтава : Полтавський літератор, 2010. – С. 24–33.

429.Покеріс Юліан (Є.Баран). Не залишайте мене поза течією (Листи Феодосія Рогового) // Перевал. – 2010. – № 1. – С. 112–118.

430.Роговий Ю. Зі свого колодязя // Золота Пектораль. – 2010. – № 1-2. – С. 115–116.

431.Роговий Ю. Відблиски великої душі // Літературна Україна. – 2010. – 11 березня.

432.Роговий Ю. Хто з лавреатів «найлавреатніший»? // Укр. Літ. Газета. – 2010. – 2 квітня. - № 7.

433.Тютюнник Г. Мовні скарби таланту і духовної щедрості (Автографи Григора Тютюнника) // Українська літературна газета. – 2010. – 5 березня. – С. 4.

434.Роговий Ю. «Зі свого колодязя» // Українська літературна газета. – 2010. – 11 грудня. – С. 4.: фот.

435.Тютюнник М. Стигмати «посульської тризни» // Літературна Україна. – 2010. – 13 травня.

2011

436.Бути письменником: щоденники, записники, листи / Григійр Тютюнник ; передм., упорядкув. О. Неживого. – Київ : Ярославів Вал, 2011. – 440 с.

437.Дзюба І. Високо поцінований і мало прочитаний // Холодний Яр. – 2011. - № 2. – С. 19-43.

438.Життя – то творення любові. До 85-річчя від дня народження Феодосія Рогового : [вікторина] // Кравченко О. Силуети в інтер'єрі часу / О.Кравченко. – Полтава : Дачник, 2011. – С. 71–72.

439.Золоті джмелі: вибрані твори / упор. та прим. Н.А.Підпалої : Слово на прощання: спогади; листи – Роговий Ф. – Київ : «ТВІМ ІНТЕР». – 2011. – 560 с.; С. 396–398, 40–425, 494–495, 497, 512.

440.З плину подій : (фрагменти щоденникових записів) // І. Моцар. – Полтава : Форміка, 2011. – С. 71–72.

441.Підпалій В. Тут все з дитинства серцеві знайоме... Упорядкування Н. А. Підпалої. – Полтава : Видавець Шевченко Р.В. – 2011 – С. 147; 166; 256; 417.

442.Стусенко О. Тест на творчу вагітність // ЛітАкцент. – 28 жовтня 2011.– <http://litakcent.com>

2012

443.Наєнко М. Шевченківська премія: повна чаша переможців, як це було і як цього досягти :[у т.ч. згадуються письменники-лауреати з Полтавщини] // Дніпро. – 2012. – № 7. – С. 126–134.

444.Наєнко М. «Грайте в міру почуття Шевченка...» : огляд відзначених Шевченківською премією романів, повістей, новел (1962-2012) // Слово і Час. – 2012. – № 10. – С. 57–76.

445.Пагутяк Г. Космос українського села // <http://pahutyak>

446.Роговий Ю. «Мелілопус офіціналіс» або буркун-зілля // Українська літературна газета. – 2012. – 1 березня.

447.Роговий Ю. Довга дорога до «Свята...» (Слово для Батька) // Рідний край. – 2014. – № 2 (31). – С. 13–35.

448.Роговий Ю. Короткі «Провідини» // Кіровоград: Вежа. – С. 163–173.

449.Роговий Феодосій Кирилович // Шевченківські лауреати, 1962-2012 : енциклопедичний довідник / уклад. М. Г. Лабінський. – Київ : Криниця, 2012. – С. 578–579.

2013

450.Бондар В. Накриває хвиля // Літературна Україна. – 2013. – 7 лютого. – № 6. – С. 14.

451.Віценя Л. Добрий день хай буде Вам // Зоря Полтавщини. – 2013. – 19 березня. – С. 5.

452.Віценя Л. «Цвіт опадав не в'янучи» // Зоря Полтавщини. – 2013. – 12 лютого. – С. 3.

453.Гордієнко І. «Цвіт опадав не в'янучи» // Полтавська державна аграрна академія. – 2013. – 18 лютого. // <http://pdaa.edn.ua>

454.Гортаючи журнали. ВЕЖА. // Літ. Україна. – 2013. – 10 жовтня (№ 39).

455.«Інша жива душа вчуває відгомін твоєї...» - діалог письменників М. Славинського і Ю. Рогового // Перевал. – 2013. – № 4. – С. 123–128.

456.Костенко М. Плугатар // Українська літературна газета. – 2013. – 1 лист. – С. 15.

457.Медвідь В. Завидки // Бахмутський шлях. – 2013. – № 1–2. – С. 32.

458.Роговий Ю. «Умію робити все, що треба для життя людини...» : на запитання відповідає сільський учитель, поет, син лауреата Шевченківської премії / Ю. РОГОВИЙ ; розмову вів М. Славинський // Віче. – 2013. – № 1. – С. 62–64.

459.Ротач П. Полтавська шевченкіана. – Полтава : Дивосвіт, 2013. – С. 694–695.

460.Роговий Ю. Балада про загнаного вовка // Зоря Полтавщини. – 2013. – 18 червня. – С. 5.

461.Слабошпицький М. «Ярославів Вал» - кандидат у мільйонери // Літ. Україна. – 2013. – 12 вересня (№ 35). – С. 4–5.

2014

462.Антипович Ю. А. Петро Ротач: "Я впень був нищений не раз, та скрес з любові до Вкраїни". - Полтава : Говоров С. В., 2013. - 255 с. : іл.

463.Роговий Ю. Опора // Золота Пектораль. – 2014. – 28 березня. – Режим доступу: //zolutapektoral.te.ua

464.Роговий Ю. Співець // Золота Пектораль. – 2014. – 20 квітня. – Режим доступу: //zolutapektoral.te.ua

465.Роговий Ю. Це й не подія, та мені приємно... // Українська літературна газета. – 2014. – 25 квітня. – С. 4.: фот.

466.Роговий Ю. Недобудована «Хата» Михайла Булаха [електронний ресурс] // Золота Пектораль .- 2014. – 19 травня. – Режим дорступу // zolutapektoral.com.ua

467.«Мірило часу» - шоста книга тривіршів // Зоря Полтавщини. – 2014. – 20 травня.

468.Роговий Ю. Семитомник [електронний ресурс] // Золота Пектораль. – 2014. – 8 червня. – Режим доступу: //zolutapektoral.te.ua

469.Роговий Ю. «... а ти, Хомку, грай» [електронний ресурс] // Золота Пектораль. – 2014. – 24 червня. – Режим доступу: // zolutapektoral.te.ua

470.Роговий Ю. Про «теорію літератури» [електронний ресурс] // Золота Пектораль . – 2014. – 4 липня. – Режим доступу: // zolutapektoral.te.ua

471.Роговий Ю. «Дорогий мій Земляче...» // Українська літературна газета. – 2014. – 15 серпня. – С. 3.

472.Роговий Ю. «А садок родить...» [електронний ресурс] // Золота Пектораль.– 2014. – 7 вересень. – Режим доступу: // zolutapektoral.te.ua

473.Роговий Ю. «Добридень, Батьку!» [електронний ресурс] // Золота Пектораль. – 2014. – 6 жовтня.

474.Роговий Ю. Косовиця [електронний ресурс] // Зол. Пектораль. – 2014. – 14 жовтня. - Режим доступу: //zolutapektoral.te.ua

475.Роговий Ю. «Святвечір» [електронний ресурс] // Зол. Пектораль. – 2014. – 26 жовтня. - Режим доступу: //zolutapektoral.te.ua

476.Роговий Ю. «Моє містечко над Сулою...». М. Петренко [електронний ресурс] // Зол. Пектораль. – 2014. – 21 листопада. – Режим доступу: //zolutapektoral.te.ua

477.Роговий Ю. «Червоне сонце Каєркана» (пам'яті В. Борового) [електронний ресурс] // Зол. Пектораль. – 2014. – 18 листопада. – Режим доступу: //zolutapektoral.te.ua

478.Роговий Ю. «... доки живу ...» [електронний ресурс] // Золота Пектораль. – 2014. – 27 грудня. - Режим доступу: [//zolotapektoral.te.ua](http://zolotapektoral.te.ua)

479.Сивокінь Григорій. «Не такий м'який, щоб зійшов з правди» : [про Ф. Рогового] // Зоря Полтавщини. – 2014. – 13–16 верес. – С. 5.

480.Фотогалерея Укр. Літ. Газети. - 2014. – 11 квітня.: фот.

2015

481.Баран Є. «Нерадянська людина» Петро Ротач... [електронний ресурс] // Буквоїд. – 2015. – 7 березня. – Режим доступу: [//http://bukvoid.com.ua](http://bukvoid.com.ua)

482.Вітрич М. Феодосій Роговий: «Моє життя – то творення любові» // Зоря Полтавщини. – 2015. – 20 листоп. – С. 4. : фот.

483.Книжкова ятка: Феодосій Роговий. Задумані вікна / упор. Ю.Роговий. – Полтава : Дивосвіт, 2015. – Літературна Україна. – 2015. – 30 липня. – С. 15.

484.Малахута М. Над сивим болем (про Феодосія Рогового) [електронний ресурс] // Золота Пектораль. - 2015. – 21 травень. – Режим доступу: [//zolotapektoral.te.ua](http://zolotapektoral.te.ua)

485.Мелешко В. Феодосій Роговий як нагадування та приклад : до 90-річчя письменника// Зоря Полтавщини. – 2015. – 18 серпня. – С. 3 ; Літературна Україна. – 2015. – 3 верес. (№33). – С. 12. : фот.

486.Не зрадити свою безсмертну душу : інтерв'ю Феодосія Рогового 5 червня 1990 року // Дачник. – 2015. – Груд. (№ 51). – С. 12. : фот.

487.Оприлюднено твори Шевченківських лауреатів, що вийдуть за програмою «Українська книга» [електронний ресурс] // Комітет з Національної премії України імені Т.Г.Шевченка. – 2015. – Режим доступу: [//www.knpu.gov.ua](http://www.knpu.gov.ua)

488.Пагутяк Г. Український роман, або не так ті вороги... // 2015. – 4 вересня. / pahutyak.com

489.Роговий Ю. Премії : [спогади про Ф. Рогового] / Ю.Роговий // Українська літературна газета. – 2015. – 16 січ. (№ 1). – С. 18.

490.Роговий Ю. Премії [електронний ресурс] // Золота Пектораль. – 2015. – 4 січня. – Режим доступу: [// zolotapektoral.te.ua](http://zolotapektoral.te.ua)

491.Роговий Ю. Щодо мене, ти був людиною чесною (за лисуванням двох поколінь) // Рідний край. – 2015. – № 1 (32). – С. 143–150.

492.Соловей О. Селянська Атлантида [електронний ресурс] // Буквоїд. – 2015. – 11 червня. – Режим доступу: [//http://bukvoid.com.ua](http://bukvoid.com.ua)

493.Соловей О. Селянська Атлантида // Зоря Полтавщини. – 2015. – 15 грудня. – С. 3.

494.Стусенко О. Тест на творчу вагітність [електронний ресурс] // ЛітАкцент. – Режим доступу: [//litakcent.com](http://litakcent.com)

495.Чому українські владці не спроможуться видати книги Шевченківського лауреата Феодосія Рогового? [електронний ресурс] // Золота Пектораль. – 2015. – 12 березня. – Режим доступу: // zolotarektoral.te.ua

496.Феодосій Роговий : [про творчість] // Дзюба І. М. Літературні портрети. Продовження : есеїстичні розвідки. – Київ : Український письменник, 2015. – С. 539–554.

2016

497.Григор'єв В. Учительська династія Рогових в історії українського письменства / В. Г. Григор'єв // Освітнє краєзнавство: біографічні дослідження / ред. Л. В. Литвинюк. – Полтава : ПОППО ім. В. Г. Остроградського, 2016. – С. 263–269.

498.«Добрий день хай буде Вам...» Листи до Ф. Рогового // Полтавщина. – 2016. – 7 липня. / <https://poltava.to>

499.Неживий О. «Хай святиться і сяє наше слово!» : [рецензія на книгу «Добрий день хай буде Вам...» Листи до Феодосія Рогового»] // Зоря Полтавщини. – 2016. – 27 груд. – С. 6. : фот.

500.Пагутяк Г. Україноцентричність // 2016. – 20 серпня. / pahutyak.com

501.Письменники, публіцисти, філософи // Грибан Г. П. Гортаючи сторінки історії Полтавщини / Г.П.Грибан, В.Ф.Халимон. – Полтава : Дивосвіт, 2016. – С. 186–187. : фот.

502.Примітки до листів, надісланих Ф. К. Роговому // «Добрий день хай буде Вам...» Листи до Феодосія Рогового : статті, рецензії, примітки / упоряд. Ю. Ф. Роговий. – Полтава : Дивосвіт, 2016. – С. 294–314.

503.Роговий Ю. Галерник я, галерник // Перевал. – 2016. – № 3–4. – С. 191–207.

504.Сорока П. Якої ще смертельнішої смерті...? // Літ. Україна. – 15 грудня (№ 48). – С. 11.

505.Степаненко М. Листи до Олеся Гончара (у двох книгах): книга перша (1946-1982). Київ : Сакцент Плюс, 2016. – С. 228 ; книга друга (1983-1995) ; Київ : Сакцент Плюс, 2016. – С. 70,99,100,114,124,145,146,154,226,301,414,461, 468,472,511,538

2017

506.Баран Є. Книжки – це як українське небо. Ріжні звізди і ріжні уподобання // Буквоїд. – 2017. – 24 травня.// <http://bukvoid.com.ua>

507.Володимир Підпалый: «Пізнай усе, не омини нічого...» : біобібліогр. покажч. / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого ; авт. нарису О. Рарицький ;

уклад. : Н.Підпала, Г.Волянська – Київ, 2017. – 132 с., вип. 17; С. 31, 34, 36, 51, 52, 64, 82.

508.«Галерник я, галерник» (листи Г. Білоуса до Ю. Рогового) // Укр. Літ. Газета. – 2017. – 29 грудня. – С. 18-19.

509.Малахута М. Над сивим болем : пам'яті Феодосія Рогового (27.08.1925-04.05.1992) / М. Малахута // Українська літературна газета. – 2017. – 5 трав. (№ 9). – С. 18-19. : фот. ; 19 травня. - № 10. – С. 18-19.: фот.

510.Неживий О. «Хай святиться і сяє наше слово!» : рецензія на книгу: «Добрий день хай буде Вам...». Листи до Феодосія Рогового. Статті, рецензії, примітки / упорядник Ю. Роговий. – Полтава: Дивосвіт, 2016. – 420 с. / О.Неживий // Рідний край. – 2017. – № 1. – С. 146–147. : фот.

511.Неживий О. Одкровення епохи // Слово Просвіти. – 2017. – 14-17 вересня. - № 37.

512.Неживий О. Григiр Тютюнник: не окупована пам'ять / О. Неживий // Літературна Україна. – 2017. – 13 груд. – С. 14. : фот.

513.Пагутяк Г. Кiнець прекрасної епохи / rahutyak.com – 2017 – 25 серп.

514.Підпала Н. Згадаймо і пам'ятаймо // Слово Просвіти. – 2017. – 27 квітня-31 травня. – № 17. – С. 12.

515.Роговий Ю. Редактор (ще) невиданої книги // Українська літературна газета. – 2017. – 30 червня. – С. 1, 6.

516.Сорока П. «Якої ще смертельнішої смерті...? // Літ. Україна. –2016. – грудень.

517.Чумаки : оповідання Феодосія Рогового, редаговане Григором Тютюнником / до друку підготував Ю. Роговий // Українська літературна газета. – 2017. – 16 черв. (№ 12). – С. 12-13.

2018

518.Баран Є. Юрію Роговому на ювілей // Зоря Полтавщини. – 2018. – 23 січня. – С. 9.

519. Дениско Г. Не зрадити свою безсмертну душу // Полтава: Видавець Говоров С.В. Про що гомонить Соборний майдан. – 2018. – С. 18–27.

520. Царук А. Спадщина добра Юрія Рогового // Слово Просвіти. – 2018. – 17-21 лютого. – С. 13.

521. Малахута М. Молитва над словом Феодосія Рогового // Золота Пектораль. – 2019. – 05 лютого. – С. 112-126. –// zolotapektoral.te.ua

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ, ПРИСВЯЧЕНІ Ф.РОГОВОМУ

1971

522.Булах М. «Наче коні – по луках, по лузі...» // Лист Булаха М. П. до Ф. К. Рогового від 06.01.1971 р. – сім. архів. ; в книзі «Роса в червону ніч». – С. 87–88.

1992

523.Булах М. «Спіткнулася життя мого коняка»// Зоря Полтавщини. – 1992. – 15 серпня.

524.Гарін Ф. Пам'яті Федосія Рогового // Зоря Придніпров'я. – 1992. – 22 серпня.

1993

525.Козлов В. «Ой, коні сиві, коні вороні» // Зоря Придніпров'я. – 1993. – 9 червня.

1994

526.Нікітін Т. «Хтось до столиць на білім скакуні...» // Нікітін Т. Крик чибіса. – Полтава : Криниця, 1994. – С. 135.

2000

527.Поповський А. Вірш-присвята на захисті кандидатської дисертації Л.Зубак. // - 22 червня, 2000. - Кіровоград.

2006

528.Булах М. Коноплі // Роса в червону ніч. – 2006. – С. 87.

2009

529.Роговий Ю. Феодосію Роговому : вірш // Літературна Україна. – 2009. – 4 червня.

2014

530.Петренко М. На дні рукотворного моря [електронний ресурс] // Золота Пектораль . – 2014. – 21 листопада. – Режим доступу: <http://zolotapektoral.te.ua>

2017

531.Шупта Д. Вірші-присвяти Ф.Роговому // «Моє життя – то творення любові». – Спогади про Ф. К. Рогового. – Рукопис.

2018

532.Баран Є. Юрію Роговому на ювілей // Зоря Полтавщини. – 2018. – 23 січня. – С. 9.

533.Царук А. Спадщина добра Юрія Рогового // Слово Просвіти. – 2018. – 15–21 лютого. – С. 13. : фот.

2019

534. Малахута М. Молитва над словом Феодосія Рогового // Чортків: Золота Пектораль. – 2019. – № 1. – С. 112–126.

535. Григор'єв В. Історія Глобинського району в біографічних нарисах. Полтава : АСМІ, 2019. – С. 572–578.

ДОДАТКИ

Автобіографія

(листок "Особової справи")

Я, Роговий Федосій Кирилович, народився 27 серпня 1925 року (тисяча дев'ятсот двадцять п'ятого) в с. Морозівці Градизького району Полтавської області в сім'ї селянина-бідняка. До Жовтневої революції батьки мої займалися хліборобством. З 1931 року – колгоспники к-пу Морозівської с/ради Градизького району Полтавської області. Під час тимчасової окупації німцями нашої території батьки працювали в громадському дворі села на різних сільськогосподарських роботах.

В 1943 році батько був мобілізований військоматом до діючих частин Радянської Армії, а в січні місяці 1944 року загинів на фронті на території Кіровоградської області. Мати в сучасний період являється колгоспницею колгоспу ім. Свердлова Морозівської с/ради Градизького району Полтавської області і працює на різних сільськогосподарських роботах.

Сестра, Рогова Уляна Кирилівна, 1928 року народження, в даний період замужем, проживає в с. Піщаному Кременчуцького району Полтавської області і працює на одному із промислових підприємств міста Кременчуга. Її чоловік знаходиться в рядах Радянської Армії.

В 1932 році батьки віддали мене до Пугачівської початкової школи Морозівської с/ради, яку я і закінчив в 1935 році. З 1935 року по 1938 р. навчався в Морозівській семирічній школі.

В 1938 році поступив у Жовнинську середню школу Градизького району Полтавської області, яку і закінчив в 1941 році (тисяча дев'ятсот сорок першому).

З вересня місяця 1941 року по червень 1943 року знаходився на території, тимчасово окупованій німцями в роки Вітчизняної війни; працював (періодично)

в громадському дворі села на різних сільськогосподарських роботах. В червні 1943 р. був насильно угнаний на роботу в Німеччину, де і перебував в м. Ессені, працюючи на ній із шахт Рурського кам'яновугільного басейну. В лютому місяці 1945 р. потрапив до військових властей англо-американського командування, де перебував до червня цього ж року. В червні місяці 1945 року був переданий на р. Ельбі (м. Магдебург) військовим властям Радянської Армії, звідки був направлений в м. Електросталь Московської області на Краматоровський машинобудівельний завод ім. Сталіна на роботу як робітник. Після повернення з Московської області (1947 р.) в с. Морозівку Градизького району Полтавської обл. працював в колгоспі на різних сільськогосподарських роботах до серпня 1950 року. В 1949 РОЦІ ПОСТУПИВ (ЗАОЧН) НА Державні Курси заочного вивчення іноземних мов м. Москва, які закінчив в 1952 році.

З серпня місяця 1950 року почав педроботу в с. Устимівці Глобинського району Полтавської області, де працюю в даний період учителем німецької мови.

В червні 1952 року поступив в Харківський Державний педінститут іноземних мов ім. Крпської (заочний відділ), де і навчаюся в теперішній час.

7/IV-53р.

Ф.Роговий

***

Я, Роговий Феодосій Кирилович, народився 27 серпня 1925 року в х.Пугачівка Морозівської сільради Градизького району Полтавської області в сім'ї селянина-бідняка. До Жовтневої революції батьки хліборобили одноосібно, а з 1930 року - колгоспники.

З 1932 року я вчився: спочатку в Пугачівській початковій, потім у Морозівській семирічній, Жовнинській середній школі, яку і закінчив в рік початку Вітчизняної війни (1941).

До червня 1943 року знаходився на тимчасово окупованій німецькими фашистами території і періодично працював на різних сільськогосподарських роботах. В червні 1943 року був насильно вигнаний у Німеччину, де працював на одній із шахт міста Ессена Рурського кам'яновугільного басейну. В лютому

1945 року потрапив до військових властей англо-американського командування. В червні цього ж року був переданий на річці Ельба (в районі м.Магдебург) Радянським військам. Звідти направили в м.Електросталь Московської області. Там працював на машинобудівельному заводі до 1947 року. З 1947 до серпня 1950 року працював у рідному селі в колгоспі, в рибартілі, в сільраді. З серпня 1950 року почав педагогічну роботу в селі Устимівка Глобинського району Полтавської області, де працюю і тепер учителем німецької мови.

В 1952 році закінчив трирічні Державні Курси іноземних мов, а в 1957 році - Харківський державний педінститут іноземних мов імені Крупської.

Батько загинув на фронті Вітчизняної війни в січні 1944 року. Мати - пенсіонерка, живе зі мною. Рідна сестра Уляна одружена, має сім'ю. Живе в с.Піщане, працює в м.Кременчук. Дружина Рогова Євдокія Тимофіївна - вчителька. Маємо сина Юрія (1957 р. народження).

Я одружений вдруге. Син Валерій (1950 р. народження) живе з матір'ю в с.Потоки Кременчуцького району.

5 жовтня 1965.   Ф.Роговий.

Біографічна довідка

(складена Ю.Роговим для "Літературної енциклопедії"

на прохання одного з укладачів - В.С.Попа)

Роговий Феодосій Кирилович (27 серпня 1925, с.Пугачівка - затоплене при заповненні Кременчуцького водосховища колишнього Градизького району Полтавської області - 4 травня 1992, с.Устимівка Глобинського району Полтавської області) - український прозаїк.

Народився в селянській сім'ї. Навчався у Пугачівській початковій, Морозівській семирічній та Жовнинській середній школах. З 1943 року по лютий 1945 року - працював на шахтах Рурського кам'яновугільного басейну (Німеччина), куди був насильно вивезений разом з групою односельчан.

З 1950 року - вчитель німецької мови в Устимівській восьмирічній школі. В 1957 році закінчив Харківський інститут іноземних мов.

З 1967 по 1975 рік працював журналістом обласної газети "Комсомолец Полтавщини".

Друкуватися починав як журналіст-нарисовець і гуморист в районній, обласній та республіканській періодиці. Кілька нарисів ("Непідкупні", "Жонглер", "Інтурист") відзначалися преміями газети "Молодь України". Підбірку гумористичних віршів публікував журнал "Дніпро"(1962, №6). Там же вийшло кілька оповідань (1967, №9). В 1970 році у видавництві "Прапор" вийшла колективна збірка гумору і сатири "Ясні усмішки".

Автор збірки оповідань "Провідини"(1973), повістей "Серце прагне любові" ("Прапор", 1984, №6) та "Нове знайомство" ("Прапор, 1987, №1).

Роман "Поруки для батька" ("Вітчизна", 1987, №7-8), що вийшов окремою книгою у 1988 році, удостоєний премії імені Андрія Головка. Роман "Великі поминки" - у скороченому варіанті - друкувався у журналі "Вітчизна" (№8-9, 1990).

Романи "Свято останнього млива" та "Поруки для батька" перевидані однією книгою у видавництві "Дніпро" (1991). Ця книга була удостоєна Державної премії України імені Т.Г.Шевченка (1992).

Уривок із останнього, незакінченого, роману "Гріх без прощення" публікувався у журналі "Київ" (№2-3, 1999) та черкаському "Холодному Ярі" повністю (№4,2006 - №1,2008).

Із "Особового листка обліку кадрів"

Роговий Феодосій Кирилович - 1925, 27 серпня, село Пугачівка колишнього Градизького, тепер Глобинського району Полтавської області; українець; із селян; безпартійний; освіта вища, закінчив Харківський педінститут іноземних мов ім.Н.К.Крупської, німецький відділ (1952-1957).

Грудень 1945 - січень 1947: токар-розточник-фрезерувальник, Ново-Краматорський машинобудівний, ордена Леніна, імені Сталіна завод (м.Електросталь Московської області).

Лютий 1947 - серпень 1950: колгоспник, секретар сільради, рибалка (села Пугачівка, Морозівка Градизького району Полтавської області).

Серпень 1950 - січень 1967: учитель іноземної мови (с.Устимівка Глобинського району Полтавської області).

Січень 1967 - вересень 1975: старший літпрацівник, бібліотекар, кореспондент газети "Комсомолец Полтавщини" (м.Полтава).

Вересень 1975 - вересень 1986: учитель німецької мови (с.Устимівка Глобинського району Полтавської області).

Вересень 1986: творча робота (село Устимівка Глобинського району Полтавської області).

Перебування за кордоном: червень 1943 - грудень 1945 в Німеччині (насилено відправлений на вугільні шахти Вестфалії).

Батько: Роговий Кирило Лукович, 1901-1944; мати: Рогова Марія Олексіївна, 1902 ; дружина Рогова Євдокія Тимофіївна, 1920.

Дата заповнення: 10 січня 1988 року.

Ф.Роговий.

ДУМКИ ПРО ТВОРЧІСТЬ Ф.РОГОВОГО

Микола Малахута

МОЛИТВА НАД СЛОВОМ ФЕОДОСІЯ РОГОВОГО

Звісно, письменник - весь у своїх творах: тут його характер, витканий з вимережання слів, старанно дібраних з ошаття мови і поставлених в основу життя героїв прискіпливо, гідно й точно, за тільки йому, авторові, притаманних стилем, як повела його душа, наділена талантом. А від таланту, ясна річ, уже нікуди не подінешся: він тебе виведе у світ й або возвеличить, осяє, піднесе до небес, або кине на землю, закопає в неї, - то вже як ти ним розпорядишся, розвинеш, збережеш, які даси наростити йому м'язи й випростати крила і як будеш вірний корінню родоводу, що подарувало тобі дар художнього мислення. Ось як в оповіданні "На човні" з першої книжки Феодосія Рогового "Провідини", де в грозу-бурю в Льоньки "руки помліли і можуть щомиті випустити кермо,

віддати і його, і човен в оті перевали-прірви". Одначе "хлопець не хоче думати про це. Він буде боротися, а йому допомагатиме... батько." Як? "Кожного ранку, як тільки Льонька прокидається від сну, - стрічається з його очима. Про віщо вони допитуються? Йому здається, що ось зійде зі стіни батько й скаже: "Здоров був, козаче. Довго ж ми не бачились!.. Виріс...Плечі просторі, груди ковальські... Скільки це тобі вже?" - "Скоро в солдати..." - "Ти мені про себе та матір розкажи..." Й ось як закінчується це звертання: "Того дня хотів було написати тобі листа, розповісти в ньому, як жив своє життя, що думав, звідки дух брав..." Атака все обірвала. Лишився заповіт-символ, уже навіки у свідомості, в душі сина, в яку щоранку, як тільки син прокидається, зі стіни дивляться очі батька, і в них відчуває, бачить на життя головне: "Кожній живій людині треба знати своє коріння, витоки свого роду. Без цього, сину, вперед не живеться..."

Тут - ключ, отже, до життя, творчості, діянь, трудів, дум, мрій, надій і мук, найперше - моральних, духовних - видатного українського письменника Феодосія Рогового, тут - і відмикачка до його трагедії.

Гляньмо ще на одного головного героя з того ж оповідання "На човні": "Кирило витирає змокрілу шию, скидає поношеного картуза, змахує з лиця струмини поту. Льоньці добре видно дядькового засмаглого лоба з високими залисинами, руді брови, видно його доброту, що світиться в очах. Хлопцеві дуже хочеться назвати дядька Кирила батьком..." Це - образ батька самого письменника, якого звали теж Кирилом. Але це - тільки початок автобіографічності. Далі в книжці "Провідини" вміщено оповідання "Жито на щастя". Тут головний герой - сільський трудяга, де "така пісковина, що узвіз колгоспові довелося вимощувати дерев'яними кругляками. І все одно худобина з возом ледь вибирається на нього: колеса стрибають з округлини на округлину, і так тих коней засмикає, що аж на коліна падають." А до Гордія - "Миколка, бігунець з контори": "Кажу ж вам, голова сказав, щоб готуватися, бо завтра в Полтаву, а звідти - на закордон вам їхати..." Оповідання сюжетними лініями туго переплетене й "пошатковане": то війна, "концтабір ("було це в сорок четвертому, під осінь, Гордій жив тоді в холодному дощатому бараці, в далекій і чужій

Німеччині, до якої потрапив з волі старости та поліцаїв. Вдень гонили в шахту, а вночі чекав смерті..."), то колгоспні клопоти кінця 60-х - початку 70-х років минулого століття ("сьогодні вихідний, діти з дому на веселощі розійшлися, а йому пасти випало..."). А вдома: "Їдь, їдь, раз люди шанують, - стріла Гордія стурбована Одарка. Потім підняла віко скрині, підперла його старим аршином, щоб не падало, риється в одежі. - Ось твої сорочки. Яку хочеш, вибирай, а я біля діжі заходжуся... Бомажки, що ти вчора їх шукав, он на вікні в палітурках." Що ж у них? "Гордій узяв жужмом пожовклих паперів і перед тим, як їсти, передивляється свою минувшину - невольницькі записи, листи, адреси товаришів."

І в оте ідилічне "перевів корову через місток, пустив пастись, а сам розкинув піджак під насипом, що кладовище обмежує, кулаки - під голову і втупився поглядом в небесний неозор" пробивається раптом ретроспекціями, ніби кулеметними чергами, й тим, як "американці бомбили так, що земля під ногами гойдалася. Хлопці з кімнати ховалися в окоп (посеред табору в одну дошку накритий), а Гордій - нікуди. Лежав або стояв перед вікном... згадував рідний хутірець над Сулою, подумки цілував сестру, матір, батька-фронтовика."

І тут усе - автобіографічне, до подробиць, у густій художній обривці. А раніше слово "пошатковане" я вжив не заради образної ходи тексту, а скажемо так - у прямому розумінні, без лапок. Книжка "Провідини" йшла до видання, до самого друку важко, туго, затугнуто-повільно, з неймовірною тяганиною, мученицьки для автора, а якщо сказати образно, то - прямо таки "концтабірно". До неї у видавництві "Молодь" після довгих розумувань редакторів відібрали лише десять оповідань, коротких, на 56 сторіночок. Написані вони були здебільшого в 1966 році. А та нещасна книжечка вийшла аж через сім років. Для автора це була тяжка мука, як вона ранила його і так хворе серце, то не описати ніякими словами. Син Феодосія Рогового - Юрій, тепер уже і сам письменник, згадує: "Та й що, власне, особливо можна було говорити про них - назви і ті стали малознайомими: так, "Молитва над колискою" стала "Житом на щастя", "Конкурент" - "Дядьком Яковом", "Ондатри" - "Тодосем" і тому подібне. Ще й

тепер, через багато років, досить важко віднайти авторські варіанти як назв, так і суті оповідань".

Недолугі редактори-перестраховники видавництв, вишукуючи в автора з провінції якісь підводні течії, крамольну "частину айсберга", пішли у своїй дурості (а інакше ж те і назвати не можна) так далеко, що "підіграли" навіть і гітлерівцям, бо побоялися назвати барак концтабору своїм ім'ям, а перехрестили його в кімнату з ясними вікнами, в які головний герой "милується" есесівським "пейзажем".

Син письменника свідчить: "Подаючи рукопис до видавництва, Феодосій Роговий у заяві до головного редактора писав: "Прошу Вас розглянути рукописну збірку моїх оповідок під умовною назвою "Задумані вікна" обсягом вісім друкованих аркушів і включити їх у видавничий план..." Видали два пошматованих до невпізнання аркуші, "Задумані вікна" - насторожили, і їх відчикрижили.

Однак, думається, і всупереч усім препаруванням образ головного героя вийшов усе ж таким, як його й задумував автор, і за ним відтак видно і його самого, мов крізь проявник життя персонажа: портрет, скитання й поневіряння по концтаборах, куди його загнали прислужники фашистів - старости і поліцаї, і як виривався через колючий дріт на волю на чужій землі, і як есесівці з вівчарками гналися за ним, і як одна з них "блискавично кинулась і повалила Гордія в річку", і як "він тільки встиг вихопити з кишені зубок з борони, який підібрав десь у полі", і як "мав ще силу і час вдарити, а потім, притиснувши гладкого пса до себе, пірнути з ним під воду..." Усе це, кажу ж, пережите й мужньо подолане й автором. І ось за тим образом Гордія (й ім'я підібране не випадково - від слова ж хліборобського "гордий", але в тому бачиться і ще щось глибше й символічніше, уже й від самої письменницької душі, а ще ж і від учительської) ясно так відчувається сам Феодосій Роговий, його внутрішній світ, обставини життя, побут, виражені думи і за ними те, як він усією добротою своєю бажає й прагне, що "нехай множиться жито наше на щастя на слов'янських і неслов'янських землях".

Придивимось, либонь, до нього ближче, бо за тим образом Гордія, за яким видно автора, визорується дуже багато: "Він блукає очима по хаті, дивиться на фотографії, на стіл, за яким стільки передумалось, стільки гостей перебувало... Он сволок - ніякі його шашлі не беруть, така вже просотана живицею соснина. А на сволоці - гачок. Шість разів підв'язували до нього колиску, рушником од наврочення та пошестей обвішану. Одарка заповоччю на ньому слова он які гарні вишила: "Які б тебе вітри не обвівали, шануй ти руки ті, що сповивали. І хату, де лунали так чудово твій перший плач, і перший сміх, і перше слово."

Плин оповідання неквапливий, роздумливий і ваговитий клубком думок про прожите і пережите, над яким з висоти давно вже сивих своїх літ по-хліборобськи розмірковує головний герой перед далекою дорогою - туди, де колись так жорстоко була обпечена його юність, проте вік згадує усе те незлобиво - як таке, що було й минулося, але, бач, доріжка кропивою не поросла - згадали про нього - там, за кордоном, і думка ворухнулася: таке як повинитися хочуть чи що... І Гордій ворухнув вижовклі геть зовсім, вицвілі, як і його осінь, папери, та враз стріпнувся, то дружина: "Кинь ті бомаги роздивлятися, вода нагрілася, голову в дорогу змиєш, - тягне чавуна з-під комина..."

І мовби й відсікла той біль, що прищемив був його душу над тими паперами... "Скинув Гордій сорочку, обдивляється своє жилаве тіло, ніби сьогодні вперше побачив темно-сині рубці на грудях, на шиї, на спині - мов дикий звір по ньому потоптався. Як він зумів тоді оборонитися?.."

Себто від есесівських вівчарок, натренованих шматувати людей.

Багато випробувань на своєму віку пройшов і подолав Гордій, страшних і жорстоких, чимало втрат у нього було, але людської доброти з його серця все ж витравити ніяка війна і ніхто на ній не змогли. А найбільше він любить сіяти на землі жито. "Гордій вийшов у сіни, повернувся з коряком жита. Висипав його обережно на хустку, зав'язав її круто. Кладе в чемодан. Він давно вже так вирішив: жита візьме на гостинець. Хоч по кілька зерен посіє на всіх зустрічних могилах братських."

Ось такий біль живе в душі Гордія. І той біль - уже вічний.

Саме таким і був письменник Феодосій Роговий. Він весь час у собі носив біль слова. Повторюсь ще раз про автобіографічність. У Гордія - все від Феодосія Рогового. Бо письменник весь свій біль віддав Гордієві. Не було б автобіографічності - не було б і такого болю. В істинного письменника вони невіддільні одне від одного. Як зерна жита, яких набрав у коряк на гостинець Гордій. Два знакових, корінних, істотних, головних символи висвітлені в тому оповіданні: колиска і жито. І який же тут умотивований зі змістом, з героями, з їх психологією, з їх життям, а їх боротьбою в утвердженні своєї гідності, людяності, високості духу, щирості і світлості душі, доречний, точний у своїй основі й символі первісний заголовок твору - "Молитва над колискою".

Феодосій Роговий народився 27 серпня 1925 року в селі Пугачівці Градизького району Полтавської області. Батьки його були бідняки. Одвічні хлібороби, з дитинства, зі шкільних літ трудився поруч з ними в полі й син. А десятирічку закінчив напередодні Великої Вітчизняної війни. У червні 1943 року його насильно загнали в Німеччину (згадаймо ще раз: "Гордій жив тоді в холодному дощатому бараці, в далекій і чужій Німеччині, до якої потрапив з волі старости та поліцаїв. Удень гонили в шахту, а вночі чекав смерті..."). Там у місті Ессен примушували працювати в шахті Рурського кам'яновугільного басейну. І так - аж до лютого 1945 року. Поки й визволили з неволі американські та англійські солдати. А в червні того ж року в місті Магдебурзі на річці Ельбі Феодосія Рогового як оstarбайтера передали військовому командуванню Радянської Армії. А воно вже направило його в місто Електросталь Московської області на роботу (на Краматорський машинобудівний завод імені Сталіна - евакуйований туди із Сталінської - нині Донецької - області). З 1947 року Феодосій Роговий нарешті в рідному краю, на Полтавщині. У селі Морозівці Градизького району трудиться в колгоспі. Заодно продовжує навчання. Закінчив заочно державні курси іноземних мов і працював учителем німецької мови в селі Устимівці Глобинського району на Полтавщині. Потім заочно закінчив Харківський державний педагогічний інститут іноземних мов імені Крупської. Ще працював власним кореспондентом обласної молодіжної газети

"Комсомолец Полтавщини". Далі знову і до самої кончини 4 травня 1992 року вчителював одночасно у двох селах - Устимівці і Бабичівці того ж Глобинського району.

Проте це - короткі дані, так би мовити, як з особової справи. Себто стисла біографія.

Якщо ж спробувати заглибитися у внутрішній світ людини і письменника Феодосія Рогового, то це буде ціла галактика унікальних українських образів з хліборобських родів, які володіють неперевершеним дивом народної української мови, а ще таким стилістичним мереживом, яке й не снилося ані реалістам, ані романтикам, ані сентименталістам, ані екзистенціалістам, ані модерністам, ані постмодерністам, ані андераудцям, ані - хто там ще хоче впровадити в літературу свої найновіші винаходи художніх образів, граматики, стилів, нових прийомів у текстах і підтекстах, у мові, в ритмі прози упереміш із поезією, в авангардизмі з крайнощами і без... І там, і сям, і тут і ще де б то не було чи навіялось на душу - не перевершити в художніх пошуках і знахідках, у віртуозності володіння словом із самих глибин українського народу, як це умів робити видатний український письменник Феодосій Роговий, і навіть у тому, що, за Жюлем Ренаром, літературу роблять воли: трудяга від землі і від учительства, Феодосій Роговий вів щосвітання, щодня, щовечора і навіть уві сні свою літературну борозну, як український віл. А український віл, який пройшов колгоспи, не схожий у стосиллі і в терплячості, у ремінному батожжі і в голодних муках, у ярмі, затиснутому занозами, де в погоничах партійна армія голів, секретарів парткомів, бригадирів, рахівників, фінагентів, комірників, об'їждчиків і підгавкувачів, яким несть числа, - так от український віл унікально-універсальна тяглова сила з такими наростами мозолів од роботи, а ще більше від отого ярма, що ті горби-мозолі переросли вже у вічну ропу, і таку, що з неї можна видобути солі більше, аніж у найбільшій соляній шахті. Отож такого вола більше немає в жодного народу планети, а тільки в одного - в українського. Без перебільшення, таким волом-трудягою був письменник Феодосій Роговий.

Але щоб усе те побачити, усвідомити, з'ясувати собі, уздріти душею, пропустити крізь неї, збагнувши й клубком своїх болів і життя з творчістю письменника, і його самобутні образи, і головне - його щедre, як урожай поля після доброї погоди, українське рідне слово, треба неквапливо, з розумом, з оглядкою на самого себе і перечитуючи й своє життя, суттю заглибитися не тільки в те, що було видано чи надруковано в журналах і газетах Феодосія Рогового, але краще буде, як в те, що колись, може, буде видано у тій повноті і цілісності текстів, як створив їх автор, без вилучення редакторами у видавництвах і журналах, цензорами, численними перестраховщиками більшої половини того, що письменник пропонував до друку. Вище я вжив вираз "Як урожай поля після доброї погоди". Не було для Феодосія Рогового на його такій трудній творчій ниві доброї погоди, ніколи. А була суцільна, безперервна страшна, знущальна, морально вбивча погода, яку створювали у видавництвах, у редакціях часописів люди від перестраховочної літератури, а здебільшого людя, які товклися біля літератури, ота армія так званих редакторів з партійними білетами. Три роки тому син письменника Юрій Роговий (до речі, автор уже чотирьох непересічних книг прози і віршів, а його досі не прийняли до Національної Спілки письменників України - гірка "традиція" в нашій літературі: таке враження, що тоталітарна спадкоємність продовжується) видав талановиту, чесну, воістину синівську книгу "Довга дорога до Свята... Слово для Батька". Є у ній розділ "Мої поруки для Батька". Давайте постежимо за думкою сина, сумною, сповідальною, але й надійною, бо ж надія, як відомо, помирає останньою. "Отже, минають роки. Все далі віддаляється живий образ Батька, все більше напружуєш уяву, щоб пригадати його мову, його ходу, його усмішку... все частіше запитуєш себе, як би він оцінив твої вчинки, все частіше відчуваєш відсутність його підтримки, відсутність можливості вивіритись... Та залишається відчуття святого обов'язку не зрадити, довести до логічного завершення те, чого не встиг Він".

Звернімо увагу: Юрій Роговий скрізь слова "Батько", "Він", "Його", "Йому" пише тільки з великої літери. Як це по-синівському благородно і благоговійно, як це велично і по-святому.

Юрій Роговий трепетно опікується усім, до єдиного слова без перебільшення, що написав за своє життя його Батько, ніжно зберігає його твори, перечитуючи й передруковуючи їх з архівів для майбутніх видань. І я думаю: хай ніколи не вмирає ця пресвітла надія сина! Хай вона живе й живе!

Якось він мені з доброю мрією, у якій усе-таки сяяла радість тієї надії, сказав:

- Чомусь хочеться вірити, що прийде такий час, що буде він, і ми видамо зібрання творів Батька у шести чи й семи томах. Хоча б його романи. Так хочеться вірити!

У тому ж розділі "Мої "поруки для Батька" Юрій Роговий зізнається: "А робити є що. До цього часу залишаються неопублікованими оповідання, які готувалися для книги "Задумані вікна", "преміальний" роман "Свято останнього млива" - залишається "гібридом" власне "Свята..." і роману "Птахи летять за сонцем" - окремо ці романи ніколи не публікувалися; коли вийшли "Поруки для батька" (теж "преміальні"), то автор не знав, радіти йому чи плакати - так безжально був пошматований цей роман; "Великі поминки" друкувалися лише в журнальному варіанті; практично завершений "Гріх без прощення" вийшов невеликим журнальним уривком... То як же можна заспокійливо говорити про творчий набуток Феодосія Рогового? Спочатку треба хоч би видрукувати написане..."

Оці три крапки нині чомусь мені видаються схожими на чорний крест. Слова написані мало чи не зо п'ять років тому. Юрій Роговий трудиться в далекому полтавському селі, у самій сільській глибинці області, кинутому в так званий час "перебудови" і "кардинальних реформ", як і всі села в Україні, в розор. Державної допомоги на видання книг чекати нівідкіль. Спонсори-меценати? Де вони там? З обласного центру чи від столиці чекати такої милостині? Еге ж... Там своїх нахлібників - членів Спілки письменників чи Асоціації українських

письменників, либонь, за тисячу, а ще ж і черга лауреатів, їх теж - і в роту чи й убереш...

То хто ж?.. В Україні, "приспаній панами"?

"В останні рік-два, - пише Юрій Роговий, - Батько збирав матеріали для написання **"Повісті для Григора"** (виділяє автор. - М.М.) - своєрідної сповіді до товариша і побратима. У най він хотів описати шлях свого "Свята...", якого **Григір Тютюнник** (знову виділено автором. - М.М.) так і не дочекався, про ту підтримку, яку надавав Григір. Не встиг... Я довго боявся доторкатися до того всього, але врешті мусив, бо хто ж? Розумію, що вийшло не те і не так, але поправити вже немає кому..."

Чуєте, який смуток повиває ці слова?

Юрій Роговий схожий на свого Батька.

Поставою, голосом, ходою, працьовитістю, хліборобсько-сільською натурою, вчительством, приязню, скромністю...

У листі до нього відомий письменник Іван Чендей з Ужгорода 4 квітня 1994 року писав: "Пам'ятаю Вашого батька як постать скромну, вкрай літературою зацікавлену і не байдужу, говірливу і довірливу, добру."

Достеменно такі риси притаманні й синові - схожі, як дві краплі росин: я, коли зустрівся із Юрієм, то аж завмер од того дива ріднісінкості, у голосі, в поведінці, в манерах, у самому характері. Феодосій Роговий у розмові був отожд неквапливий і вмів зважувати кожне слово, перш ніж його вимовити. Іван Чендей правильно пише, що "різні регіони, справді відсутність зустрічей особистих", а Феодосій Роговий ще й як поважав Івана Чендея і глибоко шанував його творчість, тому й за першої зустрічі і хотілося йому щедріше зі спраги по доброму слову поговорити з карпатським побратимом від душі. Проте послухаємо ще самого Івана Чендея: "... була знаменита зустріч з Феодосієм Кириловичем завдяки Олесю Терентійовичу Гончарові. Якось в один ранок перед початком роботи письменницького з'їзду Олесь Гончар узяв мене під руку і мовив:

- З цим письменником Ви повинні знатися! - тримав він тут за лікоть Вашого Батька.

І ми вже перед будинком Верховної Ради проходились утрюх.

Здається, наскільки пам'ятаю, ми навіть побували в родині Гончара в обідню перерву на полуденку."

"З цим письменником Ви повинні знатися!" - це сказав дуже вимогливий до художнього слова, до його Правди і Честі, живий класик Олесь Гончар, якого і після "Прапороносців", і після "Собору", уже затвердивши те навіки, назвуть совістю української нації.

А Іван Чендей, відомий письменник, теж цькований і гнаний за свої правдиві романи, повісті й оповідання пише відповідно "Вашого Батька" - обидва слова - з великої літери.

Феодосій Роговий у різні роки вів щоденники й записники.

Ось одне тільки речення, але ж який у ньому піднесено зміст: "Художник - це тільки той, у кого слово говорить більше, ніж воно означає."

Так Феодосій Роговий і навантажував своє художнє слово і такий завжди був вірний йому у своїй каторжній роботі.

Чому?

Прислухаємося до ще одного запису в його щоденнику: "Я дуже дорожу своєю незалежністю (ні партійною, ні ідеологічною) - дорожу. Як своєю совістю, і не люблю, коли мене поплескують (по-панібратськи) по плечу і повчають стосовно моїх обов'язків (перед Україною зокрема)."

Звернімо увагу, що тут слово "дорожу" повторено двічі. Після слів "своєю незалежністю" і перед словами "своєю совістю".

Дослідники-літературознавці пишуть, що свою творчість Феодосій Роговий починав з нарисів. Однак то було вже пізніше, коли він залучився до роботи в газетах. А спершу все ж, як і в кожного письменника, були вірші. У Полтаві живе одностудець і глибокий шанувальник Феодосія Рогового, близький йому за духом Петро Ротач. Йому побратим по художньому слову писав: "І коли нам з матір'ю

стає сумно за рідним домом - відкриваємо книжку навмання і читаємо до сліз."

А тепер ось і сама поезія-пісня під красномовною назвою "Вірність":

Перший ключ журавлів

Над подвір'ям летів.

А я млію в тривозі...

З ними з вирію й ти

Прилети, прилети,

Не відстань у дорозі.

Кущ калини в цвіту,

Повно співу в саду,

Хміль повивсь на тичину...

А на нашу вербу,

Як наслали журбу,

Невеселу, вдовину.

Перший ключ журавлів

Вже назад полетів

Із моєю журбою...

На ту весну і ти

Не відстань, прилети -

Буду ждати під вербою.

Скільки я вже сама,

А тебе все нема -

Ти ж для мене, як сонце...

Виглядаю щодня

Вже не рік і не два

В посивіле віконце.

Перший ключ журавлів

Над Сулою летів -

Я завмерла в тривозі...

... З ними з вирію й ти

Прилети, прилети,

Не згубись у дорозі.

Цю поезію-пісню Феодосій Роговий присвятив "моїй матері Марії Олексіївні". Слова самі зазивають, як бачите, музику, вплітаються в ніжну мелодію. Одне слово, самі просяться на ноти. "Вірність" була надрукована 13 січня 1973 року в Глобинській районній газеті "Зоря комунізму", автор був аж надто скромною людиною, коли заходила мова про його вірші. А тепер уявімо собі, якби "Вірність" та поклали на музику славні земляки Феодосія Рогового Платон Майборода чи Олександр Білаш. То вона так би зазвучала і сьогодні й далі, що її, їй-право ж, за оті щемливі слова та ще підсилені талановитою музикою і голосом, приміром Раїси Кириченко чи Дмитра Гнатюка, назвали б народною піснею.

Феодосій Роговий у своїй автобіографії пише, що він народився в селі Пугачівці. Однак насправді це був великий степовий хутір, в ошатних садах і гаях, з гніздами лелек на берестках над охайними побіленими хліборобськими та рибальськими хатами, підперезаними жовтогарячими призьбами, з квітниками біля порога, з клечанням на воротах, з лагідними стежками в спориші до хвірток... Хутір тулився до лівої притоки Дніпра Сули при самому Дніпрі і видавався споконвічним ластів'їним гніздом, і люди вірили, що й вічно йому там бути...

На початку 1992 року в "Літературній Україні" була надрукована відповідь на анкету черкаського письменника Миколи Негоди (пісню на його слова "Степом, степом..." дуже любив Феодосій Роговий), де він писав: "Після "Свята останнього млива" читаю все, що виходить з-під пера - і що, зрозуміло, публікується - Феодосія Рогового, мудреця і чародія в слові з сусідньої полтавської Устимівки." Я-то знав по давній дружбі з ним, як він після довгих літ замовчування його творчості, знущань над його рукописами у видавництвах і редакціях журналів, невіглаських відповідей з них недолугих редакторів, зворушувався до глибини душі кожному доброму слову, очі при тому ставали вологими, лагідна усмішка лебеділа в кутиках уст... Миколі Негоді він відповів

так: "Перебуваю у дуже трудному (хворобливому) стані... А все ж ніби трішки піддужчав (щойно з полтавської лікарні) - трішки піддужчав, коли, перегортаючи пошту за цілий з гаком місяць, натрапив на Ваші слова про мою творчість - дай Боже, Вам здоров'я і перший раз, і другий, і всі три рази..."

Якби таки до тепла мені видужати... видужати хоч би на таку міру, щоб можна було поїхати по Дніпру до Черкас... Радий був би стріти Вас... у нелюбій, але вже моїй Устимівці... Я, гляди, Вам казав, як були разом, що рідна моя Пугачівка колишнього Градизького району затоплена водами Кременчуцького (так званого моря)... Звідти все моє найкраще, найсвятіше..."

Ось це, найсвятіше, й живило весь час твори Феодосія Рогового: новели, оповідання, повісті, романи, численні нариси... А пісня "Вірність" - то ж таки щемливо-нескінченний образ Пугачівки, закарбований у серці назавжди.

Як розумів власне творчість Феодосій Роговий і видання книги, що це для нього значило, яскраво свідчить початок його ж статті під промовистою назвою "Проза Майстра"! "Вихід на люди нової книги - завжди ЯВИЩЕ, естетичне, емоціональне, інтелектуальне. І - мовне. Кажуть, перо справжнього майстра ніколи не поспішає. І не тому, що він не бажає написати якомога більше - в нього забирає, може, половину, а то й більше всієї роботи над книгою "молитва над словом", потрібним для вираження свого бачення. Адже від успіху в пошуках його залежить повнота образу, індивідуальна виразливість персонажів, характер і блиск самої думки."

Це - початок статті про книгу Григора Тютюнника "Батьківські пороги", яка вийшла у тій же "Молоді" 1972 року. Як ми вже знаємо, тільки роком пізніше вийде кроєна-перенкроєна перша книжечка Феодосія Рогового "Провідини", яку він так мріяв видати повністю і під заголовком "Задумані вікна".

І тут письменницькі долі, треба наголосити, не тільки тісно переплелися, а по-полтавськи, по-земляцьки, по-хліборобськи, бо обидва ж споконвічних селянських родів, і Григора Тютюнника, і Феодосія Рогового, поріднилися достоту і ставилися відтак один до одного ніжно і благоговійно підтримуюче, істинно по-братськи. Особливе ж опікування було в першого. Воно й зрозуміло:

він жив у столиці, працював редактором у тому ж видавництві і старався зі всіх моральних і гуманних сил, щоб книжка, яку там назвали "Провідини", таки вийшла з друку.

А самому Григорові Тютюннику, як і завжди, а на той час аж надто в літературі і в житті відповідно довелось існувати не те що не затишно, а таки дуже сутужно, в суцільній облозі - так можна словом заголовка його першої повісті охарактеризувати скрутне становище цього навдивовижу талановитого письменника-самородка. Свої твори він друкував тільки у видавництві "Молодь", проходили вони цензуру й редактуру тяжко, згодом їх зле критикували за відсутність соціалістичного реалізму, партійності, мажорності і т.д. і т.п. Пізніше дитячі збірочки його виходили у видавництві "Веселка". Й вибране "Коріння" (у видавництві "Дніпро") - перед кончиною, яке принесло йому багато гіркоти й печалі, бо було нещадно пошматоване, безглуздо правлене... Нинішній заступник головного редактора центрального, можна сказати, літературно-художнього та громадсько-політичного журналу письменників України "Вітчизна" Ігор Малишевський згадує: "А щодо Григора Тютюнника, за кожную буквально новелу якого йому (головному редакторові Дмитерку. - М.М.) неодмінно перепадало, Любомир Дмитрович не раз кавав мені так:

- Нехай мене як хочуть розпинають, допоки я редактор, Гришу друкуватиму. Бо це справжня література!"

"Батьківські пороги" була третя його книга. Статтю "Проза Майстра" Феодосій Роговий написав одразу, як тільки її перечитав. Він писав: "Саме значущістю і точністю вжитку віднайденого слова Григир Тютюнник переважає інших прозаїків. Його майстерність - школа для нашої молоді прози." І далі думка пішла ще вище і переконливіше: "З таких, як вище наведено, чітко виписаних картинок істинної прози складено кожне оповідання, яких у книзі дванадцятєро. Всі вони читаються зацікавлено, одним духом, з настроєм відкривача, що натрапив на шукане." Й останні два акорди цієї мудрої статті: "Заключають "Батьківські пороги" спогади про брата - автора роману "Вир"

Григорія Михайловича Тютюнника. "Коріння" - це своєрідний життєпис, хвилюючий документ родового куща." Ще ж свіжі були в пам'яті наскоки ретроградів од літератури, партійних вартових - непропускарників істинного правдивого художнього слова до видань і друків, голобельників од сірої критики, які ще були живі і які - всі вони разом - громили той "Вир" і нападали на нього, де тільки хотіли: у журналі "Радянський Львів" (потім - "Жовтень", нині - "Дзвін"), у Львівській письменницькій організації, у Києві - повсюди зацькувально-партійним кличем (подібне через десять літ повториться із "Собором" Олеса Гончара), всюди - і таки загнали брата Григора Тютюнника на той світ, а посмертно - Державна премія імені Т.Г.Шевченка. І це - теж усе стало в Україні, як ніде більше у світі, гіркою, траурною традицією. Потім посмертно так же само увінчають Державною премією імені Тараса Шевченка Василя Симоненка, Василя Стуса, а згодом ще запровадять і премії, які носять і їхні імена.

Глибоку ж, аналітичну, суттєво змістовну й літературознавчу добру статтю "Проза Майстра" про "Батьківські пороги" Григора Тютюнника Феодосій Роговий не міг ніде опублікувати протягом цілого року. Не пушчали ні в Києві, ні деінде ще в журналах, ні навіть у "Літературній Україні" - письменницькій газеті. Ті ж партійні вартівні-непропускарники, про яких я сказав у попередньому абзаці.

Зрештою, статтю "Проза Майстра" надрукувала районна газета "Зоря комунізму" в селищі Глобиному.

"Дорогий та ще й любий Феодосію!

Оце ж і прийшов легший, бо не високосний, рік. То зичу тобі, голубе, найкращого: щоб на твоє творче древо не падала важка ожеледь, щоб був у тебе міцний літературний очкур і щоб похребтина не гнулася - і нині, і присно, і на віки вічні.

Книжку твою прочитав заступник головного редактора. Зараз читає головний. Думки співпадають. Те, що я тобі казав, каже і заступник, скаже,

напевно, й головний. Отож мудруй так, щоб і просо стовклося і ступи не було чути. І пиши згодом трохи.

Вітай путніх людей від мене.

Твій Григір Тютюнник."

Цього листа написано 12 січня 1969 року.

Через двоє літ:

"Добридень, Федосю!

Був оце на Полтавщині знову, дивився зиму, поминав діда Кравця - матінчиного дядька, а мого діда, виходить.

Писати нічого не писав, бо не було настрою. Читав, слухав балачки, як хтось заходив, занотовував гарні слова й вирази і дивився у вікно, як мете сніг.

Добився додому карагандинським поїздом - майже одні українці їдуть з тих країв: хто гостював у дітей, хто сюди в гості їде. Хваляться, які там бурани та морози, навіть померзло людей багато... Питаю: чого шукають у тих краях українці, од землі од такої добра шукати поїхавши?

Добився додому, а від тебе посилка, навіщо, Федосю, обтягуєш себе такою турботою? Проте дякую, бо розумію: то з добрих почуттів. "Молитву" закінчив, здаю на машинку. Здається, набігло сторінок із сотню. Тепер хай Боря Ількович потрудиться. В плані ти стоїш.

Буваймо ж здорові та кріпкі."

Боря Ількович - то Олійник, який тепло і щодня опікував рукопис Феодосія Рогового "Задумані вікна", турбувався, аби його нарешті заслали до друку і видали. Наче брат, хвилювався про його долю Григір Тютюнник. Але шлях до друку ще був неблизький, і номенклатурники з видавництва ще викрутять авторові нервів чимало і здоров'я підточать ще більше... Скільки ж він попоїздив з далекої Устимівки до Києва, скільки звідти одержав видавничих присудів, од яких боляче стискалося його вже й так хворе серце, а вже ж напружено працював над романом "Свято останнього млива", а вже ж було задумано цілих п'ять романів... То що ж робилося в його до краю зболеній душі, коли він лише мріяв про їх долю, коли напише й довірить видавництвам чи журналам?..

Можна собі тільки уявити, як її, його вразливу душу істинного українського письменника, прищемили оті смутні слова побратима по перу Григора Тютюнника, як він "добився додому карагандинським поїздом", яким їхали "майже одні українці... з тих країв" і як він питає: "...чого шукають у тих краях українці, од землі од такої добра шукати поїхавши?" Поїхавши від найчорноземнішого у світі свого рідного чорнозему, як сумно було казав, схиливши голову, в задумі Григир Тютюнник.

А що вдома, на Україні?

Найкращі у світі чорноземи, найбагатші на врожаї хліба між Дніпром і його смирною притокою Сулою, у Посуллі, на батьківщині Феодосія Рогового, геть увесь його давній славний козацький хутір Пугачівку за партійною вказівкою швидконогі її виконавці-меліоративники пустили зі всім гамузом на дно рукотворного кременчуцького моря.

Роман "Свято останнього млива" починається розділом "На прощальний уклін", а тут, наприкінці, мовби прискорені удари серця перед тим першим інфарктом, який пережив автор: "... де ми щойно побували, вже зносять людські, людські оселі, громадські будівлі, бульдозери розгортають печища. Де-не-де ще манячать білі димарі або самітні деревця, як ось ця, приміром, груша-дичка - то, наче свічка, яка вже на ціле ностальгійне життя освітлюватиме письменникові дорогу "назад", до тієї Пугачівки, котру ще не захарастили штучними водами моря і гнилими водоростями. Бо "жалко стало до щему в серці нашого родового (по батькові), рівного, як свічка, лувківського осокора, на все село височенного, до живого порепаного. З його кори ми, дітвора, робили поплавці для вудок, а під час фашистської окупації залазили на самісінський його вершок виглядати своїх червоноармійців - між ними більше, як сто наших мокловодівців, найдревніших з древніх порічковиків, людей доблесних і мужніх."

Головний герой роману - Прокіп Лядовський "був одночасно твердий і незборимий, як ідеал його народу". Що скаже згодом про нього сам автор? А те, що "образ Прокопа... допомагав мені, допомагає й допомагатиме в усіх тих творах, які ще зумію, встигну написати, реальний "чоловік із Мокловодів, тобто

мого рідного хутора Пугачівки колишнього Градизького району, де я народився (це напроти, через річку, південно-крайнього городища Воїнь з історично відомої Посульської оборонної лінії). Того чоловіка давно немає на світі, а для мене він живий-живісінький. А для мене він - мов той орієнтир на горизонті."

Через цей роман, як і через інші, у Феодосія Рогового проходять "усі окраїнці". І тут слово "окраїнець" стає глибоко символічним, як зірка у серці народу, що осяює ізсередины усе його єство, що то - вічне його, такого саме народу хліборобського роду, життя і безсмертя. Ось чому Феодосій Роговий про свого головного героя з роману "Свято останнього млива" говорив так: "Завершено, остаточно сотворити його образ, безсумнівно, не вдасться, хоч би я жив і двісті років." І тут же знакові слова - як для самого письменника-людини, так і для всієї його творчості. Скажемо образно, як епіграф до всього, що досі зроблено, що нині пишеться, і на все майбуття. "Як не вдасться ніколи й нікому зупинити розвиток живого, в ідеалі природного й гоного, щоб здобути духовну волю, рівність суспільного становища, національне торжество..." І ще до цього додано: "А складники народного ідеалу, якщо коротко, - шляхетність, почуття милосердя й доброта." І найголовніше! "Кровне чуття рідного." Ось що входить серцевиною в духовну волю й національне торжество.

Письменник ще не встиг у натхненному і трудному пориві одійти від роману "Свято останнього млива", коли ще від пережитого за долі й діяння своїх героїв "шуміла моя кров у жилах" і саме ж "від того шуміла, що мені невлічимо били в самісіньке серце дзвони прощання", а в душі уже, в уяві, у снах, у мученицьких безсоннях, у вірі в своє художнє слово і його бачення, прозорність, у його людський біль, у пережите серцем у ньому вже діяли герої нового роману - "Поруки для батька". І тут уже символ окраїнця виростає до імені головного героя - Окраїнця. А ще ж він Корній - від кореня, зрозуміло.

І вже із самого початку: "Чи я перенадивився на те, що кругом твориться у моїм оточенні, чи передумався про батька з матір'ю..." А якщо так, то "вам треба негайно збирати з людей поруки..." Бо "інакше ви, товаришу Окраїнець, сиріч Теодосій Корнійович, не вчитель."

Тому що іще ж раніше "всі книги ("од молитовника до Біблії, латинь і навіть "Кобзар") впустив до себе в катрагу Корній Окраїнець (тоді ще без прозивання Супостата - , дав їм перший притулок, а далі завідував тим книжним скарбом - видавав людям видавцем, збирав, збагачував, як і належить, поки не сталася причина... Замкнув Арійон двері і заспішив до хати вчителя ("Нашого насіння не скоренить").

На останній сторінці роману "Свято останнього млива" стоїть дата його написання: "1971-1981 рр." Хоч автор сам зізнавався, що "його творення почалося значно раніше". А саме: "...десь у прикінцеві два-три роки шістдесятих, коли я склав із десятків аркушів посульських оповідок, п'ята частина з яких з'явилася друком у видавництві "Молодь". Немало з них були вже розділами "Свята останнього млива". Принагідно скажемо, що авторові на той час було вже 46 років, його ж запрошували на наради молодих і початкуючих письменників. Так уже й було мало не до самого кінця: виходило, що молодим він був ціле своє життя. Душа його і справді ж бо була молода, молоде було його невтомне перо, молоде і водночас дивовижне зріле, по-художньому ваговите було його слово, по-народному густе, новітнє, веселкове й ошатне. Тож Феодосій Роговий про свій новий роман "Санько і Марта" зізнався так, щиро і довірливо: "... ближчими днями зумію переглянути книгу... також пропонувану "Молоді", і надіслати її в комісію для огляду чи аналізу людсьми, які сумлінно зацікавлені в справедливій оцінці літературного твору." Повторимо ще раз, який цей самобутній письменник був завжди делікатно щирий і довірливий, тим більше його твори страшними критичними голоблями з похапливим і до краю поверховим розбором, а точніше - розбоєм громили вередливі столичні редакторки-дівахи і хлопці-комсомольці й партійці, як вони верещали й вили у своїх редвисновках й у внутрішніх своїх бездарних рецензіях, явно в соціалістичному змаганні переборюючи тут і невблаганно-найжорстокіших цензорів. Феодосій роговий до тієї ж "комісії по роботі з молодими авторами" писав про роман "Санько і Марта": Його "потрібно переглянути лише заради того, щоб вона (книга, - **М.М.**

) мала хоч посередній зовнішній вигляд - креслено її та перекреслено... Другого примірника не маю."

А як би він його мав, коли в селі, де він учителював і в школі, і в колгоспі й сірий папір був у великому дефіциті, а копії й поготів цілої не було - лише витерта геть половинка аркушика...

Одне слово, роман у "Молоді" нещадно й безповоротно по живому й талановитому тексту зарізали. Дещо було обнадіяли автора в харківському журналі "Прапор". Там сиділи дві владні жінки: у редакторському кріслі - дружина генерала КДБ, а в кріслі відділу прози - донька секретаря обкому партії й дружина другого генерала КДБ. Кадри, звісно, ті, що тільки для "схвалення" "Свята останнього млива" і для любові "Санька і Марти". Отож полковниця написала Феодосію Роговому: "Рукопис мусимо повернути, як такий, що не знайшли схвалення до публікації в журналі "Прапор". Бо справа не в погодженні окремих місць, а в розбіжності авторової та редакційної оцінки самого життєвого матеріалу - цілої купи соціальних явищ." Отакої: зовсім бідний автор не знав "цілої купи соціальних явищ". Генеральша виявилась "милосерднішою": вона врізала роман до дрібненько-малої повістини і назвала її "Серце прагне любові".

А тут прилетіла з "Радянського письменника" цидулка від якогось Шарандака, який, звичайно, до літератури не мав ніякого відношення, але змучений серцем Феодосій Роговий прочитав: "Рукопис Ваш такий далекий від життя і написаний такою архаїчною мовою, що не може бути й мови про підготовку його до видання. Шкода, що Ви витрачаєте час на подібні вправи!" І не менше. Це - про роман "Свято останнього млива". А якийсь Ю.Кочерга утнув з тієї ж "Молоді" ще "евфонічніше": "Авторові слід виховувати свій слух, щоб вірно добирати слова. Ось як звучить: "Марта Смоляр прагне вірного кохання". Чотири літери "р". Гарчання знищило ліричність задуму". Перефразувавши дещо ці слова, скажемо: редакційна кочерга "Молоді" не тільки хотіла вбити роман "Санько і Марта", а ще й нагарчала зле на нього. Якась Н.Матвійчук з "Радянського письменника": "Хаотична, розхристана композиція, безладний, плутаний виклад, претензійна, позбавлена смаку мова, що рясніє словесними

викрутасами, замічена діалектною або ж архаїчною лексикою. Як бачимо, про видання роману "Посулля" не може бути й мови."

Тоді Феодосій Роговий не відчаївся (справді талановитого письменника та ще й чесного і вірного своєму художньому слову не зіб'єш на манівці). а насмілився ще більше і звернувся до самого голови Спілки письменників України. А той мучився милосердно над відповіддю, уже знаючи про всі знущання у видавництвах і журналах над романом "Свято останнього млива", врзав так: "Прочитав Ваші "відступи", які Ви назвали романом. Рукопис Вам повертали з редакцій неодноразово, і правильно робили, я не знаю жодної редакції, яка б його надрукувала. Ви скінчили свій твір 72 року (добре, що хоч нової ери, так би мовити. - М.М.), і дивно мені, - бачу, що розумна людина, й невже не можна дотямкувати причин відмовлення та ґрунтовно переробити твір, а не одбуватися отакими мережками-закресленнями. Те не рятує. Хилило не раз і мене кинути читати та відбутися відпискою..." Бачите, як образно "мережить" секретар Спілки, наче те, що він наговорив, - не відписка. Далі - більше чи пак гірше для тієї ж голови: "Знову - з редакторського досвіду. Отако, хаотично були написані майже всі твори В.Земляка, які я друкував у "Дніпрі" і з яким редакція не легко працювала. А він зумів змусити себе переробити." Отак вони, запеклі комуняки й комсомольці з цеківського призову, яких, як на пости, ставили у видавництва, журнали й газети ("Не пущать!"), розправлялися з талантами, ламали їм хребти, знищували їх, як двох незламних українських Василів - Симоненка і Стуса, і того ж Василя Земляка загнали на операційний стіл нарешті від отого "редакторського досвіду", з якого автор "Лебединої зграї", "Зелених млинів" і ще багатьох повістей та оповідань, напрочуд талановитих, більше не зміг піднятися. А по його кончині у Спілці письменників ті ж активісти-редактори від партії й комсомолу безсоромно панегірили-словоблудили про себе, що то, мовляв, вони створили Василеві Земляку романи і він був вельми вдячний їм... І не менше.

Отакі "умільці" від літератури.

Син письменника Юрій Роговий лише спробував заїкнутися про те, як цькували твори його батька, як знущалися над ними у тих же видавництвах і

журналах, то той же секретар забув, що колись написав своєю ж рукою, і тут же обурився усім своїм колись компартійно-письменницьким авторитетом: "Либонь, Юрію Феодосійовичу, Вам би потрібно було розпитати в мене або в Дімарова про все те, або хоч заглянути в мою передмову до "Гріха без прощення", а так ви мене зарахували до батькових опонентів, незичливців і взагалі дідько до кого. А мені сумно й прикро. Оскільки, повторюю, ті клопоти взяв на себе добровільно і довів їх до кінця."

Отак. То було чорне, а тепер, бачте, таке як ніби стало білим. Чи не тому-то досі й не приймають до Національної Спілки письменників України письменника Юрія Рогового, автора кількох талановитих книг прози і віршів, сина видатного українського письменника Феодосія Рогового?

Чи ж відбудеться коли-небудь перебудова свідомості у тих, що "вчили" істинні таланти, як треба творити у слові правду, як треба писати по-справжньому художні полотна?

Навряд.

Тим більше, в Україні.

Ні, мабуть, давайте лишень тут скажемо не в Україні, а в хохландії, де живуть і не служать, а вислужуються, не українці, а хохлуї - це такий собі симбіоз, схрещений із двох слів: "хохол" і "холуй".

"Посутня розмова довкола роману "Свято останнього млива", - сказав в одному з інтерв'ю Феодосій Роговий, - почалася критикою вже після його публікації. До цього, як тепер відомо, над рукописом збиткувалися, мов горобці над соняшником, люди дуже далекі від національних начал художньої літератури".

"Мов горобці над соняшником", - це сказано і по-художницьки потужно, і образно дуже, і, якщо взяти творчість самого автора і тих самовідданих хліборобів, трударів споконвічних славного козацького українського роду, яких він благословив у світ зі своїх талановитих оповідань, повістей, романів, то й справді сонячно висвітив своїм добрим серцем їхні долі, боротьбу, поневіряння, віру у свій чорнозем, у свою батьківщину, у те святе діло, що Україна все-таки

буде вільною. І як не збиткувалися "горобці над соняшником", але ж усією верескливою і галасливою компартійною зграєю не змогли виклювати і знищити його здорове насіння: воно живе, а соняшник світить.

Ось як це розуміють герої Феодосія Рогового і, ясна річ, він сам як письменник: "Бути цілою хлібиною (паляницею) до самого поминального столу", бо "головне - не кришитись", хоч "людина ніколи не може бути в усіх вимірах правильна, як не буває таким життя".

Й тут, либонь, краще за самого автора не проясниш провідної думки його творення: "У наведених рядках немає ніякісінького мотиву самовиправдання. Тим паче, коли його розглядати в контексті роману "Поруки для батька", виходити з ведучого задуму твору. Поруки для батька слід би в даному разі тлумачити і ширше, і глибше. Як на моє чуття й розуміння, згадувана формула "не кришитись" звучить своєрідним закликком жити стійко, мужньо, стоїчно. Не ласитися на спокуси, знади чи якісь інші, завжди підступні й принизливі підкупи. Всіма силами відстоювати свою людську гідність хоч і перед усім білим світом. Боротися за свій талант, за своє право на свободне життя і працю!"

Рогового був аж занадто тяжкий у всіх відношеннях. А ще більше - у творчих: ні, він багато трудився на ниві журналістики, а світанками, вечорами й ночами працював над романом та вичитував так звані внутрішні рецензії київських літературознавців, критиків, прозаїків, були серед них і лауреати державних премій, численних редакторів з видавництв та журналів, і всі вони заправляли йому здебільшого ідеологічні нотації, соціальні моралі, щоб автор "роман доопрацював у потрібному ключі", а другий "ще більше намагався, вже знаючи неймовірну непоступливість Рогового, схилити його до роботи "в дусі соціалістичного реалізму", що третій, визнаний у Радянській Україні прозаїк, секретар Спілки письменників твердить зі всією своєю впевненістю, що не можна, що б "селянин-мародер - війна, мертві, а він пакує червоноармійську білизну", а "розділ про бугая "не смачний"... І що взагалі "видавничі редактори не хотіли брати твір на редагування..." І таких "доброзичливців", "моралістів", "порадників" навколо збірки оповідань "Задумані вікна" ("Провідини"), двох

романів "Свято останнього млива" і "Поруки для батька" дружно назбиралася вже ціла армія, і кожен окремо, а то й повзводно, для більшої певності лаштуючись у редакційні списки, будь-що прагнули, натхненно таки ж хотіли зламати Феодосію Роговому художній хребет. Ордою, так би мовити, соціалістичного реалізму.

Але добре все-таки, що він у той скрутний зусібч для себе час не був одним у полі воїном. Бо постійно надійне плече йому підставляв Григійр Тютюнник, хоч тому тоді теж на кожному кроці, вважай, та ж згадана орда підставляла без кінця підніжки. Проте обидва не здавалися, і бачилося ж, що од вигартування тих злецьких обставин, що ними їх брали, вірніше - намагалися взяти в полон уськалки від літератури, Григійр Тютюнник ще вивіреніше, ще майстерніше, ще краще писав свої новели й оповідання, а Феодосій Роговий - романи, нариси, статті. Відгуків, бодай коротких рецензій на твори одного й другого у столичних виданнях не приймали, в області - теж крутили носом, тоді, слава Богу, підтримувала районна газета в Глобиному "Зоря комунізму". Там Феодосій Роговий писав: "На оповідання, повісті чи на книги для дітей Григора Тютюнника, відомого українського письменника, чекають прихильники його таланту, як на чесне, правдиве слово". І ще: "Смію твердити, що автор "Коріння" збирає життєвий матеріал, запасається почуттями, як ніхто інший з письменників новелістичного жанру". Про героїв його оповідань: "...переймається їхнім духом, бажанням, думкою, щоб, одухотворивши своєю силою художника манерою письма, в якому поруч з ліричним, м'яким і теплим, як удосвіта літня вода в Грунь-Ташані, несподівано може з'явитися іронічна або й сатирична картина, соціальна чи побутова". Ось тут голобельники від критики й мізкували: "побутова" - ну, це ще півбіді: куди голова задумала, то туди й ноги несуть, а ось "соціальна" - тут брала сверблячка: що за тією придибенцією стоїть насправді?.. Бо далі і вірний товариш автора Феодосій Роговий он пише: "Не знайдете в них лише напівправди, напіввиразу, напівпочуття". Та ще й он що: "Нас продовжать наступники, як ми продовжуємо своїх попередників у кожному ділі". І тут же до таланту впевнено припасовує епітет ВЕЛИКИЙ. І ще - поруч: "Була пора, коли

автора "Коріння" (та й не тільки його) звинувачували в недопустимій зухвалості письма. Проте час спростував і далі спростовує цю упереджену зумисність недоброзичливих. Бо те тютюнниківське "зухвальство" є не що інше, як чистоправедний біль художника, справжня громадянська причетність до проблем сучасності". Це було надруковано в газеті "Зоря комунізму" 8 липня 1978 року.

Та інакше ж і не могло бути.

Стаття, яка називалася "Вибране "Коріння", була наче відповіддю побратимові по літературі на його лист, який Григорій Тютюнник написав у перший день того ж року.

"Дорогий Феодосію Кириловичу!

...Втомився я дивитися, брате, "окрест себя" на теє, як швидко, охоче, навіть пожадливо кинулися ті, що звалися недавно "молодими", до шаплика; чую навіть, як вони хекають, як похрокують сито, видаючи - книгу за книгою! - свої пусті, похапливо (момент!) написані "оповідання", "повісті", "романи"...

Не знаю, не збагну, як можна навернути душу, як рука підіймається писати про ніщо? Як можна вмотивувати це психологічно? Ну, графомани - там зрозуміло. Ці завжди писали, аби писати. А то ж і люди з іскрою божою покотилися з гори, як гнилиці з груші, що росте на косогір'ї. Словесний потоп! Нижуть, плетуть, клепають, зшивають ковдру зі старих клаптиків, як старці, потім збувають це шитво на полиці магазинів, а собі купують машини, хати, заводять поточні рахунки...

Оце й називається **гниття!** (Підкреслене автором. - М.М.).

Отже, роблю висновок, що московська постанова про "вимогливість" критики була спрямована проти хорошої літератури, зокрема і найдужче на Україні, вона звела проти неї греблю, прорила для спекулянтів обвідний канал і туди пішов увесь бруд біялітературний. Отакий жах трапився. Запападливі українці і тут показали своє рило, та ще ж, господи, сунуть його, брудне, й поза межі республіки. Шамота, приміром, лізе критикувати русаків... Та чхали вони на нього!

Чому це робиться лише на Україні милій? - питаюся я. А відповідь проста: треба, щоб українці самі одвернулися від своєї літератури (і від слова, між іншим), бо хто ж читатиме, хто гребтиметься у смітті? А тим часом - ось вам прекрасний Шукшин, Распутін, Астаф'єв, Биков, "отчаянно смелый" "Дом на Набережной" і т.д. і т.п. Читайте! Учїться! Но не смейте! Тепер дивїться самі, хто ми і що таке ви!! Розумно і підступною

Зупинилася була моя верстка у "Дніпрі". Минає місяць, півтора - не засилають. Перечитали дніпряни всі, від коректора до директора. Кажуть: ми - за, але... І мнуться. Питаю: де верстка? Ніхто не знає. "У видавництві немає", - кажуть. "А де ж?" Знизують плечима. "У ЦК?" - "Ні!" Отже, думаю собі, в Комітеті.

А в комітеті твій близький земляк і начальник літературний отак собі грайливо, з усмішкою і рум'янцем на щоках, питає:

- А тобі, Григоре, не здається, що як зібрати твої оповідання до купи, то чи не можна, чи не схочеться вмерти?

- Якби мені так здавалося, - одказую, - то я краще вмер би сам, ніж писати.

Одне слово, вийшла переверстка. Зняли троє оповідань і з десяток купюр зробили. Найдужче мені шкода "Трьох плачів над Степаном".

То і думаю у зв'язку із усім цим про долю твого роману: не весело думаю. Але ж будемо плекати надію на краще.

Обнімаю тебе, вітаю з Новим роком і кланяюся з найкращими побажаннями твоїй родині."

Мине ще десять дуже важких для Феодосія Рогового літ і шість, відколи надрукують нарешті масовим тиражем його нещасний роман "Свято останнього млива" (бо цілих же десять років перед тим знущалися над ним страшно і нещадно), хоч і порізаний і почикрижений жахливо, гіркі літа прокотяться по життю автора, мов той камінний шестигранний бетонний коток по снопу на гармані, не стане його вірного друга Григора Тютюнника: зацькують до смерті, і Феодосій Роговий, загорне собі серце в неказанну печаль: "У листі до мене Віктор Петрович Астаф'єв, російський наш письменник, міра чеснот і

громадянської відваги, писав, пояснюючи насильницьку смерть, - даруйте. що відважуся сказати, - мого товариша Григора Тютюнника, листи якого так довго жалію публікувати (здається, опубліковані, вони втратять частину своєї святості): "Він, будучи абсолютно чесним, згорів серед безчестя..." Чи багато з нас абсолютно чесні? Скажіть мені, то й я скажу..."

Продовжували цькувати Феодосія Рогового. І за виданий уже роман "Свято останнього млива". І взялися за новий - "Поруки для батька". З такою ж ординською навалою на нього, перш ніж надрукувати, як і за перший.

Автор без Григора Тютюнника був у глухій провінційній творчій самоті, у скорботі без його слова, без його підбадьорливих завжди листів: ще важча настала пора, однак не здавався - хоч був безжально пошматований другий його роман "Поруки для батька" (син зазначає: "теж "преміальний", то автор не знав, радіти йому чи плакати" - твір креслили видавці просто таки безбожно, вилучаючи цілі розділи, сторінки, абзаци, перекручуючи часто і зміст означень, і подій, і навіть слова), Феодосій Роговий готував до друку третій роман - "Великі поминки". І йшов до завершення ще один - "Гріх без прощення". А в задумі був готовий новий роман - "Скажи мою кончину, Господи..." Сідай - і пиши.

Згадалося Григорове, з його посмертної книги "Вічна загадка любові": "Літературі, як і хлібові, і яблукам, погоди треба."

А погоди якраз і не було. І тоді, коли починав лише писати, і тоді, коли подав до видавництва "Задумані вікна", і тоді, коли зітхнув глибоко от важезної втоми, як завершив роман "Свято останнього млива", і згодом, і потім, і далі, і ніколи для нього не було погоди, а тільки суцільна, виходить, негода, а наставала, здавалося, й ще гірша... Бо "узурпована влада трималася на нечуваних методах насилля. Застрашені жорстокістю, люди робилися раболіпними, лицемірними, байдужими - маємо роботу для дітей і для внуків..." Це він сказав, коли його запитали про наслідки "логіки й філософії сталінізму".

В одному інтерв'ю запитали й про становище в українській літературі. Подумав і відповів, наклавши свої міркування на вислів "прямуй, куди тебе свободний манить ум", а саме: "А скільки в нашій літературі... плазом полізли в

лауреати і навіть у класики, як тільки зачули розвинутим своїм нюхом, що не стає духу Твардовського, Симоненка, Тютюнника, Шукшина... Яке безчестя - добувати, випрошувати! Куди дівається гідність подібних особин у літературі - плазом лізти на популярну видноту, снувати з себе сіре павутиння й торочити наївним, що все це видатне, примірне..."

Повертаючись до роману "Поруки для батька", скажемо, що вилучення розділів, викреслення багатьох сторінок, перекручення змісту текстів, виправлення слів наверх - для зовсім іншого тлумачення, а то й для прямо провокаційного звучання. Ось лише один рядок з одним назвиськом: "... Корній Окраїнець (тоді ще без прозивання Супостат)..." Автор згадував, що головний герой "звинувачувався не за поширеним в роки репресій трафаретом "ворог народу". А "щоб знищити непокірливого небезперечно, цинічні провокатори за те, що Корній Васильович не в згаданий час вилучив "ворожі" твори українського автора (п'єсу "Дівчата нашої країни") з сільської хати-читальні, якою він завідував, свідомо начіплюють на нього націоналістичний ярлик "севеушник". Так воно, це слово, весь час у всіх рукописах було поруч з головним героєм, і в редакціях журналів, й у видавництві "Радянський письменник". Здавалось би, геть усе вже було погоджено. І раптом автор читає: "Супостат" - замість "севеушник". Може б, і не замінили, але ж тоді виходить, що "севеушник" кругом оточений і тим, що "нашого насіння не скоренити", і тим, що "горіть, горіть, мої дрова, зігрівайте долю", і тим, що "з минулого візьми вогонь, не попіл", і все те так густо закладено в текст, припасовано в абзацах, узято в дужки, а там ще й у лапки, що в підтексті хтось підозріло побачив "міну" українського буржуазного націоналізму. І коли отак вийшов роман ("то автор не знав, радіти йому чи плакати"), Феодосій Роговий в інтерв'ю сказав: "Популярність... душі не порадувала... Хотілося здвигнути люд. Бодай схаменути чи навіть зупинити від подальших руйнацій тих безрозсудних..." Це і щодо роману "Свято останнього млива", а про "Поруки для батька" - конкретніше: "Про існування СБУ (Спілки визволення України) та похідне слово "севеушник" дізнався я, будучи вже письменником, від своєї матері Марії Олексіївни, яка

стверджувала, що люди з таким прізвиськом перед самою колективізацією блукали по плавнях, островах, посульських та наддніпровських хащах, називали себе збирачами лікарських рослин, пастухами, малярами, а насправді були бозна-ким." Он звідки в "Поруках для батька" глибоко-символічний образ "найменшої травинки" ("а ти і єсть у матері-природи свідомо особина-рослинка"), яка "повторюється щоразу в новому зрості, в іншому цвітінні і навіть насінні, але з одного й того ж кореня довічно." Так от мати письменникові розповідала, "як спровокований "севеушник" був розстріляний німецькими окупантами за доносом "своїх" мій колишній учитель української мови Андріян Федорович Нечай, який навчав мене в Жовнинській середній школі Градизького району. Звідки він родом, скільки йому було років - не знаю. Але запам'ятав тому, що кілька разів він рятував нас із моїм однолітком Павлом Давиденком, тяжко пораним на дніпровській переправі, від німецької неволі..." Ще такий штрих. У того ровесника була від німецького осколка така проломина в черепі, що навіть і хрящем не могла зарости, лише плівкою затяглася, тож "дихала", що страшно було дивитися, аби вона не порвалася. Чому мені це особливо запам'яталося? Бо у нас у школі був учитель української мови Андрій Васильович Клименко, фронтовик, у якого теж була на лівій скроні достоту така проломина від німецького осколка. Та як не беріг хлопців Андріян Нечай від фашистської неволі, а староста з поліцаями вислідили їх і здали окупантам. І Феодосій Роговий працював на шахтах Рура, як розказував, "мов той галерник із невольних козаків, бо шахта була стара, глибока (1620 метрів), а довбати вугілля відбійним молотком можна було тільки на колінах, а то й лежачи - так низько в забої."

Суворі уроки життя пройшов Феодосій Роговий: йому було вісім років, коли на Україну накинув смертельний зашморг Голодомор 1933-го року. Зовсім юним його загнали в рабство до фашистської Німеччини, а повернувся додому - ще один голод 1947-го року. А потім - і зовсім позбавили батьківщини, стерши її з лиця землі й опустивши навіки на дно гнилого штучного моря. Та найбільше настраждався Феодосій Роговий, коли серце його приросло до художнього слова і письменник милістю Божою став душею молитися над ним. Не тому, що

трудитися над тим словом було весь час солодкою мукою, а тому настраждався, що над його рукописами так жорстоко, так нещадно, так безжалісно збиткувалися людя, які були дуже далекі, як наголосив сам автор, від національних начал художньої літератури. І цькували ж вони його, і відтручували, і топтали те вистраждане протягом понад 30 літ його совісне творення оповідань і романів, і нарисів, і статей, і повістей... А ще за всім тим Феодосій Роговий 30 з лишком років трудився у школах учителем. І закарбував з молодості й до останнього свого дня в собі святий закон, що треба вчити дітей поклонятися красі й доброті найперше. І ця знаменна фраза увійшла в його роман "Поруки для батька", поєднавши собою мрії, думки й сподівання з праведними діяннями героїв. Якось у Феодосія Рогового запитали, як він обгрунтує паралель таку: "Нема сильнішої краси, як вогонь, що горить полум'ям", - і - "Справжня краса слова також віку не має". Письменник відповів, схвилювавшись, видалося, самою душею: "Тут, як мені серцем чується, так багато асоціативних ниток, інтуїції, емоційних забарвлень, семирайдужних кольорів і відтінків, що сказати точніше, краще я не зумію."

Це була така щирість, що письменник і сам від неї зворушився, що, бач, істинно "розум болить, що не здатен усього того пояснити стражденному серцю". Бо: "Говори, що думаєш; роби, що говориш", - назвавши це ніби основою нової релігії, і далі вже розкриваємо лапки - у побожному смислі вчити таки дітей поклонятися красі й доброті щонайперше, і тоді сам учитель "благословив дозвіл перехрестити руками дядини Катрі свого найменшенького."

А таки "нашого насіння не скоренить" - так у письменника наповнювалося серце медвяним запахом слів і цілющим нектаром, незважаючи ні на які зграїща горобців, що верещали над золотим соняшником його душі, - так, коли в сільській хаті ночами, схилившись над своїм робочим столом, визволяв уявою з дна морського рідну-ріднесеньку Пугачівку і знову заселяв їх героями-хліборобами в романі "Поруки для батька", увиждалася й самому такою його щедра на вимріяне і засвоєне розумом і пам'яттю народне слово, воно ж бо так

трепетно і щасливо-болюче осяювало його думу, а нею - і весь роман зі всіма його людьми:

*Ой у нашій славній Україні
Бували колись престрашні злигодні, бездольнії години.
Бували й мори, і військові чвари,
Ніхто українців не рятував.
Ніхто за їх богові молитв не посилав;
Тільки самі власною кров'ю долю свою визволяли,
Великих зусиллів на всі сторони докладали...
Отже, й пройшли, і зойшли злії незгоди...
Не день і не два вороги Україну плюндрували,
Ні на часиночку одпочинення не мали,
Коней на взводах день і ніч держали,
До російського престолу дорогу вертали...
Долю свою визволяли.*

А саме ж те, як сказав Володимир Винниченко, що історію України читати без брону не можна. Тож і в тексті роману Феодосія Рогового "Поруки для батька", у багатющому мовному вузлі "ніхто вкраїнців не рятував", коли їх на кістки зводили на рідному й масному, як масло. чорноземі Голодомори, як найпрацелюбніших з цілими сім'ями гноїли по Сибірах, Колимах та Соловках, топили баржами в Єнісеях та Ленах, в Білих та Охотських морах, засипали в шахтах Сахаліна й Далекого Сходу, та й самі себе відтак не рятували й не обороняли, і тому "ніхто за їх богові молитов не посилав", хоч "тільки самі власною кров'ю долю свою визволяли", одначе тих карали на смерть поголовно, а інших - знову в кайдани та в ярма - царські чи колгоспно-сталінські та й знову гнали штучними морями з батьківщини, і так тому ж то "ні на часиночку одпочинення не мали, коней на взводах день і ніч держали", і під тією печальною, як сама історія України, думою "мене розбуркав не гук і не галас, якого тоді вчинив Арійон перед мокловодівським бригадиром Лядовським за "непідтримку СВОГО (виділено автором - М.М.) вчителя", а холодок, що впав на очі: "В печі

пригасло - мені заціпило, я не довів до крапки". А "ще треба було сказати, що цей Похиль... надто чутний на правду і один з тих, котрі нізащо не скажуть на біле чорне". І ще багато затопить чорноземів насильно спрямований на них Дніпро разом із Сулою і з іншими своїми сестрами-притоками, і сам автор для нових романів, що вже були готові задумом у голові, зі всіх сил підійматиметься на ноги після інфаркту, поки після великої крові і "зусиллів", що "на всі сторони докладали", здається, що повіряться в те, що "й пройшли, і зойшли злії незгоди", бо ж "є, є, така довідка з круглою печаткою спіднизу, що "Окраїнець Корній Васильович - реабілітований". І мовби ж пробилосся світло правди за висновком: "збирав, отже, ці людські поруки і розказую про них уже не для оправдання себе чи Батька, а щоб діти набиралися народної пам'яті та історичної просвіти". Останнє, начеб відбійний молоток у вугільний пласт, входить і в публіцистичне начало. Проте тут же ніби й пригасає, бо "тут я сів на землю. Сів на пологому схилі Соборної могили, яку насипано раніше, видно, ніж біля неї збоку осіли перші мозолянські люди, якщо про неї ніхто з них нічого певного не розповість, лиш те, що коли у неї пильно вдивлятися під празник на поминки або і в буденний день, то побачиш, якщо здатен, видиво з тремкого Світла. Вся неорана, горішня частина Соборної могили займається свічками, яких не злічиш у мінливому тремтінні." Тепер повернемося ще раз до тієї тяжко ритмізованої думи, де "ой у нашій славній Україні", і покладемо собі на душу подальші слова зі схилу Соборної могили: "Але це була - заходила - не поминальна ніч. І то, мовляв, фосфоричні промені з землі, творені з кісток у ній полеглих. Тут, може, думаю собі, затихну серцем, заспокоюся. Перед очима ряхтить смерковий сутінок, і болять очі. То я дивлюся на міжряддя освітлених ізсередини хат, у горизонт, у води, що його підмивають, мов свій берег, поки мені стає ввижатися недійсне."

"Поруки для батька", отже, були написані за півтора року і закінчені у травні 1984-го. Стимулювало, може, й саме нарешті видання в "Радянському письменнику" "Свята останнього млива", хоч і дуже порізане та пошматоване, і схвальні і приязні листи читачів до автора, що й казати, ще більше порадував і

додав духу для творчої снаги лист від Олесея Гончара, який писав: "Як на мене, то ваше "Мливо" чудове. Радую в ньому багато що: і глибоко відтворені картини народного життя, і колоритні характери, і ця багатюща наша полтавська мова... Твори такого рівня, такого зрілого роздуму не часто з'являються в літературі. Отже, можна Вас привітати, принагідно вітаю Вас із Новим, 1983-м роком, вітаю Ваші всі прийдущі творчі літа. Бо, очевидно, це ж лише початок шляху... Простору Вам і снаги."

Весь час, із самого початку підтримував Феодосія Рогового і його багатостраждальний роман, боровся за його видання Борис Олійник. Одержав автор щирого листа од Віталія Ковалю, який про "Свято останнього млива" писав: "Найвищі оцінки він дістав. Коли б твір був у "Роман-газеті", почули б його більше. І дай йому боже. Вчора я розмовляв про нього з Олесем Терентійовичем, оцінка його (висока) Вам відома. А щодо опублікування його в "Роман-газеті", то він говорив з Ганічевим (головний редактор "Роман-газети" - **М.М.**) і не тільки говорив, а й писав йому листа. Днями він їде до Москви і при нагоді спробує все те повторити."

Усе це, кажу ж, підіймало дух. Однак не дрімала й злецька критика. Повчально, як до провінційника з висоти столиці, писали й ті, які самі себе вважали метрами від Спілки письменників, на кшталт: "Скорочення - не страшні. Чого Ви огинаєтеся? Не ходіть кругом і навколо: дайте роман про те, що пережили, бачили, що перенесли на своєму хребті і не мудрствуйте лукаво." Тут прямо відчувається цеківська виучка. Автор цих "повчань" у молодості ще й як громив таланти, коли служив у ЦК ЛКСМУ. І потім по-партійному, по-комуністичному повчав звисока, як треба "значно і вартосно" писати свої твори. Інший, який у глибокій старості нині водить себе за ціпком, начеб живий класик, а в той час, коли "Свято останнього млива" на всі спусти й заставки, як кажуть, під його прямим керівництвом у "Радянському письменнику" громили його підлеглі редактори і внутрішні рецензенти, тепер довго мовчав, коли роман Феодосія Рогового набув широкого схвального розголосу і його переклали вже й на російську та інші мови, висунули на Державну премію України імені

Т.Г.Шевченка і на Державну премію СРСР, нарешті за три місяці до кончини видатного письменника (а це вже на теренах істинної художньої літератури було визнано) надіслав йому і свою цидулку, наче й вибачливу і водночас солоденько-сиропну: "Дорогенький Феодосію Кириловичу! Не клянїть мене, не сердьтєся, хоч Ви маєте на те повне право. Був у мене такий стан, що не те що писати - читати нічого не міг." Далі повалили хвороби й хворобчаки. І далі вибачливе: "Оце лишень підібрав свої соплі та й спромігся сісти до столу: почав, як то кажуть, оживати. А в думці - на Сулі, садиба, яку я там три роки тому придбав за 300 крб. і яка стала для мене найкращими ліками. Весною знову зашиюся туди..." Дай-то, Боже, як кажуть, і цьому комуняці здоров'ячка на довгі літа, бо ж тут він згадав і про "Свято останнього млива": "... повіяв на мене таким теплом, так мене всього огорнув, що спасибі Вам, дорогенький, до сліз! І ще багато-багато років писати Вам Ваші чудові романи, в яких - саме життя. Життя - і більше нічого." Як це - більше нічого? А ті страшні болі, яких він, оцей, що називає так солоденько автора дорогеньким, завдав йому критичною голоблею з видавництва, гамселячи чимдуж навідмаш його "Свято останнього млива", а заодно - й другий роман "Поруки для батька", правда, тепер обережніше: своєю думкою, та чужими руками і з компартійним розмахом.

Тож давайте ще прочитаємо гіркого листа - авторові залишалося жити п'ять з половиною років.

"Дорогий Олесю Терентійовичу!

Звертаюся до Вас ("О, милосердя людське, прийди на поміч!") - звертаюся до Вас як до свого (і нашого духовного Батька (даруйте за підозрені слова мої безкорисливо щирі), бо інакшої ради не видиться).

Я пам'ятаю (і дякую), що писали мені і (як читач) ждали (ждете) моїх книжок - якраз про другий (після "Свята останнього млива") роман я й хотів було після повернення - оце зовсім недавнього повернення з Києва - наговорити вам купу свого невдоволення станом видавничих походеньок своїх (ось-ось два лежить роки ні читано, ні рецензовано) - хотів було... та, слава богу, осінила голову думка: писання твоє буде безпредметне, як і сама прісьба.

Лучче пошли Тому Чоловікові "Поруки для батька" і довіря Його Мудрості.

В один і той же день, разом з оцим листом, я й посилаю Вам свій **роман** (підкреслено автором. - **М.М.**), (пробачайте уважливо, що роблю це без попереднього прося). Прочитайте, будь ласка, за коли встигнете. Якщо прочитаєте до їзду письменників України - передасте, будь ласка, чи якимось по-іншому повернете: я буду як делегат від Полтавщини.

І ще одне: у варіанті для "Радянського письменника" слово "севеушник" (через нього, либонь, "Вітчизна" за доброї рецензії Мих.Слабошпицького... відмовилась його публікувати - так **ТЕ** (підкреслено автором. - **М.М.**) слово повсюдно замінено "супостатом", інакше мовби зовсім "не буде діла" (гадають, хто читав його: (знову підкреслено автором - **М.М.**) Дімаров і Харчук).

Бажаю Вам добра од Життя і ласки - Ваш Роговий.

27.II.1986, четвер, село Устимівка."

Роман "Поруки для батька", звісно, чекала б така неймовірно колошматлива доля, як свого часу і "Свято останнього млива".

Одначе на поміч, на незагайну виручку кинувся зі всією душею Олесь Гончар.

Вони потім, як і домовилися в листах, зустрілися на з'їзді. І Феодосій Роговий невзабарі щиро і вдячно писав:

"Сердечно вітаю Вас, дорогий Олесь Терентійович, з Новим, 1987, роком!

Бажаю здоров'я і найкращих успіхів у творчості! Мені чітко пам'ятається наша зустріч на з'їзді і кожне слово нашої тоді розмови. Пошли, Боже, повторитися нашим зустрічам і розмовам.

Щодня, щомиті передумую, як би найкраще скласти свою книжку, яку пишу, яку хочу написати.

З Новим роком, з новим Словом будьте здорові!

26.XII.1986. Ф.Роговий."

Із цього короткого і такого схвильованого листа видно зі слів і між слів, яке моральне й творче піднесення відчував Феодосій Роговий після зустрічі на письменницькому з'їзді з Олесем Гончаром і які там з ним відбулися сприятливі

і по-справжньому благодійній розмові, а ще ж Олесь Терентійович своєю доброю людяністю й невтомним авторитетом оперативно поопікувався й допоміг конкретно, аби роман "Поруки для батька" вийшов у тому ж "Радянському письменнику" без зволікання.

"Вельмишановний Олесю Терентійовичу, Совісте нашої духовності!

Я радий і сьогодні, через кілька років, що на Україні знайшлися добрі люди і з їхньою поміччю вдалося опублікувати мій перший роман. Дякую і дякуватиму також Вам за Ваші високі оцінки мого "Свята останнього млива", про яке Ви говорили не тільки студентам Київського держуніверситету імені Т.Г.Шевченка - відчуйте, будь ласка, в цих словах мою щирісіньку щирість, не подумайте про лестоці й запобігання, і не треба мені кращого.

Днями я одержав з Москви кілька перекладів (прийміть, будь ласка, один з них) і разом з ними листа моєї перекладачки. Ось рядки прісьби з нього: "Последуйте моему совету, обратитесь к Гончару с просьбой поддержать Вас в вопросе напечатания романа в "Роман-газете". Заместитель главного редактора этого издания Семен Михайлович Борзунов так мне и сказал: "Гончар - член редколлегии, он представляет Украину, и от его слова многое зависит".

Не знаю, що говорити далі: гублюся в плутанні почуттів.

Бажаю здоров'я і благополуччя! Ф.Роговий.

15.V.1987, п'ятниця, Устимівка."

Благовісна підтримка Олесь Гончара дала Феодосію Роговому в моральному й духовному сенсі дуже багато. Як говорив він сам, вона допомогла йому вистояти проти навали на його романи тих численних видавців, редакторів, критиків, свідомо несумлінних і просто злісних недоброзичливців, які прямо не сприйняли і відтак категорично не приймали його творів, топтали по них і цькували їх. Як зворушено і завдячно зізнавався Феодосій Роговий, добре слово Олесь Гончара про нього у письменницьких і широких читацьких колах додавало йому для творення справді живлющого духу і незказанного натхнення. І справді ж бо, Феодосій Роговий у жовтні 1986 року почав писати новий, третій свій роман - "Великі поминки", а в жовтні 1988 вже його був завершив. Того ж року

в "Радянському письменнику" був надрукований і роман "Поруки для батька". Автор же працював уже над четвертим романом "Гріх без прощення".

У 1947 році 29-літній Олесь Гончар, автор на той уже час знаменитих "Прапороносців", повісті "Земля гуде", знакової новели "Модри Камень" і цілої низки інших чудових оповідань, став головним редактором центрального літературно-художнього українського журналу "Вітчизна". І з тих пір був незмінним його членом редколегії все життя. Отож він не тільки посприяв, а й наполіг, щоб у тому журналі надрукували роман Феодосія Рогового "Великі поминки". Це зробити було вельми нелегко. Нагадаю, що роман був закінчений у жовтні 1988 року. Відділом прози у "Вітчизні" відав ортодоксальний комуніст, який ще раніше категорично виступав проти "Свята останнього млива" і поносив його, де тільки міг, бо затоплення Посулля гнилим Кременчуцьким морем вважав не менше, як "кроком прогресу соціалістичного суспільства, невичерпним джерелом енергії". Хоч Феодосій Роговий аргументовано цілком з вивіреними показниками і викладками-розрахунками досвідчених спеціалістів довів, що так, Кременчуцька ГЕС збудована швидкісними темпами, достроково, прийнята державною комісією за участю Підгорного й Хрущова, але ніколи не працює на всі свої дванадцять турбін. Чому? Та тому, що то не потрібна, бачте, енергія, то не вистачає води, то профілактика для половини турбін заразом і т.д. А найкращих чорноземів угроблено й донищується щовесняними увалами - незчисленно гектарів, але бездарні чиновники від Градизька, від заваленої гори Пивихи до самого Києва відмахуються, мовляв, нічого страшного... Тож самі слова заголовка роману "Великі поминки" у згаданого ортодокса вже викликали шалений спротив. І все ж за наполяганням і аргументованим доказом Олесь Гончара про велику художню цінність і насущну життєву значимість твору він був надрукований у двох числах - у серпневому й вересневому 1990 року.

Однак ця боротьба за романи Феодосія Рогового "Поруки для батька" й "Великі поминки", яка протягом цілого шестиріччя (а ще ж і за "Свято останнього млива" діставалося) викручувала нерви й здоров'я обом, й авторів, й Олесеві Гончару, випила в обох багато крові.

Давайте, либонь, проймемося, що на серце лягло, настроєм ще одного листа тих літ.

"Дорогий Олесю Терентійовичу!

Посилаю Вам з рідної сторони добрі почуття і побажання благополуччя й здоров'я на довгі роки життя.

Оце зовсім недавно бував у Омельничому - в селі, що за два кілометри лівіше, якщо їхати до Полтави поїздом. Побував, бо там проживає моя рідна тітка Наталка на дівоче прізвище Копил. Вельми забажалося побачити, почути й відчути людину, якій уже дев'яносто третій рік. В неї, до речі, знайшлися сподобні старі книжки, яким я чомусь довіряюся щиріше, ніж пребагатьом сучасним...

Ходили-їздили по довколишніх селах і між Василівкою та цим же таки Омельничим набачилось мені чомусь не зоране поле... Трішки-трішки перейнявся уявою, як по ньому заворушилися, заспішили, як перед дощем, жнивні люди. Вони брали по два-три снопи попід плечі і несли їх до початих полукіпків... Ще трішки душевних зусиль - і ті люди, либонь, щойно зійшли - зійшли-вийшли з "Далеких вогнищ" (остання прижиттєва велика книга нових, написаних у ті роки, повістей та оповідань Олесея Гончара, що вийшла в "Радянському письменнику" наприкінці 1987 року. - **М.М.**), щоб у робочому, вічноселянському поспіху та в поті порятувати за години святий хліб - таке привиділось. Вчувались голоси безпечної молодості - ген як далеко до них вертатися! Вчувалися і никли, щоб колись знову зазвучати сурмами пречистої печалі...

Ви знаєте, Олесю Терентійовичу, я найдужче боюся оглядатися. Мені щоразу ввижаються стерні... і стає страшно... коси... якоїсь демонічної коси, котра стинає все живе, що тримається за землю, на якій проросло й найперше возрадувалось... оте живе, що так стенається під косою ("Ой лугами йду - луги розвиваються, берегами йду - береги стенаються").

З Новим роком будьте здорові, дорогий Олесю Терентійовичу, і посилаю Вам ще і ще здоров'я для боротьби, для утвердження і розвитку нашого роду, нашої рідної землі.

25.XII.1967, у п'ятницю з Устимівки. Ваш Ф.Роговий."

Коли зі смутком, особливо ж під кінець мережились ці рядки - не писались, а саме мережились (тут згадалось із Тараса Шевченка: "Рушники вже ткались, і хустина мережалась. Шовком вишивалась...") - до Феодосія Рогового слово "писались" не підходить і якось мовби й не пасує, бо коли перечитаєш хоча б те, що він устиг видати, то найбільше в глибоко образному, у високохудожньому розумінні, гадаю, треба казати: не написав, а якраз вимережив, - так от, коли йому крізь журбу ввижались ті стерні з листа до Олеся Гончара, робота над романом "Великі поминки" була в самому розпалі, і в мені мимоволі з пам'яті ударили дзвоном із середини того твору, мовби із самого його серця, ось оці рядки з піснею: "Нічого, нічого, вчителю... Батько в тебе золотий. Як не стане мене на світі, держись його ради і Прокопової (усе того ж головного героя, що прямує та й прошкує ще від "Свята останнього млива" через усі романи Феодосія Рогового - до самого кінця вже іде Лядовський... - М.М.) - не ошукають... Та поки ще вмирати - подождемо гожого часу. Може, сам прийде... Може, кликати треба. А може, доведеться займать та гоном гнати... цвілі наші голови! ("Іди бреди, чого ти боїшся того бакайця, він не глибокий", - "Так у ньому dna не видно". "То небо світиться в воді, дурне ти")".

Пора, мати, жито жати - колос нахилився.

Пора, мати, дочку дати - голос змінився.

Ой хоч колос похилився - стебло зеленіє,

Ой хоч голос змінився, так личко біліє.

І далі: "Як основина хороша у клуні, хоч би й про мою кажучи, то й не завалиться, хоч як товсто укрий. І все воно так, учителю: нічим себе, ні коло себе надовго не піддуриш ("Ой журавко, журавко, чого кричиш по ранках?" - "Як же мені не кричати... о, Григоре!")".

Але це вже буде відгомін від того, що так зайтрилося в душі ще раніше...

"Здрастуйте вам у хату, бабусю Наталко!"

"А я ждала-ждала, вже й галушки мої покошлатіли... Драстуй, синашу!.. Тебе, бачу, намочило. Воно й линулося, як з відра схитнулося. Сідай коло печі, я натопила сьогодні."

Так і притулився, як осінній листок, до того тепла аркушик зі словами "оце зовсім недавно бував у Омельничому - в селі... там проживає моя рідна тітка Наталка на дівоче прізвище Копил."

А то вже так жилаво переплелися роман "Великі поминки" і саме трудне життя Феодосія Рогового.

Давайте і ще раз поставимо уряд заголовками один біля одного усі романи цього прекрасного в ошатному слові, як розкішна й висока, до неба яблуня у цвіту, письменника. Ось так: "Свято останнього млива" - "Зрушені люди" - "Поруки для батька" - "Великі поминки" - "Гріх без прощення" (не завершений) - "Скажи мою кончину, Господи..." (лише задуманий, збереглися тільки окремі начерки, уривки речень...).

Молитовний був задум - у своїй українсько-козацькій класичній глибині.

Святі були у великому й чисто-первісно-народному українському слові мрії, по-хліборобськи багатими були думи про художнє втілення їх на папері для людей, дивовижні були у селянському працелюбстві сподівання...

Не дали справдити.

Зацькували.

Убили йому серце, без кінця переслідуючи його чесне, совісне, добре, світле, тонке, як травина біля рідної хати окрай квітника, що напилася сонця й цілющого дощу й радіє, що вона така гарна під веселкою, слово, таке у своєму художньому убранстві, як ні в кого більше - не було, нема й не буде...

Він прожив лише 67 літ.

Він тільки був набрав висоти у розвої своєї щедрої на романний розмах творчості.

На нього за рідною Пугачівкою в плавнях полювали фашисти й доморощені цербери-поліцаї, він виривався, тікав на острови на Сулі, а його виганяли звідти

навченими німецькими вівчарками, щоб вони загризли невинних українських хлопців і дівчат. Він ожив, не загинув під їхніми іклами, і його потім фашисти гнали через усю Європу аж до рурських шахт, а там заперли у найглибший вибій, щоб і забув, що таке людська воля. Він діждався визволення, радів, що тепер повернеться на батьківщину і буде нарешті вільно трудитися на чорноземі, який йому і з он якої далечини в німецькій шахті пах Сулою і тією квіткою-травинкою біля маминої хати, а його свої ж, комуністи-охоронники - за те, що фашисти загнали у свої шахти, - погнали тепер через усю Європу назад, під конвоєм із собаками: спершу під Москву, в місто Електросталь на завод ім.Сталіна фрезерувальником, а після всіх отих гонінь і поневірянь - нарешті на палички-трудодні сталінські в колгосп, до волів, щоб навіки запік у собі, що таке МУ-2 і що таке вишмуляне ярмо із занозами...

- Але, - казав мені, похиливши над своїм словом, наче над святою молитвою, свою непокірну хліборобсько-козацьку голову, видатний наш український письменник Феодосій Роговий, - однак найстрашніше і найганебніше я пережив, коли партійні цербери з письменницьким квитками від літератури по-фашистськи топталися і товклися безбожно по моїх "Святі останнього млива" і "Поруках для батька".

Зрештою, у березні 1992 року Феодосію Роговому було вручено Державну премію України імені Т.Г.Шевченка. А ще раніше роман "Свято останнього млива" двічі було висунуто на здобуття Державної премії СРСР. У Москві в Спілці письменників мені розповідали, які доноси надсилали з Києва зі Спілки, щоб тільки Феодосій Роговий не одержав тієї премії. Потім один із секретарів Спілки, посипаючи йому сіллю рану, "виправдовувався" мовби: "Сталася прикрість. Оргсекретаріат не одіслав вчасно на Вас подання в Комітет по преміях. Лихий недогляд. А там потрібно чималу кількість матеріалів." Чого там, надсилали - тільки доноси. "А може, думаю, це й не лихо, - пише, сиплючи й далі сіль на рану, - подання ми надішлемо на розгляд наступного року. Ми їх організуємо." І вже й геть і зовсім безпардонно-знущальне: "Ми всі Вас шануємо і любимо."

Отак вони уміють "шанувати й любити" своїх істинних українських письменників.

Усе це особливо активно діялося навесні 1992-го, точніше - з березня по травень.

Віталій Коваль, який захищав од численних нападок на смертельно хворого Олеся Гончара, і за те йому злецько погрожували, а потім загнали на той світ, писав Юрію Роговому 26 травня 1994 року: "У мене болить серце, а писати про Феодосія Рогового правду дуже важко, в мені все закипає. Роговому було важче, ніж навіть Хвильовому в ті часи чи Архипу Тесленку - в ще раніші. А вглиблюватись в житіє, в трагедію видатного письменника, якого й зараз не включають в хрестоматії і не видають, сили треба волячої. Час іще настане, час осягнення Феодосія Рогового."

Євген Пашковський відгукнувся так: "Феодосій Роговий мені був завше цікавим. Як стилістові й живому мовникові, по-старосвітськи кажучи, знавцеві життя, йому серед його покоління не було рівних - в цьому, в першу річ, вбачається мені його негаразди видавничі. Заздрість для українців давно замінила порозуміння й патріотизм, знання і вміння витворювати чесну ієрархію скрізь - від мистецтва до політики... Головне те, що його все ж вдалось залишити, бо більше в Україні тако вже ніхто не втне, не напише..."

Тепер син:

"... А в мене перед очима наша остання зустріч.

Третє травня 1992 року. Батько сидить за столом і дописує "Гріх без прощення". Каже, що вже знає, чим завершити і розпочати новий роман "Скажи мою кончину, Господи..." Домовляємося наступного дня всією родиною йти на сільське кладовище до моєї бабусі Марії, а його матері та до мого брата Борі, а його Сина - наступав Поминальний Понеділок.

На прощання Він якось довго-довго дивився на нас - дітей і онуків - і мовчав. Усі ніби про щось здогадувались, але боялись признатися...

Між третьою і четвертою годинами ранку у наше вікно постукали: "Ви спите?! А там помер батько!!!". Ті шість кілометрів до нього я їхав Вічність, хоча,

на спідометрі було за сто. Я поспішав, я хотів ще поговорити, бо не все сказав... Хоча знав, що вже не встигаю...

У хаті сиділа почорніла Мати, лежав Батько, а на долівці валявся розбитий телефон... Мати не змогла викликати лікаря і тепер німо докоряла собі, що не встигла нагріти йому води для ніг... Мамо, не Ви були винні... То сказав Господь..."

І ще - синове: "Якось в одному із останніх своїх інтерв'ю Феодосій Кирилович Роговий сказав, що повинен написати за життя п'ять романів - так йому віщувалося уві сні. Встиг їх написати (частково і видрукувати три) . Останній, правда, "Гріх без прощення" - залишився незакінченим, а "Скажи мені кончину, Господи..." - лише у задумах.

Тож хочеться запитати у всіх нас - скільки має прожити на білому світі український письменник, щоб встигнути написати свої, Богом відпущені, романи? Скажи, Господи?"

І висвічується переді мною початок його незакінченого роману "Гріх без прощення": "Всі ми рівні перед Господом, та не рівні між собою. Лучче проживи непомітно, але гоже. Не прибирайся в будень так, як гоже для празника..." І слідом запитання: "Куди воно все краще дівається, а гірше залишається?.." І далі зблискує як відповідь, мов блискавка в ніч: "... коли не послухаєш голосу серця, вір мені..." І сиплються з тієї зірничі "п'ять кошиків житейської мудрості, що зовні мовби є розвагою простій людині, а всередині - повчанням для обранців. Бо чим ми можемо боротись, окрім мови? В тім мудрість, щоб малим зусиллям велике врятувати." Бо вона ж, мова, нас "зачула кров'ю. Чи, може, м'яким своїм, добрим серцем..." Услухаймося ще: "Чи ти вчуваєш - о моя Втіхо, о З'явопомічнице, як я благаю Господа і всіх святих, щоб привидів мені доторк твоєї теплої, тремтливої, як серденько, руки, освітив поглядом твоїх очей, нашептав мені твою любов: ти великого стоїш: умієш Богу молитися і мене навчаєш, о моя утрачена любове!..."

М.Луганськ 1-2.05.2003 р.

ІНТЕРВ'Ю ОСТАННІХ РОКІВ

НЕ ЗРАДИТИ СВОЮ БЕЗСМЕРТНУ ДУШУ

(газета "Комсомолец Полтавщини", 5 червня 1990 року)

Я день і ніч молюся, щоб нашому
родові Бог послав нащадків мужніх,
справедливих і шляхетних.

Феодосій Роговий

Спекотний серпень 1972 року. Старосвітський будиночок по вулиці Ватутіні, що був прихистком редакції "Комсомольця Полтавщини", збезлюднів. Пора відпусток. І ще чогось, чому я, свіжоспечена випускниця факультету журналістики, не знаю наймення, але що відчуваю - в поглядах, недомовках, ухильних відповідях на мої наївні запитання.

"Комсомолец Полтавщини" початку 70-х... У стінах редакції ще витають легенди про те, як спали на підшивках, бездомні, але щасливі найвищим щастям - щастям творчості, як грілися утрьох під одним кожухом і писали за одну-єдину ніч геніальні речі...

Але вже котить по долях важкий ідеологічний коток доносів, розборів, "вливань". Під котком люди скришують всі свої кути і кутики, голочки й голки, аби пильному оку влади не було за що зачепитися. аби вціліти хоч круглячком. (І запише письменник вистраждане: "Головне - не кришитись. Бути цілою хлібиною (паляницею) до самого поминального столу"). А люди - кришаться. А хто не хоче продавати свою безсмертну душу, той іде у мовчазну внутрішню еміграцію, або пробує сховатися десь у районі, або спалює себе на буйному горілчаному полум'ї...

"Комсомолец Полтавщини" сімдесятих... Ще зрідка на порозі виникає постать Григора Тютюнника - наче блискавка прокреслює обрій редакційного неба. Ще у нього в Полтаві приятелі, і на лобі в них не написано, куди хто

поверне у переломні вісімдесяті, коли Григорів стражденний дух покине сю юдоль беззаконня й печалі. ("Він, будучи абсолютно чесним, згорів серед безчестя" - Віктор Астаф'єв у листі до Феодосія Рогового). А може, уже й тоді дано було йому знаття про те, що буде з кожним, хто дивиться йому сьогодні в очі? В очі, зранені нетутешньою мукою? Спитати б - та лячно. Наче рани відкритої торкнутись...

Ще часом редакційним коридором несе свою високу голубу вишиванку Олександр Іванович Ковінька - останній з могікан нашого розстріляного українського Відродження. Спитати б про тих, з ким ділив він гулагівську пайку... Не відповість. Про таке говорять найближчим.

Забігає Михайло Булах, недавній працівник, а це вже гість редакції, якийсь затерзаний і зчорнілий. Відважуюся: "Михайле, коли ваша збірка вийде?" Кресонув вогонь у зіницях: "Ніколи. Кажуть, багато лексики націоналістичної. Мати, приміром. Калина. Хата. Стріха. І Україна".

Сміюся... Бо мені здається, що ця облуда ідеологічного пильнування і цькування сьогодні ж обсіплеться, і всі - і Григир, і Олександр Іванович, і Михайло, і ми, молода-зелена братія, зможемо безборонно сказати все, що хоче викричати, вистогнати душа. Свята наївність... Ти ще не знаєш, що твоє покоління потратить півтора десятиліття на обстоювання елементарних речей: права називати Україну матір'ю, калину - калиною ("А ми тую, червону калину підіймемо, а ми ж нашу славну Україну, гей-гей, розвеселимо"), рідну хату - колискою добра й правди, і стріху - стріхою, і бідну вдову, що під тою стріхою доживає віку, - мученицею, перед якою наша держава в неоплатнім боргу, а не "щасливою трудівницею колгоспних ланів", котра, видите, нічого спільного не має з отим "реакційним", другосортним селянином, який щодня і щогодини, клятий, породжує капіталізм.

Спекотний серпень 72-го... Мовчазно вибирає з шухляд робочого столу чернетки віршів відповідальний секретар Анатолій Островерхий. Так я й не допиталася у нього, що жене його з Полтави в Кобеляки, з обласної газети в

районну. Тепер уже і не допитаюся. Земля вам пухом, Анатолію, рано ваше серце відболіло.

І ніхто не хоче мені, новенькій, до пуття пояснити, чому Феодосій Роговий, що вів у "Комсомольці Полтавщини" питання літератури й мистецтва, мусив залишити квартиру в обласному центрі і повернутися в своє село Устимівку Глобинського району. Один каже: сім'я не захотіла переїжджати в місто. Другий підтримує: нащо вона, та Полтава, Роговому, йому ж не сімнадцять, аби міняти побут і звичаї, та ще при його залюбленості у Посулля. Третій, "благонадійний", застерігає: не допитуйся, тут діло пахне "ізмом", "прибрати" Рогового з Полтави "рекомендували", бо круг нього гуртувалася творча молодь, а де гурт людей, та ще таких, які папір мережать, там, чого доброго, розмови всякі поплетуться: про історію України (тут тільки пильнуй!), про голод 33 року ("якого, як тобі звісно, не було, його вигадали буржуазні націоналісти з-за бугра") або ще, боронь боже, про Грушевського чи, страшно подумати, - Хвильового...

Тут мені усе стає ясным: і недовірливі погляди, і ухильні відповіді, і те, що Феодосій Кирилович Роговий, провідний нарисовець, серйозний літератор, зісланий власкорувати на Глобинському кущі з бібліотекарським окладом 70 карбованців. Я не знаю тільки одного: з Полтави він вивіз, окрім стола, розкладачки та стільців, готовий роман "Свято останнього млива".

Наша розмова з Феодосієм Кириловичем Роговим, зіркою першої величини на небосхилі сучасної української прози, почалася із спогадів про цю складну пору в його житті, коли його, зрілу, громадянськи свідому людину, сформованого письменника, змушували приноровлятися до фальшивих стандартів застійних часів.

А ще - із спомину про людину, завдяки якій перший його роман хоч через десять літ пробився до читача, аби принести його творцеві заслужену славу, а народові - неерзацну поживу для розуму й серця.

- Коли ота тяганина із "Святом останнього млива" була, то найбільша заслуга у виході роману - Григора Тютюнника. Я про нього, царство душі, поки житиму, пам'ятатиму. Повість хочу написати. Як Григір написав мені, а я не встиг йому

відповісти. От і хотів я оце відписати. Розказати історію зі "Святом...", та й усю послідовність розумінь, переконань, свого сприйняття, все-все-все хотів йому відповісти, хоч на той світ.

- *Здається, у Хемінгуея є така думка: в газету вчасно прийти, але ще важливіше вчасно з неї піти. Чи поділяєте ви цю точку зору?*

- Як сказати? Я, звичайно, не шкодую, що потрапив у газету. Хоч писав і до того. Писав байки, друкував. І навіть у поважних журналах. Але відчув, що це не мій жанр, що я себе силкую, не виливається воно само, душа не готова до цього всього. Так прийшов до прози. Що ж до газети - на деякий час вона письменникові принаймні не заважає. А багатьом і сприяє. Бо змушує, якщо душа бажає цього, пізнати настільки багато життя і настільки широко та глибоко, настільки тобі дано таланту Господом Богом чи ким там, хто дає нам усе це. Але настає час, коли вже не маєш права писати не про те, що найдужче болить твоєму народу. І як ото казало начальство мені, що для газети я ніби вже і не такий, то, може, воно й була тут дешиця правди.

- *Переросли ви, мабуть, тогочасну газету. А "Комсомольцю Полтавщини" не дозволялося далі йти в напрямку ваших пошуків - правди, граничної щирості, одвертості, природності.*

- Можливо, й переріс, коли з похвальбою казати. Я відчував, що вже не можу писати таким стилем, такою лексикою, як було тоді в пресі прийнято. Бо розумів, що тут багато непевного, фальшивого, навіть обману багато. Я ж був уже немолодий чоловік і знав, де ж я й брешу, хай Бог простить, і знав, як ця людина, прочитавши, скривиться, скаже: бач, який розумний, зразу відкривсь переді мною, в довір'я увійшов, а тоді отако закрутив... Справді, кожній творчій людині газети допомагає, якщо, звичайно, людина талановита. Але ця теза, що письменнику треба вчасно з газети піти, - правильна.

- *Ваші романи читаєш як посібники з народознавства. Зрозуміло, живучи в Полтаві, ви б не зібрали стільки скарбів. Усе оте багатство, яким ви щедро обдаровуєте читача, - виливається на сторінки експромтом чи ви систематично ведете записи, робите заготовки?*

- Я записую народні вислови, які вважаю наймудрішими. Оце рік після смерті матері не пишу. Але заготовок зібралось більше, ніж на роман. Та до столу ще не можу підійти. Для мене важливий якийсь внутрішній поштовх. Причому не на замовлення, він приходить у такий момент, що я й сам не розумію, що зі мною діється. Але тоді уже рік чи й більше я не відходжу від столу, пишу щоденно. Не з примусу, не з принципу - просто цим живу.

- Реальність нашої доби - падіння культури народу, омертвіння цілих пластів лексики, і української, і російської, й інших мов. У російській літературі Олександр Солженіцин поставив перед собою завдання повернути до активного вжитку ті слова, які ще зрозумілі сучасній людині хоча б у контексті, але які вона поспішно викинула була у відвали. Коли читаю ваші твори, бачу таку ж, а то й ширшу, багатоплановішу роботу в ім'я спасіння, розкриття, укорінення української мови, культури, духовності. Ви повертаєте нам слова нашого дитинства, ви й глухуватого до слова змушуєте милуватися відтінками, красою справжньої, несклоченої української мови.

- І тобі, і всім - письменникам, журналістам - радив би це робити. І хай з десяти слів двоє повернуться в нашу лексику, в наше багатство оце невимірне і незглибиме, хай. Так від цього ж ми не збідніємо, а навпаки - душі наші збагатяться.

- Здається, до цього мали б ставитися співчутливо всі: і окрадені низи, і винуваті в цьому духовному зубожінні народу верхи. Однак... Скільки я працювала в полтавській молодіжній газеті, стільки й громили редакцію: мовляв, "Комсомолец Полтавщини" пропагує старосвітські звичаї, у нарисах Феодосія Рогового, Федора Тютюнника й інших авторів архаїчна лексика.

- І хто ж це аналізував? Чи то вже знавці такі великі? Скільки безграмотності і бездушності у подібних "оглядачів"! Ну, що ти зробиш? Вони виховані так. А взагалі, це не тільки наслідки виховання. І погромні акції щодо преси, і все інше, що зроблене з нашою мовою й культурою, - це насамперед в ім'я задоволення якихось своїх корисливих амбіцій, корисливих намагань і сподівань. Тільки своїх особистих. Не для народу вони стараються. Так і кортить запитати такого

правовірного: що ж ти кому допоміг? Усе зубожив. Ото є у мене в "Поруках...": що ми скоро доживемось до того, що й Великого Кобзаря читатимемо із словником. Так оце, схоже, чи на шляху ми до цього, чи хтозна, що воно. А тут ще й у Москві на сесії Верховної Ради СРСР проголошують російську мову офіційною...

- *Якраз нашим папазірам і полбогам на руку.*

- А то вже точно. Як хочеться, щоб усі оті сили, котрі тепер пробудилися, - національно свідомі, до народних болів і жалів спочутливі, - щоб вони вистояли і перемогли. А оті верхні, пінисті щоб зійшли. Я чоловік такий, що дуже уповільнено якимось усе це аналізую, - правда, тоді, коли здобуду своє переконання, мене вже не зрушиш. Хоч і розпинай на хресті, я не зречуся своїх переконань. Бо переконуюсь не просто в результаті прочитаної статті чи почутої промови, а в результаті великих спостережень і великих мук, які відбуваються в мені. Нинішній час складний, бо спливли і найчорніші сили. Причому сили, які й самі не знають, чого хочуть. З'явилося багато мнених величин. Вони тужаться замінити тих вождів і вождиків, що були раніше. Це і справи, це і зліва. І ніяк не можемо ухопити тропи, щоб тією тропою розвиватися далі - в національному житті, і взагалі. Зрештою, ми повинні якимось єднатись до життя всіх людей на землі. А то виходить що? Ми таке мов перечепа. Нас люди бояться. Через нас решта цивілізованих людей бояться рухатись...

- *Прикро, що наслідки перебудови поки що невеликі. Невеликі. Оце як на селі - нема ніякісіньких.*

- А чого ж було чекати, коли збирались перебудовувати село, нічого не міняючи. Сидять в одній конторі управлінці. Питають їх: це ж у вас оренда, селянські господарства з'являються, не треба вас буде стільки, не нудьгуватимете місяцями без діла, підете у сферу виробничу... А вони сміються: "Коли це воно буде! Нам відстрочка дана років на десять". Але ж за десять літ на селі ніким буде управляти. Нікого і нічого не зостанеться, якщо селянин залишатиметься кріпаком, який відбуває повинність на Салтичиху-державу.

- *Класти цьому край?*

- Це ж те, що украй треба робити, уже ж видимо. Доки ми з торбиною ходитимемо попід чужими вікнами, проситимемо хліба? Хіба не страмота! На весь білий світ і на всі галактики страмота...

- *У вас є рецепт порятунку українського села?*

- Мучуся цим, печалюся від цього. Та не можу уявити, що з ним робити. Мені здається, все-таки найперше треба дати абсолютну волю селянинові. Абсолютну! Та нічого він ж контрреволюційного не чинитиме, в нього природа, натура не та. Ти дай йому землі, дай до землі - він і країну нагодує, і землю порятує. Хоч, мушу сказати, моє рідне село (а точніше, те, де я живу, бо рідного хутора мого Пугачівки уже немає, море посиротило), не знаю, чи може далі розвиватися в оцьому селянському розумінні. Така складна ситуація, що всі бояться. Був же час, нам дали по десятині чи півтори на душу. Перед колгоспом. А тоді що зробили? У 8-9 числах "Вітчизни" виходить у мене роман "Великі поминки". Там я пишу, що це була організована провокація селянина. Його спровокували, він виявив себе, той якогось млина збудував, той купив молотарку на чотирьох, той собі гарні врожаї навчився вирощувати. І скосили їх, як соняшники.

Нарешті прийнято закон про землю. Але що він доточив селянинові? Абсолютно нічого. По-перше, його ніхто не знає на селі, не хочуть навіть і знати, бо там двадцять одна умова і, зрештою, все зведеться до голови колгоспу. Якщо прийде чоловік, який би справді взяв гектарів п'ять чи десять, то йому такі умови створять...

А сміливців - мало. Десятиліттями над селянином збиткувалися...

- *У нас досі пам'ятають, що в Лютенських Будищах - це від моєї рідної Загрунівки кілометрів п'ятнадцять - голова колгоспу, виганяючи одну жінку на роботу, порубав їй сокирою на верстаті основу.*

- Який це образ! Це ж ткания полотна, полотна життя, і раптом отака руйнація. Ти використай цей образ. Бо можу вкрати. Я часто звертаюся до таких буцімто немасштабних фактів, деталей. От знаєш, чого не люблю? Плаского письма. У художньому творі кожне слово має означати більше, ніж воно називає. Мені казали, що із "Свята останнього млива" можна було б три романи зробити.

Як це? Що, ріденько написати? Страх не сподобалося співрозмовнику слово "ріденько". "А й занадто густо не йде. Не всі сприймають". Я й не намагаюся, кажу, щоб усі сприймали. Я не знаю, чи вас усі читають, чи будь-кого усі читають. От народні казки всі читають. Всі співають народних пісень. Бо це - їхнє, суто їхнє, допоки світу. Вищого й кращого за все народне, сумніваюся, чи можна створити. Тільки якісь філософські глибини можна відкрити. Осмислити усе те, що народ сотворив. Ти осмислив і запропонував нову ідею, запропонував, виходячи з того, що народ надбав. Заради тебе надбав. А так вийшло, що природа дала тобі більше, більше, ніж тому селянинові. Ти зумів цим скористатися, спасибі скажи людям. Спасибі, дай Бог вам здоров'я, творіть далі. Отако виходить, отако... Осьдечки... У мене у класі один усе казав: осьдечки. Осьдечки, дивіться. Маруся - вона ж списала. У вас за спиною оно-но поставила аркушик і читала, а ви не бачили. Бачив я, кажу, Сергійку, я ж їй за те четвірку поставив. Маруся моя зачервонілась: четвірка означає по-моєму двійку...

- Бачу, ви любили свою вчительську роботу, з якої прийшли в газету і на яку потім повернулися?

- Безмежно любив! Ні, сама робота мені надоїдала. Чого? З року в рік повторюються оці навчальні плани і програми. Як коняка в замісі. Але ж діти! Я їх страшенно любив. Кожен дорослий у собі щось приховує, а тут усе зверху. Тим більше, якщо ти все відчуваєш і можеш їх розуміти: і рухи, і посмішки, і все на світі. Вони любили мову мою. Скажу іноді щось тако, що не вживалося десятки років - як вони реагують, як чують красу нестолоченими душами своїми...

- З огляду на трагічне зубожіння мовного арсеналу нашого вчительства, нашої школи, а ще дужче наших засобів масової інформації - приємно, що на сторінках нинішнього "Комсомольця Полтавщини" не пересохла зовсім та річечка справдешньо-полтавської, в народі підслуханої мови, русло якій значною мірою проклали і ви, коли писали для газети свої "кучеряві", "архаїчні", неслухняні нариси... Що ви хотіли б побажати читачам і журналістам колишньої вашої газети, яким сьогодні теж несолодко ведеться?

- Я часто спілкуюся з молоддю. Особливо студентською. Мені подобаються ці хлопці й дівчата, що прагнуть розібратися в наших помилках, що мають національну гордість. Я в них вірю. І побажаю жити за тим "крамольним" лозунгом, що його повісив у класі мій герой Теодосій Окраїнець: "Говори, що думаєш. Роби, що говориш".

Побажаю молодим колегам служіння не "продажнім тимчасовцям, заїденим полбогам", а тільки правді. Правді і народу. Бо це - двоєдине.

- Спасибі за розмову. І спасибі, що ви є. А своє побажання і побажання всіх, хто згадує вас світло і винувато, - скажу вашими ж словами: "Дай Боже, щоб ти тихенько гомонів, а громада б тебе слухала..."

Ганна ДЕНИСКО.

МОЄ ЖИТТЯ - ТО ТВОРЕННЯ ЛЮБОВІ

(газета "Ленінським шляхом", 18 травня 1991 року)

У людини, є якийсь чуттєвий заряд, якщо вона справді має талант і здатність написати книгу, є задум готовий, уже вистражданий. Суть саме в цьому вистражданому, в цьому чуттєвому. Як би ти не обминав, як би ти не хитрив, то все одно там ти проявишся. І оцією ж кульмінацією і зав'язкою, і теперішністю, і зв'язками часів. Цього хлопці не хочуть і не намагаються. Сказати, що немає у нас талантів?..

Хоч, коли чесно, - то таки і немає. Можливо, в поезії, отам якась надасоціативна система образна. Оце у Павла Мовчана - читаєш, читаєш - аж затомишся, бо хочеться ж зрозуміти чоловіка. Я не думаю, що це наш або ж магістральний шлях розвитку нашої поезії. Все-таки суть повинна бути фольклорна. Я так розумію. І з емоціональними ритмами. Тим паче, маючи і Шевченка, і Франка, і Лесю Українку.

Особливо це помітно серед наймолодшої, як би сказати, нашої письменницької когорти. Я визнаю, приміром, імена Оксани Пахльовської, Оксани Забужко - це та література, якої ми чомусь жахаємося. Мені, до речі, теж інколи дорікають, що письмо моє елітарне, елітне. Таке якесь, що тільки для

спеціально підготовлених людей. Все це зовсім не те. Абсолютно. Як же я, найселяніший селянин, чоловік від землі, і можу якимось мислити елітарно, відокремлено від когось?

Ми звикли, що наше художнє письмо, особливо в цей період воно з'явилося, вже до того збіднене, до того вже було розбавлене всякими словесами, які нічого не варті були, що тепер воно здається диковиною. А як ось повертають оцих розстріляних, оцих соловецьких ув'язнених: і Плужника, й Шкурупія. Та Зерова навіть. То порядок мислення, напрямок мислення, та й слова, відбір слів, як би сказати, це ж для тієї елітарності чи елітності - як вони хочуть сказати, абсолютно ніякий. Просто він так високоорганізований чоловік, по своєму мисленню він тільки так каже, тільки так він мислить. Я думаю, що саме це один із шляхів, стежок, які б нас хоч би якоюсь мірою рівняли на літературу європейську, на літературу світову. А більшість старих літераторів, та й не тільки старих, розгубилися перед можливостями, сказати б, написати і мірою свого таланту. Він бачить, що це можна написати, а не знає, як.

- Трагедія.

- Дійсно, трагедія. І це помітно. Розгубилися.

- Феодосію Кириловичу, якщо вже ми заговорили про таланти, то зараз вже й "Літературна Україна" бере під захист Олесь Гончара. яке ваше особисте ставлення до нього: і як до колеги, і до письменника, якого ми всі з шкільної парти знаємо.

- Звичайно, якщо прилаштуватися до вимог сьогодення, то тут може виникнути деяка двозначність. Хоч я відкидаю цю двозначність. Але я знаю, що вона існує. Приміром, звучали такі заяви, ну, несерйозні, навіть образливі заяви, що "ваші прапороносці принесли на нашу землю зло, розор і ненависть" і т.д., і т.д. Це заявляє одна з письменниць із західних областей. Звичайно, до деякої міри "Прапороносці" можна так класифікувати чи розуміти, але в цілому цей роман, я б не сказав, що він був написаний Олесем Терентійовичем, людиною до безмежжя доброю, благородних начал, щоб він писаний був з метою поширення серед людей і народів - ненависті, зла,

гноблення і т.д. Хоч можна перевернути це розуміння і на другий бік. А що, справді, несли прапороносці?

- *Тут, мабуть, треба згадати і той час, коли "Прапороносці" писалися.*

- Безсумнівно. І на той час роман велику роль відіграв. Ми ж самі й винні в тому, що це - братство, солідарність людей - якимось так помпезно проявляли і, по суті, конкретно не займалися. Приблизно, з'їдуться правителі якогось рангу, якісь там урочистості проведуть, завершать концертом, і на цьому все. Хоч суть співдружності, а тим паче дружби людини з людиною не в цьому. А саме в найконкретнішому, найпростішому, найменшому. У тому, щоб ти відчув, чого хоче оця людина, чому вона страждає. Чому вона мучиться. І допоміг, якщо ти здатен, якщо ти добрий своєю душею, своїми помислами. А коли ні, то нема чого виступати, нема чого галасувати.

А коли сказати про "Собор" - то це все краще, що я знаю за останні десятиліття в нашій українській літературі. Суть, задум його надзвичайно глибокі. І на нього орієнтуватися особливо молодим, які на щось претендують.

- *Недавно "Київський вісник" надрукував цілу серію статей про те, що доки Гончару було вигідно (премії, звання і т.д.), все зібрав, а тепер з партії вийшов.*

- Ну, це поширений зараз примітивний спосіб мислення. Таке не тільки йому пришивають. Розказують і про Драча, і про Павличка. Але єдине, що я тут можу сказати, що який не гіркий навіть кривавий час у нас був, вони писали. І я не думаю, що премії давалися за партійність чи ще за якусь приналежність. Зрештою, премія одержувалася за талант. Так чи інакше. Будь ти тричі партійний чи позапартійний, ким ти не будь, а без таланту нічого не вийде.

Словом, я в цьому нічого не вбачаю. Особливо про вихід із партії. Іноді це звучить із таких уст, доволі серйозних. Діходячи аж до Бориса Ілліча Олійника, що це перевертні, що це справді ті, хто скористався часом. По-перше, я категорично проти слова "перевертень". У кожного є своє розуміння і своє світосприйняття будь-яких ідеологій, будь-яких подій, причин, наслідків. Внаслідок чого у людини виростає переконання. Його щось змусило переглянути

свої позиції. І справді, якщо по-чесному, то хіба немає приводу для того, щоб і вийти?..

- *А ваша думка - письменник повинен бути партійним чи позапартійним?*

- Я не виключаю можливостей бути в партії. В будь-якій, їх тепер чималенько на Україні. Це дуже приватна справа, як на мій розсуд. І потрапляють туди, ми ж знаємо як, яким чином. Той з тією метою, той з тією. Якщо й справді ми сягнемо хоч якихось цивілізованих рамок буття, то я думаю - це не відіграватиме ніякої ролі, так, як і в усьому світі. Будь-яка партійність не додає таланту письменникові.

- *Володимир Яворівський заявив, що зараз, доки ми не розбудуємо самостійну державу, письменники, яких доля винесла на гребінь політичних подій, повинен займатися політикою, а літературу, як би не було шкода, відкласти.*

- У нього задатки політика, оратора, задатки спілкування з людьми - виняткові. Це без перебільшення. Але якщо я цього не вмію, то чого я туди буду йти? Або комусь заважатиму, або займатиму чиєсь місце. Оце така думка. Навпаки, я думаю, що в наш час, в оцей період, думаю, знайдеться покоління, яке зрозуміє нас: і старших, і менших. І пояснить оце все краще, ніж ми його розуміємо. Одначе, я вже говорив на початку, занедбувати літературний процес абсолютно не випадає.

А потім, я ось про що хотів сказати. Мені здається, знову ми не з того боку почали. Знову чомусь у нас економічну сторону випирають аж занадто. Мені здається, що світ новий, який ми хочемо збудувати, яким хочемо злитися з усім Всесвітом, з усім людством, повинен тільки бути заґрунтований на духовності. Тільки з духовного начала повинен починатися. По найменшій мачині, по найменшій зернині ми повинні відроджувати, збирати, класифікувати його - казати: оце наш фундамент, наша основа, яку потрібно розвивати. Без цього ніякого суверенітету не буде. Від того, що ми понадягаємо костюми і будемо такими ницими, як, приміром, тепер багато, такими ненависними. Що з цього? Що ж це за цивілізована держава? Кому вона потрібна? І хто з нами справді щиро захоче підтримувати якісь зв'язки? Якщо правда, що там західні країни такі вже

цивілізовані, як нам їх малюють. Я цього не можу оцінювати, бо сам там не був. А справа духовності, то її не вирішує одна нація, один народ, одна держава - хай вона буде навіть найбільша імперія. Духовність - це сув'язь земних розумінь, земних пізнань пізнанням всього космосу. Всевишнього розуму. Якщо здійсниться оце єднання... Хоч у якійсь мірі, хоч ми наблизимося до цього, тоді, звичайно, можна буде вже називатись і цивілізованою державою.

- Думається, що все, про що ви говорили, - саме не прийде. Закон про мови прийняли, а він так і не діє...

- Тут можна сказати так, як говорить один мій односелець: "Китайці тобі нічого не зроблять. Роби сам". Отак у нас з мовою. Хоч оце останні мої спостереження показують, що є сили, які навмисне не хочуть віддати людові українському накопичене. Все ж, як не кажи, а мова - це ж праматір нашого народу. І в якійсь мірі кожна нація, яка живе на цій території, повинна відчувати повагу до нас і бути або мати якесь відчуття шани. Віддавати йому належне, розуміючи, що я оце такий, що я розвинувся тільки завдяки тому, що ми разом жили з українцями, в спільності.

Але не тільки з мови духовність починається. Духовність починається з кожного зокрема. Особливо у мене найбільше претензій до нашої інтелігенції. І вчительство, і лікарі, й інженери, зоотехніки, агрономи. Це люди, які отримали, причому і не завжди навіть чесними шляхами, освіту, та так і застигли на тих щаблях. І не самовдосконалюються. А самовдосконалюватися - це треба переходити від грубостей в стосунках людей до того тонкого світу, на який здатен протягом усього свого життя. Оце я живу недалеко від ферми - піди послухай, які там стосунки між людьми і оцими спеціалістами. Оце звідси треба починати. Треба просто усвідомити, що ми вже так низько живемо (низько культурно), що інколи сором бере, коли десь з'явишся у найдрібнішій державі Європи. А скільки таких випадків безкультур'я, що їх нічим не поясниш. І крадіжки туристами в магазинах, і інше - все воно характеризує ж наших людей.

- Більшість пояснює це економічними причинами, мовляв, не до духовності зараз, коли їсти нічого.

- Я думаю, коли б ми почали з духовності, а не вдарились у розвиток тієї страшної науково-технічної революції, не заходилися будувати гіганти, які потім виявляться нікому не потрібними, а тільки руйнують, перш за все, природу і руйнують суть людини, ту ж духовність, у нас би такого стану не було. Ми б не дожилися до того, що нам аж з Німеччини возять у торбиночках вермішель, сіль...

Чув я нещодавно репортаж по обласному радіо, що тітка, якій принесли "подарунок" оцей, казала: "Дай Бог вам здоров'я. Згадали мене..." і т.д. Думаю, це ж тітка ця - мабуть, до неї за весь вік (можливо, 70 років, а може й більше), але з нею ніхто щиро не говорив за весь цей вік. Вона побачила, що прийшла людина, побачила, що їй дали те, чого у неї зараз немає, і вона готова молитися на неї, готова віддати свою вдячність. Оце говорить про те, що ми якось колективно почуття виховували все життя і не дбали про мікрокосмос, якщо так можна сказати, саме про людину. Якщо не визначити суть людини і не підняти її на якийсь щабель (є ж рівні стосунків людини з людиною), діла не буде. Ні в чому.

- Це те, що колись називали шляхетністю, хоч це слово зараз не дуже вживане...

- Воно не вживане, бо ми ж теж його занехаяли. А воно якраз сюди тулиться. Приміром, із стосунків дворян, яких ми теж ненавиділи бозна як, ніби вони нелюди, то там можна брати моральний кодекс для сучасної людини. Я не кажу, що всі там були ідеальні, але ота шляхетність, про яку щойно ми згадали, я не проти її відновлення. Не проти отого самозахисту честі людини. Якщо немає іншого способу боротися з поганню (а її тепер немало), то я не думаю, що це б нам зашкодило.

- Феодосію Кириловичу, ви якоюсь мірою повторюєте долю свого російського колеги Віктора Астаф'єва: живеєте на селі, рідко наїжджаєте у місто, до цивілізації. Чи не важко вам одному, адже ви, як мовиться, варитесь у власному соку?

- Я б так не сказав. Хоч, безумовно, самотність душить. Одинокість іноді доводить до пекельних болів. Чому? Бо кожна людина, яка прагне до чогось, яка намагається до чогось святого, світлого і праведного, повинна співставлятися із своїм ідеалом. Якщо я ще не вмію пояснити це у вимірах космічних, то, врешті-решт, я повинен мати перед собою, перед внутрішнім зором якусь земну людину. Для мене нею може бути Віктор Петрович Астаф'єв. Ми з ним, до речі, знайомі. Це прекрасна людина. Він живе болями народу і не вникає у всякі політичні катаклізми. Він займається загальнолюдськими тривогами, вивчає їх, по мірі таланту навчає людей своїм добрим словом.

І він, до речі, у одному із своїх листів написав мені, коли я готував матеріал до 50-річчя Григора Тютюнника, однієї світлої людини нашої України і не тільки, то він написав, що такі люди, як Григир, абсолютно чесні люди, горять від безчестя. Я вважаю, що Григора якоюсь мірою знаю, як людину і навіть творця - я теж думаю, що це основна причина його трагедії. Він не міг витримати. Бо то було безчестя не окремо взятої людини, а безчестя цілого суспільства.

- А взагалі, Феодосію Кириловичу, вам зараз ніби й ображатися немає на кого. Ви хоч і живете в селі, але знаний в республіці, вас видають залюбки.

- Ні, я на це не скаржусь останнім часом. Правда, перший роман не видавався цілих десять років, а тепер потрапив у таку смугу, що паперу немає. Одначе я не скаржуся. У мене є замовлення, угоди. І навіть останній роман, який я готую, уже є де друкувати перед книгою. На це не можна скаржитись. І це надає якоїсь внутрішньої, або, як прийнято говорити, психічної енергії за вченням "Живої етики" Миколи Реріха. Тож я, в міру своїх можливостей, перш за все, фізичних уже можливостей, намагаюся щось робити. Особливо в останньому творі "Просвіти нас, Господи". Це назва його робоча, а можливо, й залишиться ("Гріх без прощення" - Ю.Р.).

- В ньому просліджуються життєві лінії героїв попередніх ваших романів?

- Скільки я житиму і скільки писатиму, думаю, що це буде один роман. Хоч, звичайно, деякі дійові особи будуть вибувати, нові народжуватися - так, як і в житті. І мені хочеться все ж завершити свою роботу, творчу роботу, як і саме

життя, якоюсь такою високою праведністю. Щоб мене люди зрозуміли, що я не просто намагався щось написати, щоб його видрукувати, а хотів усім життям своїм, здоров'ям допомогти оцим селянським людям. Надзвичайно затурканим, темним людям. Людям без всякого спрямування й інтересу окрім заробити, окрім вижити, поза межами тієї духовності, про яку ми говорили. І про яку балакають наші письменники з трибун. То їм до цієї духовності ще далеко. Як він ледь-ледь втримує в душі якісь материнські, оті материнські почуття. А те, щоб він мав час, працюючи у дві зміни: одну в колгоспі, а іншу у себе на городі, просвітити свою душу, то тут не варт і говорити. А скільки у нас гине талантів! У будь-якій сфері життя. Це страшна трагедія. Бо ми не маємо і не хочемо визнавати таланти.

Діє психологія зазидків. Ти не можеш бути зі мною, якщо ти більше маєш, більше спостеріг, краще відчув... І ми дійшли до такого стану в селі, що ти спробуй знайти елементарне: пошити чоботи, відремонтувати щось. Всі ці професії відпадають. Хто ж нам все це буде робити? Хто?

Оце, мені здається, ця колективізація всього, не тільки в селі, і духу, і душ до того нас збила з праведної путі, що тепер ми всі кричимо: "Стоїмо перед прірвою", "Катастрофа", "Крах" і там ще якісь слова наводимо. Та ніякого краху, ніякої катастрофи немає - просто треба перестати вірити в одну-єдину, хай вона найправильніша, ідеологію. Такого в світі не буває. Нехай навіть найрозумніший чоловік - він не може відповідати бажанням, прагненням усіх або хоч колективу якогось.

Я дуже підтримую наш республіканський уряд за те, що прийняли Закон про свободу совісті. Це багато вивільнить душевної енергії нашої всієї нації і тих людей, які живуть на нашій праведній землі.

- В цей час дехто з ваших колег заявляє, що перспектив в українській літературі не проглядається. Ваша думка?

- Я з цією позицією не погоджуюсь. Не думаю, що не прийде покоління, навіть сучасних людей, яке б не збагнуло найфатальнішої помилки духовного розвитку і не сказало людям, як же нам далі жити і бути людьми. У нас ще є письменники і середнього віку, які можуть багато сказати. У тому числі і Павло

Загребельний, Юрій Мушкетик, Валерій Шевчук. Можна продовжити цей список. Я маю на увазі прозу. Поезія - нехай кажуть, що вона там усяких відтінків. Але вона є. Вона кудись прагне. А якщо у людей є прагнення: і духовне, й душевне, то ні про яку безперспективність говорити, мені здається, не варто. Будемо сподіватись, що нас ще читатимуть і європейські, і всі надцивілізовані держави.

- *Якщо з сьогоднішнього дня дивитися, Ви задоволені своїм життям?*

- Звичайно, незадоволеним своїм життям просто не можна бути. Хоч би вже й тому, що заново прожити його не можна. Перші роки мої, наймолодші, вважаю пропали намарне. По закордонах експлуатували мене, дорікали нелояльністю до пануючої ідеології. Навіть до ув'язнення. Все це наклало відбиток і на стилі мого письма, і на подальшому розумінні світу. Однак я задоволений, що дожив до таких часів, і ми маємо можливість заявитися, маємо можливість на весь голос сказати, що ми є і вічно будемо. Бо склалося на краще. Нам треба тільки не схибити із цього шляху до кращого, ґрунтуючись, я втретє повторюю, тільки на духовній основі. І перш за все, на ній. Це той шлях, яким нам треба йти разом.

Інтерв'ю взяв Василь Шамало.

"ЗДОБУВАТИ СВОЄ - ЗНАЧИТЬ ЖЕРТВУВАТИ СОБОЮ..."

(газета "Зоря Придніпров'я", 24 серпня 1991 року)

Здається, це було зовсім недавно, ніби вчора. У привітній оселі нашого земляка, письменника Феодосія Рогового в Устимівці зібралися добрі друзі. Було багато привітань і, незважаючи на майже сухий закон, тостів. Виголошувалися вони за здоров'я ювіляра - Феодосію Кириловичу виповнилося тоді шістьдесят. І, як годиться в таких випадках, всі бажали подальших творчих успіхів, нових книг.

І ось минуло шість років. За цей час Ф.К.Роговий видав два романи - "Поруки для батька" та "Великі поминки". За перший письменник отримав літературну республіканську премію імені Андрія Головка, як за кращий прозовий твір року. А ще ж була напружена праця над книгами, які читач отримає в майбутньому.

Праця надлюдська, виснажлива. Тож нерідко в телефонній слухавці на роботі чи вдома чую знайомий голос:

- Здоров, царю. Як живеш, що нового. Ти не знаєш, де кордафену дістати. Чи є він в аптеці?

Кордафен... "Кор" - це по латині "серце". Воно найчастіше тривожить. Бо коли через нього живим струмом проходять трагічні долі героїв власних книг, серцю важко. Феодосій Роговий не пише, а вистражджує свої незвичні романи-монологи, згорає в них. Ось так і народився його афоризм "Здобувати своє - значить жертвувати собою".

Напередодні дня народження (27 серпня Феодосію Кириловичу вже 66) ми зустрілися і я попросив його відповісти на деякі запитання, які безсумнівно, цікавлять читачі "Зорі Придніпров'я" і особливо шанувальників красного письменства. Він люб'язно погодився. Отже, слово письменнику Ф.К.Роговому:

- Думки мої і судження у даних відповідях є цілком довільні, а отже нітрохи не претендують на остаточність для всіх чи для кожного - вони випливають з моїх особистих спостережень і розумінь і є переважно максимальні, тобто я хочу давно і тепер, щоб нашій національній культурі, зокрема сучасній українській літературі, вистачило відроджуваного духу стати на такий шлях свого розвитку, котрий би вів її до найвищих людських духовностей, а в літературі - до вершин світового письменства. Цьому сприяє політична ситуація, що склалася нині.

- *Феодосію Кириловичу, скажіть, будь ласка, які процеси, на Вашу думку, характерні для літературного цеху республіки в нинішній перебудовний період?*

- Найхарактернішою ознакою літературного процесу в Україні, гадаю собі, є (іще якийсь час буде, скажімо так) збирацьке дійство, соборність, тобто повернення надбаного, яке так безцеремонно й несамовито було вилучено з національного життя як нібито вороже панівною, до безглуздя утопічною ідеологією беззаконня й сваволі. В процес літературного життя тепер входять кращі і найкращі постаті письменників "розстріляного покоління" зі своїми творами і цим самим збагачують нашу самосвідомість, дають право говорити про самобутність і талант українського письменства. Тут винятково багато зробили і

роблять провідні наші літературознавці і критики Івана Дзюба та Микола Жулинський, а також письменник (виходець, до речі, з полтавських країв) Олекса Мусієнко. За його редакцією в "Літературній Україні" друкуються широкі довідки "Письменники України - жертви сталінських репресій", що вже само по собі засвідчує ступінь свободи нашої культури, тобто всього, що створювалося для задоволення духовних потреб людини.

Прикметним є також те, що хоч і поволі, та все ж починає діяти нова шкала оцінок художньої творчості в цілому і кожного письменника зокрема, вищим стає мірило її істинності, пропонує молодим авторам можливість чіткіше визначатися, вибирати орієнтири розуму і правди. Додамо ще й таке, що сьогодні виявилось немало письменників, котрі явно розгубилися і замовкли перед високими, принаймні, вищими булих вимогами до художнього творення, паче всього понімили од невміння самостійно думати, а не витворяти, як бувало, сякі-такі, аби ідейні опуси на задану якимсь номенклатурним профаном виробничу тему. Тому, на підсумок кажучи, гріх би було замовчувати в якійсь мірі кризовий стан, зокрема, в сучасній прозі, яка ще не освоїла, не сказала художньої правди про роки насильства, вважай, поголовного страху з періоду побудови так званого соціалізму, "в окремо взятій країні". Значить, забракло нам творчої сили, художнього хисту. А після таких великих перемін не можемо й далі оговтатись, повірити самі в себе. Цим своїм судженням я не заперечую творчої активності окремих, зокрема відомих прозаїків: Павла Загребельного, Юрія Мушкетика, Володимира Дрозда, Валерія Шевчука, твори яких немало в чому є помітними і визначальними.

- Чи формує сучасна українська література громадську думку суспільства республіки?

- Тут я виходжу з того, що художня література - це мірило свідомості народу, вираженої словом. Духовна висота суспільства... Якщо хочете, рівень його таланту. Іншим боком кажучи, - це висота пізнань людиною самої себе і людських стосунків.

В попередні радянські десятиліття суцільного насильства просто нищилися разом з людьми навіть геніальні ідеї, якщо вони не співпадали з комуністичними, які проголошували самі себе як щось незаперечне, вічне й незмінне для всіх часів і історичних умов. Ця несусвітнна одновимірність, безпросвітня нетерпимість до всього "ненашого", до іншого сприйняття і розуміння природи речей ("Он як той берег скелястий, поглянь, що його заповзято Сіль роз'їдає морська, - зрозуміло, ніяк не завважиш. Через ті крихти, для ока не видимі, й діє природа") - все це відучувало нас (і відучило!) жити справжньо, у злагоді з законами природи і людської натури, тобто багатомірним способом, а не тіснитися "окремо взятої ідеї".

Творима за такого суспільного стану література (маю на увазі нашу, українську) поволі никла, пристосовувалась, нерідко зумисне підтасовувалась до вимог злого часу (за невеликим винятком) і, отже, сприяла викривляти сприйняття і погляди, а далі й переконання, оглупляла саму природу людини аж до найдрімучішого примітиву, сприймаючи химеру, як факт, і реальність іншого світу, як далеку або й зовсім не існуючу фантастику. Так стверджую, бо ще задовго до нас людям була відома сила слова, художнього тим паче, - сила його впливу на психіку, тобто на найсильніше в людині.

Коли ще хто сумнівається, що художня література (не тільки краща - всяка!) формує громадську думку, то прошу до невеликого прикладу, читаючи який, зверніть увагу, будь ласка, передовсім на думку в ньому, виражену, без перебільшення кажучи, афористично, тобто стисло, чітко, глибоко: "Те, що принижує, - пронизує. Душа образ не забува. Все, чим образили поета, акумулюється в слові. А слово - струм. А слово - зброя. А віще слово - вічове. Душа, зруйнована, як Троя своїх убивць переживе". Ще ось одна інкрустація, прошу: "Не живемо, а вибачаємось. Хтось на людей нацьковує юрму. Я все щось мушу, мушу, мушу! А власне, що я винна і кому?!" Таких рядків найвищої поезії можна декламувати тисячі. Всі вони одного автора, одного творця - сучасної української поетеси Ліни Костенко, тепер визнаної найвищими властями, тепер називаної навіть геніальною, а всього десяток років тому її читали потайки. Та й

ті десятки читачів, кому це випадало як на щастя, не могли без боязні говорити про цю геніальність мислі, бо вона навіть друкувалася не в нас дома, в Україні, а далеко в Канаді, чи де інде... Подумайте після цього трішки і скажіть хоч самі собі без лукавства: чи вплинули на вас наведені рядки? Чи були вони нам на шкоду і десять, і двадцять, і всі сімдесят років тому?.. Якби ми такими ось людьми, їх думками та не розкидалися безбожно і злочинно, то не мали б у себе сьогоднішньої, передусім духовної руїни.

Або візьміть прочитайте, навіть якщо він читаний, застережений від усяких розрух, розладів і незгод роман "Собор" Олеся Терентійовича Гончара... Скільки було на нього гонителів, великих і менших, але мізерних у своїй суті і безрозсудних! Нині цей пророчий твір зарубіжні українці висунули на здобуття найвищої міжнародної премії з літератури - Нобелівської.

Ще дуже варто в цей славний ряд поставити поетичний зразок для дітей молодшого та середнього шкільного віку "Диво калинове", видане три роки тому "Веселкою", а написано Дмитром Григоровичем Білоусом: "Солов'ї на калині, на ялині зозуля. Через гори й долини лине пісня з Посулля. Мова в ній калинова, дерева сонячна гілка, серця тиха розмова, калинова сопілка".

Твори названих і немало не названих авторів, звичайно ж, як ви уже пересвідчилися. виховують і формують, розвивають і вдосконалюють своїм розумом, своєю правдою, все, що є краще в людині від природи. Вчать її Любові і Добра.

З'являються, особливо густо в останні роки, писання зовсім протилежні, сказати б, кололітературні, написані на сякій-такій пригоді чи закрутистому сюжеті - вони теж впливають на того, хто читає, хто має малорозвинуті смак і вимогу до літератури, до художності, та не вони визначають шлях розвитку в будуче ("В сутінках світанку він все малював будучність своїх дітей"). Нам би не злакомитись на звабу так званої масової культури, банальної і пошлої.

Слід визнати одначе й те, що за сьогоднішніх умов вельми скрутного побуту наших людей, неспадаючих пристрастей політичної та національно-визвольної боротьби і сутичок різних сил і поглядів вплив літератури на формування думки

дещо поменшився з тої простої причини, що люди, гадаю собі, читають мало, викидаються скоріше "в політику", переоцінюючи заодно свої позиції, переконання, погляди, смаки - цікавий, потрібен процес, лиш би не збиватися в ньому з дороги гуманного розвитку загальнолюдських цінностей на вузькокласові чи замкнuto національні.

Про все те судячи і сподіваючись лише на розумніше, краще було б тільки на добру поміч людям-читачам більше давати хоч би контурні орієнтири для вибору твору з багатьох і різних, що проявляються, як це, приміром, робить республіканська газета "Сільські вісті". Цю сторінку огляду й популяризації майже всіх - таки всіх! - відомих українських літературних журналів веде київський критик і літературознавець Іван Бокий. Раджу довіряти його мистецькому смакові, його хоч і коротким, але переважно глибоким і точним оцінкам: вони-бо співпадають з вимогами правди і високої естетики.

- Чи задовольняє Вас впровадження в життя Закону про мови в Україні? Значення мови в національній культурі народу.

- Кажуть в народі і співають, що хліб - всьому голова. Це справді так, але не зовсім. Бо, переносно кажучи, голова без почуття, без серця - ще не вся вартість людини, і життя наше було б спрощеним і пісним, коли б усе в ньому робилося лиш розумом, без емоції, тобто без душевних переживань, які передаються також словом. Тут я пристаю до думки того першого, що мова народу - то його серце. І якщо серце хворе, то й народ, виходить, не здоров - обом боляче... боляче од руйнації, поспішимо її зупиняти, щоб не зупинилося серце.

Одного випадкового (і щасливого) разу в Києві був я свідком (і нейтральним учасником) такої собі делікатної сперечки (не будем називатись поіменно: було це за приватних обставин) - делікатної сперечки про те, що нам, людям України, перше здобувати: державність чи свободу для рідної мови. Якщо, мовляв, здобудеться державність, то впровадиться сповна і наш Закон про мову, а не навпаки... Але ж тепер собі гадаю, чужими руками, чужою мовою не здобувається твоя, моя, наша політична незалежність чи хоч би економічна свобода: що ти за народ, що без мови?.. Спритні китайці зодягають нас,

приміром, своїм ситцем... Німці підгодовують з своїх целофанових торбинок... То хіба так буде вічно? Не буде кінця нашому стидовищу? Маємо ж власні (і недурні), голови, свої власні (і неледачі) руки - здобуваймося, панове! І на державність, на швидше впровадження Закону про мови (за даний для цього час можна вивчити китайську, з усіма її діалектами, не те що там, приміром, росіянинові українську). Щоб здобувати своє, треба й пожертвувати собою, а не надіятись аж зайве на когось, на якийсь тимчасовий інтернаціонал...

Далі й говорити соромно: як ми ще й тепер лакузимо, ще й досі, кажу собі, по-рабському запобігаємо... Не шануємо ні себе, ні своєї національної (та й громадської, просто людської) гідності, найперше - своєї пречудової, співучої козацької мови. Я вже не раз дивувався (і гордився), називаючи в таких випадках одну, вже, либонь, дев'яностолітню жінку-росіянку, що живе в нашій Устимівці десятки і десятки років. Вона все розуміє по-українському, але й понині говорить тільки своєю рідною ("Людина, людина, людина, збери себе всю у собі воєдино"). Нам же, негідним синам і донькам великомученицької нації, часом (і нерідко) просто байдуже, просто (вже, мабуть, генетично) ліньки, приміром, виправити одну-однісіньку букву, щоб на дорожнім показчику ожила, зазвучала крапелька нашого рідного: наприклад, Устимівка, Бабичівка, Набережне...

Це найпростіша, сказати б, найдрібніша деталька місцевого значення. Але вона росте, росте і виростає аж до найвищого: через Полтаву до самого Києва. Приклад. Обласний чи республіканський репортер бере інтерв'ю (найчастіше в спортивного хлопця або дівчини). Досить тому чи тій обізватися російською мовою (з явним українським акцентом), як та тітка з радіо чи дядько з телебачення вже й собі не по-нашому, вже й запобіг, вже підлаштувався, замість того, щоб якраз тут навчити себе гідності, а молодих людей - державної мови (на кожному кроці шануймося, панове, шануймося!).

Не втерплю, щоб не навести наприкінці слова превеликого Михайла Сергійовича Грушевського, казані ним ще в 1913 році: "Український нарід, як порівняти його до московського, приміром, - був тоді далеко розумніший, освіченіший, проворніший. З України потім ціле століття находили на

Московщину люде, що там зводили школи, бібліотеки, вчили, писали і друкували. Довгий час усі вищі духовні в Московщині були з Українців, бо своїх учених там не було. Довгі часи Московщина жила українською наукою, поки своєї нарешті не розвели, працею та заходами тих же українських учених.

Так було двісті літ тому. А тепер? (М.Грушевський. Про Українську мову і Українську школу, Київ, "Веселка", 1991, стор. 23-24).

- За Вашими творчими пошуками зацікавлено стежать шанувальники красного письменства району. Що б Ви хотіли їм побажати? Над чим працюєте зараз?

- Дякую всім, хто читав і читатиме мої душевні монологи, котрі називають романами. Мій спосіб художнього письма іменують іноді елітарним, інтелектуальним, тобто ускладненим і дещо вишуканим. Я з цим геть не погоджуюсь. Все в згоді і злагоді з моїм стилем. Варто його читати серйозно і вдумливо. І не шукати ні забав, ні пригод в сюжеті. Маю сотні і сотні приватних листів звідусюди - нема в них нарікань, які виникають у деяких моїх поважних критиків. Виникають, мені думається, а точніше сказати, я почуваю, від того, що книги писано не зовсім звично, не за класичним стереотипом, до якого звикли.

Ще дякують всім, хто читав і читатиме мої душевні монологи, котрі називають романами, і бажаю своїм сучасникам жити в душевній рівнозві, молитовно любити Україну і одне одного, за всіх обставин боронити свою гідність. Дивитися на самих себе, на дійсність без самообману ("Яка мета на світі жить, Коли не жертвувать собою, Коли нічим не дорожить?").

А працюю над чим? Продовжую творити книгу життя, започатковану романом "Свято останнього млива". Книга ця про вас, шановні мої земляки.

Вів інтерв'ю Віталій Ярошевський.

"ПИСЬМЕННИКИ ПИШУТЬ І.. ЧИТАЮТЬ"

(газета "Літературна Україна", 26 грудня 1991 року).

1. Які з прочитаних останнім часом творів українських авторів вам найбільше запам'яталися і чому? Які не сподобалися?

2. Над чим Ви зараз працюєте?

1. Трудно (та й чи потрібно) називати всі твори українських авторів, прочитані в цьому році, бо переважали не вони - моє "преклоненіє перед западом" триває. Цей мій подив, якщо дозволите, - його внутрішні зачатки, зрозуміло ж, не сьогоднішні, а бозна колишні. Либонь, виникли в мені тоді, саме того дня чи моменту, коли я вже міг окреслити сам собі на рівні побутової необхідності поняття "свободи слова" і як нею користуватися людині. Ні більш, ні менш. Будучи беззахисним репатріантом, я собі і в голову не брав, що мій рідний соціалістичний світ з комуністичною перспективою світового масштабу дозволить виражати себе тією ж таки свободою слова - з цих позицій і тільки з цих я читаю всю прозу, тим паче сучасні твори українських авторів (переважно публікації журналів "Вітчизна", "Київ", "Дзвін", іноді "Березіль" та "Дніпро").

Я нападом кинувся шукати (особливо в шістдесятих роках) тієї ж таки свободи слова, звичайно ж, у радянській літературі. Був непомаду переконаний, що знайду, і тоді настане для мене загальне просвітлення, як тому мирянину од Слова Божого. Були моменти знахідок, але все частіше моя внутрішня енергосила слабла, тривожилась і штовхала на протилежні критерії виміру: Слово, що є для мене святим, у читаних творах часто-густо ховалося від мене в лабіринтах ускладненої образності, лукавило, прислужливо брехало в епізоді, а то й возвеличуючи фальш і неправду заради користі автора.

... Знайшов, а, скоріше, відчув шукане, на жаль, як примовляється, аж у книгах так званих західних авторів, тобто у "Вершинах світового письменства". Романи "Гра в бісер", "Зневірений дух" просвітили мене остаточно, гадаю собі, в головному: свобода слова не має свого завершеного визначення і, смілюсь казати, не матиме.

А оце цього року мені стало дуже-дуже гордо, ще й провісно: серед тих вершин свободи слова я прочитав свого (!), українського автора Уласа Самчука, в письмі якого видиться часом абсолютна чистота почуття і смислу - ні

лукавинки в поводженні зі Словом. А саме та творча свобода, якої так прагнеться.

Перша частина з "Волині" - "Куди тече та річка" (журнал "Дзвін", п'яте і шосте числа за 1991 рік) - то окрема розмова для критиків. Роман же "Марія" - то не роман-спалах, як пише Степан Пінчук у післямові, то роман-вогнище, покладене Уласом Самчуком вікопомного одна тисяча дев'ятсот тридцять третього року.

2. Людина живе - значить, душа її працює. Трудно, аритмічно, як життям поруйноване серце, однак...

Пишеться новий роман. Здобувся на дріб'язок новел. Та й спасибі.

"ОПИСАНЕ Я САМ ПЕРЕЖИВ..."

(газета "Зоря Придніпров'я", 4 квітня 1992 року)

- Перш за все, Феодосію Кириловичу, хочу привітати Вас із високим визнанням таланту, присудженням Шевченківської премії, побажати Вам нових творчих успіхів, нових книжок, які швидко знаходять дорогу до читача. Я розумію Ваші почуття, Вашу схвильованість.

- Безумовно, велика подія в моєму житті, якої я, можливо, не сподівався. І моє найперше спасибі моїм батькові і матері. Це вони зберегли, передали мені оту найпершу козацьку любов до слова рідного, яка стала для мене святою і всевишньою. Вона стала моєю силою, яка допомогла мені здолати чимало перешкод на шляху моєї творчості, в моєму житті, і мати сьогоднішній успіх.

- Знаю, якими шляхами діставалася Вам кожна книжка, особливо перші видання. Важкий шлях довелося долати. Пригадую, як одного разу представник КГБ, завітавши з Кременчука до редакції (здається, прізвище його Дашко), почав допитуватися, що, мовляв, там пише Роговий. А я так і сказав: Роговий пише правду про тяжку долю людей, яким колись довелося залишити обжиті місця, щоб поступитися "рукотворному" Кременчуцькому морю.

- Безумовно, це окрема розмова. І про неї, звичайно, говорити важко, бо справді - роман був написаний давненько. Його не друкували рівно десять років

тільки тому, що вперше я хотів у ньому зберегти той дух і традиції та народне розуміння життя, які були в моєму Посуллі. Зокрема, я хотів зберегти в людській пам'яті, в народній пам'яті і ті гріхи, які творилися тодішніми вершителями нашої долі. Це - затоплення сотень тисяч гектарів прекрасних українських земель, яким ціни немає, яких не можна ніколи і нічим окупити. Все це було зроблено бездумно, можна сказати, свавільно, без погодження з тими людьми, які століттями населяли ці землі, обробляли, шанували і любили. І навіть оті домагання, які доходили до Ради Міністрів нашої Української, тодішньої соціалістичної республіки, не допомагали, а навпаки - загострювали ситуацію. Бо всі казали, зокрема, і де я працював (а працював тоді у "Комсомольці Полтавщини"), що роман антирадянський. Вживалися й інші епітети того часу. Я ж написав "Свято останнього млива" на винятково оригінальних мотивах. В мене нічого немає там запозиченого. Я не вивчав нічого, як тоді було заведено, коли письменників відряджали вивчати життя. Описане я сам пережив, як кажуть, на власній шкурі, разом з своїми батьками, разом із своїми земляками. І це в якійсь мірі мені вдалося зберегти у своїй книжці.

- Дійсно, кожен рядок Ваших творів вистражданий, написаний, як мовиться, кров'ю і потом. Звичайно, багато ще є хвилюючих тем, багато нерозкритого поміж нас. То що ж Ви ближчим часом збираєтесь написати, чим порадуєте нашого читача?

- Я не знаю, звідки воно в мене взялося, але як тільки я написав перший роман "Свято останнього млива", внутрішній голос підказав мені, що ти мусиш написати п'ять книжок, які б становили одну книгу. Ну, можливо, не одного сюжету, як би це сказати з точки зору літератури, хоча кожна з книг повинна бути самостійною і водночас продовженням попередньої. В мене зараз написано чотири книги. Власне, четвертий роман ще не завершено. Через хворобу, яка сталася трохи більше року тому. Над цим романом я працюю, маю начерк. Знаю, чим завершити, і знаю, чим продовжити і п'ятий роман. Бо у мене в ньому діють ті люди, які збереглися з мого Посулля, появляються нові люди в нових умовах. Вони діють в нових ситуаціях. І по мірі того, як розвиваються події в нас на

Україні, десь приблизно за цими подіями і в душі цих подій живуть герої моїх книг.

- Ну, що ж, Феодосію Кириловичу, хай збуваються Ваші творчі задуми. Доброго Вам здоров'я, щасливої життєвої долі. Я знаю, в ці дні Ви одержали багато привітань - телеграм, поштових листівок, телефонних дзвінків. Це значить, що дуже багато шанувальників Вашого слова, визнання Вашого таланту. Що б Ви хотіли цим людям передати?

- Ви правду кажете: вітань багато, навіть від несподіваних людей, яких я не знаю. Вітання продовжують надходити. Я хотів би сказати цим людям передусім сердечне спасибі за те, що вони пам'ятають, за те, що вони читають і читатимуть, якщо будуть написані нові мої книжки. Бажаю всім, хто надіслав вітання, хто не надіслав, всім українцям здобути своє вільне життя, здобути свою вільну державу і жити, як живе весь білий світ.

- Спасибі. І Вам всього найкращого - хай щастить!

Київ - Глобине.

Василь Покотило.

"МИ ВСІ ПОТРОХУ ЛЮБИМ УКРАЇНУ..."

(полтавський альманах "Криниця", № 4, 1992)

... Поривисто сказав, мов ждане одкровення, добре відомий, а для мене дуже близький і рідний Михайло Шевченко, поет України. І спасибі йому, що сказав: ці п'ятеро звичайних слів сотворюють собою сучасно глибокий, місткий образ, котрий так приподобився мені саме тепер, в підходящий отакий час - не огудьмо його: він наш, український, хоч і не у всьому до нас милостивий. Ці, кажу, п'ятеро звичайних слів прийшли моїй душі на поміч саме в мій час, коли пережите й здобуте незворотньо постало на видноті не тільки мого сумління.

Бачиш себе в якомусь далекому тумані часу, вслухаєшся в себе, нинішнього, - суцільні болі, гіркі й солодкі від самої колиски й до сьогодні, коли самото стоїш, мов на допиті, і найперше сам себе допитуєш: в якій печі згоріли твої роки, а з ними й твої сили? Яким богам віддався і завіщо? Ану кажи по честі... без утайки.

Запитаєшся отак з необачки чи згарячу, а кинешся відповідати, то вже й не рад, що запитався дуже трудно. Бо чи можливе тут вичерпно пояснитися бодай самому собі, якщо маєш себе за окремішній, самостійний світ, мільйонно разів приторочений сировою ниткою до інших світів, з космічного починаючи? Адже берешся пояснювати ніким ще не пояснене, ба, навіть не збагнене, хоч і пережите кожним. Здавна, либонь, знано, що здобуватись на своє - превеликі мучення й труднації. Дуже крихка людина. І скороминуща. Попробуйте, хто молодий, і в кінці життя будете в тому переконані.

В коротеньку, а таку приємну мить, коли вручався мені диплом лауреата Державної премії України імені Т.Г.Шевченка (спасибі долі, що привела мене в той історичний Будинок на вулиці Володимирській, 57, що в Києві) і ми знайомо стрілися очима з вельмишановним земляком, обмінявшись усмішками і кількома словами поза ритуалом, в моїй голові нежданно уродилася така собі ворохобна думка: як і кому доведеться дякувати, якщо приміром, голова Комітету, не завваживши моєї фізичної слаботини, запропонує сказати цим нашорошеним сотням святкових людей, що висілися на підйом в цьому гарному залі, - промовити бодай абзац належних слів з такого, скажімо, нерядового приводу? Кому, питається, мушу дякувати і сюди ж таки додаю своє зухвале чи задерикувате "за що". Зовсім-зовсім недавненько малася для подібних випадків заготовлена лукавими фарисеями холодна, як неправда, фраза, однакова для всіх. Повтори її тихо чи голосно (бажано тільки, щоб не інакше, як превелюбно звучав твій голос, а очі світилися, як у kota над салом, коли казатимеш: "спасибі рідній комуністичній партії... радянському урядові (передішка)... і особисто" (знайди очима предводителя).

До слова мене не запрошували, але думка про подякування з голови не пішла, навіть коли, збентежений, я повернувся на своє почесне місце, тримаючи в руках привітальні квіти. Обізвався до сусіда, заговорив про щось дрібне, стороннє - таким чином старався стримувати себе від нежданих-негаданих переживань, щоб перегода менше страждати серцю, але моїх похапливих зусиль вистачило не надовго, бо продовжувала непокоїти та ж таки заковириста думка: як же це так,

нікому, по суті, не подякувавши, брати до рук найвищу нагороду? Нагороду імені Людини, про яку лиш почую, - побожно встаю і осіняюся священним Її словом. Хто і чим допоміг наблизитись до Неї?

"Сину, ти забув про нас, як і про те, чого тебе навчили: до пречистого - пречистий шлях. Ми сходимо до вас святим духом, щоб ставати у пригоді. Покладайтеся на нас, минувших ("Син нічого не може творити сам від себе, якщо не побачить батька, що творить").

Я завмер від навіюваних звуків, прийшлих з іншого світу, бо вони мені знайомі до найменшого, бо вони мені найрідніші. Вони баюкали мій дух і тіло у суворостях і втіхах, купали їх то в пісні, то в сльозах, навчали премудрих істин жити і вберігатись від злих намов. Вказували на єдино пречистий шлях до спасіння душі в трудах і терпінні. Шанувати їхній покій і слово - о, як запізно приходять до нас даремні каяття!.. О, як запізно - покаймося у глупім себелюбстві...

Завмер і присмиряю, притишую в собі звучання всього іншого світу, бо в мене зазвучало двоголосся Батька-Матері, всього роду мого посульського, на кров гарячого, на дух незморного, на слово непорочного.

Мати говорила швидше звичайного, мовби стояла на порозі нашої хати і тому поспішала сказати нам усе, що намислила, а вже тоді ступити за поріг, наздоганяти гурт жінок, що вже аж за антипівським вітряком, - не розгледити, чи з граблями вони, чи з вилами, лиш безперечно те, що ось-ось зійдуть на царину, а за нею - робота, громадиння. Постаті батька мені зовсім не видно, бачу лише одні високі в підйомах, босі ноги у вічних мозолях попід пальцями - шкабуртає з рибальства, вибирає ступати, де м'якше, перекидає мокрий невідок з плеча на плече, несе мені роботу, це вже вірний знак. Десь нанесло його з човном на чепу, порвало полотно, а, може, й поріж - передивись пильненько, сину, попідлатуй... Постаті батька мені зовсім не видно, але голосом він перекриває матір. Я малюю собі його лице, і тепер мені з нього все чути і видно - з його лица все чути й видно... з його образу.

Рідні батькові очі нагадали і ніби оживили в душі колись туди запалі звуки й найзаповітніші слова, щоб я тепер із них, живих-живісіньких, складав перше подякування своїм Батькові-Матері. Подякування з низьким поклоном. Я знав добре та гаразд, що саме з цього треба було почати свою лауреатську промову, але щось важке, за роки неволі - національної неволі, нажите, нарабоване, стримувало і душило природний порив, бо хто його знає, мовляв, що буде після цього не так мені, як моєму родові, моїм дітям.

Промовляв би я, звичайно, не тільки від свого відомого і невідомого імені, а від усього посульського люду, серед якого, вважай, зріс і склався як людина, проникся його почуттям, розумінням самого себе і навколишнього. Батько-Мати були, є і до краю будуть для мене тими святими сповісниками, від яких ми найперше чуємо правду. Вона у них проста і нічим буцімто незапримітна, тому що природна, а відтак і навічна ("Даю вам власть наступать на зміїв і скорпіонів і на всю силу вражу, і ніщо не зашкодить вам").

Злитий воєдино голос Батька-Матері і цього, самонавіяного разу звучить з піднебесся як нетлінна істина: твоє начало і начало всіх земних начал, сину, є вірна любов до свого, до рідного. Осіняйся щодня, щомиті нею і покладайся на неї в усіх своїх діяннях. Та вберігай Її і умножуй в дітях своїх - волю духа святого матимеш і в неволі. Осіняйся Нею щодня, щомиті...

Згадаймо промову-притчу Ісуса перед многістю народа - повчання про Слово, яким дорожить, як силою своєю, увесь наш рід.

"Вийшов сіяч сіяти сім'я своє; і коли він сіяв, деяке впало при дорозі і було потоптане, і птахи небесні поклювали його; а деяке впало на камінь і, зійшовши, засохло, тому, що не мало вологи; а деяке упало на добру землю і, зійшовши, принесло плід сторицею... Учні ж його запитали у Нього: що б значила ця притча? Він сказав: вам дано знати тайни Царства Божого, а іншим у притчах, так що вони бачачи не бачать і чуючи не розуміють. Ось що значить притча оця: сім'я єсть слово Боже; а те, що впало при дорозі, це ті слухаючі, до яких потім приходять диявол і виносить слово з серця їхнього, щоби вони не увірували і не спаслись; а те, що впало на камінь, це ті, які, коли почують слово, з радістю

приймають, але які не мають кореня, і часом вірують, а в час спокуси відпадають; а те, що впало в терня, це ті, котрі почувши слово бережуть його в добрім і чистім серці і приносять плід в терпіннях..."

Отож слова Батька-Матері рівне слову Божому, якщо воно падає на добрий ґрунт і бережеться в добрім і чистім серці твоім. Тепер признаймося хоч самі собі, якщо не привселюдно, скільки сім'яних слів ми кидаємо безсовісно на камінь ("Великий святий Боже! Ти чуєш цих людців? Врази ж їх негайно громом за їхній безсовісний наклеп на мене!"). Кидаєте, безстижі, на камінь, як зумисний, отруйливий обман, чим зневажаємо (якби тільки самих себе!), а то всю Україну нашу, яку всі потроху любимо. ("Стережіться того, хто непомірно довго за неї молиться").

Всі потроху любим нашу Україну, але багато з нас, інтелігентів передусім, непомірно довго молимося її іменем, тобто замість нишком бути незламним її сино-українцем в усьому й скрізь, - ми так чи інакше словоблудимо, мов те "варшавське сміття, грязь Москви", всує молимося на божків, полбогів, намісників чи воєвод, тобто у них, а не в Україні вимолюємо і замолюємо грішки свої щоденні і... зраду, гріха нікому не прощеного...

Горе тим і пекло, хто по слабості свого духу спокусився... тобто згубився кореня в собі і нестійкий, мінливий; як тільки настає скорбота, а з нею і горіння за рідне слово, такий здебільше стає перекидчиком зразу ж ("Тебе ніщо вже не обмиє од такої скверни"). Спокушений у протилежність, ти тої ж миті запродуєш себе в багатство чи в прислугу, які найперше душать в тобі рідне слово, тобто твою волю, твою суть: саме в ньому вона, саме в ньому неповторна міць твоя і сила ("Слово - мов те зерня гірчичне, яке, коли його сіють в землю, є найменшим на перший позір всіх сімен злакових; а коли, посіяне, сходить, то стає більшим всіх злаків, під ним можуть ховатися птахи небесні").

Сумніваюся, чи є будь-яка потреба (і будь-кому) самовизначати себе як письменника, тобто говорити про свій шлях до успіхів, а все ж кортить бодай побіжно сказати саме на гребені своєї літературної творчості щось необов'язкове, але незабутнє, бо в тобі суще.

Звідки, мовляв, у вас бралось стільки терпіння, роками і роками будучи піднаглядним і гнаним? Не стверджую, що основна причина в тому, про що зараз казатиму, але на початку життя, тобто в юності, так мені склалося, що мусив жити одним терпінням, потрапивши на чужину в неволю. Це дуже вплинуло... розруйнувало мою психіку, хоч я й не кинувся спронту (так кажуть посульські люди) - не кинувся, кажу. спронту боротися з життям, а заховався сам у собі. Пізніше (і, мабуть, все життя) вірував (і вірую) лише в те, що здобуваю сам собою, поза впливом і розумінням всяких бруталних книжників, їхньої насильницької психопатії... Відчуття в собі недоторкуваного, свого власного світу, який має бути і є в кожному, в який ми не пускаємо нікого, бо бережем лише для себе, поживлювало мою силу опору і любов до незалежності в усьому. Подібний стан духу - можу заприсягнутися на Біблії - може надійно ґрунтуватися лише на ізначальній, тобто природній, вихованням усталеній любові до свого, до рідного. В інакше не вірую.

Маю десятки яскравих, іноді бентежних аж до сліз проявів, що давно розчинилися в мені, і ми часто, мов довірливі, розмовляєм між собою. Розмовляєм на всі доступні нам лади і розуміння, як ніби боремося з невидимками, що нас постійно оточують. То настають непомітно дивні моменти, бо здається, ніби ти на всю силу володієш собою, а за мить занепадаєш духом лише від того, що не в силі проникнути в тайнощі світу, і тут же безоглядно погоджуєшся зі сновидами суперечливого Кафки: я, мовляв, посправжньому відчуваю самого себе тільки тоді, коли нестерпно нещасний.

Отже, про бентежливу яскравість, яку відчуваєш і перед якою безпорадний.

Було це у війну, влітку одна тисяча дев'ятсот сорок четвертого року, зразу після того, як наші тоді союзники проти Гітлера відкрили, тобто висадили з моря у Франції, так званий другий фронт. Нас, вивезених рабів переважно з України, погнали назустріч як заставу копати окопи і протитанкові рови. Ми блукали з лопатами по землях Бельгії, Голландії... може, Франції чи Лотарінгії. Та коли союзники зібралися з силою і наполягли на німців, ті безладно відступали, не дбаючи, окрім себе, ні про кого, про нас, окопників, тим паче.

На якийсь день, ми опинилися недалеко від правого берега річки Рейн, напроти міста Дюссельдорфа...

Вкотре беруся перенести яскравість пережитого моменту в сьогодні, тобто в інші обставини, - не досягаю емоціональної повноти: та яскравість, яка мене осягнула того дня раз і довіку, ніби навічно сховалася від мене, зникла, і я не можу її змалювати цілісним образом, в який вірилося б як у самого себе, який відкрив мене самого.

На якийсь день, кажу, ми, дев'ятеро українських остарбайтерів, опинилися як ніби в полоні американських чи канадських вільнонайманих солдатів - то була, як пізніше виявилось, їхня передова застава. Тут і стався бентежливий момент. Та коли я беруся занести його на папір - мій стан нещасний: я картаю свою нездатність писати. Її я чітко відчуваю, не знаючи причини. Все, що виникає у мене в голові, росте-виростає не з коріння свого, а з якоїсь нетривкої стеблини, і я стараюся пригадати все до найменшого і послідовно. Кожного разу, гадаю собі, буду задоволений повнотою і яскравістю, яких домагаюся...

Солдати нагодували нас, охлялих і настрашених. Власноручно розгортали шоколад в блискучих обгортках, давали щось пити, якісь солодкі смоктунці... А після один з них - дебелий молодик баскетбольного росту - заговорив по-нашому. Спочатку розпитався, хто звідки, а тоді... тоді заходився нас вербувати. Ні, не в солдати і не в шпигуни - жити в Канаді... мешкати ось в отаких, мовляв (показує кольорові фото) котеджах (вперше почув слово), мати не... Сибір, а волю... (тоді я не розумів натяку).

Розмовляв ніби з усіма лагідно, далі з кожним зокрема. Інші солдати також пропонували свої умови, своє багатство, свої житейські принади, яких ми, сільські українці, не чули й не бачили, навіть лякалися, хоч і не всі, бо нас, бачу, лишилося сидіти біля вербувальника всього троє... третій - то встає, то знову сідає, щоб про віщось допитатися... решта шестеро долучилися до якогось гурту хлопців, рушають іти до повороту, де стоїть велика автомашинна...

Солдат-вербувальник підсів тепер до мене якомога ближче, гортає альбом тих самих фотографій з видами його чи батькової справді розкішної садиби і все

зазирає в коробку, схожу на сірникову, але значно більшу. Струшує навіщось нею, і там брязкотять ніби монети... Ні, то не монети (придивився я пильніше). То якісь певні значки, схожі на наші мідні п'ятаки ще довоєнних років. Їх господар вручав кожному з тих шістьох, що вже купилися. На них зображено (тепер я дуже чітко бачу, бо вербувальник підсунув коробку перед очі відкритою, помітивши мою ще дитячу цікавість) - зображено, кажу, на тих жетонах (мабуть, фірмових пропусках) або його родовідний герб, якщо в них це заведено, або умовний знак вербувальника.

Тут і лучилося зі мною, тобто стався той бентежливий момент, який не дається перенести себе на папір в усій своїй повноті і яскравості. Кудись у прірву губиться його причина.

Невідома, але така сильна причина, якій я моментально покоровся. як тільки вдруге чи втретє зачув повторюваний брязкіт жетонів, схожих на позолочені монети, за які купилися ті шестеро. Мовчки схопивсь на ноги і з місця щодуху прьонув (не погребуйте посульським словом) - прьонув ген туди, де видно Рейн, так тоді схожий на наш Дніпро.

Я ще не знав, що робитиму далі, - захеканий стояв на березі і бездумно радів, мабуть, радувався своєму підсвідомому вчинку. Не звернув ніякісінької уваги на вербувальника, що примчав слідом і, ніяково посміхаючись, тикав мені до рук кинуті мною чужоземні дарунки. Тоді, поклавши їх біля моїх ніг, так саме швидко повернувся назад. Так саме швидко повернувся назад, бо десь у тій стороні стріляли.

Далі все сподіювалось так швиденько, як ніби у підготовленій змові. До мене на берег прийшов ще один з наших дев'яти (здається, Стах з подільського краю), тепер би нам на той, лівий, берег. Подалі од стрілянини, а особливо од безпощадних власівців.

Допоміг порадою незнайомий чоловік. Ото, мовляв, біля воза пара волів. Вони якраз тогобіцькі... тобто з України, - сумно додав і якось винувато подивився мені в очі, видно, сільський дядько. Мені, каже, далі нема куди з ними... одберуть, поріжуть... Нагоньте обох у воду, беріться за хвости і з богом

до того берега... Бо по мосту не перейдете: вчора літаки розорили... Обидва попливуть без принуки - ось побачите. Я знав такий спосіб переправи через річку, тому без вагання скинув із себе верхнє, прив'язав його на роги смирній скотині і, написавши за звичаєм на голих грудях хрест водою, пустилися берега. Віл справді слухняно випростався на бистрій воді, безбоязно запрацював на глибині ногами, наvertsаючи себе трохи навскіс течії. Я плив збоку, тобто нібито підручним, тримаючись правою рукою за петлю налигача, обкинутого кругом волової шиї, а лівою старався підгрібати волів на поміч - живописна картина!

Отак в супрязі, без пригод, ми перебейкались на лівий берег. Я одягнувся в сухий одяг, запетляв налигач на крутих рогах і рушив не знати куди, але мовбито додому...

Вже відійшов од річки на добрі гони, як мене стрясонув, мов постріл у спину, густий розкотистий волячий рев. Подумалось, що той мій перевізник набачив свого напарника по ярмі або Стаха і тепер згукується до них. Але кличний рев повторився, почастішав, і я оглянувся. Мій віл, мабуть, ішов слідом за мною, бо тепер стояв недалеко, очима на мене. Задихаючись, він натужив себе страшним болючим ревінням, не відводячи погляду, ніби ним хотів щось виразити... щось передати мною аж туди далеко, де Дніпро...

...З тих далеких, майже дитячих пір в мені живуть і живуть два тих сигнальних, два значущих звуки. Обидва розчинилися в моїй суті - м'який брязкіт погербованих жетонів, схожих на підзолочені монети, за які купуються наші люди, і надривне воляче ревіння... нестямно поривний гук до свого, до рідного...

Звучать і звучать на всіх моїх шляхах мого пізнання.

ОСТАННІ НОВЕЛИ ФЕОДОСІЯ РОГОВОГО.

ТРИ НОВЕЛИ ПРО ГРИГОРА

Засумнівавсь повірити Платонові

Остаточно й на все життя згоден з Діогеном: щоб менше страждати, треба менше хотіти. Все правильно. Тільки навіщо воно мені згадалося? Свою планиду я зрозумів давно і, повірте, часто-густо каюся, що знайшов себе в собі і тримаюсь теї чіпкої знахідки - жити наосліп, либонь, здоровше і простіш. Принаймні, так голові здається, якщо вона весь вік у тяжких сумнівах. Отут, як кажуть німці, кожному своє, бо в кожного своя планида. Якщо так - легко думку спростувати - тоді чому ж (я живий свідок) ми такі жорстокі одне до одного? Особливо люди мого, духовного стану. Ну, скажуть, затіяв... Коли кому потрібен світильник, той наливає в нього олію. Бо такі справді затіваю.

Одного якогось не дуже пам'ятного разу я вже, мабуть, переповідав думку (даруйте, якщо комусь не вперше трапиться її читати). Думка банальна, однак неістрибимо вічна і про те, що визнавати не свій успіх, а то й радіти з нього - важко, далеко не кожному по силі, а заздрісному чужий успіх і геть не стерпіти ("На Русі, - сам собі журився Гоголь, - є немала колекція бридотних... Навіть тепер плювати хочеться. Як тільки їх згадаю").

... Влітку одна тисяча дев'ятсот сімдесят сьомого року мене, п'ятдесятидвохлітнього, соромно й тепер вимовляти, викликав "кабінет молодого автора" Спілки письменників України, і я, не гріх, що забожуся, з захопленням наївного селяка за тринадцять з половиною годин нічного часу в загальному вагоні шістсотдвадцятого (через Полтаву) пасажирського поїзда о сьомій ранку прибув до Києва. Ще на платформі зустрів мене заляклими руками Григій, чомусь худіший знаного, з'їжачений, в благенській, може, моряцькій сорочині.

Являться у "присутствіє" було ще дуже рано, і ми почургикали десятим трамваєм зі скреготом на поворотах до нього додому, тобто на вулицю Раєвського, старовинний (гадаю собі!) будинок за номером двадцять вісім. Десь неподалік Суворовського училища або напроти вулиці Івана Кудрі (чи вона й тепер так зветься?) ми вийшли і в селянських споминах, навіть з вибухами козацького реготу, раді зустрічі і один одному, що живі душі і є про віщо безконечно говорити, спинилися, а потім зайшли в якесь приміщення, до

знайомого Григорові генерала (він, мовляв, гарний чоловік і письменник, є в нього повість про українського, здається, чернігівського декабриста, але, як ти з своїм романом, не може, не дають цекісти видаватися). Худорлявий, простенький, по всьому видно, господар кімнати, в якій Григир, бачу, не вперше, зрадів нашій появі. Заговорили - а про що ж інакше? - заговорили про книжки, про літературу, і, щоб не минати "гріха", стоячи всі троє випили на знайомство, на побратимське пам'ятання якогось капіталістичного коньяку. По третій чарці пити зовсім не випадало, бо в домовлений час у книгарні "Сяйво" на нас (мене та Григора) буцімто чекав (це ж Твої, Грицю, старання, хоч Ти об цім й не признався) високопартійний панич капеу, що якимсь чином "вів" українську радянську літературу, опікувався чистотою її основних ідей.

Ми з ним своєчасно і вдало стрілися в тому ж таки "Сяйві". Ще досить стрункий чоловік, рослявий, з червоненькими, доглянутими щічками, ще, як виявилось, і з недалеких від Посулля великокринківських країв уродженець.

Наша, сказати б, зустріч тривала трудно визначити як і скільки. Минуло досить часу, щоб оглянути один одного, обдивитися - пора б спитати в мене, геть підлеглого просителя, чого схотів, посульський дядьку, продумав, коли писав своє (чи й наше?) "Свято останнього млива", але "работнік цека", мій, все-таки, землячок, надуважно й поволеньки гортав якусь книжечку (може, й своє "Повноліття"), час від часу звертаючись до продавщиці, котра ні на секунду не залишала без уваги землячка-"работніка".

Я окалачувався бездіяльно біля виходу з кімнати для письменників, готовий кожної миті шаснути за одвірки, прикриті занавіскою, але не мусив самотньо залишати Григора - він ще сподівався на предметну розмову, навертав до неї "ответсвенного", двічі повторив, що це, мовляв, справжня література, я ручаюся і за неї, і за нього, це тобто, я, наша надія, наш успіх не лише на Україні, і "работнік цека" оглянув мене, як музейну річ, нічого ні йому, ні мені не сказавши, хлопнув - головою хлопнув, згортаючи, мабуть-таки своє "Повноліття" і цим самим промовисто пояснив усе.

Не солоно хльобнувши, ми при зрозумілім настрої попрошували, хекаючи та спльовуючи, по крутому до Спільки: там знайомі, може, навіть спочутні і сумісні люди - почуємо їхні враження про обговорюваний роман. Звітування чи як його, вже тривало - говорили всяк своє про якусь (так називаю, бо не читав її) повість Валерія Тарасова, редактора міської газети Феодосії. Присутніх було небагато, але приємно серцю, гляючи на знайомі лиця, слухаючи, може, й захвальні дечії слова, від яких мені також соромно... Відповідаючи на присутні запитання, я паленів, мов старовинна, пристаркувата діва, яку, сватаючи, вихваляють на всі боки, хвилювався і, мабуть, не сказав ні слова путнього - схвально постановили видавати негайно, тобто роман валявся у видавництві ще п'ять років.

Пополуднавши в якомусь спілчанському закутку ("Енеї") зовсім невеликим товариством, ми вчотирьох: я, Григір, наш посульський славетний композитор з Городища і не скажу к чому невідомий (і незнайомий) мені поет, полковник чи що, на ім'я, здається, Микола (нехай дарує мені, вже забудькуватому, якщо опізнає себе, а я кажу неточно). Його можна було б і не згадати, якби його не офіцерський вчинок удруге (після зустрічі в "Сяйві") - вдруге, кажу, за один день, остаточно не засумнівав мене повірити в віках славетному Платону.

Отакою розбрідною стайкою ми вже дійшли до тої вишні, що ліворуч, звуть її, здається, японською - це як іти од Спільки до готелю "Москва", - йшли собі, розмовляли (я зупинився біля вишні) - бачу, на лискучій бруківці, що круто звертає вниз ліворуч, моментально впав, лежить снопом мій Григір. Притьмом до нього, що трапилось? Його вже підвів на ноги, обтрушує і умовляє стерпіти Олександр Іванович, якщо пам'ятаєте його безсмертну "Яворину".

Обтрушує, переводить через бруківку на той бік, де метро, та й ще умовляє стерпіти: він, мовляв, завтра ж прибіжить вибачатись. А що вдарив по-дурному, ззапотання - підло. Хоч воно й тобі не слід було казати правду... та ще й отак заїдно: "Доки ти - як там його називають - писатимеш отакі гидомирні вірші"...

Я не забачив, коли й куди подівся поет "гидомирних віршів", лише почув, як не на жарт обурився композитор, побачив струмочок крові на засмутнілім

обличчі Григора. До ранки притулили листочок з вишні. Мовчки постояли трійцею, поки вляглася в душах терпка зненавида.

Не певен, що в той болісний момент я сам так подумав, але тепер через роки варто нам засумніватись над пророчим заповітом Платона: від красивих образів ми, мовляв, перейдемо до красивих думок, від красивих думок - до красивого життя, а від нього - до абсолютної краси... додамо від себе: абсолютної краси в людських стосунках. Цього нам тільки хочеться...

Проте я згоден, Григоре, - на все життя і остаточно - лиш з диваком, лиш з Діогеном: щоб менше страждати, треба менше хотіти. Пізно я в це повірив, пізно... А ти, Голубе, ще пізніше.

1991.

Пам'яті одного дня

Тепер я остаточно повірив, що все прочитане осідає, мов полова, в коморі пам'яті, а потім - треба чи не треба - впливає звідти на поверхню точнісінько в такій самій формі.

Якщо це не так, то звідки в мені знаття, що є чимало трав, які, дещо змінюючи в органах зору, утворюють перед людиною інший світ; що напій, зроблений з гриба, збільшує розміри речей. Соломинка здається більшою, ніж колода, і людина, маючи нечіткий спогад про те, що було перед нею, перестрибує через соломинку на дорозі. Пшеничний лан перетворюється на золотий ліс, люди стають велетнями і, може, давні казки про те, що колись землю населяли велетні (дай Бог, їх нам тепер побільше!) - ті давні казки, може, базуються на конструкції тодішніх очей, а не на об'єктивному їхньому зрості чи, точніше, величі людської особи, як її сприймає наше око сьогодні. Який критерій реальності?.. Який критерій здорового глузду? О загадка для всіх часів!

Я читав би й далі навмання вибрану сторінку з премудрої книги "Зневірений дух", цієї вершини світового письменства, але мій вудильник вже згодував окунцям та верховодам тихоплинної Грунь-Ташані всі запаси приманки - моя черга ритися попід коріння лепехи, різучого татарського зілля, чи одвертати уже

гарно застигли, але непересохлі побрижені круги кіз'яків, щоб навибирати з-під усього того низу рожевих порских черв'яків і, перетрусивши їх сиренською землею, щоб зберігали принадний вигляд, спідручно поставити на лежачій набряклій, давно неживій вербині, що тепер нам служить за пригаток, сяк-так засланий просохлою травою.

"Давай варити, що маємо..." - кажу ніби сам собі, але голосніше, ніж шумить у верхів'ях дерев помірний вітер, щоб було чути і Йому, звичайно ж, моєму пречистому Григорові, бо інакше з ким би ми вийшли рано-пораненьку ген з отієї притулівської хати, що причілком до піщаної, аж рипучої дороги - за нею за сто кроків якась, мабуть, громадська, бо світить зверху кроквами, як голими коліньми, продовгаста повітчина, а далі високі, липкі молодою живицею сосни, під ними я швидко назбирую в оберемок сухої глиці з дрібним хмизом і йду з ним до знаного місця, чомусь страшно озираючись аж ген туди, куди й не сягають мої очі, але все тіло чує якийсь рідкісний настрій того зверху задернованого місця, де з усіх боків молоді сосонки обережно протовплюються, минаючи хрести і пірамідки, на саме кладовище, запашне хвоєю, затишком упокою і гіркої неминучості.

Почистив тут же окупці, дві чи скільки там худенькі верховодки (це діло мені зроду звичне), розпалив під казанком сушняк, витрусив з торбинки в нього зо жменьку змитого пшінця, скришив до пальця кілька чищених картоплин - вариться. То, було, не відтягнеш Його від вогню, як ми жили кілька днів на Пслі, - як іти з Мануйлівки, вважай навпростець, то все луками, луками... Та ще коли босоніж та росяно - між пальці наб'ється того цвіту, рясту всякого, що хочеться не собі підкорятися, а не знаєш і кому. Рад би творити навіть ворогам добро, але чомусь путь до нього перекритий, чути окрики якогось таїнства - не мушу його знати. Нерозуміння і страх оточують мою енергію - тому я й відступаюся від того наміру. Краще стану язичником, хтозна-відки береться затята думка, і я вже справді на Його очах осіняюся хрестом, молюся на чисту воду своєї Сули чи Його Грунь-Ташані - щиріше молюся, ніж на всі десять Господні заповіді: маю ж свого власного, видимого Бога!.. Ще як згадаю, що в мене дома на острівку у морі є

така місцина, куди безпремінно являється моя всепоглинаюча, велика, як Махатма, Любов в подібі Живої Хмаринки, то я вже не знаю, що й думати про Нього, про наскрізь мого Григора: сидить собі ніби зовсім байдуже на неживій вербині, ноги в воді вже побабіли, поплавець і не здригнеться - не сколихнеться, як і вся його поза, - що він бачить у тім догори дном перевернутім грунь-ташанською водою світі? А щось же, мабуть-таки, бачить. Та й не тільки бачить, а глянь, як замилювався тим іншим світом. Я вже до нього всяко підсокирююсь, щоб розбуркати, розговорити, забрати Його від чогось, мабуть, сумного, з якоїсь безконечності - це не інакше, як витвори нашої душі. І я Йому про це кажу. Я вже раз бував у подібному стані. І якби не виходив з нього, то мав би те, чого не маю... зумів би сотворити свій власний час і простір, якби лиш мав свою Любов... якби хоч напевне знав, що Вона є... нехай навіть не в моєму вимірі часу, але щоб з простору дивилася день і ніч мені в очі, напувала святістю не знаю якої енергії - астрального надфізичного світу... Я кричу, я стверджую Любов - єдиносильну, всеізначальну енергію моєї психіки і справдішнього життя... я хочу жить Любов'ю - я хочу бути Нею, о безмежно моя Жива Хмаринко...

Григир відвернувся від шумовиння моїх словес, лише глибше затяг у себе товсте пасмо цигаркового диму, видимаючи його з себе знервованими ніздрями. Я зрозумів Його спробу піти в простір, створений його волею, відокремитись від мене, від річки, від почуттів і думок - здатися на волю того свого простору, в якому наш земний день стає століттям, а людина - лише тінню своєї свідомості.

Зробилося страшно і терпко всьому тілові од таких, мабуть, глупих пустощів розуму чи душі - адже нам доведеться з Ним розлучатися назавжди, і коли Він повернеться назад (я в цьому певне, що так станеться, бо Він ніде не зможе без України), то не застане мене теперішнім, а людину іншої одміни, лише схожу на мене. Та й сам Він мене не впізнає, бо забуде свою неземну таємницю творення власного часу і простору і виглядатиме, як усі інші люди.

Навіяний острах, що і в моїй душі може раптом зникнути час і простір, змушує мене діяти швидше звичного: знімаю з тліючого приску розпашілий казанок з варивом, несу його біжком, охопивши попід боки пасмами зірваної

лепехи, до вербини, на якій князем сидить мій вудильник - будемо їсти, Голубе. Григір охоче погодився - погодився поглядом. І таким якимось протяжно несподіваним і глибоким, що я не наважився заговорити до Нього нашвидку згаданим жартом - сюди зовсім недоречним, але його натурі завжди милим і бажаним, якщо йшлося в ньому паче всього про сільського дядька, який буцімто ішов, ішов - у лавку чи вже, скоріше з лавки, як тут його напало чхання. Я, каже, чхнув, а тоді ще й кашлянув, що й зуби вилетіли. А між ними були аж дві золоті коронки... Шукав-шукав у калюжі - еге-е, хтозна-куди ділися. Плюнув у калюжу, притоптав чоботом та й пішов собі далі.

Григір і після цього тримав мене (вже з ложкою в руці) в своїм несподівано протяжним погляді, з якого хотілося вийти, бо мене вже відчутно стривожила якась невідомість, за поріг якої боязко було ступати, ніби далі вже було пекло, безпростірне й позачасове.

Розповім Йому краще, як тільки ось зап'є юшкою хліб, щось цілком-цілком серйозне... Ні, спершу наругичу "Ой на ставу, на ставочку, Де лебідь ночує, Не будь мені за тобою - Серце моє чує", а тепер... Нічого не сталося й тепер: Він не виходив зі своїх пристрастей, зі свого мені й досі незрозумілого полону чи оточення неземних енергій. Мене, приміром, вельми здивувало, навіть збило, звело з усталених переконань, коли неждано дізнався, що В.Набоков, званий росіянами великим, писав ось таке: "В період творення... "Тараса Бульби" Гоголь стояв на краю найнебезпечнішої прірви... треба дякувати долі (і жадобі письменника здобути світову славу) за те, що він не вдався до українського діалекту як засобу вираження, інакше він би пропав. Коли я хочу, щоб мені приснився страшний кошмар, я уявляю собі Гоголя, що строчить малоросійською..." Я не сказав Йому цієї зляканої фрази, щоб уберегти його знатужену душу від руйнівного вибуху. Зате сказав слова Гоголя: "Боже, дай полюбити ще дужче людей. Дай зібрати в пам'яті своїй все краще в них, припам'ятати ближче всіх близьких і, надихнувшись силою любові, бути в силах відобразити". Чуєте, сякі-такі стулепи?.. І надихнувшись силою Любові, бути в силах відобразити.

Чи казати вам ту радість, яку почуло моє серце, коли Він широко обняв мене. Обняв і проказав страшні, непередбачувані слова великої печалі: "Коли мене не стане, ходи до мене на могилу... Говори зі мною, як із живим, і я завжди для тебе живий буду".

1991.

Новела з великого життя

1. Ой, Голубе мій з розхристаним чубом. Як я довго не писав до Тебе. А це, розбурханий національним духом, вже не міг Тебе не потривожити, бо в Тобі, знаю, ніколи не дрімав той святий дух, а надсильно рвався до спочутних, випірнав, здіймався ніби з морської безодні аж до жовто-блакитного неба, до тої немерклої зорі, котра, звиняй за голе слово, зветься генієм України. Не всім нам, прагнучим, дуже не всім вдається в безчесті суспільства сягнути свого Привида, але всім тим хвала й благословення, хто стає на шлях до нього, чий пасіонарний імпульс поведінки перевищує величину імпульсу інстинкту самозбереження, хоч той стан пасіонарності часто породжує жертвність заради, на перший погляд, всього лиш ілюзійної мети, бо природа сильніша людських замислів. І ніщо велике в світі не звершується без пристрасті, якої в Тобі, як у небагатьох з нас, вічно збочених і нищих, хоч і ми, правда, всі потроху хочемо замінити червоне небо насилля синьо-жовтим небом справедливості.

Ти вже, будь ласка, потерпи (та й я з тобою терпітиму) ще один абзац нудотної, мною абсолютно несприйнятної, моральності. Я себе давно примусив сповідувати віру, що кожен, хоч трішки активний землежитель, відчуває себе з появою на світ продовжувачем лінії родових предків: ще одна збудована оселя, ще один рукопис (Твоя міра, Ти хвалився, - дві тисячі машинописних сторінок), ще одна перемога доброти на шляху для Твоєї дитини...

Так нам хочеться - жити повно, в усіх відомих вимірах часу. А насправді ми, радіючи, що запопали життя, поклоняємось переважно сьогочасному (вченіші за нас люди такий стан речей називають поклонінням актуалізму), такого порченого люду (серед нашого письменського брата) більше навіть, ніж серед

ізначальних, до бидла затовчених селян ("А вже років двісті, як козак в неволі"). Я тобі нагадую цю пісню, бо Ти її так гарно співав в одному своїм піднесенім моменті - про нього казатиму після цього нуду, - так проникав у неї, що аж з себе виходив, а от продовження слів я перезабув. Тебе ж усе не знаходжу способу перепитати. Ті ж люди антипасіонарного ладу поведінки рідко знають минуле (мені, до речі, найдужче хочеться жити саме в ньому, неколгоспному, з лугами, левадами, озерами), - всяк на свій лад і користь не бачать свого начала в ньому і вже навіть не хочуть знати ні його, ні майбутнього. Хочуть жити тільки зараз і тільки для себе, тобто по-совіцькому. Вони енергійні, проникливі, деякі навіть талановиті, але чисто все, що вони роблять, роблять виключно заради себе ("Примір недовго показати, та цур йому, нащо чіпати"). Вони часом теж звершують подвиги, але заради власної зажерливості, шукають (і знаходять) високе становище, щоб насолодитися (мабуть, краще навеличатися) своєю узурпацією, бо для них реальне тільки теперішнє, під яким неодмінно розуміється своє, особисте...

Так довго казав тобі і абстрактно, що аж совісно: мабуть, наслав сумнівів у Твоє серце: навіщо так ускладнено, аж ніби по-біблійному! Чоловіче, - каже часом моя дружина, - ти гинеш. Ради Бога, частіше бувай серед земних людей, поки вони не почали вважати тебе за божевільного: чому тобі безнастанно звучать то пісні, то молитви тіней потойбічних? Хіба вони (і чим) краще за нас, живих, хоч і заневолених живим пеклом? То я кажу їй на те підходящим абзацом слів з блокнота - кажу зневіреним духом: "Я не можу любити - така на мені хвороба. На небі простір, на небі зорі, на землі кипіння чорних пристрастей, тільки в моїй ночі немає жодного промінчика, тільки в моїй душі... ані натяку на пристрасть, весь ніби заблокований невидимою завистю гидкої половини людей. Лиш іноді відчую неприродне калатання спустошеного серця, як зловісний обман, тільки іноді подих мій, як набачу Твою тінь, або тінь мого останнього Кохання, - тільки тоді мій подих завмирає в грудях, мов той вітер у руїнах потрошених років, тільки іноді я відчуваю щось!..

Я тоді оживаю, хочу посміхатися кожному... до того моменту оживаю, поки доторкнувся до бруду життя: коли побачив, коли усвідомив повну неможливість навіть порушити його, зробити його чистішим, не то вже ідеальним. Тут починаються муки душі, а кожен біль душі - то єсть уже її хвороба... О, тоді, Голубе мій з розхристаним чорним чубом, - тоді мені хочеться брести по світу з заплющеними очима й переселитися або в минуле, або майбутнє ("А вже років двісті, як козак в неволі", - доспівай мені її, бо вмру без твого голосу, о Грицю!). Не діждавшись того, що хочу, сню наяву, мов дитина, що розмовляє вві сні, усміхаючись... із пречистою Дівою - переселяюсь на небо, як здурілий, прикріпивши до своїх плечей крила, полишаю землю, для того, щоб ожити серед небесних тіней, котрі переносять мене зі світу в світ, перекидають із вигадки у вигадку. Я вмираю на землі, щоб ожити біля Тебе, гордовита Голово з розхристаним, сумним, аж чорним чубом, - ожити біля Тебе на небесах. О, як би я міг тут, на землі, любити! Ти розумієш, коли не можеш любити? Це означає йти по світу самотою, спотикаючись на кожному кроці, корчитись у тісноті заблокованої душі, знесиллям і холодом... Не любити - це ще ніщо, але хотіти любити й не могли - оце до смерті невтерпно й страшно.

В моїх вухах безнастанно звучить ота Твоя, ота наша "А вже років двісті, як козак в неволі..."

Не осуди за важке моє слово - докажу отой дивний сон-видиво, який ми всяко відгадували, несучи Борі - знаєш Борю? - в маленькім горщечку убогу свою різдвяну вечерю - два домашніх пиріжки і куті зо жменю... правда з медом...

Час як це й буває вві сні, заморочив події, що годі в них шукати відмінності між реальним життям і маренням душі. Сталося якесь перевтілення чи, може, й пояснимо за Фрейдом, зміщення відомих вимірних площин, бо я того дня, не гріх, що забожився, побачив тебе зовсім дорослим, хоч відбувалося це привидження в травні одна тисяча дев'ятсот тридцять першого року, тобто за кілька місяців до Твого народження, а в наших краях на Посуллі - була тоді якраз найбільша за всі помні роки повінь, або прибутна вода, як у нас казалось звично. Кругом нашої хати вже ледь можна було пройти по сухому, попід самою призьбою, а в леваді -

моїм раю, де копанка, тополі та червона лоза, - стояв прив'язаний човен. Я, п'ятирічний, не посмів би вийти надвір, якби не набачив у причілкове вікно батька. Він був у довгих, аж попід пахви, рибальських чоботях з рибартілі, в яку записався замість колгоспу, і обережно, як мені здалося, навіщось ворушив вилами коп'ячок мерви з житньої соломи, що завжди лежала на височенькому печищі дідусевої хати.

Покрадьки, босоніж, в довгій полотняній сорочці, і в смушевій гострій шапці на голові, я прокрався понад глухою стіною з напічним віконцем і вже в човні тихо возрадувався, що батько мене ні застеріг, ні зупинив. Я не зважувався потрапляти йому на очі, та все ж кортіло побачити і здогадатися, чому він так енергійно копошиться з вилами у мерв'яці, час від часу наколює на зубки щось схоже на в'юна, топче його чобітьми, кидає в воду, лаючись на плазунів, щоб тут же заходитися біля них знову. Я так задивився на батькову роботу, що не встиг ойкнути, булькнувши за бортом човна. Батько захопив мене швидше, ніж я встиг випірнути, але не прогнав у хату, лиш дав кілька шльопанів по прилиплій до тіла сорочці, посадивши на сухе днище, кругом якого - тепер уже я роздивився - аж кишіли змії, випужані батьком з мерв'яки. Всі вони, як мені здалося, злазилися назад, на височеньке дідусеве печище, навіть поранені перечкалися до вподобаного лігвища і тоді гуртом загрозовито роззявляли роти, вигравали жалами, сичали, згорталися в тугі кільця, щоб кидатися на свого ворога, на батька.

Я, мабуть, дуже злякався за батька: гукав матір, дідуся Олексу і так розплакався, що сльози в очах все мені двоїло до невпізнаності: замість одної постаті, біля батька струнчилася молода з гордо посадженою на кріпку, мов окоренок з дубка, шию - струнчилася, кажу, голова з розхристаним, чорним аж сумним чубом і трохи зверхньо посміхалася. Ще й тепер, змалювавши собі ту давню картину свого дитячого сновидіння, я остерігаюся зайве мигнути очима, щоб не зникло з внутрішнього овиду те метафоричне дійство, той при батькові силует, мовби знаний, відколи моє життя, лиш весь час мною домальований згадуваними штрихами. Оскільки щось інстинктивно тягло мене до нього, я

щоразу пропонував йому навідуватись до мене, і він з'являвся - приходив часом, щоб лиш посваритися зі мною за несміливість, за селянську мою податливість у чомусь зовсім незначному. В більшості випадків приходив він сумний і винятково в чорному, окрім барвистосплетеного шнурочка з китичками на обох краях, що лежав йому, мабуть, радістю на грудях - таки радістю, бо на людях він, хоч і стримано, але реготав, як можуть реготати здорові духом українці козацького роду. Він реготав на людях, бо вдома, я знаю, плакав сухими пекучими слізьми од ненависті до пліснявих людей, будучи тут абсолютно чесним і водночас примхливим, як та шляхетна жінка, - і все, як мені здається, лише для того, щоб не вподобатися світові, який не вподобався йому.

Отже, Він стояв розпливчасто окресленою марою побіля мого батька на височенькім дідусевім печищі спочатку мовби щось говорив до нього. А може, просто посміхався з його розгубленості, перед масою повзаючих зміїв, що вже скрутнями висіли на його ногах, а затятіші бралися вище - до шиї, до голови, щоб знайти вразливе місце для укусу. Батько неквапно згортав їх прямо голими руками, а я щосили затискував повіки, щоб не бачити того нерівного змагання. А коли розплющив очі, видіння постаті батька відходило кудись у темряву мого роздвоєного зору. Натомість чітко почувся легенький скрик божественних нот якогось ще не сотвореного інструмента або людського голосу усіх октав і тембрів ("Здалося, що небесний геній британця Шекспіра послав нового місячного янгола - нову Офелію"). З голосу народжувався силует з розхристаним чубом.

Молитва діви то наростала, то затихала, як даленіючий спомин, а я, перебуваючи в її полоні, чув тільки "А вже років двісті, як козак в неволі", що спливало і спливало, вже котилося валом, а той, хто творив його, то бліднішав, то загорався дивним світлом, яке між часом творило подобу знайомих янгольських дітей, котрі витали над Ним, сідали Йому на плечі, на руки, обтяжені зміями, що здавалося ось-ось допнуться до Його горла, і Він захлинеться їхнім холодом чи отрутою. Проте руки Його не ціпеніли - Він розхилив зміїні стиски, розмотував удавки і незлостиво кидав їх собі під ноги. Янголята, творені світлом його очей і посмішки, затуляли собою вразливі місця, припадали, тулилися до

його обличчя, до грудей, а я не міг ні слова подати допомоги, ніби мою горлянку затиснув дерев'яними пальцями невидимий демон... О, прости мою малість того моменту!

Бідолашний живий портрете, нікчемний витворе моєї кволої уяви! Як важко скласти тебе з хаосу болів та відчаїв... Навіщо тепер плутатися в голові порівняльному життєпису про міфічного Лаокоона, що також до останнього змагався з насланими на нього зміями, боронив своїх синів (може, також Михайла й Василя) - боронив од пліснявих людей мерзенних, од їхньої злої волі... В дні великої замороки й самоти я тиняюся в пошуках рятівної Любові. Стрічні бачать мої глибоко запалі щоки, пожовклі білки очей, згаслі зіниці, нечасане в безладді волосся, що спадає на брудний заяложений комір - отак відтоді плутаюся поміж знайомими чужими людьми, байдужий до них, як і вони до мене, і лиш тоді ховався, щоб не зірватись, пристоявав у затінку домів чи дерев, коли розчервонілі пики, зашорені в етикет - панівної Касталії, весело хихотіли, мов ті злі духи-одноденки, що насміхаються над людським горем, над моєю несобутною Любов'ю. В таких випадках часто здається, ніби здається, ніби навколо сміються мертв'яки, пофарбувавши свої плісняві обличчя рум'янами - і це робило їх ще мертвішими... Я тоді виходив із затінку, прямував собі в думках далі, все чіткіше вловлюючи сліди ніг, що топтали на дідусевім печищі загадючену мерв'яку... ("Взагалі нам слід прагнути до того, що є найкращим, причому не з тією метою, щоб лише споглядати безцільно, а й жити душу спогляданням його. Як очі милує колір, приємна краса якого живить, зміцнює зір, так і розум треба спрямовувати на такі предмети, розглядання яких, милуючи його, заодно спонукає творити добро", - не пам'ятаю, чиї слова, але з мого блокнота).

2. Отже, Боря, гречний господар, провів по-християнському - як і годиться, покуштував куті, замінив своїми обидва наші пиріжки, ще й не раз подякував нам, некликаним вечеряльникам, то ми й пішли в бозі, тихо побейкалися од вулиці Леніна забутого номера будинку в якусь Йому знану сторону. Мій проводитель то говорив, то мугикав козацькі мотиви, лиш не казав мені, куди

йдемо серед гупої кіївської нолі. Часом, правда, зупинявся при обочині, з прізьбами перепиняв жєстами скажені в байдужості легковики і все повторював їм услід, а потім і сам собі закодовану, щоразу незмінну фразу: "Навіщо ви, хлопці, мене покинули?".

Я гадав собі, що то він дорікає таксистам, що не зупиняються, а лиш різкими сигналами зганяють нас на обочину, тому ні про що інше не здогадувався, ні допитувався - запобожнений ступав собі трохи позаду нього і дивним дивом дивувався, що поруч іде та сама, точнісінько така, яку я провидів собі ще до її народження, ще в той предалекій травень небувало помної на нашому Посуллі прибутної води в одна тисяча дев'ятсот тридцять першому році - такого ж стрункого, помірнього зросту, трохи задерикувате своєю шляхетною подобою лице з поглядом очей абсолютної незалежності: в такому ж строго чорному одязі, плетена тясьмина з наших кольорів на грудях замість зненавидженого мною службового галстука, неперемінного атрибуту зап'янілої од влади номенклатурної касти.

Не все впам'яталося, скільки ми отак ішли, з ким зустрічалися, хто зловісно оточував нас живим кільцем, неполюбовно обнімав і ретельно шастав по наших давно спролетаризованих кишнях, але вечерю ми донесли благополучно і, як видно тепер, туди, куди Йому дуже хотілося. Лиш знову повторив боляче... аж мені стало боляче: "Навіщо ви покинули мене, хлопці?" Тепер я зовсім розгубився від недоречності... незрозумілості його запитання - адже ми стояли перед високим німим будинком з білої силікатної цегли, здається, на вулиці Суворова (скажіть мені, чи це далеко від нашого Борі, то й я скажу).

Ліфт ми категорично зневажили з уродженої селянської погорди і, таки добре захекані, доп'ялися, може, й на дев'ятий, але Йому добре знайомий поверх. За дві чи три приступки до дверей напроти (за ними, видно, мешкали ті самі "хлопці"). Він, передній, зупинився і, як мені здалося, в чомусь завагався. Ми не підходили ближче, не стукали в двері, напроти, не скористалися дзвінком - стояли, мов чужі, де спинилися, але незрозуміло, яким чином були відчуті, може, випадком підглядені у "глазок" (вони були, я точно знаю, у кожних камерних

дверях кременчуцької тюрми зразка одна тисяча дев'ятсот сорок сьомого року і звалися - може, й тепер зуться, "вовчками"). Нас, кажу, так чи інакше, але запримітили, бо за дверима брязнуло, як наручний кайданчик, і в тому звукові явилось окуляристе, яесь не полтавське обличчя на короткій шії невисокої, пригибистої в плечах особини.

Моє тяжке Провидіння... О, мій ти абсолютний Чеснику! Мені здалось, що Ти тут поступився - забрав з-під ніг горщечок з кутею, зав'язаний навхрест біленькою ситцевою хусткою, і виставив його на видноту особині... На це не було звернено ніякої уваги. Навпаки. Господар заспішив за двері, бурмочучи незрозуміле "ні-ні-ні", а Ти, ніби та вжалена остами рибина, скинувся всім тілом і кожне слово проказав по-різному: "Навіщо ви мене покинули, хлопці?.. Ви ж наперед знали, що я не піду за вами... що партія ваша кровожадна... що вона сталінська. Вона вбила мого тата!!".

Не по наш бік дверей брязнуло, як наручний кайданчик, і не можна було побачити, чи хоч манюня тінь вини відступництва і зради святого побратимства схолодила заокулярні очі... Мій вечеряльник стояв і стояв, як ударений громом зненацька, і один Бог знає, про віщо міркував, до чого себе підштовхував. Я ж Його видів, як і перше, на височенькім дідусевім печищі у загадоченій заплісненій мерв'яці.

(12.11.1991, у вівторок, Полтава, палата 32, лікарня №2.)

РОГОВИЙ Юрій

ДОВГА ДОРОГА ДО "СВЯТА..."

(Слово для Батька)

1. КОРОТКІ "ПРОВІДИНИ"

У 1973 році столичне видавництво "Молодь" видрукувало невеличку збілочку оповідань "Провідини" полтавського автора, тодішнього власного кореспондента обласної молодіжної газети "Комсомолец Полтавщини" - Феодосія Рогового. У мініатюрній анотації говорилося, що - "це розповідь про людей села, з їх радощами і тривогами, з повсякденними турботами". Всього

збірочка вмістила десять коротких оповідань, написаних протягом 1966-1968 років. (Рукописні варіанти оповідань кілька разів переписувались, тому під ними можна зустріти й інші дати: 1970 чи 1971).

Вихід книжечки пройшов практично непомітно і лише один раз тодішнє керівництво Спілки письменників України згадало автора "Провідин" у загальному списку "молодих початкуючих письменників" поточного 1973 року (газета "Літературна Україна", 12.04.1974) та журнал "Дніпро" (№6,1973) відгукнувся рецензією Б.Рогози "Повторні кола".

Та й що, власне, особливого можна було говорити про видані оповідання, коли й сам автор ледве впізнавав їх. Навіть назви багатьох із них і ті стали малознайомими: так "Молитва над колискою" стала "Житом на щастя", "Конкурент" - "Дядьком Яковом", "Ондатри" - "Тодосем" і тому подібне. Ще й тепер, через багато років, досить важко віднайти авторські варіанти як назв, так і суті оповідань.

Подаючи рукопис до видавництва, Феодосій Роговий у заяві до головного редактора писав: "Прошу Вас розглянути рукописну збірку моїх оповідок під умовною назвою "Задумані вікна" обсягом вісім друкованих аркушів і включити їх у видавничий план 1970 року".

Вже на першому етапі підготовки збірки до друку її взяв під своє "крило" Григорій Михайлович Тютюнник. У листі від 12.01.1969 року він писав: "...Книжку твою прочитав заст.гол.ред-ра. Зараз читає головний. Думки співпадають. Те, що я тобі казав, каже і заст., скаже, напевно, й головний. Отож мудруй так, щоб і просо стовклося і ступи не було чути..." У його записці, переданій 16.01.1970 через Федора Тютюнника читаємо: "Дорогий Феодосію! Додачу одержав. На тому тижні, з неділі і почну читати всю книжку й одразу ж напишу листа, що воно та до чого. У план поставив. Пиши і пиши".

А вже 16.10.1970 від імені видавництва "Молодь" звертається до керівництва газети "Комсомолец Полтавщини" тов.Клименку П.М. Шановний товаришу Клименко! Редакція першої прозової книжки видавництва "Молодь" просить Вас

продовжити відпустку т.Роговому з 12.10. по 18.10.70р. в зв'язку з роботою над його рукописом. Редактор першої прозової книжки Григир Тютюнник".

Сам Ф.Роговий у листі до матері (з Полтави в Устимівку) писав 26.06.1970: "...Ми всі троє приїдемо в п'ятницю, бо аж у четвер я одержую зарплату. А може, прийдуть тільки Євдокія та Юрчик (дружина та син - Ю.Р.), бо мені треба зустрітися з Григором Тютюнником, поговоримо дещо про мою книгу, якої, мабуть, і до смерті не дочекаюся..."

Далі Григир писав (27.01.1971): "Добри вечір тобі, Федосю! Перше й найголовніше: з книжкою все лишається так, як було задумано. З неділі - про це вчора йшлося в головній редакції - я здаю на машинку решту оповідань, в кінці тижня всю збірку буде передано на рецензію Борі Іллічу (Б.І.Олійник - Ю.Р.), а далі - з богом. Про найменші утруднення чи відхилення мене інформуватиме Коля Стеблина, що обійняв колишню мою посаду. Так домовились. От..."

Дещо раніше, а саме 3.12.1970, про одне з оповідань збірки "Ондатри" ("Тодось") той же М.Стеблина писав: "Дорогий Федосю! "Ондатри", не зважаючи на мою до них прихильність, не пройшли. Була "крупна" розмова на високому рівні, однак... Словом - "Не піде", сказано. Давай щось іще. Новіше. Актуальніше. Зичу всякого добра".

Отож одне оповідання вже було під знаком питання, хоча обсяг рукопису ще не дуже відрізнявся від запропонованого автором. Свідченням цьому є інший лист М.Стеблини від 31.03.1971: "Дорогий Федосю! Радий я, що ти написав мені. Відчуваю, в якій млин ти потрапив і, видно, трохи вішаєш носа. Не треба. Будь дужим, потужним. Твоє дитя ("Задумані вікна") стоїть в основному плані випуску літератури на 1971 рік і ніяких сумнівів цього бути не може. З передруку Гриць (Григир Тютюнник - Ю.Р.) недавно поклав мені в стіл частину, а решта ще чи в нього, чи в друкарок (з'ясує, коли він зайде чи подзвонить). Угоду можна буде скласти з тобою, очевидно тільки восени, коли аж за третім заходом план буде остаточно затверджений в ЦК ЛКСМУ. Щодо тебе змін не буде. Вислати тобі третій примірник зможу тоді, коли все передрукується. В плані стоїть 6 аркушів, тобто чистого авторського тексту 150 стор.

Григор, очевидно, не поспішає здавати твою "решту", оскільки нині рукопис в роботу однак не йтиме. План 1972 року ми починаємо виконувати десь із серпня 1970 р. Все ж, я і Григора підштовхну. Тримайся там. Пиши."

Свого часу журнал "Дніпро" (№9, 1967) помістив два оповідання Ф.Рогового - "Конкурент" та "Провідини". Сприяв цьому, очевидно, Борис Олійник - земляк-полтавець, знайомий по приїздах до Полтави, а тоді працівник редакції журналу. У його листі від 28.11.1966 читаємо: "Дорогий Феодосію! Ваші оповідання даю на передрук. Будемо мостити десь на №3 чи №4. Бажаю ж Вам усього найкращого. Певно, незабаром буду в рідних краях, то якось побачимось".

І ще в одному листі: "...Конкурент" і "Станіслава" сподобалися. Але їх замало. Аби ви надіслали нам ще 1-2-3 речі в подібному плані, перед цим зробивши зачин типу (грубо): "Це мої земляки. Я живу серед них. Можливо, деякі прізвища змінені... і т.д.", та об'єднали їх загальною назвою - ми б негайно (принаймні, я) запропонували до друку.

Отже, думайте, не баріться, пишть.

Не втримаюсь, аби не зазнається) написані в стилі "Нового мира"..."

Незабаром, очевидно, щоб автор дійсно не "зазнавався", або, чого доброго, не подумав про "Дніпро" як про якийсь там "Новий мир", йому відписали добрячу рецензію на ті "Селянські оповідки" (у машинописі їх тоді було вісім - 64 сторінки): "З Вашими нарисами "Селянські приповідки" ознайомилися. Якщо справа йде тільки про надрукування (а про віщо ж?! - Ю.Р.), то їх, безперечно (після певного редагування, звичайно), можна друкувати. І вони будуть далеко не гірші за ті, що друкуються. Навіть багато в чому кращі. Кращі тим, що в них Ви виводите дуже колоритні в усій своїй земній реальності подробиць, деталей, в усій повноті життєвої атмосфери характери сьгоднішніх селян. Такі характери рідко зустрінеш навіть в суто художніх творах - повістях, романах. Йдеться не про те, щоб Ви почали писати роман чи повість (потребу в цьому Ви самі відчуєте і без порад), а, як видно з надісланих Вами до редакції нарисів, у Вас є цілком оригінальний і добротний матеріал і, що не менш важливо, хист - настроєність для написання циклу портретів-характерів селян. Звичайно, їх треба якось

об'єднати: чи то оповідач їде в село у відрядження, чи в гості, чи - ну, Ви самі подумайте, але щоб це було природно. Цей оповідач, мені здається, не повинен особливо втручатися в намальовані картини, або давати окремі оцінки тому чи тому факту, явищу, вчинку, а якомога об'єктивніше, всебічніше - і психологічно, і соціально - розкривати, пояснювати бачене. Справа в тому, що, як показують надіслані Ваші нариси, оцінки оповідача виявляються досить наївними. Ви правильно говорите, що всі сільські проблеми залежать од того - ким є селяни: господарями своєї землі (свого життя) чи тільки виконавцями всіляких рішень, господарями не лише того, де й коли сіяти, садити, збирати і т.д., купити, побудувати, не кажучи про те, що вони повинні вільно розпоряджатися усім виробленим ними. Це все важливо. Однак, може, ще важливішим є, що вони, селяни, мають бути господарями і тих, хто ними управляє (ланкових, бригадирів, голів колгоспів, агрономів і т.д.). Звідси треба починати, говорячи і про любов до землі - тільки відчуття господаря на ній народжує прив'язаність і любов до неї (хоч приклад старших теж має значення, але - звідки взявся той "приклад") і т.д.

...Крім того, у нарисах багато суто художніх вад, зокрема не завжди добре продуманий сюжет, не завжди логічно (і художньо), впливають ті чи ті думки персонажів та оповідача. А нарис "Непідкупні" має надто ілюстративний характер: спочатку подано, як розмовляють селяни між собою, а потім - як з головою колгоспу - так би мовити, дві протилежні картини. Це - надто "в лоб", тобто спрощено, неприродно.

Словом, перегляньте нариси ще раз...

Зав.відділом прози І.Бойчак. 8.02.1967 р."

(Як бачимо, "кегебістський" ятір поставлено - ловись, рибко!).

На додачу, очевидно, щоб автору було "веселіше" читати безглузду відмову і всю писанину, ще й В.Гужва робить приписку: "Вельми промовистий матеріал для майбутньої роботи. Поки що переважає публіцистичне тлумачення характерів, схематично накреслено стосунки людей, сюжетні колізії. Антитеза газетній парадності, та, на жаль, ще пунктирно, похапцем.

Якби розширити світ знайомих авторів людей, глибше і не так відсторонено на них глянути - було б про що говорити. А так - нотатник, хоч і непоганий.

Можна запропонувати авторів дебют у "Вітрилах", якщо він погодиться на певну видавничу ретуш або сам доробить два-три нариса в *ідейно-художньому* *плані*".

(Нарешті - "прорвало"! Боже-боже! Скільки їх за життя буде ось таких круторогих навчителів" Скільки сердець треба мати людині, щоб пережити цей глум?!)

Отож маємо дві протилежні рецензії: одна повчає селян бути "господарями" над головами колгоспів (ніби чоловік ні чув, ні бачив, що їх привозить "в обозі" райком компартії), а другий - якби "доробить... ідейно". Гратися, так гратися!

... Із журналу рукопис збірки був переданий у видавництво "Молодь". Там на неї, звичайно, теж писалися рецензії. В одній із них було: "Одинадцять невеликих оповідань... Читаєш їх і постійно ловиш себе на думці, що в нашу питому літературу йдуть люди мислячі й талановиті, йдуть із самісіньких глибин життя, аби сказати своє щире слово, сповите любов'ю до рідної землі, народу. Багато втіхи приносить ознайомлення із творами таких авторів".

Після суто критичних зауважень рецензент робить висновок: "...збірник оповідань "Задумані вікна" Феодосія Рогового слід видати у найближчий рік, аби наші читачі познайомились із цікавим, своєрідним і талановитим автором... Хочеться вірити, що книга Ф.Рогового буде свіжим і добрим набутком сучасної молоді української прози". М.Данько 17.07.1969.

Не залишавсь осторонь при підготовці збірки до друку і той же Борис Олійник: "Дорогий Феодосію! Щодо твоєї збірки. Надумав я такий варіант: дати її на рецензію Большаку, попередньо з ним поговоривши. Оце було б непогано з усіх точок зору. Але ще маю погмоніти з Григором. Сподіваюся, разом рушимо!.. (3.06.1970).

І далі 3.02.1971 року: "Дорогий Феодосію!.. Так справді, Григір пішов з видавництва на творчі хліби. Твої справи йдуть по графіку: контролює Коля

Стеблина. Завтра зайду до них запитаю: чи потрібна моя рецензія. Якщо - ні, то буду тиснути, щоб з тобою укладали договір.

З адреси відчуваю, що ти, напевне, розлучився з Полтавою. Ну, що ж - не тільки й світу... Я б, звичайно, радив утримуватись, але й ти маєш рацію, коли скажеш мені - вам там збоку легко говорити. Дай боже тобі здоров'я, а ми вже тут штовхатимемо. Грицько (Тютюнник - Ю.Р.) мене запевнив, що книжка повністю відредагована. Перевірю завтра ж!"

Як бачимо із листів, і у випадку з "Провідинами", як пізніше із "Святом останнього млива", активну і безпосередню участь у тому "штовханні" брав саме Григорій Тютюнник. Решта, очевидно, спостерігала, що з того буде...

Йшов четвертий рік "підготовки" збірки до друку.

Така невизначеність та упередженість до поданих оповідань, при ніби-то офіційному схваленні, породжували різні думки, штовхали на пошуки підтримки в кожного, хто б реально міг допомогти. Мабуть, саме цим можна пояснити написання листа до Віталія Коротича (хоча й невідомо, чи був цей лист відісланий адресату): "Вірю Вам, Віталію Олексійовичу, що відбираю час, караюся з того, але долає спокуса почути "сторонню", "неупереджену" думку про своє твориво.

Признаюся, як на сповіді, що мого "Налигача" вже читали смакувальники красного слова, навіть казали про нього і хвалебні, і доброзаздрісні молитви, але - що за лихо? - безнадійне "умозаключение": "Його ніде не надрукують..." Може, й таке. Знати б лише, чому... Це одне з оповідань, які мали вийти в "Молоді" книжкою цього року (пізніше це оповідання стало частиною "Свята..." - Ю.Р.). Чомусь не виходять. Буцімто перенесли на 73-ій. Буцімто... Ніхто мені такого ще не повідомляв. А самому добитися не вистачає "потужності"...

Оце такого довгого вступу зробив перед тим, як просити Вас прочитати надіслане. Коли зможете, звичайно. А "Налигача" поверніть, будь ласка, неодмінно.

П.С. Не хваліться ніде нікому - "не повірив", "знайшов розумнішого" і т.д. і т.п. Ваш Роговий".

Я не знаю, кому саме із "смакувальників красного слова" читав свої оповідання Феодосій Роговий, але випадково знайдений в архіві папірець із обговоренням якогось із його матеріалів (можливо, нариса чи оповідання) у редакції тодішнього "Комсомольця Полтавщини" викликає сум. Як тільки люди (колеги!) заочно не збиткуються над написаним та автором, як намагаються перевершити у їдкій дотепності один одного! Невже це справді ті, кому випадало оцінювати художність того чи іншого твору, а значить і вирішувати професійну долю тієї чи іншої людини?

Іншим зразком письма "смакувальника красного слова" - тодішнього редактора "КП" - на матеріал Ф.Рогового "Вакульчукова школа" є таке: "Перші три сторінки - можна погодитись. Дві сторінки пісні - це вже казна-що.

Решта - пуста белетристика з претензією. Не видно самого наставника - його підхід, його душевна щедрість, його, кажучи казенно, методи... Де вони? Цього не замінять волення про духовну високість і непереказаність. Багато просто писання знічев'я. Немає густоти ні дії, ні думки, ні слова.

...Одним словом, відділу треба повернути автору на доробку, начинення фактажем, вичавлення води.

Доповісти до 25.11.74р. 14.11.1974. І.Бокий."

Під нарисом рукою автора своя помітка:

"П.С. Спасибі за настановчу поміч, розумнику.

Хтозна, як би воно й було на світі без вас,

Отаких... Було б!.. 17.11.1974, неділя, Устимівка".

(Звідки у нас це "хахляцьке зубоскальство" над тими, кого офіційна комуняцька влада помітила карбом "неблагонадійності" і готова топтатися по душі людини брудними чоботиськами? Невже вічно не полише нас це небесне прокляття?..)

...На 23 лютого 1972 року зміст майбутньої збірки складався із 15 оповідань, а сама збірка мала вже називатися "Непідкупні". Цікава приписка на аркуші рукопису:

"23.02.1972, середа, Устимівка. Цього ж дня їду з ними до Києва. (Той рукопис загублено...)"

Кількома роками пізніше така ж доля ("загублено") спіткала рукопис "Свята...", а на початку 90-х - рукопис "Великих поминок", що готувався до друку книгою у "Радянському письменнику". Чи не забагато рукописів "губимо", панове?

Коли збірка все-таки вийшла друком, її обсяг становив лише... два аркуші - із майже двохсот сторінок машинопису - близько п'ятдесяти...

Якось один із керівників СПУ, обвішаний різними відзнаками кількох "правителів", написав про Феодосія Рогового (вже після 1992 року) буквально таке: "Не знаю, коли саме він поклав на папір перші художні мережки, друкуватися ж почав пізно". І не зрозумієш, чи це із співчуття, чи із докору, чи від забудькуватості? І ніби й не зблиснула у голові "метра" думка: "А чого б то воно так? Майже однолітки, а бач..."

Хоча, заради справедливості, варто нагадати, що вже згадуваний тут журнал "Дніпро" друкував Рогового ще в 1962 році (№ 6 - усмішки з мальованим портретом автора) та в 1967 (№ 9 - тоді шановний "метр", до речі, був там відповідальним редактором).

Отож, "мережити" Ф.Роговий почав не так і пізно, а от друкуватися... Чи то його провина?..

Ф.Роговий встиг подарувати книжечку доброму приятелю Володі Підпалому, який 16 травня 1973 писав у листі: "...Дуже радий за "Провідини", що ти мене пам'ятаєш теж. Книжечку прочитав, як дасть Бог зустрітись, поговоримо про неї, а сьогодні лише напишу, що ти в ній честю не торгуєш, хоч художні натяжечки є..."

Після виходу "Провідин" Карпо Остапович Ходосов (заслужений учитель УРСР із Хоролу) написав доброзичливий відгук - "Очікуваний дебют" - для "Друг читача". Цей матеріал був надрукований у № 26 за 1973 рік під назвою "Свіжий почерк".

Він писав: "Так, цієї збірки оповідань читачі ждали давно. Чому - ждали? А тому, що нариси і оповідання Феодосія Рогового, котрі з'явилися на сторінках "Молоді України", "Сільських вістей", а в нас на Полтавщині - на сторінках досить популярної молодіжної газети "Комсомолец Полтавщини", - відразу ж привернули увагу широкого читача.

Молодий автор якимось з самого початку заявив про себе - не побоюся сказати! - власним досить сильним голосом, голосом, що вирізняється з-поміж багатьох інших. І в побудові сюжету, і у виборі теми, і в образній системі та художніх засобах чується вправність досвідченого майстра. ...десяток цих оповіданнячок (до речі, зовсім коротеньких, мабуть, краще було б іменувати їх новелами) відкривають читачеві глибини людських душ, полонять красою мови, малюють картини сучасного села в буденній простоті, невигадливісті, в суворій реальності буття... вони засвідчили прихід у літературу майстра з гострим зором, спостережливого і тонкого знавця рідної мови".

Цікава й тут приписка на аркуші машинопису: "Дорогий друже, Феодосію Кириловичу! Ось такий відгук на збірку послав я вчора в "Друг читача". А після того випадково купив у кіоску № 5 "Комуніста України" і прочитав статтю М.Шамоти. Ой-ой-ой! Що діється на літературному фронті!.. Думаю, що мабуть, не дадуть і мого відгуку - адже мало акцентую я на ідейності оповідань, а нині це головне. Ну, побачимо, що буде... Міцно тисну руку. Бажаю доброго врожаю на літературній ниві. З дружнім привітом - К.Ходосов. 28.05.1973".

У журнальній рецензії Б.Рогоза якраз і "підправив" Ходосова: "...Творам Ф.Рогового саме і не вистачає цієї соціальної актуальності, гострого відчуття сьогоденної атмосфери. Його герої виписані в єдності зовнішніх і внутрішніх прикмет, але в характерах об'єктів письменника чітко фіксує переважно те, що прийшло з глибин історії - як наслідок давніх традицій.

Ці персонажі залишається людьми малого масштабу, коло їхніх інтересів і прагнень звужене, духовні та інтелектуальні обрії обмежені. Деякі з них, як, наприклад, Кирило, Тетянка ("Пастушка"); інших Кирило ("На човні") вельми вже нагадують селян з дореволюційної літератури. Новий час, нові суспільні

стосунки на селі наче й не торкалися їх... Письменник полюбляє зображувати своїх персонажів у хатніх клопотах, на риболовлі, косовиці чи з худобою на пасовищі. А вік багатьох героїв! Діди, баби, дядьки... Знову-таки данина традиціям..."

Що тут скажеш?.. Хіба що тими ж словами - ця рецензія якраз і була яскравим прикладом данини нереальним соцреалістичним традиціям...

Частину тих оповідань, які не ввійшли до "Провідин", Ф.Роговий використав пізніше у своїх романах. Про це він сам писав у відповідях на запитання письменницької анкети журналу "Київ" (№ 12, 1988): "...Це стало рушійним початком мого першого роману, хоч його творення почалося значно раніше: десь у прикінцеві два-три роки шістдесятих, коли я склав із десятків аркушів посульських оповідок, п'ята частина з яких з'явилася друком у видавництві "Молодь" ("Провідини", 1973). Немало з них були вже розділами "Свята останнього млива".

2. ДОВГА ДОРОГА ДО "СВЯТА..."

У березні 1992-го року серед лауреатів премії імені Т.Г.Шевченка був і Феодосій Кирилович Роговий. Так було відзначено його роман "Свято останнього млива". І була радість, і були сльози. Сльози скоріше жалю за марно страченими роками, за спаленим серцем, за безсиллям перед тими пихатими можновладцями, котрі в одну мить можуть своєю "милістю" щось дарувати зі свого плеча, а можуть і знищити, втоптати в землю, зітерти на порошок. Часи наче змінюються, люди мудрішають, а мо', хитрішають, пристосовуються, приносяться, користуючись своїм золотим правилом "тримати ніс по вітру". І от вже вчорашні душителі свого ж рідного слова, злодійкувато озираючись, а то й ні, знову виринають у перших рядах, тепер вже, поборників "соборної". Сумно, а інколи й гидко-бридко це спостерігати, але такі вже ми, мабуть, богом карблені люди.

Та є ще людська пам'ять. Лише вона одна утримує в собі все, що проходило перед людьми впродовж всієї такої великої і такої швидкоплинної миті, дарованої Вічністю.

Тож повернімося майже на двадцять років назад. Згадаємо те, що передувало березню 92-го.

Працюючи у полтавській обласній газеті "Комсомолец Полтавщини", Феодосій Роговий розпочав писати роман. Роман про звичайних людей, вимордуваних працею, заляканих всілякими "ніззя", зведених до рівня робочої худоби. Скрізь зовнішня покора і послух... Та жива душа людська. Вона бунтує, чинить спротив, намагається скинути з себе хомут, за який цю людину живосилом тягнуть у "щасливе майбутнє". Із погляду сьогодення нічого особливого у цьому сюжеті немає. Це було, цього не відняти, про це вже сказано-переказано... Та роман починався писатись у 1971 році, а окремі новели ще раніше, коли багато з нас до водянок ляскало в долоні і кричали "урря" новоявленим пророкам, що вказували один-єдиний шлях, як завжди особливий, відмінний від загальнолюдського, єдино правильний. Тому будь-які згадки про те, що людина родилася вільною, що у неї є Батьківщина ось тут, під вікнами власної хати, вважалися хай і не злочином, але великою кривою. А це, як відомо, треба "вогнем і мечем"...

Ось у такий час, точніше наприкінці 1972 - початку 1973 року роман було написано. Мав він початкову назву "Посулля, або Свято останнього млива".

З цього часу основна літературна робота над романом закінчується і розпочинається те тяжке і підле, що вконець забрало здоров'я і вкоротило віку.

Отже, у 1974 році роман "Свято останнього млива" потрапляє до видавництва "Молодь" Звідти надходить редакційний висновок і рецензія.

"Шановний товаришу Роговий!

Ваш роман "Свято останнього млива" своїм ідейним спрямуванням (виділено мною - Ю.Р.) не задовольняє вимог нашого видавництва. Повертаємо рукопис з рецензією. Редакція прози цілком поділяє думку рецензента т.Власенка.

З повагою

Зав. редакцією прози В.Сологуб".

Далі хочу навести досить простору цитату із рецензії людини, яка зловіще вплинула на подальшу долю роману, а водночас і автора роману.

"Рецензія на рукопис Феодосія Рогового "Свято останнього млива".

З великою увагою прочитав рукопис Феодосія Рогового "Свято останнього млива". Уже з перших сторінок його видно, що річ писана талановитою людиною, яка вміє тонко підмічати деталі і, головне, чудово володіє словом. Мова автора багата і барвиста, образи світлі, художня тканина добротна, без перебільшення кажучи, виткана здібним майстром.

І доводиться лише глибоко пошкодувати, що цей безсумнівно талановитий літератор у пропонованій видавництву "Молодь" речі так далеко відійшов від правди життя, що рекомендувати її до друку у такому вигляді просто неможливо. Спробую аргументувати свою думку.

"Свято останнього млива" присвячене подіям недалекого минулого. Споруджується Кременчуцька ГЕС, у зв'язку з цим має піти під воду невеличкий посульський хутір Мокловоди, мешканців якого, зрозуміла річ, переселяють на нове місце. Навколо цього і розгортаються головні події твору.

На початок переселення герой-оповідач приїжджає до Мокловодів. Перше, що бачить він, підвода, на якій їхала "...немолода жінка з малолітнім хлопцем". Оповідач привітався, як то споконвіків водилося в Мокловодах, але йому не відповіли. "...І тільки згодом вже в спину почувалася жіноча лайка. Я не міг збагнути, за віщо мене проклято. Відповідаючи сам собі здогадом, скинув лискучого бриля з плетеною тясминкою по околиці, застібнув плаща аж на верхній гудзик, щоб не видно було галстука. Невже жінка прийняла мене за якогось чина по переселенню". Запам'ятаймо цю деталь, бо вона певною мірою є ключем до авторського кредо, визначає кут, під яким дивиться літератор на будівництво ГЕС і зумовлене ним переселення мокловодівців. Ставлення його до цієї проблеми відверто негативне... будівництво ГЕС - це не спорудження практично невичерпного джерела електроенергії, що диктується поступом науково-технічної революції, а "погром", перед автором немає героїв-будівельників, є "вони", "руйначі", "люди з бензиновими пилками". Мені

здається, невдача спіткала Ф.Рогового тому, що він підійшов до будівництва ГЕС і проблем, які воно породжує, не як сучасна людина, з властивою їй широтою мислення, а як відсталий хуторянин, кругозір якого не сягав далі власного тину. Він не приховує своєї зневаги і навіть ненависті до споруди, до людей, які її будують. Характерним з цього погляду є діалог, що відбувається між оповідачем і його коханою:

" - Навіщо вони це роблять, Оляно? Скажи! Дух руйнують... Скажи?

- Не знаю.

- А хто ж зна... Земля найцінніше, що є в світі.

- Звичайно.

- Її нічим і ніколи не окуплять.

- Мабуть.

- Нехай би краще атомну...

- Не перечу.

- А вони виселяють наш первісний, наш справічний дух..."

Як бачимо, будівництво ГЕС герой-оповідач і його кохана (а це, до речі, журналістка, людина з вищою освітою) вважають гіршим атомної війни і воліли б на місці майбутнього водоймища бачити атомне попелище. Коментарі, як кажуть, зайві. На жаль, це не просто цитата з невдалих сторінок роману, це авторська концепція, дух, який пронизує рукопис.

...У своєму прагненні оновити хреста, дзвони, захистити мораль, що проповідувалася під їхнє бемкання церковниками, Феодосій Роговий діходить до речей просто фантастичних. То він буде "свій храм, наш собор, з нашими червоними дзвонами", то вкладає в уста Данилка, хлопця, який ось-ось закінчить радянську середню школу. таку репліку, адресовану батькові: "Але що таке релігія, як не органічна сума народної моралі, за якою співжили і співжитимуть, допоки людського роду?!"

...Просто дивно, що автор на повному серйозі говорить про такі речі. Релігія, історія якої - літопис підступу, жорстокостей, приниження і духовного

покріпачення людини, раптом постає у Феодосія Рогового, як "вищий Суд Справедливості", за яким тужать і побивається мокловодівці.

...Одне слово, можна було б вказати на цілу низку зайвих сцен, недоречних виразів, вульгаризмів тощо, та оскільки річ потребує докорінної авторської переробки, потреба в такій деталізації відпадає.

Хочеться вірити, що Феодосій Роговий змінить свій погляд на значення будівництва ГЕС і знайде за можливість переробити річ так, щоб кінець - валка мокловодівців з червоним прапором на передній підводі урочисто виїжджає на нове місце - логічно впливав з цього твору, щоб свято останнього млива справді було святом, торжеством людського труда й розуму, а не скидалося на панахиду, І.Власенко."

На цю вельми "грунтовну" рецензію Феодосій Роговий пише листа з намаганням щось пояснити, розтлумачити редакції і рецензентові, що ні про яку атомну бомбу мова не йде, це про атомну електростанцію! Та "оплот" партійності літератури і тут дає рішучу відсіч:

"Шановний Феодосію Кириловичу!

Ваш роман "Свято останнього млива", перш ніж потрапити до рецензента, було уважно вивчено в редакції сучасної прози. Редвисновок редактора несхвальний. Ми вважаємо Вас здібним письменником, який в змозі написати високоідейний і високохудожній твір. За загальним положенням ми прорецензували роман, аби допомогти Вам переосмислити хибну концепцію твору. Рецензент підтвердив нашу думку.

Як бачимо, видавництво не діяло так легковажно, як Вам здалося. У своєму романі Ви справедливо говорите, що земля, родючий шар її, найцінніше, що має людина. Без нього та без сонячної енергії неможливе було б життя на землі. Ця проблема варта уваги письменника.

Як же Ви розв'яжете її? Будівництво ГЕС - це зло, бо вода, бач, навіки заливає хутір Мокловоди. Але ж це тільки один бік проблеми. Давайте розглянемо її з другого, що, до речі, необхідне за будь-яких об'єктивних досліджень.

Отже, потрібні ГЕС чи ні? Безсумнівно, потрібні! Це доведено всім ходом науково-технічного прогресу. ГЕС - це дешево і практично невичерпне джерело енергії, без якого не може обійтися сучасне суспільство. Нині науковці дебатують питання, чи доцільно споруджувати ГЕС з великими площами водосховищ.

Але в рукописі так проблема не стоїть. Ви не обстоюєте того чи іншого методу будівництва гідроелектростанції. У Вас немає героя, який би бачив грандіозність цієї проблеми, розумів її складність і висловлював свої погляди на ці речі. Ви виступаєте проти самого принципу будівництва ГЕС. І робите це з позиції мокловодівської "тітки, яка посилає "ляянку" в спину "чину по переселенню". У цьому, на жаль, проявляється Ваш вузько місцевий підхід до справи державної ваги.

Ви, Феодосію Кириловичу, звинувачуєте рецензента і видавництво в тому, що Вам незаслужено приписано своєрідні форми богошукання. Дозволимо собі процитувати тут невеликий уривок з Вашого рукопису: "...його, Ісуса, віруючі й не мали за якусь живу надлюдську істоту, а вірували в нього, як у якийсь вищий суд Справедливості, за поборника проти зла й насильства, за свого заступника й оборонця. І той суд справедливості для них віками жив і чинився в церкві за релігійними кодексами, які співпадали з народною мораллю. Тепер їх страшило, що Суд Справедливості навіки зник разом з церквою, розвіявся, втонув - і нема від кого людям ждати ні справедливості покари за не прощені гріхи, ні щирого милосердя за добродійність".

Країна Рад, яка є вищим досягненням суспільного розвитку, виробила свої ідеали добра - комуністичну мораль, мораль радянської людини, яка сповідує найвищі принципи: гуманізм, братерство, справедливість, патріотизм та інтернаціоналізм. То ж підмінювати їх " новою " релігією, соборами і дзвонами будь-якого кольору - непотрібна річ.

Щодо "атомних" жахів, які на Вашу думку, Вам приписує рецензент, то у цьому винні Ви самі. Бо в рукописі йдеться не про творення, а про руйнування. Пригадайте "руйначі" справічного духу", "погром" тощо".

Святий обов'язок письменника писати так, щоб неможливо було двозначне тлумачення тексту. І, якби в тексті було написано: "Краще вже будувати атомну...", Вас би зрозуміли саме так, як Ви цього і хотіли.

Завдання нашого видавництва - випускати твори, на позитивних образах яких виховувалася б наша молодь. Хто ж з персонажів Вашого рукопису послужить взірцем? Може, комуніст Лядовський? Але навіть його (в цілому позитивний образ) Ви звинувачуєте то у крадіжці золотого хреста, якого зняв з церкви Димський, то в крадіжці церковних килимів, які "бачили" в його хаті. І тому немає довіри у мовководівців до цієї людини.

У романі немає жодного цільного образу, всі вони ущербні, з душевним надломом (виділено мною - Ю.Р.).

Отже, Ваше твердження про те, що видавництво поставилося до рукопису "Свято останнього млива" упереджено, - безпідставне.

Зав. редакцією сучасної прози

В.Сологуб.

Редактор

М.Довга, 1.08.74."

(Цю рецензію варто буде помістити у "Музей злочинів комунізму").

У відповідь знову лист-крик. Та що крик глухому? Що може зрозуміти той, кому велено писати саме так, а не інакше? *І він згоден з цим та ще й хоче по-партійному вислужитися* (виділено мною - Ю.Р.). І що може, зрештою, зрозуміти той, хто літературу розглядає як одну із ланок "всеперемагаючої" ідеології? Але що залишається авторові?

"Шановний товаришу Сологуб (інакше йменувати не смію, бо геть Вас не знаю).

Спасибі, що Ви (і видавництво також) намагаєтесь "допомогти мені переосмислити хибну концепцію твору", яку хоч-не-хоч, ви розуміти не хочете. Роман писано зовсім не заради того, щоб обстоювати той чи інший метод будівництва електростанцій, для цього є науковці. І я не такий уже "місцевий", щоб виступати проти "дешевого і практично невичерпного джерела енергії, без якого (справді-таки) не може обійтися сучасне суспільство". Ота "ляянка" в спину "чинові по переселенню" в книзі мелькнула, як мить, а для вас вона стала

серцевиною твору і відмови. Оті "форми богошукання" приписано авторові, аби підсилити свою фальшиву позицію - інакше не можна цього й зрозуміти, бо уривок, який Ви цитуєте ("...його, Ісуса, віруючі й не мали за якусь живу надлюдську істоту..." і т.д.), сказано в момент, коли знято хреста (тобто 30-ий рік або 31-й). Ситуація склалася така, яку відтворено в романі: повержено віковичну людську Віру, а нової, тобто отих "ідеалів добра", що ми їх сповідуємо нині, - ще не було (і не могло бути). Саме цей момент "безвір'я" (не зовсім точно моє слово) цікаво було хоч на мить зупинити, проникнути в його природу - невже це богошукання? Зрештою, якщо це насторожило редактора чи Вас - можна було (звичайно, за умов сумлінного взаєморозуміння) його просто-напросто викинути - адже я не претендую на "безретушне" видання. Щодо "атомних" жахів мені соромно та й тільки (за вас, звичайно, і за редакцію). Навіщо таке несерйозне, наївне оправдування? Хід думки згаданого діалога зрозумілий і для дошкільняти. І взагалі, як ви посміли отак навіть подумати про мене, про людину, яка, до речі, зросла і утвердилася вже за радянського часу? Хіба це не знак упередженості?

Очевидно, марні мої потуги: вам не заболить ні загублена (без толку) земля, ні поруйновані десятки тисяч людських осель. Повторюю: це - злочин віку. Його не простять нащадки, бо творений він, коли вже була відома атомна енергія, бо творений він на догоду. Бо - і це основне - можна було зробити ГЕС втричі дешевше, затопивши принаймні втричі менше плодючої землі, з енергією якої не зрівняється ніяка і ніколи. Ви - розумна людина і, звичайно, це усвідомлюєте не гірше мене. В Нідерландах, щоб відвоювати у моря один гектар землі, роблять стіни, висотою... але це непереконливо і навіть смішно для нас, таких багатих розтринькувачів.

До "завдання (вашого) видавництва - випускати твори, на позитивних образах яких виховувалася б наша молодь", не маю ніяких претензій. Таким взірцем міг би справді послужити більшовик Прокіп Лядовський, якби ви йому не приписували крадіжки золотого хреста (куди він дівся - відомо лише в другій книзі, якої ви, зрозуміло, не читали), він не крав також і церковних килимів, бо їх "бачили" в хаті Василя Димського). Прокіп - "рушійна сила" Мокловодів. Без

довіри людей він би не міг нею ні стати, ні бути... А романтично-піднесений образ його Батька, фельдшера, що став на двобій з тифом у найкритичніший момент? А Василина, активістка і доярка? А той же Васило з своєю тихою добротою... Зрештою, й Санько Машталір, котрий по-своєму повчальний... А знівечений фронтовик Антип Лемішка, для якого крім хліба немає нічого в світі святішого. Всі вони - люди з гріхами й достоїнствами. Всі вони разом узяті - шматок життя за певних умов, за певного часу... І ніякісіньких "антивпливів" вони своєю життєвістю не зробили б на нашу молодь, і, отже, сприяли б завданню вашого видавництва. Цільний образ ("в романі немає жодного, всі вони ущерблені, з душевним надломом") народжується з матеріалу життя. Його не вставиш у заготовлені рамки "позитивні" чи "негативні", бо є логіка творення образу, від якої не відступиш, якщо прагнеш бути художником. А якщо і вихнеш, то ціна йому іконної сухозлотиці...

Мої герої саме такі, і ніхто не скаже, що вони вигадані. Я в них вірю, я в них бачу основу людського буття. Бо коли є на світі зло і добро, кривда і правда, доки й будуть такі, по-Вашому, "ущерблені", а насправді повноцінні, здорові-здоровісінькі духом люди, хоч обставини їх у даній ситуації надломлюють. По правді, чи не по правді - це вже інша річ, але надломлюють, бо виселяють з прапрадівських земель, руйнують справічний дух. Хто, крім ідіота, своє рідне село "під гармошку з бубною" може навіки покидати, як це уявляється рецензенту?..

Не пам'ятайте лихом.

15.08.74, понеділок, Устимівка.

Отож видавництво "Молодь" роман категорично відхилило. Рукопис надсилається у "святая святих української радянської літератури" - "Радянський письменник".

"Шановний тов.Роговий Ф.К.!

Ознайомилися в редакції з рукописом Вашого роману "Посулля, або Свято останнього млива". **Рекомендувати рукопис до друку неможливо, оскільки твір, як за ідейним, так і за художнім рівнем не відповідає вимогам видавництва** (виділено мною - Ю.Р.).

В центрі роману - невелике українське село Мокловоди, що загубилося у понадсультських оболонях. Село, що ось-ось має стати дном штучного моря.

Виникає своєрідний психологічний конфлікт, природний у такій ситуації. Немає сумніву, що даний конфлікт заслуговує на те, щоб стати пружиною сюжету в художньому творі. Інша річ, чи зуміє автор розкрити це зіткнення з *партійних позицій* (Ю.Р.), розкрити так, щоб замилювання старовиною не зступило собою величі соціалістичних перетворень.

На жаль, саме такого розкриття ми в романі "Посулля" не бачимо.

Тих, хто здійснює переселення мокловодівців, автор представляє чомусь безжальними, бездушними погромниками, яких не зворушує краса того мальовничого куточка (явно ідеалізованого автором в його етнографічній патріархальності): оті "чумацькі левади", "почорнілі тини, безкрилі вітряки, сволоки, дерев'яні ночви і вози".

"Натикався, - пише автор, - на самоті, ніби й не мокловодівські оселі, голі комини і знову - на чужих людей, що пересувалися, мов заводні іграшки. Вони ходили врозбід з бензопилами і байдуже підтинали все, що трималося за землю...

Бульдозери грохотіли слідом, легко валяли печі, димарі і, хвацько розім'явши все те під собою, розгонисто мчали на чергову жертву, щоб швидко її впорати. Кругом лежали неживі дерева в цвіту..."

Мокловоди постають у повісті таким собі глухеньким хутірцем, де майже кожен живе своїми дрібними інтересами. Ті декларативні й бліді вставки, де автор намагається показати, як нові ідеї згуртовують мокловодівців, тонуть у масі "мальовничих" подробиць, які, хоча цього автор чи ні, настійно характеризують жителів села, як аполітичних забобонних мужиків, що майже всі заражені дрібновласницькою психологією, індивідуалізмом.

Ось як, наприклад, змальовує автор Мокловоди під час гітлерівської окупації:

"В Мокловодах, як на кораблі, що потопав, - один одного збоявся, криється, знедовірився. І все робить нишком: той документи закопує в садку, цей іконою затуляє високого портрета - всяк себе по-всякому рятує..."

Досить сумнівні теорійки намагається провести автор і в ліричних та філософських відступах, щедро розкиданих в усьому творі.

Ось, наприклад, внутрішній монолог оповідача, так би мовити, "ліричного героя" роману.

"Тепер я болісно відчув, що ніхто на селі не може себе вільно проявити, бо чимсь та неузгоджений, бо якимось та пристосований до умов, до обставин, в яких перебуває. Отже, ніколи не пізнаєш самого себе".

Таких цитат можна навести безліч.

Залишає бажати кращого і художній бік рукопису.

Хаотична, розхристана композиція, безладний, плутаний виклад, претензійна, позбавлена смаку мова, що рясніє словесними викрутасами, засмічена діалектною або є архаїчною лексикою.

Ось приклади авторського стилю: "...і було незрозуміло дивно, як він зловчався. коротко й важко чимчикуючи, лавірно підтримувати рівновагу отакеного тіла", або: "Дитинча сірооко глибило на мої гудзики, тяглося рукою до бриля, зосереджено витягуючи руркою свої повні губенята".

Як бачимо, про видання роману "Посулля" не може бути й мови. Рукопис повертаємо.

З повагою редактор Н. Матвійчук."

"Шановна тов.Матвійчук Н.!

Ви зраділи аж до самої стелі: викрили ще одного свого ідейного супротивника. Ви так йому й сказали: "Про друк (роману "Посулля, або Свято останнього млива") не може бути ніякої мови..." А втім, мова неодмінно буде. Якщо не про роман конкретно, якщо не про сто тисяч переселених ("З партійних позицій") посульських та подніпровських селянських осель (осель з первісним національним духом порічковиків) - якщо не навколо цього пекучого буде мова, то принаймні доведеться нам говорити (з партійних позицій) про затоплені (з партійних позицій) сотні тисяч гектарів родючої землі - про це саме роман, а не про будівництво ГЕС і не про соц.перетворення.

Проти електрики я не повстаю, як це вам здалося. Сказали б чесно: довели ми укрлітературу до жахливого примітиву (та й цей пишуть під диктовку), і чогось справжнього страшно... Бо не входить воно ні в які "вказівні рамки". Я не вірю, що ви, шановна тов.Матвійчук Н., та жили тими проповідями, якими відповідали мені в своїй "несумлінній анотації". Наловили дрібненьких "блішок", щоб сипонуту ними межі очі автору: "відчепись! не доводь до гріха."

Та й знову я про землю, про безглуздо затоплену землю, бо селянин, бо колгоспи орють вигони, кладовища, шляхи, корчують садки, щоб збільшити площу ораниці на... 3-5 гектарів. Тим часом злочинно затоплено тисячі й тисячі гектарів української плідної землі.

Обсмілюся дужче та скажу це вам, що ваші приклади з моєї "мови без смаку" - з мови роману - викривають не вас єдину... Якщо піти за логікою вашого глузду, то я не можу ідеалізувати навіть свого рідного батька, бо він (у минулому!) розчавлений танком, а дід (також у минулому!) волік кайдани аж на Колиму. А як же тоді мені - його синові - продовжуватись? Чим? Проповідями сухозлотими? Чужими повчаннями? І вже зовсім вас перелякали вами ж вигадані "філософські теорійки", яких "безліч" в моїй книзі. Вони, до речі, не мої, - належать одвічній Фантазії.

На все добре. Ф.Роговий."

Загнаний ось такими й подібними кегебо-сексотськими "рецензіями" Феодосій Кирилович звертається до голови Спільки письменників України з листом.

"Дорогий Василю Павловичу!

Потрапив я в скруту. Кілька днів тяжко думав, сумнівався і знову думав - шукав розради, шукав опори. Все частіше зупинявся на тій провітліні, на тій життєвій миті, коли Ви згадали в одному абзаці серед двох інших імен, авторів перших прозових книжок, і моє прізвище, і мої тонюсінькі (54 сторіночки) "Провідини". Тоді мені вчулося, що я можу створити свого Фауста, свою Підняту Цілину... принаймні свою кращу книгу...

І я написав того ж року (сімдесят третього) роман "Свято останнього млива". Про віщо книга - не перекажеш, її треба читати. Читати сумлінно, довірливо... бо вся дія відбувається в момент переселення людей одного посульського хутірця. Кожен навіки прощається з чимось таким, назвати якого одним словом я не зумію - справічне, кровне, і, мабуть, найрідніше, що може мати людина. Виринають її з корінням і пересаджують на інші ґрунти. Буде вона, селянська душа, і там жити, і радіти, і любитися... і через якесь родове коліно все забудеться, може, як його й не було, але... Але скажіть, скажіть, будь ласка, руйнуватиме вона свою родову хату сміючись? Без жалів? Під музику?.. Звідси настрої моєї книжки. Але немає в ній ні крихти розпачу. В кожному наболілому серці живе промінець надії, сподівань на краще. Бо все - те, краще - вони, переселені, вивозять з собою в своїх душах - і мову, і звичай, і прапор, і любов, і всі від начала скарби свого духу...

Є в книзі і така собі суперечлива думка: чи варто було затопляти понад 220.000 гектарів землі (родючої, української), щоб побудувати середньої потужності Кремгес? Чи не краще було б, мовляв, атомну чи ще якусь там, дешевшу? Адже і в інших умовах, щоб розширити площі орної землі, зорюють вигони, старі печища, кладовища, дороги, викорчуюють сади - і назбирується, наприклад, у моєму селі до 13 га... То, рецензуючи, Іван Власенко (не знаю, що за іден) дописався (а вірніше, так "сумлінно" читав мого рукописа), що звинуватив автора в заклик до... атомної війни. Йому, мовляв, краще атомну війну, ніж переселення, ніж "соціалістичні перетворення" - три сторінки машинопису ось такого жаху... ось такої ганьби... ось таких звинувачень іменем видавництва "Молодь"...

Чи можна такій людині довіряти навіть торкатися об сторінки чужих рукописів?

Вам не треба говорити, як тяжко таке переживають люди. Через рік після того я послав у це ж таки видавництво новий роман про життя молодих людей з одного гірничого кар'єру нашої Полтавщини (роман "Серце прагне любові" - Ю.Р.). Редакційний висновок був схвальний. Після доопрацювання - дописав

біля 70 нових сторінок, зняв цілі розділи однієї з сюжетних ліній, виправив, що радили, що міг, - місяців через вісім прийшла мені рецензія В.Близнеця - нормальна, людська, прихильна. Ось-ось, гадаю собі, матиму радість... Але несподівано видавці надовго замовкли.

Через ще вісім місяців прийшла внутрішня (що під цим словом ховається, ніяк не зрозумію) - приходить, кажу, рецензія внутрішня. Рецензент Ю.Кочерга (що за іден, не чув, не бачив). З 224 сторінок рукопису залишилось, може, сімдесят більш-менш чистих. Необлаяних, неперекручених, неперебреханих на які хоч "толки", аби довести, що роман "безпорадний", що в ньому "буржуазна філософія", що "де тільки автор насъорбався такої вульгарщини", що "тут скотського більше, ніж реального (?), людського", що все це "дурниці, дурниці, дурниці"... Навмисне підтасування, перетлумачення картин, образів, речень, слів, усього духу рукопису, щоб якось довести всю оцю фальш до думки наперед заготовленого вироку... Хто дав право, прикриваючись личиною видавництва, на отаку визивну презирливість до автора, до людини зрештою, до загальноприйнятих правил моралі і благопристойності? Подумав я собі: устами Ю.Кочерги глаголить не Кочерга... А хто ж тоді? Чому мені, людині народженій, виростій і вихованій нашим, радянським ладом, не повірили? Чому я, автор чималих (і не безглуздох - В.Близнець сказав, наприклад: "...маємо справу з серйозним письменником" - значить, я - нормальна людина) - чому я, автор чималих рукописів, звинувачений у безглуздості, а Ю.Кочерзі за цей пасквіль, за цей донос ще й заплатили гроші? Де мені взяти право бодай захистити свою громадянську гідність (романів моїх Кочерги не видадуть, доки я й житиму - найпаскуднішого, але художника - від нападок, від образ, від підозрювань? Від різних, зрештою, провокаційних натяків, якими вписані поля мого рукопису? Чи - вирок остаточний і оскарженню не підлягає? До кого ж здіймати руки? Де шукати захисту й відряди? Адже, по-житейськи мислячи, захищаю буцімто лише себе, лише власні інтереси... Хто ж стане на мою сторону, якщо тут, в літературі, у Храмові Вершин Людського Духу, зникнуть сумління, честь і совість? І запанують холоднолобі чиновники від літератури...

Не посмію твердити, що мої рукописи без хиб, без помилок (лише завдяки їм все прагнуче розвивається), але ось так свавільно поводитися... тримати при видавництвах ось таких "цінителів", "благословителів", ось таких художньо безграмотних, глухих всіма чуттями... таких, котрі пишуть, наприклад, "мабудь", "вершини художності", "патріції", "сентиментальна нісенітниця", "автор змалював дівку з найбруднішими нахилами простітутки (!), - це "протиречить" всім законам етики. Ось чому звертаюся до Вас, шановний Василю Павловичу, шукаючи опори й розради. Звертаюся до Вас, до людини. І ще раз до людини. І, безумовно, як до керівника письменницької організації України.

З повагою Роговий. 14.12.76, вівторок."

Наприкінці травня, а точніше - 31.05.1977 року Феодосій Роговий їде до Києва на свій творчий звіт, як молодий (це у 52 роки!) прозаїк. На цьому звіті йшла мова і про роман "Свято останнього млива". Записник зберіг уривки тієї розмови:

"Микола Данилович Рудь: "Враження відрадне: мова чудова! Вчити писати його не треба - він цілком складений письменник, він вносить таке мовне багатство, що його не вимовиш (порівнював з Яновським). Я вважаю, щоб ця книжка більше нікуди не ходила - інакше візьмемо гріх на душу. Це книга про українського селянина з гордим поглядом у своє минуле... Вона варта Шевченківської премії! (нагадаю - це було сказано ще в 1977 році!). "Вилущився" чудовий горіх, Феодосій Кирилович; виломився він з гущі..."

"Григорій Тютюнник: "...він справжній письменник. Я хочу сказати про моральний стан людини, яка відчуває, що вона письменник, але... його стан... трагедійний... якщо й далі так поведеться. Я можу взятися за роман як редактор і тут, за столом, можу написати рекомендацію до Спілки письменників..."

"Володимир Яворівський: "...він належить до літератури духотворчої, дивовижний прозаїк(!), самобутній, цікавий; внутрішня драматургія твору - цього треба домагатися всім!"

Всі ці розмови, звичайно, подавали великі надії, надавали сили для подальшого змагання, та справа з виданням роману ніяк не рушала з місця.

І тут неможливо ще раз не згадати про людину, точніше - духовного побратима, який усі ці роки уважно стежив за ходом боротьби за "Свято...". Це - Григорій Михайлович Тютюнник. Їхні відносини - розмова окрема і широка, а зараз те, що стосується роману.

Зараз же після згадуваного вже творчого звіту, 2 червня, Григорій Тютюнник пише листа до Спілки письменників, її голови.

"Високошановний Василю Павловичу!

Президія наша Спілки письменників України!

Щойно я закінчив читати рукопис (роман) Феодосія Кириловича Рогового. Це ж письменник, господи! Працює він учителем у двох селах, йде в одне, затим в друге і, певна річ, пише (після уроків та планів) уночі, як усі ми колись робили. В нього немає оточення, яке б допомагало душевній роботі. Він сам серед людей зі своїми думками і почуттями, він з ними - прошу - самотній щодо професійного товариства.

Тут можна й засумувати!

Навіть розсердитися можна!

Але розвиток душі не псується ні сумом, ні сердинням. Це - спалахи. А душа собі працює на добро.

Шановний Василю Павловичу, Президіє!

Я звертаюсь до Вас із проханням допомогти надрукувати роман Рогового (та й повісті у нього є дві нові), це зробить нам тільки честь. А що ж є вищого в світі?!!

А ще просив би Вас прийняти Феодосія Рогового до Спілки. Ради честі. Ради літератури.

Щиро Ваш Григорій Тютюнник. 2 червня 1977 року.

P.S. Ще читав роман Рогового, Микола Данилович Рудь.

Він може потвердити мою думку."

Але і цей лист відчаю, навіть не за себе, за товариша, мало допомагає. "Свято..." мандрує у журнал "Прапор".

"Шановний Феодосію Кириловичу!

Ми уважно прочитали (і я, і головний редактор Н.К.Черченко) рукопис Вашого роману "Свято останнього млива". Він нас зацікавив. Нам видається, що багато сторінок його (і сам задум безумовно) позначені талановитим підходом до художнього втілення теми, доброю образністю, гарною, непересічною мовою. Водночас у ряді випадків авторова позиція не є однозначною, навіть викликає заперечення і в усякому разі необхідність уточнення, конкретизації тощо.

Хотілось би ближче познайомитися з Вами, з Вашими дотеперішніми літературними здобутками, працею.

Зичимо успіхів. З пошаною зав. відділом прози Мужичька О.О."

("Зав. відділом прози" - дочка першого секретаря Полтавського обкому КПУ).

"16 лютого 1978.

Шановний Феодосію Кириловичу!

Одержала Вашого листа. З нього видно, що мій лист від 8/02 Ви зрозуміли як остаточне схвалення "Свята..." На жаль, це не так. Йдеться про те, що Ви, територіально наш, "прапорчанський" автор, не можете не зацікавити нас своєю безсумнівно літературною обдарованістю, але твір має два значних недоліки. По-перше, не чітку, так би мовити, стихійну, архітектоніку, і, **що більш важливо, - сумні, а то й сумнівні тони** (виділено мною - Ю.Р.).

Хотілося б, щоб Ви, перш ніж їхати до Харкова, ще раз переглянули рукопис саме з цієї точки зору, відписали нам, як Ви самі для себе розумієте **ідейний напрямок роману** (Ю.Р.).

Звичайно, найкраще про те говорить сам текст, але хотілося б почути Вашу думку - самооцінку, так би мовити.

Десь через місяць можемо знову повернутися до цієї розмови - зараз ладнаємо прозу першого півріччя цього року, а розмова має бути і ґрунтовною, і на користь авторові, то про час можливої зустрічі домовимося десь наприкінці березня. Тим часом чекаємо від Вас листа.

З повагою ред. прози О.Мужичька."

"Шановна Ольго Олександрівно!

Ваш лист від 16 лютого цього року одержав і, коректно кажучи, вразливо здивувався. Не Придумаєш, що й думати. І про себе, і про свій роман. Природно: сподівався зауважень, "натиску", пояснень, але не сподівався, що доведеться ще й самооцінюватись, тобто сповідатися в своїх гріхах чи достоїнствах. Цим самим Ви спрямовуєте наші ще не встановлені взаємостосунки на позиції принципу нерівності: ваші - вимоги, моя - погідливість. Я гоноблю вам "щось підсунути; а ви пильно додивляєтесь, де "воно". За таких умов відверто ґрунтовної розмови поміж нами, звичайно, не вийде. Як же можуть порозумітися панівне й підлегле, не маючи предмету взаємозацікавленості?

Не хотілося б нітрохи похвалитися, але вимагає суть.

Запропонований роман перед цим було обговорено на засіданні Комісії по роботі з молодими авторами (про це свідчить хроніка "Л.У." від 17 червня, яку додаю). Моїми, сказати б, опонентами була група письменників під орудою Миколи Рудя. Його читав відомий нам (і всій Європі) Павло Загребельний, думка якого була висока і недвозначна, зокрема про головну ідею "Свята останнього млива" (якщо вам не віриться, є можливість пересвідчитись)... То яку (чи як) давати мені (самому собі) самооцінку?

Ви дозволяєте мені прибути до Харкова для знайомства, розмови лише за умови, якщо я "перегляну рукопис" і "відпишу" Вам, Ольго Олександрівно, к я сам для себе (?? хіба я роман писав лише для себе?) - як я сам для себе розумію ідейний напрямок роману. Інакше ви боїтесь моїх "ідейних" напрямків? Вони цілком лояльні - заприсягаюся власним життям і всім своїм родоводом. Морально-естетична сутність моєї творчості в цілому також не виходить за межі партійності і народності, тобто узгоджується з основним принципом соціалістичного реалізму. Ще раз дивуюся., Ольго Олександрівно, що Ви самотужки не визначили "ідейного напрямку" мого твору, уважно його прочитавши. Провідною думкою "Свята..." є невимірنا сила любові до трудових людей, до їхнього добра й печалі, до рідної землі, до нашої спільної з Вами Батьківщини, яка - любов - тут виражена (показана чи лиш проілюстрована) в момент найвищої душевної напруги - люди, древні порічковики, навіки

розлучаються зі своєю малою батьківщиною: з своїм селом, річкою, зі своїми хатами, травами, птахами, могилами, один з одним. Переселені селяни, звичайно, звикнуть (про це чітко сказано в романі) і на інших ґрунтах. Будуть, розвиваючись в нових умовах, ще й радіти згодом, але прощатимуться з вічно рідним хіба під барабанну музику? Хіба без болів? Без суму? Та як же можна не сумувати за рідним, за своїм вічно рідним (а значить - за найпрекраснішим). Невже це не по-людськи, не гуманно, не партійно?

Нищиться найсвятіше, найнеобхідніше - код історичної пам'яті. Рвуться її нитки...

Ви, сподіваюся, не будете перечити, що почуття людини до Великої Батьківщини - до рідної країни - доповнюється ще й почуттям до батьківщини малої, в смислі рідних місць, отчих країв чи бодай найдрібнішого хутірця з березами чи тополями. По суті "всевишня любов" (почуття до великої Батьківщини в обширному смислі) починається саме з малої, меншої, найменшої любові, предметом якої може бути і материні сльози, великі, як слова генія, і грудочка землі з батькової могили, і напичне віконце, одна-однісінька травина чи скрик сінешних дверей.

Для художника слова (якщо мені дозволено хоч трішечки ним називатися) це має винятково велике, непоясниме величезне значення. Він теж звідси починає, як і "всевишня любов" до нашої з вами Батьківщини. Висхідним для розуміння головної думки мого твору є мотиви прощання з рідним, котрі звучать від початку до кінця. Котрі звучать і в мені й досі - я "не вивчав того життєвого матеріалу", - я пережив його документально. Як я зумів упоратися зі своїми "мотивами прощання", тобто як "одягнув їх у слова-мундири", - розмова інша. І якщо Ви, Ольго Олександрівно, знаходите (помічаєте) в архетектоніці твору якісь там незначні елементи стихійності, то, може, воно саме так і має бути? Адже переселення (як явище) - то більш чи менш організована стихія, з якої й творено романа. І оті мої "нещасні", з печаттю творчого експерименту так звані ліричні вставки, які можуть насторожувати, їй-богу ж, не розладнують традиційної згоди твору. Бо якщо роман правомірно буде (хоч тут) назвати за

формою хором (хором думок і почуттів), то невже місце "співаків-втористів" порушить гармонію співу?

Зрозуміло, я не смію твердити, що роман ідеальний. Не тверджу також цим листом такої собі нерозумної, безкомпромісної категоричності - твір потребує "спільних узгоджень", погоджень, так званої підготовки до друку. Але якщо "і це не так, і те не туди", то готувати, власне, нічого. Треба писати роман заново.

З повагою Роговий. 4.03.1978.

"Шановний Феодосію Кириловичу!

Одержавши з Києва Ваш рукопис "Свято останнього млива", ми мали рекомендацію поставитися до Вас як до молодого автора. Згодом з'ясувалося, що це не так (за віком), і Ваші життєві погляди, так само, як і письменницька манера, вже вивершилася. Отже - та й Ваш лист від 4 березня про те свідчить - висловлювати зауваження щодо спрямування роботи над твором в певне, часом протилежне тому, яке є у "Мливі", річище - справа надто болюча, а то й неприйнята для Вас. А рукопис таки викликав у нас цілком певні заперечення. А саме:

факти "зселення" у Вас подано однобічно - в основному як негативно поціноване автором явище (вдаватися до окремих цитацій навряд чи доцільно - про те свідчить увесь текст поспіль). Жодна подія, жоден характер роману не подано в діалектиці, в розвої: час минає, а ні в поведінці, ні в психології та побуті людей змін не відбувається. Усе подано в статистиці, з точки зору авторової - часом суб'єктивність цих авторських оцінок відчувається аж занадто. Немає також визначеності в часі: іноді важко зрозуміти, про які часи йдеться - чи про дорадянські, чи про післявоєнні. Нечітка композиційна побудова твору ще більше підсилює це враження невизначеності. Загальне забарвлення "Свята..." похмуре - Ви покладаєтеся на те, що інші настрої виникнуть у мовководівців згодом, у майбутньому, але то вже буде десь за межами цього роману, чи не так?

Відзначали й відзначаємо горну Вашу мову та її виразність, безсумнівну літературну обдарованість автора. Остання третина твору - після 200-ої сторінки - найдовершеніша: міцної побудови, добре опрацьована. Тут (окрім, може,

записок Оляни) все на гарному ідейному та художньому рівні. До того ж немає зайвих прийнятих за змістом, роздумувань, які в перших двох частинах частогусто позначені карбон соціальної неосвіченості.

Отже, рукопис мусимо повернути, як такий, що не знайшов схвалення до публікації в журналі "Прапор". Бо справа не в "погодженні" окремих місць, а в розбіжності авторової та редакційної оцінки самого життєвого матеріалу - цілої купи соціальних явищ.

З повагою - редактор прози О.Мужицька."

(До речі, у книзі спогадів А.Дімарова "Прожити й розповісти" є ціле оповідання про їхнє полювання з Ю.Мушкетиком на Полтавщині - це чудове полювання організувала ця сама "О.Мужицька" - "скромна, працююча" дочка першого секретаря Полтавського обкому партії. Як кажуть: "Кожному своє...").

Отак "співпраця" із журналом "Прапор" теж закінчилася цілком плачевно.

Роговий знову звертається листом до керівництва Спілки:

"Дорогий Павле Архиповичу!

Вже, напевне, обридло Вам одержувати мої листи, та дивіться, що ж воно робиться, як же негарно виходить. Аж не по-людському.

Без трішки не два роки, як обговорили мій рукопис, схвалили його (Ви з ним, дякувати, знайомі) - обговорили мій рукопис "Свято останнього млива", видавати його ніхто не береться (наш запальний "Прапор" - журнал - повівся зі мною, як бозна з ким і чим).

Десь понад три місяці тому це ж таки "Свято..." я послав до "Рад. письменника". Поки що ніяких вістей звідти, та й не заради цього я знову пишу Вам. Я дуже прошу Вас, Павле Архиповичу, як Людину прошу, як керівника письменників України - великою прісьбою прошу як рідного брата, допомогти мені, все-таки, надрукувати романи. Бо куди ж мені далі? Бо що воно таке робиться? Не вистачає терпіння...

Цим таки часом я склав ще одну книгу. Передав її до журналу "Дніпро" і до вид. "Молодь". Сподіваюся. Великі роки сподіваюся, та й не знаю, чи вистачить моїх років, щоб справдилися ті сподівання.

Бажаю Вам добра, будьте здорові!

26.02.1979.

З повагою Роговий."

Отже, "Свято..." знову повертається до "Радянського письменника".

От тільки незрозуміло, для чого. Може, щоб прочитати оце:

"№ 96. 22.03.79.

Шановний т.Роговий!

Рукопис Ваш такий далекий від життя і написаний такою архаїчною мовою, що не може бути і мови про підготовку його до видання.

Шкода, що Ви витрачаєте час на подібні справи! Адже, живучи в селі та приглядаючись до життя, можна було б написати й щось більш корисне.

Ст. редактор П.Шарандак."

(Перед цим підписом стоїть "птичка" - можливо, підписував зовсім інший чоловік...)

"№ 721. 18.04.79.

Шановний Феодосію Кириловичу!

Прочитавши Ваші "відступи", які Ви назвали романом. Рукопис Вам повертали з редакцій неодноразово, і правильно робили, я не знаю жодної редакції, яка б його надрукувала. Ви скінчили свій твір 73 року, і дивно мені, - бачу, що розумна людина, й невже не можна дотямкувати причин відмовлення та ґрунтовно переробити твір, а не одбуватися отакими мережками-закресленнями. Те не рятує.

Хилило не раз і мене кинути читати та відбутися відпискою, коли б не бачив, що списані сторінки талановитою рукою, що автор має спостережливе око, що картини не раз вихоплені з Посулля разом з росою, сонцем, а той кров'ю. Талант, це таки рідкість, і як же образливо, що до нього не вистачає чи то звичайного людського розмислу, чи то досвіду, чи веде Вас упертість... Тоді на тому станьте й одкладіть твір на своє "після смерті". (От як треба ставати "героями", підібгавши хвоста!.. - Ю.Р.). Пишу так гостро й круто, бо не маю іншої ради. Шкода, що гине талант, але, підкреслюю, про публікацію твору в такому вигляді

й не кладіть собі в голову думки. Кажу Вам з досвіду авторського, довголітнього редакторського.

1. Насамперед ідейний зміст твору. Шкодную навіть тратити слова на те, що переселення написано тільки з одного боку: "люди з бензопилами", "викорінюють дух"... То такі ж люди, як і Ваші земляки. Життя не спинити. Всі ми квилимо за левадами, половими волами, але прогрес неспинний. Ось у сусідньому з моїм селом голова переорав усі луки і болітця. У мене й зараз серце болить, а він на тих болотах бере по 45 центнерів. І навіть ті, що були на початку проти, віншують свого голову.

В.Распутін теж написав з одного боку, сварили його дуже, так то ж автор з іменем, і в нього трохи не так круто. Правда, люди з села бачать отих з пилами тільки під одним кутом, але є автор. Ну, нехай і автора заплеснула лірична хвиля. Дайте інший, супротивний текст Оляні. Вкладіть у її уста оті розважливі слова, нехай вона "підправить" автора.

2. Ваше село нічим не відрізняється від села 16 століття.

Так, це село в плавнях, його мало зачепили переміни, і все ж... А то мовби й не було там колективізації, мовби не вернулися туди люди з фронтів громадянської війни. І взагалі у творі багато всіляких натяків, двозначностей. Дух і істинність Ви не раз вбачаєте в ночвах, коритах, кадівбах, в'юнах у мулі. Не в тому він, не це стежка прогресу. Так ми загинемо. Ми - нарід, увесь світ вже купається у ваннах... Не треба плутати народне з архаїчним. Над архаїчним можна потужити, й поплакати (як В.Земляк) і шукати нового.

3. В цьому ж плані - розташування сил у творі. Ну чого, чого Ви на перший план, у перших розділах випхали Машталіра - кримінального злочинця, потвору, виродка! Так, виродків, усілякі відхилення від норми зображувати легше. Вони - колоритні. Але яке його призначення в творі? Та від такого Машталіра сахнеться будь-який редактор.

Чому не Лядовського наперед? Якого, до речі, там треба хоч трохи розвинути. Мабуть, його сутність не тільки в тому, що він висватав попівну (знову характеристична риса, довкола якої "крутиться" увесь образ), а й щось же він

робив як бригадир, як комуніст. На те пішло все його життя. А Ви все те обминули.

Та вже й коли б Антін (Антип - Ю.Р.) Лемішка пішов наперед, то й то було б природніше. Все-таки трудяка.

А Лядовський і Машталір - це одна з головних ліній роману, її якось би ув'язати, виструнчити. Кінець Машталіра закономірний. Але тісніше б ув'язати. Може, Лядовський вивозить село, а Машталір шукає хрест і гине? Бо той хрест... Історія Василя з хрестом - то химерія та й годі. Певно, що й Василем володіла якась думка, не з придурку ж поліз він на церкву, може, поліз щоб сподобатись Василю? Для неї зняв?

Тепер справи іншого порядку. Ваш твір - страшенно неорганізований. Це купа матеріалу. А назвали Ви його романом. Роман вимагає певного авторського втручання, організації, додумки. Бодай зовнішньої линви, якогось хоч умовного ланцюга. Можливо, такою хоч кволою вервечкою можуть бути розшуки автором Оляни...

...дещо з цього можна буде залагоджувати з редактором. Як і мову. Таке у Вас багатство фарб, така первісно багата мова, але там стільки плутанини, відступу від правопису, одмінного од усталеного вживання слів, що треба правити нещадно, але й уважно, аби не попсувати авторського стилю й не розгубити кольорів та запахів.

Передбачаю, що прочитавши мого листа, Ви схопитесь за голову. Вам видадуться мої зауваження несправедливими, а переробка неможливою. Щодо несправедливості - воля, як кажуть, Ваша, я написав Вам як колишній досвідчений редактор. Що ж до переробки...

Знову - з редакторського досвіду. Отако, хаотично були написані майже всі твори В.Земляка, які я друкував у "Дніпрі" і з яким редакція не легко працювала. Землякові книги я люблю неймовірно. А він умів змусити себе переробити. Праці у вас над книгою багато, але все залежить від Вас, від Вашої активності і спроможності мобілізуватися, а також порвати вже зв'язане, перев'язати наново. Я, наприклад, бачу, що переक्रоюється все досить просто. Повірте, збоку

видніше. Думайте, зважуйте. Бо все це тільки "Інтродукція". Якби ви виконали мої побажання, то ще після рецензій і з редактором чекає на Вас прірва роботи.

Пишу все це Вам не тільки як секретар Спілки письменників, як просто письменник, що боліє за рідну літературу. Спілка не займається влаштуванням творів до друку, просто, в такому випадку ми б (чи, принаймні, я), змогли б порекомендувати видавництву уважно поставитися до вашого твору.

Ще раз повторюю, моя різкість продиктована тільки одним - якимось Вам допомогти, зсунути твір з мертвої точки. Вам, як і кожному автору, дорогий кожен рядок, кожен образ, але це - як густий кущ, який треба розрідити, щось викинути, пересадити. Звичайно, мали б більшу користь від усної бесіди, якби у Вас знайшлась можливість - приїжджайте, відрядження ми оплатимо у Спілці письменників.

З повагою

Секретар Правління Спілки письменників України Ю.Мушкетик."

Коли у "дзвоні" (№ 5, 1995) була опублікована "Довга дорога до "Свята...", а в ньому цей лист, я отримав таке:

"Шановний Юрію Феодосійовичу!

З величезною прикрістю прочитав у журналі "Дзвін" Вашу публікацію. Воістину: будь-яке добро карається. Адже це моїм, тільки моїм "першопоштовхом", клопотом і навіть тиском було видано роман Вашого батька Феодосія Рогового "Свято останнього млива". Про це неодноразово заявляв Феодосій Кирилович, про це свідчать його дарчі написи на книгах, подарованих мені, про це знає, зокрема, Анатолій Дімаров. Та й ви б мали замислитися, чому це я взявся читати роман, неодноразово нищівно відхилений у видавництві, вже повернений авторові, то більше, ніхто мене об тім не просив (і автор також). Просто, в одній з розмов з Григором Тютюнником, той поміж іншим сказав, що є такий талановитий автор з Полтавщини, якому страшенно не щастить. Ось, мовляв, і цього разу... Я написав Феодосію Кириловичу, щоб він надіслав роман. Звичайно, мене не прикрашає лист до нього. Либонь, я сам тоді так трохи думав, мов "засвідчити" видавцям, що автор роман доопрацював у "потрібному ключі",

а ще більше намагався, вже знаючи неймовірну непоступливість Рогового, схилити його до роботи. А працювати над романом було потрібно, зокрема, мені справді в подив, що автор був виніс наперед розділ про селянина-мародера (війна, мертві, а він пакує червоноармійську білизну) і "несмачний" розділ про бугая. А трохи ще й остерігався. Отож і кликав Рогового на розмову віч-на-віч. Мали б Ви поміркувати над тим, для чого я його кликав.

Ми поговорили з Феодосієм Кириловичем день, домовилися про розташування розділів, правки, стяжки і т.ін. І домовився я з своїм сусідом Анатолієм Дімаровим, що він прорецензує твір, а видавництво настійно переконував дати "Свято..." на рецензію Дімарову. І то ще був не кінець. Деякі видавничі редактори не хотіли брати твір на редагування...

З усмішкою згадую один епізод. Яюсь вже значно пізніше, автором ще кількох творів, які (принаймні один з них) не були вельми зичливо зустрінуті критикою, стермосований нею, зайшов до мого службового кабінету й круто сказав, що якби не оці два дурні, Мушкетик і Дімаров, то жив би я собі тихо, працював учителем і ніхто не шарпав би мені душу. Ми тоді вдоволь посміялися. І Феодосій з нами.

Либонь, Юрію Феодосійовичу, Вам би було потрібно розпитати в мене або в Дімарова про все те, або хоч заглянути в мою передмову до "Гріха без прощення", а так ви мене зарахували до батькових опонентів, незичливців і взагалі дідько до кого. А мені сумно й прикро. Оскільки, повторюю, ті клопоти взяв на себе добровільно і довів їх до кінця.

З повагою Ю.Мушкетик.

P.S. Оте - справа зрушилась, почалося, отже, з мене.

Цих слів би вистачило, аби все пояснити, і отой напівезопівський мій лист."

Я , звичайно, відповів:

"Добридень, шановний Юрію Михайловичу!

Чесно кажучи, мене здивувала Ваша реакція на публікацію у "Дзвоні". Адже я не коментую жодним словом Вашого листа, а , отже, ні в чому не звинувачую Вас. Навпаки. Мені здавалося, що саме Ваш лист дасть змогу тому, хто читатиме

статтю, зробити висновок, що нарешті роман потрапив до рук чесної людини, яка з погляду 1979 року оцінює написане. Адже на листі є дати. А в якому іншому стилі міг тоді писати державний чоловік? Саме це я мав на увазі, вставляючи уривок Вашого листа до статті. Впевнений, що розумний читач так сприйняв це. До речі, в тому ж 1979 році і я в пояснювальній записці КДБ писав, що "...розмов, які б компроментували видатних діячів партії і уряду, не вів" (ну, збрехав трохи...- Ю.Р.). І чи багато із нас писали щось інше? Як Ви бачили, я коментував дуже коротко і то відверті доноси, яких я не збираюся нікому і ніколи прощати. Впевнений, що крім обов'язку у людини повинна бути ще й совість.

Ні покійний Батько, ні я ніколи не ставили Ваше ім'я в число противників. І в статті далі згадуються імена Дімарова, Харчука, Тютюнника... Це люди, яких я глибоко поважав і поважаю донині. Якщо Ви пам'ятаєте, ще в 1992 році я звертався з проханням написати, хоча б коротко, спогади про Батька. Писав і Вам, і Дімарову, і ще більше як 60-ти людям. Дімаров кілька разів обіцяв, але здоров'я не дозволяло щось написати. На жаль, відгукнулися одиниці. Я зібрав ці та інші спогади, записи в щоденниках і записниках, інтерв'ю останніх років, листи і склав рукопис до 200 друкованих сторінок. Сподівався видрукувати десь до 70-річчя Батька. Звертався за допомогою до М.Шевченка - давнього знайомого і тепер вже теж державного чоловіка - нічого не пообіцяв, бо треба чимало грошей. (А сподівався я, перш за все, на видавництво "Криниця" (полтавське)).

Можливо, коли б жив Тарас Нікітін, щось би було не так. Одним словом, рукопис є).

До 70-річчя Батька деякі матеріали з нього друкувалися в обласних газетах. До речі, і Ваша стаття "Перо зупинилося на півслові" друкувала обласна "Молода громада" 24.08.95. "Полтавська Думка", зокрема, писала таке: "спогади-посвяти П.Ротача, І.Бокого, М.Костенка, Ю.Мушкетика, Гр.Сивоконя й інші засвідчують, що ці люди мали Рогового за явище в нашій літературі цілком самобутнє, хоча й по-дружньому вказували на деякі недоліки його творів". Отже, ніде і ніхто не ставить Ваше ім'я в число тих, хто противився виходу "Свята"... Ще раз

повторюю, що той Ваш лист я особисто сприймаю як нормальну, чесну відповідь. І дуже жалкую, що хтось, можливо, зрозумів його по-своєму.

Якщо моя публікація у "Дзвоні" образив Вас, я готовий офіційно вибачитися в будь-якій прийнятній для Вас формі.

Всього Вам доброго. З повагою Ю.Роговий. 11.10.95."

Та повернімося назад, у 1979 рік.

"Шановний Юрій Михайлович!

Спасибі Вам за мої печалі, яких Ви, либонь, не заполегшили. Не перечу: думки Ваші мені на поміч. Принаймні, вони хоч не знищують суті мого твору, однак... Василові не варто лізти на церкву, щоб таким чином сподобатися Василені. А пишучи своє "Свято...", я не керувався думкою про "виселення духу" (Ви чомусь кажете "викорінюють дух"). Бо це, мабуть, і не роман, і не купи матеріалу", а "приватні" мотиви прощання з найріднішим, якимсь давучке відлуння усім відомого полонеза...

Ви слушно твердите, що прогрес неспинний. Я його собою нітрохи не пригальмовую, хіба що упомірнюю. Гадаю, що було б краще, якби духовне завжди панувало над матеріальним, аніж, як тепер, - от і всі мої "підніжки" прогресові... Я теж, як і Ви, не скривився від отих 45 ц, які голова "бере" на гектарі з отих переораних луків та болітець, хоч для мене ця радість не повна, бо до хліба, бо для життя ще треба отих переораних луків, отого принішклого болітця і хоч би очеретянки, її голосу з-над болітця...

Затоплення ж сотень тисяч гектарів плідючих земель - це, звиняйте, не прогрес, а безоглядне варварство во ім'я прогресу (моя книга, як Вам відомо, зовсім не про це, хоч Іван Власенко - виходить, є такий критик - писав у своїй першій на цю книжку рецензію, що "автор проти всяких соц. перетворень". І що йому, ніж вони, - краще "атомна війна" (передаю дослівно). За отаку страшну неправду Іванові - процвітання, а для автора...

Радий зустрічі з Вами, Юрію Михайловичу. Постараюся приїхати в один з ближчих десяти-п'ятнадцяти днів. То буде втричі корисніше оцих письмових

уриwkів. Хотілося б їхати раніше, та не знайду призводу відпроситися: вчителюю у двох не зовсім, але сусідніх школах, і проситися доводиться двічі.

З повагою Роговий. 24.04.79."

"Пробачайте за турботи, шановний Юрію Михайловичу.

Старався й далі бути в невіданні, а з надією, але чомусь мені недобре відчувалося: ніби в моєму "Святі..." порпається хтось не моєї лінії. Може, це й не лиха людина, а так собі... ревно чиновник, зовсім іншого розуміння і світу, і речей у ньому, зовсім інших чуттів людина з механічною рукою, котра не по своїй вині, а від роду немає чуття до слова взагалі, до мого ж, пристарілого, - тим паче...

Водить вона механічною своєю рукою по рядках тієї мови, яка зникає або майже зникла, і, креслячи її з притиском, усміхається з відчуття виконаного обов'язку служби. А точніше - вдоволено глумиться над мовою, що зникає - зникла! - разом зі своїм місцем говору - з тисячами розселених посульських хат, в яких вона колись жила, розкошувала...

я свідомий того, що мова мого твору в окремих місцях, може, аж перенасичена "старожитностями" (і це, природно, не всім до любові). Її можуть під прикриттям добрих намірів чи допомоги авторові осучаснювати (скоріше всього - "огазетнювати", пробачайте за дурне слово) аж до невпізнання. Одначе пам'ятай, мій неприхильнику, візьми, як можеш, її хвилину, як заповіт умираючого. В такий (по-нашому) критичний момент виникла потреба (а як на мене - то й життєва необхідність) зареєструвати це зникнення, як зникнення явища. І цим засвідчити його існування на землі - комусь прийдешньому на щирі згадку чи, може, й на велику втіху.

Якраз можливе насильство над мовою "Свята..." і спородило недобре передчуття, змусило мене звернутися до Вас, Юрію Михайловичу, мій нелукавий добродію.

Адже, зізнаймося, нерідко трапляється так, що художню річ, творену людиною старомодною (така вже в неї домогильна доля) править, сиріч редагує,

людина новітня - з новітніми вимогами, з новітніми (з "механізованими") чуттями або й зовсім без них до мови.

Прошу Вас, Юрію Михайловичу, зважити на мої міркування і, якщо книга справді готується до видання, передати їх людині під личиною її редактора. Буду пам'ятати Вашу прихильність, вираз істинної любові до нашої мови, до рідної культури.

Моє глибоке Вам шанування. Роговий. 24.09.1979, понеділок."

У цей самий час у видавництво "Молодь" був переданий рукопис другого роману - продовження "Свята..." - "Птахи летять до сонця" ("Зрушені люди"). Пізніше, коли з нього "рецензенти" залишили самі "вишкварки", деякі уривки увійшли до "Свята..." Так і відомий читачам цей "гібрид" двох романів, які до цього часу (кінець 2011 року) окремо не видавалися ніколи.

Видавництво "Молодь".

"Шановний тов.Роговий!

Ваш рукопис в редакції прози вивчено, прорецензовано. Висновок редактора та рецензента один: твір рекомендувати до друку ще рано. Рукопис повертаємо, рецензію додаємо.

З повагою зав. редакцією прози А.Михайленко."

Рецензія справді додавалася - на 13 сторінках. Немає, мабуть, потреби наводити всю ту гидь, яку було вилито на голову і душу автора. Рецензент - Ол.Гижа - справно відробив на шматок (чи чарку?) у своїх "хазяїв" - Господь їм суддя. (Вже пізніше - ця гижка візьметься перекладати "Біблію"!)

"Видавництво "Радянський письменник", 29.11. 79 року.

Шановний Феодосію Кириловичу!

На прохання редакції рукопис Вашого роману прочитав відомий український радянський письменник А.Дімаров. Як на нашу думку, він об'єктивно оцінив Ваш твір. Гадаємо, що рецензія А.Дімарова допоможе Вам у подальшій роботі. Рукопис повертаємо.

З повагою в.о.зав.прози Ю.Чикирисов."

Свою рецензію - гостру і доброзичливу - А.Дімаров закінчив так: "...Тому мені й здається, що видавництво повинне серйозно зацікавитись цим рукописом. Поставитись до нього хай суворо й вимогливо, але з великою доброзичливістю й повагою до того, що вже є, що вже має право на життя, що засвідчую про неабиякий письменницький хист Феодосія Рогового. І зробити все, аби "Свято останнього млива" заявилося на прилавках книжкових крамниць.

Це, до речі, залежить також від автора. В значній мірі од автора,"

І так на шостому (!) році блукання-буцання роман нарешті було уважно прочитано, належно оцінено і рекомендовано до друку. Правда, до того "друку" залишалось ще довгих три (!) роки.

"Дорогий Федосю!

Я одержав твого листа... сумного, на грані розпачу: "все більше людей ждуть - апетитно ждуть - моєї погибелі". Мені тобі не личило б цього писати, бо ти знаєш (а може, й ні?), скільки я зробив і для тебе, і, зокрема, для "Млива".

Вчора, 11.02. с.р., я був у видавництві "Рад. письменник", у зава. сучасної літератури Чикирисова, і він сказав мені, що твій роман іде. Редактором його буде Борис Харчук. Він працює у "Р.П." нештатним редактором, написав (після всіх турбот з боку хороших людей) блискучий редвисновок і запропонував себе (з честю) в редактори.

Отож, вітаю. На Гижю не зважай.

Твій Григір.

12.02.80 р."

А Григору залишалось жити лише (!!!) три тижні...

"Дорогий мій Гришо, найдорожчий!

Я такий радий од твоїх новин, що не знайду слів для виразу. Батько казав мені, а батькові казав дідусь, а дідусеві казав прадід (я дітям своїм кажу і внукам повторюю), що найдобріша вода з свого колодязя. З сусідського коли п'єш, то часто гірчить і пересихає в роті. То ж нап'ємося в дорогу з свого рідного та й поживем, та й підемо далі - бодай не зблудитися з Глибокого Шляху.

Твій Феодосій.

17.02.80 р."

У рецензії Борис Харчук писав: "Мені ніколи не доводилося читати раніше будь-що Феодосія Рогового. Не знаю, чи він уже десь друкувався. Тому мені дуже приємно констатувати, що в його особі наша література має ще одного й то непересічного письменника.

Роман "Свято останнього млива" заслуговує на те, щоб його видавати... Правда, рукопис вимагає редагування, але редагування особливого: вдумливого й вкрай обережного. Мовна стихія Ф.Рогового така яскрава, така багата, що її не можна причісувати.

В той же час, рукопис дуже брудний. Чимало сторінок перекреслено й закреслено. А, може, їх варто б поновити?

Маємо цікаву, самобутню книгу, яку треба дати людям."

Нарешті у 1982 році роман Феодосія Рогового "Свято останнього млива" було видруковано. У березні 1992 року за нього ж йому було вручено Державну (Національну) премію України імені Т.Г.Шевченка. 4 травня Батько помер...

Людина, котра пережила Голодомор 33-го, піднялася із шахт Вестфалії, голод 47-го... не витримала "смакувальників красного слова"...

Перед цим роман двічі висувався на здобуття Державної премії СРСР. Першого разу, в останню мить, прізвище Рогового "випадково" забули вписати до списку, відісланого до Москви... Другого - самі "смакувальники" попрацювали ліктями...

Якось в одному із останніх своїх інтерв'ю Феодосій Роговий сказав, що повинен написати за життя п'ять романів - так йому віщувалося уві сні. Встиг написати (частково і видрукувати), практично, п'ять-шість - "Гріх без прощення" - залишився незакінченим; "Скажи мою кончину, Господи" - лише у задумах.

Тож хочеться запитати у всіх нас - скільки має прожити на білому світі український письменник, щоб встигнути написати і видрукувати свої, Богом відпущені, романи? Скажи, Господи?

3. ЧИЄ "СЕРЦЕ ПРАГНЕ ЛЮБОВІ"?

Після завершення написання роману "Свято останнього млива" Ф.Роговий пише роман "Санько і Марта (він же "Марта Смоляр прагне вірного кохання", "Серце прагне любові", "Над Дніпром"), який, побувавши тричі у видавництві "Молодь", перетворився на повість "Над Дніпром". У скороченому варіанті вона була опублікована у журналі "Прапор" (№ 6, 1984), тобто через десять років після написання і вже після виходу роману "Свято..." Тому важко говорити про те, чи виконала повість покладені на неї завдання.

А як тепер мені здається, роман "Санько і Марта" повинен був "допомогти" "Святу...", ставши на той час актуальним, молодіжним, показати різноплановість автора, відкинути звинувачення в "архаїчності, залюбуванні волами, левадами"... Хоч, мова і композиція дуже нагадували "Свято..."

Першого разу (8.04.1975) рецензія І.Куштенка із "Молоді" була в цілому прихильна, хоча і без схвальної рекомендації:

"Шановний Феодосію Кириловичу!

Прочитав ваш роман. У мене немає зауважень до стилю і майже немає зауважень до письма в цілому, хоч, в окремих моментах, письмо нерівне, вимагає певного доопрацювання.

І без сумніву можу сказати, що твір написано рукою талановитого прозаїка.

Ви вмієте тонко відчувати психологічний стан героя, спостерегти хід його думок, умієте схопити настрій природи й лаконічно перенести її на сторінки свого твору.

Та, коли перегорнеш останню сторінку роману, то створюється враження, що Ваша річ у художньому відношенні ще незавершена.

І найосновніше, чого бракує роману, так це стрункого, динамічного сюжету.

...На мою думку, життям не підтверджується і той факт, що в романі майже всіх героїв показано однаковими. ...Не зовсім чітко виписано й ідею в романі.

...Який же висновок?

Тема роману "Марта Смоляр шукає своє місце" (була й така назва - Ю.Р.) цікава, цілком підходить для видавництва ЦК ЛКСМУ "Молодь".

Якщо Ви, Феодосію Кириловичу, прислухаєтесь до моїх зауважень, допрацюєте роман, то певен, ми зможемо пропонувати його до видавничих планів і читач матиме гарну річ.

Творчих Вам удач!

З повагою в.о. зав. редакції сучасної укр. прози Ів. Куштенко."

Другого разу (20.01.1976) рецензія теж була в основному прихильна і теж без "благословіня".

"Шановний тов.Роговий!

Повертаємо Ваш рукопис "Марта Смоляр прагне вірного кохання", з рецензією на нього письменника Віктора Близнеця. Твір ще потребує авторського допрацювання в плані ідейної чіткості, викінченності образів головних персонажів тощо.

Бажаємо Вам творчих успіхів!

Зав. редакції сучасної прози Д.Головко."

В.Близнець писав: "Маємо справу з серйозним письменником - це перше й головне враження від прози Ф.Рогового, від його роману "Марта Смоляр..." Письменник уважно вдивляється в наше динамічне життя, в ті процеси, які відбуваються зараз на селі і в місті; його особливо цікавить сучасна молодь, міграція юнаків і дівчат в індустріальні центри; шукання ними (і часом нелегко) свого життєвого місця й призначення.

...Про мову. Роман написано в монологічній формі. причому монологи-розповіді Санька і Марти чергуються. Форма нелегка: вона вимагає від письменника стильової майстерності, вміння створити кілька різних мовних партитур. На жаль, Роговий не дуже переобтяжує себе індивідуалізацією мови героїв... Стиль невідстояний, нерівний. У виробничих описах автор збивається на "індустріальну" прозу довгими рядами асоціацій, з нагромадженням тяжких конструкцій, ніби підробляється під стиль П.Загребельного... Роговий - прозаїк з досвідом, він знає напевно: найтяжчі муки - писати просто. Просто й правдиво... Мені весь час згадувалась проза Віктора Астаф'єва: як просто, довірливо, без претензій він пише! І водночас - яка глибина в зображенні народного життя, яка

сила думки й образу! Думаю, і Ф.Роговому треба більше довіряти собі, своєму голосові: хай він звучить просто, щиро, природно, без форсування інтонацій, без потуг на високу інтелектуальність або заглиблену філософічність... На цьому шляху, на шляху суворої художності простоти і правди, ідейної чіткості, народної ясності в усіх своїх морально-етичних підосновах, на цьому шляху, такому близькому для автора, і слід шукати йому успіху.

З повагою Віктор Близнець."

І нарешті третя спроба опублікувати роман у "Молоді" остаточно "відбила охоту" продовжувати змагання. Тим більше, що змагатися доводиться на двох фронтах - в цей самий час "Свято..." так само мандрує по редакційних столах, так само радять "доробити, дописати, переосмислити, ідейно вдосконалити, чітко окреслити, спростити" і врешті-решт... - "викинути".

Читаючи рецензії, інколи складається враження, що автор навмисно пише свої твори, щоб дратувати шановних рецензентів та редакторів, а вони намагається "дотягти" їх до ідеалу. Цікаво було б прочитати "внутрішні" рецензії на "маститих" авторів.

"10.11.1977.

Шановний тов.Роговий!

На жаль, ми змушені повернути Ваш рукопис "Марти Смоляр прагне вірного кохання". Твір потребує докорінного допрацювання в плані вчинків і дій головних персонажів, їх ідейних засад. Сподіваємося, рецензія Ю.Кочерги Вам допоможе в цьому. Бажаємо творчих удач!

Зав.редакції сучасної прози ви-ва "Молодь" Д.Головко."

Далі додавалася розлога (13 ст.) рецензія автора "Кавалерійської атаки". (На радість майбутнім читачам, я не буду цитувати цієї гиді-гигі "на люди: хай кане разом з автором!).

Відповідь на цю "рецензію" Ф.Роговий дав у листі до В.Козаченка (подано у "Довгій дорозі до "Свята..."). А таких "рецензентів" наша покійна бабуся Марія мовчки тричі хрестила, прохаючи у Господа полегшити їхню душу. додавши розуму...

Пізніше (у 1985 році), коли вже йшла чергова боротьба за вихід роману "Поруки для батька", Ф.Роговий спробував видати - тепер вже - "Над Дніпром", окремою книгою у видавництві "Прапор". Але і тут спроба знову виявилася невдалою, і від неї залишилася хіба що несхвальна рецензія Валерія Шевчука - дивним чином схожа на попередню - "слуги" однакові у служінні "хазяям".

Всі ці згадані тут "рецензії" писані різними людьми і в різні роки. Один хтось, очевидно, писав із переконань, інший - з переляку, третій - із заздрості... Об'єднує їх одне - несприйняття іншої людини, іншої думки, іншого таланту, іншого способу мислення і стилю письма. Чим інакшим можна пояснити написане одним із них про "шпроти", яких "ми і в Києві не бачимо?" Невже голодом на "шпроти"?

Звідси гіркий висновок: ми нищили і нищимо один одного своїми ж власними руками. "Зовнішнім" після "наших" вже немає чого робити...

Врешті-решт роман "Санько і Марта" ("Серце прагне любові", "Над Дніпром") таки було видруковано у значно скороченому вигляді. Повість не стала помітним явищем у літературі, і сьогодні навіть важко сказати, як високо ставив її і сам автор. Та невже згаданий роман не мав права на існування?

Коли Феодосій Рогового запросили на комісію по роботі з молодими авторами (а "молодим" він залишався все життя), то писав: "Сподіваюся, що ближчими днями зумію переглянути книгу "Санько і Марта" - також пропонувану "Молоді", і надіслати її в комісію для огляду чи аналізу людьми, які сумлінно зацікавлені в справедливій оцінці літературного твору. Потрібно переглянути лише заради того, щоб вона мала хоч посередній зовнішній вигляд - креслено її та перекреслено... Другого примірника не маю".

До речі, ті "креслення і перекреслення" залишилися на рукописі і на сьогодні, як свідчення людської глупоти.

В одному із записників Феодосія Кириловича Рогового є такий запис:

"За своє життя мене сто разів обходили, часто забували, іноді затискували і навіть переслідували - та це не моє вже діло, це діла Долі (Судьби); моє діло служити (Совісті) ревно, не розглядаючи по сторонах".

4. МОЇ "ПОРУКИ ДЛЯ БАТЬКА".

Минають роки. Все далі віддаляється живий образ Батька, все більше напружуєш уяву, щоб пригадати його мову, його ходу, його посмішку... Все частіше запитуєш себе, як би він оцінив твої вчинки, все частіше відчуваєш відсутність його підтримки, відсутність можливості вивіритись... Та залишається відчуття святого обов'язку не зрадити, довести до логічного завершення те, чого не встиг Він.

А робити є що. До цього часу залишається неопублікованою книга оповідань "Задумані вікна" (покалічені "Провідини"); "преміальний" роман "Свято останнього млива" - залишається "гібридом" власне "Свята..." і роману "Зрушені люди" ("Птахи летять за сонцем"); коли вийшли "Поруки для батька" (теж "преміальні"), то автор не знав, радіти йому чи плакати - так безжально був пошматований цей роман; роман "Великі поминки" друкувався в журнальному варіанті і великі роки(!) чекає видання книгою; практично завершений "Гріх без прощення" вийшов журнальним варіантом у черкаському "Холодному Ярі", дякуючи Григорію Білоусу... То як же можна заспокійливо про творчий набуток Феодосія Рогового? Спочатку треба хоч би видрукувати написане... А в 2012 році минає 20-ть років, як автор не з нами...

Працюючи над творчою спадщиною Феодосія Рогового, із рукописами романів, зокрема, складається така хронологія:

1. Свято останнього млива (232 сторінки машинопису): 1972-1973.
2. Над Дніпром (176 ст.): 1973-1974.
3. Зрушені люди (200 ст.): 1976-1978.
4. Поруки для батька (318 ст.): 1982-1984.
5. Великі поминки (410 ст.): 1986-1988.
6. Гріх без прощення (277 ст., незакінчений): 1990-1992.

При житті автора жоден (!) із цих романів не був опублікований в оригінальному написанні!

В останні рік-два Батько збирав матеріали для написання "Повісті для Григора" - своєрідної сповіді до товариша і побратима. У ній він хотів описати шлях свого "Свята...", якого Григир Тютюнник так і не дочекався; про ту підтримку, яку надавав Григир. Не встиг... Я довго боявся доторкатися до того всього, але врешті мусив, бо хто ж? Розумію що вийшло не те і не так, але поправити вже немає кому...

Перед тим, як десь публікувати написане, я відіслав частину своєї "Довгої дороги до "Свята..." Віталію Ковалю. Він добре знав і Батька і Григора, і я хотів почути його думку. Незабаром отримав листа, а згодом - ще одного.

"3 березня 1994.

Дорогий Юрій Феодосійович!

Уже весна, слава Богу дожив до весни й почав потроху щось писати. Отоді після лікарні, в мене був мікроінфаркт, не міг жодного слова написати, жодного. І не те, що не міг, а відбулось якесь дивне виключення, що перо вислизало з рук. Читав, думав, кипів, горів думками, а навіть до елементарних листів не міг звестися. Отак жодного рядка ні січень, ні лютий. Не міг перейти через якусь грань.

То Ви вже мені, грішному, вибачте, я все розумію.

Ваша "Дорога до "Свята..." мене потрясла, перечитав і думав. Написана прекрасно, можна буде десь надрукувати і для книги підійде (мається на увазі книга спогадів - Ю.Р.), але, я думаю, Ви цим не обмежитесь, і напишете ще про Батька, ніхто так не напише, як Ви, з різними деталями, синівським поглядом. Бо ми всі спекулянти, як і були на тій многотрудній дорозі, неухажні, неспівчутливі, заздрісні, одним словом, чорні. Шкода, що Ви прислали мені перший примірник, але хай він у мене ще побуде. Може, й я десь поспитаю дати у друк, може, щось буде у Вас."

"26 травня 1994.

Дорогий Юрію! Страшний матеріал Ви написали, я оце ще раз його перечитав, вибухо-небезпечний, треба багато сміливості, щоб хтось його перечитав, оприлюднив. Отак убивали письменника, видатного письменника,

чого ю у нього серце не боліло... Зробив собі деякі виписки з документів, якщо буду використовувати, то з Вашого дозволу, а повністю все те пробуйте самі опублікувати (будь-де, хоч в обласній пресі, аби було зафіксоване).

У мене болить серце, а писати про Феодосія Рогового правду дуже важко, в мені все закипає. Тільки трохи почав працювати взагалі, декілька статейок надрукував, особливо в "Українській газеті", які викликають гнів і неласку новітніх літбюрократів і кон'юктурників, нових негідників, які знов перелицювалися і правлять в незалежній Україні. Роговому було важче, ніж навіть Хвильовому в ті часи чи Архипу Тесленку - в ще раніші. Якщо Бог дасть сили, спробую щось написати. Не гнівайтесь на мене, дуже мені нелегко, а вглиблюватись в життє, в трагедію видатного письменника, якого й зараз не включають в хрестоматії і не видають, сили треба волячої. Найкраще тоді було написав Михайло Шевченко, і він ще обіцяє, обіцяє Олексій Дмитренко, з молодих - В'ячеслав Медвідь. Час іще настане, час осягнення Феодосія Рогового.

Будьте здорові! Не ображайтесь на мене. Якщо буде нагода, радий був би побачитись. Заходьте."

Я написав листа Романові Федоріву у "Дзвін": " Надсилаю Вам свою статтю "Довга дорога до "Свята... (Слово для Батька)". Вибачайте, що до Вас, а не у якийсь територіально ближчий журнал. На скільки я зрозумів, його мало хто наважиться друкувати... Знаю, що "Дзвін" давно вже не з лякливих, тому й наважився звернутися до Вас. Якщо маєте можливість, то допоможіть. Буду Вам щиро вдячний. 11.10.1994."

У п'ятому номері за 1995 рік матеріал був опублікований. "Вибуху", правда, ніякого не сталося і слава богу. Дехто був образився, і я вибачився, хоча ні перед ким не завинив... Такий у на жалісливий рід. А "знаючі" люди кажуть, що так не можна, що треба бути твердим. А ми цього ніколи не вміли, і ті ж "знаючі" люди добре про це знали...

До 70-річчя Батька я вже підготував збірку спогадів, відгуків, рецензій "Моє життя - то творення любові" - так називалось одне із останніх його інтерв'ю. Перед цим написав більше шістдесят листів-прохань відгукнутися. Дехто

відгукнувся, і я їм щиро вдячний. При допомозі та підтримці добрих людей (особлива подяка Петрові Петровичу Ротачу) збірка вийшла у видавництві "Книжковий світ" Миколи Даниловича Малахути у Луганську (а кажуть, що Луганськ геть зрусифікований... наша "замріяна" Полтава "скромно" промовчала).

А 22 червня 2000 року у Кіровоградському педагогічному університеті імені Володимира Винниченка успішно відбувся захист дисертації на звання кандидата філологічних наук. Тендітна молода жінка О Люба Зубак - змогла прочитати і зрозуміти Рогового краще, ніж чимало "елітних" чоловіків у нашій славній Україні. Називалася робота "Творчість Феодосія Рогового. Проблематика і стиль", науковий керівник - доктор філологічних наук, професор Григорій Клочек. Ця наукова робота закінчується рядом висновків, серед яких останні два:

"...10. Звернувшись до живого розмовного мовлення, Феодосій Роговий значно розширює жанрові можливості сучасного українського роману. Широко використаний ним "зовнішній" монолог, чергуючись з авторськими коментарями, надає зображенню об'єктивності й одночасно лірико-філософського відтінку, дозволяє вводити необмежену кількість дійових осіб з виразно індивідуалізованими рисами. Завдяки цьому романи Рогового позбавлені будь-якої штучності, літературної "академічності", словесної бравади, характерних для тогочасної "соцреалістичної" літератури. Мова його творів звичайна, буденно-розмовна, без метафоричних ефектів і поетичних перенесень, зате багата, колоритна й повна тієї природної граціозності, якої вона набуває в устах людей з глибоким змістом, багатим життєвим досвідом.

Сила таланту Феодосія Рогового в тому, що він умів слухати свій народ. На думку письменника, достовірніше, точніше, мудріше за сам народ про його життя не розповість ніхто. Уже на початку творчого шляху автора звинуватили в тому, що він підійшов до проблеми спорудження Кременчуцької ГЕС як "відсталий хуторянин", з позицій "мокловодівської тітки". Але одна із його творчих установок якраз і полягала в тому, щоб показати дійсність очима отих

мокловодівських дядьків і тіток, які на собі відчули всю "грандіозність соціалістичних перетворень". У їхньому безпосередньому баченні й розумінні постають з романів картини нелегкого життя українського села "колгоспної" доби.

11. Проза Рогового помітно зорієнтована на досвід світової літератури II-ої половини XX століття. У творчості українського письменника виявляємо риси, що зближують його з багатьма зарубіжними майстрами, зокрема такими, як Г.Гессе, Т.Бернхард, Н.Саррот та ін. Найзагальніші з них - відмова від об'єктивно-традиційного письма...

Незважаючи на жорсткі художньо-стилістичні обмеження, спричинені пануванням у літературі єдиного художнього методу (соцреалізму), Феодосій Роговий зумів використати найновіші досягнення світової літератури і, органічно злутувавши їх в індивідуальну творчу систему, створив свій, цілком оригінальний стиль, свою неповторну поетику. Тому недооцінка, ігнорування чи забуття, якого останнім часом несправедливо зазнав письменник, веде до збіднення, спрощене уявлень про літературний процес на Україні 70-80 років.

Творчість Рогового - це яскраве, самобутнє явище в нашій сучасній літературі, що заслуговує уваги як з боку літературознавчої науки, так і вдумливого, зацікавленого читача.

Євген Пашковський у листі-відгукові на збірник спогадів написав: "Ф.Роговий мені був завше цікавим. Як стилістові й живому мовникові, по-старосвітськи кажучи, знавцеві життя, йому серед його покоління не було рівних - в цьому, в першу річ, вбачається мені його негарзди видавничі. Заздрість для українців давно замінила порозуміння й патріотизм, знання і вміння витворювати чесну ієрархію скрізь - від мистецтва до політики... Головне те, що його все ж вдалось залишити, бо більше в Україні тако вже ніхто не втне, не напише..."

І вже зовсім (майже) сьогоднішнє Юрія Ананка у "Книзі радості":

"Читаю Феодосія Рогового. Аби ще два місяці тому мені хто сказав, буцім я вважатиму, що найкращі в світі книги написані українською мовою, я

розреготався б йому в лице. Найкращі - у моєму, звісно ж, баченні. А може, й нашому - з Феодосієм... Читаю, зупиняючись над кожним реченням і смакуючи розумінням вживання й місцезнаходження в ньому саме цього слова. І сам сміливішаю - в слові, в відчутті, у поведінці".

..А в мене перед очима наша остання Зустріч.

Третє травня 1992 року. Батько сидить за столом і дописує "Гріх без прощення". Каже, що вже знає чим завершити і розпочати новий роман "Скажи мою кончину, Господи"... Домовляємося наступного дня всією родиною йти на сільське кладовище до моєї бабусі Марії, а його Матері та до мого брата Борі, а його Сина - наступав Поминальний Понеділок.

На прощання Він якось довго-довго дивився на нас - дітей і онуків - і мовчав. Всі ніби про щось здогадувались, але боялися признатися...

Між 3-ю і 4-ю годинами ранку у наше вікно постукали: "Ви спите?! А там помер батько!!!" Ті шість кілометрів до Нього я їхав Вічність, хоча на спідометрі було за сто. Я поспішав, я хотів ще поговорити, бо не все сказав... Хоча знав, що вже не встигаю...

У хаті сиділа почорніла Мати, лежав Батько, а на долівці валявся розбитий телефон... Мати не змогла викликати лікаря і тепер німо докоряла собі, що не встигла нагріти йому води для ніг... Мамо, не Ви були винні... Так сказав Господь...

29.06.2000 - 27.12.2011.

***

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

1. Андрос Н. – 72.
2. Антипович Ю. – 459.

3. Асланова В. – 15.

4. Астаф'єв В. – 156, 195.

5. Афанасьєв-Чужбинський О. – 106.

Б

Баран Є. – 382,399,407,411,418,478,505,518,530.

Баданова Г. – 71

Безверхий С. – 225,243

Белая Ю. – 156

Біленко В. – 204

Білик В. – 72

Білоус Г. – 507

Бойченко Ю.(худ.) – 5

Бокий І. – 158,195,288

Бондар В. – 447

Бондаренко О. – 71

Бондаренко М. - 15

Брюховецький В. – 7,156,195,210,211,255,256

Булах М. – 156,168,195,331,334,335,347,520,521,526

Бурау І. – 71

Бутрук В. – 168

В

Васильченко Є. – 72

Васільєва Н. -198

Вдовенко Т. – 195

Вигочанський П. - 203

Вітрич М. – 479

Віцєня Л. – 257,271,366,372,388,419,448,449

Воловець Л. – 283

Г

Гойдученко В. – 71

Гарін Ф. – 156,244,276,289,522
Гаян Я. – 71
Говоров С. – 459
Головко Д. – 195
Головченко Б. – 156
Гончар О. – 7,156,195,196,377,378,504
Гордієнко І. – 450
Гошкодеря В. – 373
Грибан Г. – 7,8,11,191,195,198,500
Гринь Г. – 310
Григор'єв В. – 367,383,400,496
Гришко П. – 72
Губаренко В. – 356,357
Гунько В. – 72
Гуцало Є. – 394

Д

Даниленко В. – 401
Дангулова Н. – 7,195
Дениско Г. – 284,311
Дерев'янка Б. – 71
Дзюба І. – 420,434,495
Дімаров А. – 7,156,195,290,336
Дмитренко О. – 7,195
Дмитренко Ю. – 391
Донець М. - 15
Дубина М. – 384
Дубовик Е. – 71
Дяченко А. – 226,391

Є

Єрмак О. – 421

Ж

Жулинський М. – 258

Журахович С. – 156,195,259

З

Завойко Р. - 15

Загайко П. – 260,291

Загребельний П. – 7,261,262

Закаблук Н. – 11

Залізник Д. – 191

Зоц В. – 71

Зуб П. - 15

Зубак Л. – 156,168,328,337,338,339,340,349,350,358,359,379,389,390,525

Зубанич Ф. – 195

Зубар А. - 195

І

Іванченко В. – 264

Іноземцев В. – 195

К

Кагарлицький М. – 195

Казидуб М. – 195

Камінчук А. – 156,292,306,313

Карпенко В. – 195,228,314,315

Карпенко М. – 7,195

Кердим Б. – 71

Кирилюк В. – 229

Кириченко Т. – 208

Кирій І. – 1

Кицинський І. - 15

Клочек Г. – 168,195,277,341,422

Книш С. - 15
Коваленко Л. – 246
Коваленко П. – 72
Коваленко Я. - 15
Коваль В. – 7,195,274,307
Ковінька О. – 72
Козаченко В. – 7
Козлов В. – 156,523
Коломиєць Ю. – 360
Коноваленко В. – 385
Конлненко В. - 506
Кора В. – 342
Коротич В. – 7,195
Коспа О. – 61
Костенко М. -7,156,195,265,287,293,343,344,345,346,391,392,402,412,413,
444,445,453
Котляр В. -1(худ.)
Котляр В. – 195
Коцюба М. – 72
Кошелівець І. – 308
Кравець В. – 72
Кравченко О. – 435
Краснокутський В. – 72
Куштенко І. – 195
Л
Лабінський М. – 371,446
Левицький В. – 72
Лелюх М. - 15
Литвин В. – 195
Литвиненко Г. – 213

Лисенко А. – 403
Ліпатов Р. – 71
Лопата М. - 370
М
Мазниченко О. – 3(худ.)
Малахута М. – 156,195,351,361,362,393,481,508,509
Малик В. – 195
Матвійчук Н. – 7,195
Маценко І. – 156,214,239,240,352
Медвідь В. – 3(ред.)
Медвідь В. - 454
Мелешко В. – 482,483
Мельничук В. - 371
Микитенко О. – 247,273
Микитюк Л. - 404
Михайленко А. – 71,195
Михайленко Г. - 168
Міщук Л. – 9,10
Мороз Ф. – 71
Мостовий П. – 295
Моцар І. – 425,437
Мужицька О. – 7,195
Мушкетик Ю. – 7,156,195,318,326
Н
Наєнко М. – 7,195,215,248,368,440,441
Нанкевич А. – 168,195
Нахманович Ю. – 230
Негода М. – 7,156,195,297
Неживий О. – 381,394,423,424,498,510,511,512
Нетеса М. – 72

Нікітін Т. – 7,151,156,319,524
Ніколенко В. – 191
Ніколіч Мілан – 75,81,88,195
Ночовний М. – 156,195
Нудьга Г. – 195
О
Олександренко Н. – 6(ред.)
Олійник Б. – 156,195
Остроушко Л. – 195
П
Павловська В. - 274
Пагутяк Г. – 442,486,499
Пахомов А. – 156,299
Пашко А. - 15
Пашковський Є. – 330
Пашковський О. - 156
Пелехань Н. – 378
Первомайський Л. – 7,156,195
Перебийніс П. – 7,156,195,320
Перерва Д. – 206
Петренко М. - 528
Петросюк М. – 136
Підпала Н. – 7,195,436,506,514
Підпалій В. – 7,156,174,175,195,438,506
Погрібний А. – 216,233,234,249
Пойдеменко М. – 154,250
Покерис Ю. – 426
Покотило В. – 156,300,301
Поповський А. – 525
Пругло Т. – 72

Пушик С. - 71

Р

Рарицький О. - 506

Ратушний М. – 2,5,195

Рибніков Ю. – 72

Рилова О. – 195

Римаренко П. – 71

Різник І. - 15

Рогова Є. – 7

Рогова М. – 7

Рогова Н. – 195

Роговий Ю. - 7,8,11,12,156,168,191,195,197,198,321,322,331,332,348,353,369,
375,409,417,427,427,429,430,443,444,445,452,455,457,461,462,463,465,466,467,
468,469,470,471,472,473,474,475,480,487,488,489,490,501,502,507,510,515,527,

Рогоза Б. – 195,207

Романюк Ю. – 71

Ротач П. – 7,156,168,195,198,205,323,324,326,333,354,355,361,365,408,
410,456,459,460,478

Руденко Т. – 156

Рудь М. – 7,156,195

С

Санжаревський Д. – 202

Семерей А. - 203

Сенчик О. – 195

Сивокінь Г. – 7,156,195,309,476

Сидоренко В. – 266

Сич М. – 195

Славинський М. – 452,455

Слабошпицький М. – 252,280,281,458

Сліпак В. – 71

Соловей О. – 491,492

Сологуб В. – 7,195

Солоневич Н. – 100

Сорока П. – 395,396,405,503,512

Стеблина М. – 71,195

Степанка М. 196,504

Стусенко О. – 439,493

Сулима С. – 7,195

Сурков Є. – 72

Т

Тихоша В. – 380

Твардовський О. – 156,195

Тюрлюн А. – 72

ТютюнникГр7,12,129,142,144,156,167,168,174,182,183,195,200,381,394,433,
517

Тютюнник М. – 370,397,406,416,432

Тютюнник Ф. – 152,195

Х

Халимон В. – 500

Харчук Б. – 7,156,195,209

Харчук Р. – 195

Ходосов К. – 156,195,219

Хоменко В. – 476

Ч

Чередниченко Д. – 7

Чикирисов Ю. – 195

Чіп Б. – 374

Чуча О. – 235,236,253

Ц

Царук А. – 519,531

Цушко С. – 9(ред.),10

Ш

Шамало В. – 156,157,241

Шарандак П. – 195

Шевченко А. – 136(упор.),195,280,281

Шевченко М. – 195,220,221,267,304,327

Шелудько Ф. - 15

Шуляк Є. – 2(худ.)

Шуліка О. - 72

Шупта Д. – 195,529

Шутько Я. - 195

Ю

Юренко О. – 156,195

Юрченко Р. – 71

Я

Яворівський В. – 13,195,249

Ягольник О. – 71

Ярошевський В. – 156,223,223,237,242,254,268,269,270,282,286

Яцун В. – 136(худ.)

ЗМІСТ

- 1. Від укладача.**
- 2. Іван Дзюба. «Високо поцінований і мало прочитаний».**
- 3. Петро Ротач . «Про Феодосія – за спогадами і листами».**
- 4. Основні дати життя і творчості Феодосія Кириловича Рогового.**
- 5. Творчий доробок Феодосія Рогового:**
  - 1) Окремі видання.**
  - 2)Публікації у збірниках та періодичних виданнях.**
- 6. Публікації про Феодосія Рогового.**
- 7. Поетичні твори, присвячені Ф.Роговому.**
- 8. Додатки.**
  - 1) Автобіографії.**
  - 2) Малахута М. «Молитва над словом Феодосія Рогового».**
  - 3) Інтерв'ю Феодосія Рогового останніх років.**
  - 4) Новели Феодосія Рогового про Григора Тютюнника.**
  - 5) Юрій Роговий. «Довга дорога до «Свята...»**
- 9. Іменний покажчик.**
- 10. Зміст.**